

VIII M
2.

~~4675. b.~~



MAGYAR

AKADEMIAI ÉRTESEÍTŐ.

1859-ről.

AZ AKADEMIA RENDELETÉBŐL

KIADTA

TOLDY FERENCZ,

TITOKNOK.



(rit.)
HARMADIK KÖTET.

PEST,

EMICH GUSZTÁV AKADEMIAI NYOMDÁSZ BET.

1860.

MAGYAR

AKADEMIAI ÉRTESÍTŐ.

XIX. Év.

1859.

PÓTKÖTET.

MAGYARORSZÁG BŰNVÁDI STATISTICÁJA.

Előadta július 25. 1859.

KONEK SÁNDOR lt.

A vétségek s kihágások.

A vétségek s kihágások annyiban különböznek a büntettektől, hogy bennök egyik vagy másik ismérv hiányzik, mely büntető törvényhozásunk szelleme szerint minden büntetben oly lényegesen kívántatik, hogy ha csak az egyik vagy másik nélkülöztetnék, a szóban forgó cselekvény nem bírhat többé a büntettnek jellegével, hanem vétségnek vagy kihágásnak tekintendő.

Lényeges kelléke t. i. minden büntettnek : 1) a *jogsértésnek szántsándékossága*; a hol nincsen gonosz szándék, hol csak vétkes gondatlanságból származik a büntetést érdemlő cselekvény, ott csak vétségről vagy kihágásról lehet szó. 2) kívántatik a *jogsértésnek közvetlensége*, azaz hogy a bűnös mérnylet által a jogrend és közbátorlét közvetlenül támadtasék meg; a midőn tehát az elkövetett cselekvény csak a jogrend biztosítására fenálló rendőri intézkedések ellen van irányozva, az szintén csak vétségnek vagy kihágásnak jellemével bírhat. Végre 3) szükséges a jogsértésnek nagyobb mérve,

vagy a merényletet kísérő körülményeknek fokozottabb veszélyessége, úgy hogy a sértésnek nyomossága és a veszélynek foka szerint gyakran ugyanazon merénylet majd mint büntett, majd mint vétség vagy kihágás jelenkezik.

A vétségek és kihágások közt lényeges fogalmi különbség nem forog fen, hanem csak a bűnvádi eljárásra nézve az köztök a fő különbség, hogy a vétségek ugyanazon első folyamodású törvényhatóságok köréhez utalvák, melyek elé a büntettek tartoznak, holott a kihágások az egyes bíróságok, sőt azoknak többjei újabb intézkedések nyomán a politikai rendőri közhatóságok illetékessége alá rendelvek.

A vétségekről különösen.

Miután a fenebb mondottak szerint a vétségben is vagy a szándékos gonoszság, vagy a jogrendnek felbontására közvetlenül irányzott gonosz célzat, vagy végre a veszélyességnek bizonyos mértéke hiányzik; ezen tulajdonságok pedig a büntetőség szempontjából leginkább bírnak különös nyomatékkal: igen természetes, hogy a vétségek se a tudomány se a közállamérdek álláspontjából véve nem képesek annyira lekötni a közfigyelmet, mint a büntettek. Hozájárul, hogy a szoros értelemben vett vétségek egyes nemei már a törvény által csak néhány esetre szorítvák, és hogy ezek közül is számosan kiesnek, vagy mivel a gyakorlati életben ritkán fordulnak elé, vagy mivel miattok csak ritkán marasztaltatik el valaki; így legalább hazánkban többnyire csak a csödulés (Aufstand), hatósági intézkedések elleni izgatás, valamely törvényesen elismert egyház vagy vallástársulat megbántása miatt, vétkes gondatlanságból beállott halálozás vagy testi sérülés miatt, végre vétkes csöd alá kerülés, és az uzsora-vétség miatt fordul elő legtöbb elmarasztalás.

Ez okon a tárgyalás alá kerülő vétség-eseteknek mint szintén az a miatt perbe fogatni szokott egyéneknek általános száma igen mérsékelt, és még mérsékeltőbb azoknak száma, kik valamely vétség miatt valósággal elítéltetnek; mert a vétségeknél jóval gyakoriabbak a felmentések mint a büntetveknél, mint ez az utolsó három évi átlagból világosan kitűnik; mire nézve csak azt akarom itt eleve megjegyezni,

hogy ezen számítás alapjáúl az 1856. évtől egész 1858-ig terjedő időközt veszem fel, nem pedig mint a büntetteknel az 1855—57-iki trienniumot, miután szerencsés valék az állam-főügyészségektől még a legutólsó 1858. évre vonatkozó hivatalos kimutatásokat megnyerni, miért el nem mulaszthatom újra hálás köszönetemet itt kifejezni.

Vétség miatt perbe fogatott egész Magyarországbán :

1856-ban	413	egyén			
1857-ben	515	"	tehát az előbbi évhez	24.,%	növekvés
1858-ban	728	"	"	"	41.3 " "

A felmentések, melyek részint a bevádoltak kiderített ártatlanságánál, részint pedig a jogszerű bizonyítékok elégtelenségénél fogva a három évi időközben történtek, következő százalékokban nyerik kifejezésüket, melyek egyúttal nagyobb világosság kedvéért a büntettek miatt bepanaszoltaknak hason arányával egybevetvük; t. i. mind a két nemű felszabadításokra jött az összes perbefogottaknak :

	1856-ban	1857-ben	1858-ban
a vétségeknél	31. ₂₄ %	30. ₄₈	25. ₁₅ %
a büntetteknel	19. ₅₈ "	20. ₅₄ "	18. ₆₀ "

világos tehát, hogy jóval több felmentés történt a vétségeknél, mint a büntetteknel, mi tökéletesen megfelel a dolog természetének, enyhébb felfogás fordulhatván elő ott, hol vagy a gonosz szándék, vagy a bűnténynek közvetlensége vagy fokozottabb veszélyesség hiányzik, mint az ellenkező esetben.

A vétségek miatt elítéltek száma volt :

1856-ban =	231	egyén			
1857-ben =	301	"	tehát az előbbi évhez képest	30. ₃ %	növekvés.
1858-ban =	386	"	"	"	28. ₂ "

Átmérőleg egész Magyarországon egy évben 309 személy ítéltetett el valamely vétség miatt.

E szám csekélységénél fogva, nem lehet az elítéltek személyes viszonyai körül oly részleges s messzevivő nyomozásokat tenni, mint ezt a büntettekre nézve tettük, mivel magas mérv parányi számokra alkalmazva rendszeren hibás eredményekre juttat; sehol sem vezet a szörszálhasogató, s nagyítóüvegen át eszközölt kémlélődés könnyebben tévútra, mint a socialis statistica terén. Ha egynéhány szám-adatból messzevágó következtetések vonatnak, többnyire álokoskodás

útján vagy hamis előzményekre fektettetik a számítás, vagy önámítással helyes előzményből hamis következmények eredményeztetnek. Mind a mellett a fő társadalmi mozzanatokat a vétség miatt elítélteknél is rövideden szóba fogom hozni, egyrészt mivel eltévedések s hibás következtetések ellen ama regulator véd, melyet az elítélt tekintélyes számú büntettek után nyertem, másrészt mivel legtöbb esetben a vétségeknél is ugyanazon észleletek merülnek fel, melyeket már székfogaló értekezésemben a büntettekre nézve felderíteni szerencsém vala, és melyek nem csekély megnyugtatósságra az időközben nyert 1858. évi adatokban is teljes igazolásukat lelik, mint ezt legközelebb a Budapesti Hírlap több cikkében kimutatni igyekeztem.

A *nemet* illetőleg, a nők a vétségeknél egyáltalán nagyobb mérvben vannak képviselve, mint a büntettekénél; így 1856-ban a nőnem 33.₁₉, 1857-ben 16.₉₄ és 1858-ban 25.₆₄, átalag tehát 25.₂₆ százalékkal jelenkezik a vétség miatt elítéltek közt, holott a büntett miatt elmarasztaltak közt szintén háromévi átlag szerint csak 12.₃₉ százalékkal szerepelnek; a vétségeknél tehát éppen még egyszer akkora részesülésök aránya. — Ha ez már magában az asszonyi természetben találja némi megfejtését, miszerint a gyöngébb nemből még a bűnös hajlamok is gyöngébb s szelidebb alakban, és ennél fogva nem mint büntettek, hanem inkább mint vétségek nyilvánulnak: ennek okát még különösen abban kell keresnünk, hogy a vétségek két fő neménél: a vétkes gondatlanságból beálló halálozások- vagy testi sérüléseknél, és az uzoránál szembetűnőleg sok nőszemély találhatik az e miatt elítéltek közt, amaz nyilván a szüléskor, valamint a gyermek tartása- és ápolására szükséges óvatosságok elmulasztásánál fogva, emez más, alantabb tüzetesen kiemelendő okoknál fogva. De különben is, miután a vétségek nem mindig gonoszúságból, hanem leggyakrabban vétkes hanyagságból s gondolatlanságból erednek, vagy ha gonosz szándokból is, általok a jogrend megtámadtatása közvetlenül nem czéloztatik: bizony nem kerül nagy fejtörésbe kitalálni, hogy miért részesíteti magát a nővilág éppen ilyenemű bűnös cselekvényekben.

A *korra* nézve azon különbséget találjuk, hogy a vétségeknél a 20 éven alúli fiatal kor mérsékeltebb, az aggkor ellenben emeltebb arányban talál képviselőt mint a büntet-
teknél, mire nézve azonban nem használhatjuk a triennium
átlagát, mivel az újabb felvételimintáknál más korosztálya-
zás vétetett alapúl, hanem az egyes éveket külön kell eléso-
rolnunk; részt vesznek a vétségekben:

	1856-ban	1857-ben		1858-ban
a 14—20 évesek	10. ₃₉	11. ₆₃ % -al;	a 14 — 20 évesek	6. ₄₇ %
a 21—30 „	24. ₆₈	30. ₃₂ „ ;	a 20-n fel.—24 év.	9. ₈₄ „
a 31—45 „	48. ₄₈	37. ₂₀ „ ;	a 24-n „ —30 „	20. ₂₀ „
a 46—60 „	13. ₀₀	16. ₂₈ „ ;	a 30-n „ —40 „	32. ₃₉ „
60 felüliek	3. ₄₅	4. ₆₆ „ ;	a 40-n „ —60 „	26. ₄₃ „
			a 60-n felüliek	4. ₆₇ „

A *polgári állapotra* nézve a vétség miatt elítéltek közt a házások túlnyomósága még jóval szembetűnőbb, mint a büntetéseknél; így az 1856—58-ki háromévi időköznek átlaga szerint esik:

a nőtelenekre	23. ₆₁ %
a házásokra	70. ₃₀ „
az özvegyekre	6. ₀₈ „

ennél fogva több mint kétharmada a házások sorából való, és erre nézve a szóban levő triennium egyes éveiben oly constans egyformaság létezik, hogy nem lehet többé kétségbe vonni, miszerint a magyarországi házások részéről egyáltalán, jelesen pedig tekintve a vétségeket, meglepő büntevő cselekvőség nyilvánul, s a mi legcsudálatosabb, még a vétkes gondatlanságból elkövetett emberölés vagy testi sértések esetében is az elítéltek közt a házások, nevezetesen a férjezett nők, érezhető túlsúlyban vannak.

A *műveltségi fokozatot* illetőleg az egészen oktatlanok itt mérsékeltebb arányokban lépnek fel, minthogy némi képzettség sőt még magasabb műveltség is a vétségek legtöbbszörének természetével nem annyira ellenkezik, mint a büntet-
tekével; így a háromévi átlag szerint jó:

a sem olvasni sem írni nem tudókra	44. ₅₇ százalék
a csak olvasás-képesekre	10. ₄₆ „
az írás- s olvasástudókra	38. ₁₉ „
a magasabb képzettségűekre	6. ₄₈ „

Tekintve a *vagyoni állapotot*, ha már feltűnő azon magas arány, melylyel a vagyonosb osztályiak az elmarasztalt büntettek közt képviselvek, annál szembeötlőbb az a vétségek miatt elítéltek közt, miután a háromévi átlag szerint jóval több felénél az elmarasztalt vétkeseknek a gazdag vagy módosabb honpolgárok sorából való, mert

a vagyonnélküliekre	41.4 %
a módosokra	52.03 "
a vagyonosokra	6.53 "

jő, úgy hogy a földi kincsekkel többet-kevesebbet megáldott egyének átmérőleg 58.56 százalékkal vesznek részt. Ha mindjárt e túlságos magas arány egyrészt azon körülményből magyarázható, hogy a vétségeknek különösen két szerepvivő neme, t. i. a vétkes bukások és az uzsora, jobbára csak vagyonosb egyénektől követtetnek el, mégis másrészt ezen tétel is bizonyítja, hogy hazánkban a vagyonság egyáltalán nagyobb szerű képviselést talál a büntető lajstromokon mint másutt.

Elnézve a vallás, kereset s foglalkozás szerinti különbségtől, valamint a többi kevesebb érdeket gerjeszthető socialis viszonyoktól, még csak a vétségekre kiszabotni szokott büntetéseket, valamint ama vétség-nemeket akarom szem elé állítani, melyek miatt közönségesen történnek az elmarasztalások. Az előbbi adatra nézve csupán az 1858-ik év eredményeit fogom bemutatni, mivel csak ez évben mutatvák ki a büntetések tartamuk szerint is, midőn előbb csak az volt kitéve, vajjon súlyos vagy egyszerű fogságra történt-e az elmarasztalás; bűnhődött pedig 1858-ban:

egy éven felüli fogsággal	1 személy
6 hónapon felül egész egyévi fogsággal	13 "
3 " " " 6 hónapi "	55 "
1 " " " 3 " "	99 "
8 napon " " 1 " "	94 "
8 napig terjedő és ezen alúli "	53 "
pénz s vagyonsbeli büntetéssel	66 "
jogosítvány vesztésével	1 "
testi fenyítéssel	4 "
összesen	386 "

Az elkövetett vétségek nemei következő kimutatásból derülnek ki; elítéltetett:

	1856.	1857.	1858.
csődülés (Aufstand) miatt	51	11	13
titkos társaságokbani részesség miatt	—	—	—
hatóságok elleni izgatás (Auflehnung)	—	11	14
nemzetiségek s vallástársaságok iránti ellenségeskedésre ingerlés	2	—	1
valamely törv. elismert egyház vagy vallástársulat megbántása	27	40	47
az állam által el nem ismert vallásfelekezet előmozdítása	—	—	48
a házasság, családi élet stb lealacsonyítása	—	—	1
temetkező helynek rongálása	4	3	—
nyugtalanító álhírek terjesztése	—	—	—
törvényellenes kihíresztelések	—	—	—
bünt. cselekvények törv. következményei meg-hiusítására való gyűjtögetések vagy aláírások	—	—	—
vétkes hanyagságbóli emberölés vagy testi sér-tés	79	123	160
közvérszi intézkedések elleni vétségek	—	—	—
az irod. és művészeti tulajdon elleni vétségek	—	3	—
vétkes csőd alá kerülés	7	26	36
uzsora miatt	61	67	66
sajtó útján becsületsértés miatt	—	—	—
sajtó útján a közerkölcösiség ellen elkövetett vétségek miatt	—	—	—
	231	284	386.

Ebből kitetszik, hogy csak egynéhány neme a törvényben foglalt vétségeseteknek von elmarasztaló ítéletet maga után; mindenesetre a magyarországi lakosok közt különben elterjedt vallásbeli türelmességnél szembetűnő lehet, hogy mégis a 8-d egész 9-d része az elítélteknek valamely törvényesen elismert vallástársulat- vagy egyháznak megbántása miatt kerül fenyítés alá.

Az uzsora-vétség.

Nemzetgazdászati szempontból kétségkívül valamennyi vétségnek közt legnagyobb fontossággal bír az uzsora-vétség.

Miután napjaikban a polgárosultabb államok legtöbbjeiben a cselekvőség összes terén szabadabb mozgalom mutatkozik, és a szabad kereskedelmi rendszer mindinkább útát



kezd törni magának : igen természetes, hogy a forgalmi üzletnek és annak minden közegeinek a régiebb korlátok alóli felszabadítására irányzott törekvés egyik főjellemvonása lön a jelen koriránynak. Széttépni az elavúlt törvényhozásnak a mai viszonyoknak többé meg nem felelő kötelékeit, halomra dönteni a forgalom szabad üzletét gátló torlaszokat, lebontani a magokat túlélte sorompókat, ez jelszava a jelenkornak.

Az ezen ösvényen haladó korszellemmel mind ellenségesebb helyzetbe kerülnek a kamatlábnak ama megszorításai, melyek egy sötétebb előkorból mintegy hagyománykép reánk szállottak.

Napjaink tisztultabb nemzetgazdászati elvei már nem érik be a telek- s föld- tehermentesítéssel, sem a munka felszabadításával, hanem a tőkének is teljes függetlenítését, a forgó pénznek, az üzleti világ ezen leghatalmasabb tényezőjének, feltétlen szabad versenyezhetését hangosan követelik.

Szemközt a sebesen előretörő kor folyton megújuló vállalkozási szellemének merész röptével ; szemközt a dúsan kamatozó váltóleszámitolási üzlettel, mely bár nem egyéb mint magas kamatra való kölcsönzés, a közönséges felfogás szerint, legkevesebbé sem esik az uzsora fogalma alá ; szemközt a közhitelepapírokkal s államkötelezvényekkel folyó nyereséges üzlettel ; szemközt a népeességnek, fájdalom, minden rétegeit átfutó s lázas rezgéseivel a társadalom összes idegrendszerét megrázkodtató börzejátékkal ; szemközt végre a nagyobb hitelintézeteknek a kamatmegszorítások alól kormányilag engedtetni szokott gyakori felszabadításokkal : csaknem kész satyra, ha mégis a közéletben törvény szabja meg a kamatláb maximumát, és büntető törvény az igazság bosszúzó karja alá bocsátja annak egyes megszegéseit.

Ezen a gyakorlati élet és a törvényhozás közti ellenmondás annál kirívóbb, minél inkább tér el a pénznek, ezen legkeresettebb árúnak, az emelkedett kereslet nyomán okvetlenül felszökkenő piaciára, annak a törvény által megszabott s így némileg megcsontosodott értékétől. Nem csuda tehát hogy mindenütt szózatok emelkednek ily természetellenes korlátozások eltávoztatására ; nem csuda hogy a nemzetgazdászati tan és vele karöltve a napi sajtó egyik fela-

datuknak ismerik el, ostrom alá venni az uzsora-ellenes törvényeknek rozszant védbástyáit. Igen a pénzüzletnek a múlt idők békői alóli kiszabadításának eszméje mai napokban úgy a közéletben, mint a tudományban, a zöld asztal körül úgy mint a journalistika mezején, egyaránt leli hős bajnokait s lelkes szószólóit.

Minél nehezebb pedig ily körülmények közt már a priori törvény útján biztosan és megmásíthatatlanul szabni meg az elválasztó vonalt, melyen túl a sokalakú nyereséges ügyletek büntetésre méltó uzsorává fajúlnak; minél nehezebb továbbá a sokfélekép elpalástolt ügyleteket, ezen az uzsoratörvénynek mind annyi kijátszásait, végképen lehetleníteni, vagy csak erélyesen gátolni: annál tarthatatlanabbá válik a bírónak helyzete, ki midőn egyrészt a törvénynek szigorú intézkedéseit foganatba venni tartozik, másrészt a korszellem kívánalmait, a közvéleménynek általános iránylatát is némileg méltányolni kénytelenül; ki midőn a törvényt egész horderejében alkalmazni törekszik, nem zárhatja be szemeit ama naponként körülötte és saját szeme láttára keletkező uzsorás ügyletek előtt, melyek mivel nagyobb ügyességgel köttetnek, felmentvék a törvény fenytő hatalma alól. A lelkiismeretes bíró érzi ennélfogva eljárásának a koriránynyal homlokegyenest összeütközö voltát, érzi a törvénynek méltatlanságát, mely csak az ügyetlent, a kevesbbé ravaszt, az együgyüt sújtja, a szemesnek ellenben, a csalfa- de a praxisban járatosnak, rést enged a fenytés alóli kényelmes kibúvársra.

Miért is az uzsoravétségnél inkább mint bármely más vétségnél szembeszökőleg nyilvánul a bíróságnak amaz általános törekvése, miszerint a gyakorlati élet és a törvényhozás közt fenforgó elentétet a tárgyalás alá kerülő esetek enyhébb felfogása és a törvénynek szelidebb alkalmazása által lehetőleg kiegyengetni igyekszik. A bíró mintegy közvetítőkép kénytelenül jelenkezni az elavúlt fogalmak ösvényén haladó, az újabbkori nézetek színvonalára nem emelkedő törvény holt betűje, és az ószerű eszméken már rég túlhaladott, a törvény gyöngégátját minduntalan lerontó gyakorlati élet igényei közt.

Büntető törvényhozásunk nem sorolja ugyan az uzsorát közvetlenül és tüzetesen a vétségek közé, hanem a bevezető

cs. nyílt parancs, melylyel a büntetőtörvény hatályba léptetett, egyik pontjában rendeli, hogy a koronaországokban az uzsora ellen fenálló törvények ideiglenesen továbbra is épségben maradjanak, s hogy azoknak megszégése vétségképen fenytessék meg.

Törvényhozásunk tehát az által, hogy az uzsoravétséget nem igtatja be magába a büntetőtörvénykönyv szövegébe, elég tág mezőt enged, hogy az eléhaladó idő s megváltozott viszonyok követelményei útát törhessenek magoknak; azáltal pedig, hogy az uzsora ellen létező törvényeknek csak *ideiglenes* fentartását kívánja, elvileg és végtaglalásban az uzsoratörvényeknek végleges fenhagyása *ellen* nyilatkozik, a körülményekre és a forgalmi üzlet kifejlésével lassanként nyíló alkalomra bízván azoknak mikénti átalakítását vagy teljes megszüntetését.

Említésre méltó, mit büntetőtörvényünk egyik helyes commentatora, Hye ministeri osztályfőnök, ki maga e törvény kidolgozásában nevezetes részt vett, erre vonatkozólag megjegyez: „Es ist ein heut' zu Tage kaum mehr bestrittener Grundsatz der Staatsklugheitslehre, dass die Regierung und Gesetzgebung eines Staates in Dingen der Volkswirtschaft so wenig als möglich imperativ einschreiten, sondern dieselben im allgemeinen ihrer Selbstentwicklung überlassen, und nur dort mit der Gesamtkraft des Staates unterstützend oder kräftigend einwirken möge, wo die Kraft der Einzelnen nicht zureicht. Dies gilt insbesondere auch hinsichtlich der Feststellung eines bestimmten Zinsenmasses für Darlehens-Capitalien, weil sich dasselbe kaum ohne die nachtheiligsten Rückwirkungen auf alle Zweige der Production von Oben herab dictiren lässt.“

Ha ezen szavakban magas kormányunknak az uzsora felőli saját nézete tükrödzik vissza, nincs okunk kétkedni rajta, hogy jöni kell egy nemzetgazdasági szempontból felvilágosultabb időnek, melyben minden eddig fenálló kamatlábbeli korlátolás meg fog szünni, melyben az uzsora mint vétség bűnvádi lajstromainkból végképen ki fog dőlni.

Magyarországnak az uzsora ellen épségben hagyott régiebb törvényei, jelesen az 1647. évi 144. törvényczikkely,

az 1715 : 51, az 1723 : 120, és az 1802 : 21 t. cz. az uszoráskodást a tőke és kamat vesztésén fölül pénzbírsággal vagy fogsággal fenytik meg. Lássuk tehát, vajjon a forgó tőkék szabad mozgalmának hódoló jelenkorbeli nézet érezteti-e itt is a törvénykezési közlegekre való befolyását, és mutatkozik-e hazánk bíróságai részéről a gyakorlati élet és a törvény közti közvetítésre való hajlam?

Már az évenként feljelentetni vagy különben köztudomásra kerülni szokott uszoraesetek általános számából, jelesen azoknak az egyes közigazgatási vidékekre való felosztásából kiderül, hogy ezen vétség nem ott fordul elé legszaporábban, hol az országnak közforgalmi és üzleti élete pontosúl össze, és hol ennél fogva szerzett nagyobb ügyességnél fogva jobban értenek a színlett ügyleteknek oly alakbani kötéséhez, hogy azok, daczára uszorajellegöknek, nem egy könnyen vonhatók a büntető törvény fogalma alá, hanem azon vidékeken inkább, melyek csak pangó kereskedésnek és csekélyszerű pénzületnek színhelyei, és hol ennél fogva ritkább is ama finomabb kereskedelmi tapintat, mely oly mesterségesen érti a legkiáltóbb uszoráskodást olyféle jogszabású öltönybe ruháztatni, hogy a törvény szigora rájuk teljességgel nem alkalmazható; így az 1856-ban feljelentett vagy más úton az eljáró bíróságok tudomására került 259 uszoraeset az egyes feltörvényszéki kerületekre ekkép oszlik fel:

		arányítva az összszámhoz
a pesti kerületre jő	59	vagy is 22, %
a pozsonyira "	70	" 27, "
a sopronira "	31	" 11, "
az eperjesire "	71	" 27,3 "
a nagyváradira "	28	" 11, "
összesen	259	

Az 1857. évben feljelentett vagy különben tudomásra jött esetből:

		arányítva az összszámhoz
a pesti kerületre	111	jő vagyis 33, %
a pozsonyira	59	" " 18,1 "
a sopronira	27	" " 8,2 "
az eperjesire	71	" " 21,7 "
a nagyváradira	59	" " 18,1 "
összesen	327	

E tekintetben tehát a pesti kerület a többieknek jelesen az eperjesinek irányában távol sem bír azon túlnyomósággal, melylyel különben úgy a büntetteket mint a vétségeket illetőleg bír, holott e kerületben van az országnak kereskedelmi fővárosa Budapest, melynek forgalmi és pénz-üzlete felér egész kerületek forgalmával; világos tanuságul, hogy itt nagyobb ügyességgel tudnak az uzsora elleni törvényes bástyákon rést törni, mint másutt, a nélkül hogy az ügyleten az uzsoráskodásnak színe látszanék; mert bármi jó véleményben legyünk is a pesti piacz elismert kereskedelmi higadtsága iránt, azt még sem állíthatjuk, hogy itt egy évben nem több, sőt még sokkal kevesebb olynemű ügylet jö létre, melyet a törvény uzsoráskodással azonosít, mint a kassai vidék üzletszegény megyéiben.

Az uzsora körüli eljárásnak eredményei, a mint azok hazánkban az 1856. és 1857. évekre vonatkozólag mutatkoznak, kétségtelenné teszik, hogy ezen vétség fogalmazása, valamint a tényálladék constatórozása iránt nálunk is a bíróságok részéről jóval nagyobb engedékenységgel nyilvánul; így a 208 előleges nyomozás közül, mely uzsora miatt 1856-ban tétetett, 95 megszüntető határozattal végződött, és 111 ugyanazon évben e miatt megindított különvizsgálat közül 35 felhagyási határozattal nyert véget, úgy hogy összesen a nyomozásoknak 77.3 százaléka ily módon szűnt meg, sőt az 1857-ben megindított 305 általános és 107 különnyomozásnak 82 százaléka megszüntetési vagy felhagyási határozat által lön befejezve, mi jóval magasabb arány, mint akár a büntettek, akár a vétségekre nézve egyáltalán észlelhető.

De ezt, jelesen a bírának a gyanúba ejtett uzsorások irányábani viszonyát, még világosabban tünteti fel a perbefogott személyekkel való miképeni bánás, és erre már az 1858-ki évnek adatait is közölhetem, miután az államfőügyészségeknek eléggé nem méltányolható szívességéből ez évről szóló kimutatásoknak is birtokába kerülöm sikerült időközben.

Uzsora miatt perbe fogatott :

	1856.	1857.	1858.
a pesti orsz. feltörv. kerületben	48	43	46
a pozsonyi " "	34	26	32
a soproni " "	14	24	20
az eperjesi " "	30	31	48
a nagyváradai " "	16	8	14
	<u>142</u>	<u>132</u>	<u>160.</u>

átmérőleg tehát egy évben egész Magyarországon 144 egyén vádoltatott be uzsoráért.

Ezek közül egyáltalán felmentetett, és pedig :

	1856.	1857.	1858.
mint ártatlan	10. ₆₃ %	9. ₅₈ %	14. ₃₇ %
a jogszerű bizonyítékok elégtelen- ségénél fogva	32. ₃₃ n	37. ₁₂ n	17. ₅₀ n
összesen büntetlenül maradt	<u>42.₉₆ n</u>	<u>46.₇₀ n</u>	<u>31.₈₇ n</u>

Már ebből is kitetszik, hogy az uzsoránál a felszabadítá-
sok sokkal magasabb mérvben fordulnak elő, mint a vétsé-
geknél egyáltalán, mert ugyanazon években a vétségek miatt
egyáltalán perbefogottak közül:

	1856.	1857.	1858.
felmentetett	31. ₂₄ %	30. ₄₈ %	25. ₁₃ %

Még szembeűnőbb azonban a különbség, ha egyedül
a jogszerű bizonyítékok elégtelenségénél fogva büntetlen
maradt egyének aránylatát vesszük tekintetbe, mert akkor
következő párhúzam keletkezik :

	1856.	1857.	1858.
felszabadultak ab instantia a vétségek mi- att egyáltalán perbefogottak közül	18. ₈₈	18. ₈₃	9. ₀₆
az uzsora miatt bepöröltek közül	32. ₃₃	37. ₁₂	17. ₅₀

tehát minden egyes évben csaknem még egyszer annyi sza-
badult fel ez okon az uzsora miatt, mint az egyéb vétség
miatt kérdőre vontak közül. Mi elég tisztán tünteti fel amaz
elvitázhatatlan igazságot : hogy a mai világban felette nehéz a
különféle nyereséges üzérkedési nemek és az uzsora közt
szoros határt vonni, és hogy ennél fogva felette nehéz a vét-
ségnek tényállását jogszerű és meggyőző bizonyosságra hozni.

Jegyzet. Hogy az uzsorára nézve a magyarországi bíróságok
részéről szabadelvűbb felfogás észlelhető, a törvénykezési eljárás
eredményeinek rövid egybevetéséből kétségtelenül kitűnik, ámbátor
egy évnek adatai távol sem elegendők ezen észlelet megingathatatlan

kiderítésére. A birodalom többi tartományaira nézve t. i. egyedül csak az 1856. évnék adatai állnak rendelkezésünkre; lássuk tehát legalább ezen egy évben, milyen különbség mutatkozik e tekintetben hazánk és a birodalom egyéb koronaországi közt. Magyarországon kívül 1856-ban a feljelentett vagy különben az eljáró hatóságok tudomására került uzsora-esetek miatt 810 előleges vizsgálat indítatott, s azok közül 335 (vagyis 41., százal.) megszüntetési határozattal lön befejezve, az ugyane vétség miatt történt 346 különvizsgálatból pedig 45 (vagyis 13 százal.) felhagyási határozattal nyert véget, úgy hogy az összes e vétség miatt előfordult nyomozásoknak 54., százaléka ily módon és úton végződött; holott hazánkban ugyanaz évben a nyomozásoknak 77., százaléka, tehát 23 száztólival több, lön ilyformán befejezve. Az uzsora miatt a birodalom Magyarországon kívüli tartományaiban perbefogott 440 egyén közül 33 (vagyis 7., százal.), mint ártatlan mentetett fel, ellenben a jogszerű bizonyítékok elégtelenségénél fogva 72 egyén (vagyis 16., százal.) szabadíttatott fel, úgy hogy összesen a felmentett egyének a bevádoltaknak csak 23., százalékát tevék, midőn nálunk 42., százalékra ment a felszabadítottak aránya, tehát 19., száztólival több szabadíttatott fel nálunk, mint a birodalom többi részeiben, mi elég világosan mutatja, hogy legalább ez évben hazánk bírói részéről sokkal szabadelvűbb eljárás mutatkozik, mint a többi birodalomban.

Azon állítás igazolására, hogy az uzsora miatt valóságosan elítélteknek számaránya többet-kevesebbet azon ügyesség fokától függ, melylyel az illetők az uzsora természetű ügyleteknek elpalástolásához értenek, legyen szabad az egyes orsz. feltörv. kerületeket külön tekintetbe vennem, és kimutatnom először: hogyan aránylanak a felszabadultak a perbefogottak számához, és másodsor: hányan íteltettek el valósággal uzsora miatt az egyes kerületekben a legutólsó három éven át; nevezetesen a felmentett egyének az összes perbefogott uzsorásoknak:

	1856.	1857.	1858.
a pesti kerületben	48. ₀	55. ₈	34. ₈ százalékát
a pozsonyi „	44. ₁	50. ₀	56. ₂ tevék
a soproni „	21. ₄	45. ₈	40. ₀ „
az eperjesi „	36. ₆	32. ₂	14. ₆ „
a nagyváradai „	62. ₅	50. ₀	14. ₁ „

Rendszerint tehát a pesti kerületben legtöbb, az eperjesiben legkevesebb felmentés számíttatik, világos bizonyossággal, hogy e vidéken a lakosok az ottani zsengebb kereskedelmi üzletnél fogva kevesebbé jártasok ama különféle fogá-

sokban, melyek segélyével az ügyletek úgy körülhálózhatók, hogy uzsorajellemök nem egykönnyen kideríthető. Ezen észlelettel karöltve jár azon további tünemény, hogy az uzsora miatt valósággal elítéltek száma távol sem a pesti kerületben a legnagyobb, miután az eperjesi vele e tekintetben két éven át ugyanazon vonalon állt, sőt a legutolsó évben azt feltűnőleg túlhaladja; így uzsora miatt el lön ítelve:

	1856.	1857.	1858.	
a pesti orsz. f. t. kerül.	17	20	11	egyén
a pozsonyi " "	13	13	4	"
a soproni " "	10	10	8	"
az eperjesi " "	17	20	36	"
a nagyváradí " "	3	4	7	"
összesen	60	67	66	"

a legutolsó 1858. évben tehát a kassai közíg. vidéken több mint háromszor annyi lakolt uzsora miatt, mint a pesti közíg. vidéken; nem kézzelfogható argumentum-e ez előbbi állítmányom igazolására?

A három évi elítéléseknek eredménye következőkben tükrözdik vissza; megfenyítettett:

	1856.	1857.	1858.	
pénz s egyéb vagyonbüntetéssel	54	61	58	egyén
fogsággal	6	6	8	"
együtt	60	67	66	"

átmérőleg tehát egy-egy évben egész Magyarhonban 64 személy kerül uzsora miatt fenyítés alá, s miután az 1856. évi adatok nyomán az egész birodalomban e miatt 378 íteltetett el, hazánk 16 száztóli jutalékkal járúl az egész birodalomban megfenyített uzsorások összsámához.

A *nemet* illetőleg az uzsora miatt elítéltek közt a szép nem jóvaljelentékenyebb arányban van képviselve, mint egyéb bűnös cselekvényekre nézve; így 1856-ban a nőnem 25, sőt 1858-ban 39 százalékkal találjuk képviselve az elítélt uzsoráskodók közt, tagadhatlan tanúbizonyságul, hogy a nővilág, daczára az asszonyban nem csekély mértékben lelhető óvatosság- s körültekintésnek, pénz dolgában még sem találhatja oly könnyen fel magát mint a finem, s azért bevádolva könnyebben el is marasztalható.

Tekintve a *kereset és foglalkozási* különbséget, az uzsora

miatt elítéltek közt aránylag legtöbb fordul elő az iparúzők és gyárosok osztályából, de a keresetnélküliek is jelentékeny szerepet visznek, mi nyilván onnan jő, hogy a tiszta nyereszeti üzletek s pénzkikölcsönzés után élők, tehát épen azok, kik a köznép fogalma szerint kiválólág az uzsorások kategóriájába valók, jobbára mint kereset (legalább mint becsületes kereset) nélküliek tekintetnek és jegyeztetnek fel.

A *kor és polgári állapot* e vétségnél nem nagy nyomatékkaal bírnak; a *míveltségi fokozatot* illetőleg pedig igen természetes, hogy az egészen oktatlanok számaránya e vétségnél jóval mérsékeltebb, mint egyéb bűnös cselekvényeknél, és például 1856 ban az elítélt uzsorásoknak csak 18 százaléka nem tudott sem írni sem olvasni. A *vallás-különbségre* nézve csak az kiemelendő, hogy az elítélteknek nagy része, jelesen 1856 ban közel fele része, a Mózes-vallást követők közül való, holott az izraeliták különben mérsékelt arányban szerepelnek bűnvádi lajstromainkon; ha e körülmény egyrészt ezen néptörzsnek fő foglalkozását felismerteti, másrészt azon gondolat, hogy egész Magyarországon 1856-ban összesen nem több mint 29 zsidó marasztaltatott el uzsora miatt, nem egykönnyen fojthatja-el azon sejtelmet, hogy ők csakugyan inkább értenek mint a más vallásfelekezetűek az ügyletek oly modorbani kötéséhez, hogy az elkövetett vétségnek tényálladéka irányokban nem könnyen emelhető jogerejű bizonyosságra, ámbátor ezen a köztapasztaláson alapuló sejtelem statistikai tekintetben csak akkor lenne bebizonyítottnak tekinthető, ha a hivatalos összeállításokból kiderülne, hogy hányan az uzsora miatt bepanaszolt és hányan az e vétség alól felmentett egyének közül hébervallásuak.

Végre a *vagyoni állapotot* illetőleg azon körülmény, hogy az elítélt uzsorásoknak nagyobb része a vagyonos vagy csak módosabb néposztályok közül való, épen nem tetszhetik feltűnőnek, miután uzsoráskodó rendszeren csak is az lehet, kinek van, mivel uzsoráskodják; hogy azonban még is az elítélt uzsorások közt, és pedig nem egészen jelentéktelen aránynyal (péld. 1856-ban 13 százalékkal), oly egyének is fordulnak elő, kik mint vagyontalanok feljegyezzék, tüzetesen arra látszik mutatni: hogy gyakran épen ama szegény-

sorsuak, névszerint özvegyek, árvák stb., kik szerény vagyounuknál fogva arra utalvák, hogy néhány fillérökkel lehetőleg sáfárkodjanak, a mint a törvényesnél valamivel magasabb kamatnak kikötését megkísértik, de ezt minden leplezés nélkül idylis őszinteséggel teszik, azonnal együgyüségöknek esnek martalékul, s mint uzsorások a fenytő törvénynek sujtó karja alá kerülnek.

Épen ezen igazságtalan egyenlőtlenség egyik hatalmas érv, mely miatt leginkább az osztó igazság nevében méltán megtámadható oly büntető törvénynek fenállása, mely csak azt sujtja, ki vagy nem elég okos, vagy nem elég óvatos volt, hogy a kínálkozó ezerféle hátajtócskák egyikén észrevétlenül és büntetlenül kisuhant volna.

Se feladatomban, se szándékom azon, bár fontos okoknak taglalásába bocsátkozni, melyekkel a nemzetgazdászati tan a kamatlábnak minden megszorítása ellen síkra kel, még kevesbbé érzem magamat hivatva azon védveket bíráló alá vonni, melyekkel az ellenfél az uzsoratorvények fentartása mellett harczol; én egyedül a bűnvádi törvénykezés folyamából és eredményeiből kívántam kimutatni, hogy miután az uzsoravétségnek természete a nyerkémelet sokalakú s törvényes szüleményeinél fogva felette nehezen meghatározható, miután az elkövetett uzsoravétségnek tényálladéka joghatályosan nehezen megállapítható, és ennél fogva kényelmes kibúvásokra számos rés nyílik, miután szemközt ezen kijátszásokkal a bírónak helyzete felette kényessé válik, miután végre e vétéség miatt csak a kevesbbé ravaszok, kevesbbé ügyesek kerülnek fenytés alá, a részrehajlatlan igazságszolgáltatás érdekében felette kívánatos lenne, hogy a kamatláb megszorításait tartalmazó törvényeknek megszegései egyedül a polgárjogi hátrányos következményekre szoríttassanak, és hogy azoknak bűnvádi megfenytése mielőbb szűnjék meg; vagy rövideden, az igazságügy érdekében felette óhajtható: hogy az uzsora mielőbb vetköztessék ki a bűnvádi eljárás mellett megfenytendő vétéségnek eddigi, ha mindjárt csak időleges, jelleméből.

A kihágásokról.

A kihágások a közrend, a közerkölcsiség vagy egyéb közérdekek ellen irányzott bűnös cselekvények, melyeknél a gonosz szándék vagy a veszélynek nagysága épen alárendelt szerepben jelenkezik. Vétkes gondatlanság, vigyázatlanság, hirtelen felhevülés, mulékony gyarlóság, jóval inkább kútforrásai, mint mélyebb szenvedélyeknek s természetüleg forralt gonosz indulatoknak nehéz tusája. Gyakran a kihágások rovataiban oly egyénekkal találkozunk, kik jámbor természetök- sőt erkölcsös magaviseletöknél fogva büntényektől különben irtódnak, egyedül visszas körülményeknek szerencsétlen összetalálkozásánál fogva nem ritkán önvétkek nélkül sodortatván amaz ösvényre, melyet a büntető-törvény a közfenyítés terrenumának elismerni jónak talált.

Minél terjedtebb pedig a vidék, melyet a büntető codex a közjólet tekintetéből a közfenyítés területének kijelölni szükségesnek ismer, annál magasabbra emelkedik a közfenyítés alá évenként kerülbi szokott esetek és a miatt perbefogott egyének száma, annak megszükitésével pedig természet-szerűleg nevezetesen álászáll a kihágások s kihágók száma is.

Büntető-törvényünk e tekintetben egy az esetek fejtegetésébe bocsátkozó ritka részletességet tüntet fel, miért épen nem csudálhatni, hogy a hajdan súlyos rendöri áthágásoknak bérnált kihágási eseteknek száma elég jelentékeny. Hogy azonban legtöbbjei e kihágásoknak csak csekélyszerűek, inkább vigyázatlanságból származó rendbontó tények, egyrészt azon körülményből tűnik fel, hogy rendszeren több mint fele része az elítélteknek nyolcz napon alúli fogsággal szokott megfenyítettetni; másrészt pedig ezt még kézzelfoghatóbbá teszi azon észlelet, hogy minekutána az 1858-ik évi június hó 20-kán kelt cs. rendelet nyomán a kevesbbé súlyos kihágási esetek közöl mintegy 57 a politikai és rendöri közhatóságok körébe utaltatott, a törvényszékileg megfenyítendő kihágások száma a szó legszorosabb értelmében véve megfizedeltetett; így például 1857-ben a kihágások miatt bevádolt egyének száma 85,305-re, ellenben 1858-ban, midön a

politikai- s rendőri közlegek által tárgyalta esetek már különválasztva fordulnak elő, a bíróság útján tárgyalta kihágások miatt bevádoltak csak 8978-ra rúgtak. Szintúgy az elítéltek száma is hason sőt még szembetűnőbb különbségeket tüntet fel; mert 1857-ben a kihágások miatt egyáltalán 50,544, ellenben 1858-ban a bíróságilag megfenyített kihágások miatt csak 4705 személy, vagy bele vonva azokat is, kik valamely vétség vagy büntett miatt voltak vádolva, de kihágás miatt az első folyamodási törvényhatóságok által ítéltettek el, 4845 személy lőn elmarasztalva; mi tisztán mutatja, hogy nagyobb része a tárgyalás alá kerülő eseteknek csak a fenálló rendszeti intézkedéseknek vagy egyéb közügyi rendszabásoknak meg nem tartásából ered.

A háromévi időközben részint feljelentett, részint különben az eljáró hatóságok tudomására került *kihágások* száma

1855-ben = 63,768-ra ment, és a reá következő

1856-ban = 70,794-re, vagyis 11 százalékkal, és

1857-ben = 83,484-re vagy 18 százalékkal emelkedett.

Kétséget sem szenved, hogy e növekedés nem annyira a rendzavarásra való hajlam öregbüléséből, sem a közbátorlét biztosítására fenálló intézkedések ellen szegülő bűnös törekvések fokozatos kifejléséből, mint inkább a szaporodó csendőri intézménynek terjedéséből és feszültebb figyelméből magyarázható ki némikép.

Miután az 1856. évi adatok nyomán a feljelentett vagy különben köztudomásra került kihágások összes száma az egész birodalomban 489,038-ra ment: hazánk 14.₅ százalékkal vőn részt a büntetőtörvény e nemű megszegéseiben.

A feljelentéseknek nem kis része mint egészen alaptalan minden tárgyalás megindítása nélkül félre szokott vetetni; így 1855-ben a feljelentett összes eseteknek 27.₆ százaléka, 1856-ban 24.₅, és 1857-ben 23.₆, átlag tehát 25.₂ százalék vagyis épen egy negyede a feljelentéseknek visszavetetik a nélkül, hogy tárgyalásnak hely adatnék.

A kihágásról vádolt egyéneknek száma, kik ellen szóbeli tárgyalás intéztetett:

1855-ben 67,380-ra ment,
 1856-ban 72,471-re, tehát 7.5% növekvés,
 1857-ben 85,305-re „ 17.7 „ „

mi jóformán teljes összhangzásban van azon növekvési arány-
 lattal, mely a feljelenített kihágások általános számára nézve
 ugyanez évben mutatkozott, és ugyanazon okokban is lelheti
 kellő megfjtését.

A kihágásoknak kevéssé súlyos s azért kevesbbé is
 veszélyes természeténél fogva magától értetik, hogy a bevá-
 doltak legnagyobb részt szabad lábon védik magokat, s azok-
 nak csak egy kisebb töredéke kerül nyomozási fogságba ;
 így 1856-ban a bevádoltaknak 14.5, és 1857-ben 10.1 száza-
 léka jött nyomozási fogságba ejtett egyénekre.

A felmentéseknek száma csak 1857-re vonatkozólag
 adható teljes mértékben, minthogy az előbbi évekről szóló
 kimutatásokban a felhagyási határozatokra szánt egyik rovat
 hiányzik, pedig a felhagyások is csak egyik nemét képezik
 a felmentéseknek. Felmentettek pedig :

	1856-ban	1857-ben
mint ártatlanok . . .	11,474 vagy 15.8%	12,179 v. 14.3%
a bizonyítékok elégtelen- ségénél	10,163 „ 14.0 „	8798 „ 10.3 „
felhagyás alapján . . .	?	11,266 „ 13.2 „
együtt	21,637 „ 29.8 „	32,243 „ 37.8 „

Ennélfogva több mint egy harmada a bevádoltaknak
 büntetetlen szokott maradni. A büntetések is rendesen eny-
 hébbek, mi a következő összeállításból önként kiderül :

Elítéltetett kihágások miatt

	1856-ban	%	1857-ben	%
8 napig terjedő fogságra .	24,088 egyén	52.8 ;	26,675 egyén v.	52.8
8 napon felül — 1 hónapi fogságra	7780 „	16.8 ;	8044 „ „	15.8
1 hónapon felül — 3 hónapi fogságra	1567 „	3.4 ;	1562 „ „	3.8
3 hónapon felül — 6 hónapi fogságra	171 „	0.4 ;	169 „ „	0.3
6 hónapon felül	— „	—	3 „ „	0.0
pénz- és vagyonbeli bü- ntetésre	5544 „	12.0 ;	6356 „ „	12.8
jogosítványok vesztésére	23 „	0.0 ;	18 „ „	0.0
testi fenyítésre	6898 „	15.0 ;	7717 „ „	15.1
	46,071		50,544.	

Mind a két évben tehát csaknem ugyanazon arányviszonylatok mutatkoznak. A testi fenyítésre eső jutalék kétségkívül felette jelentékeny, s a nőnemből is számosan alávetvék e büntetésnek; így a 8272 nőszemély közül, kik 1857-ben egyáltalán kihágások miatt kerültek fenyítés alá, 821 vagyis mintegy 10% testökkel bűnhődtek, midőn a megelőző évben is közel annyi, t. i. 786 esett e büntetésnem alá. Egyáltalán igen sajátlagos tünemény, hogy a botozás úgy látszik specifus magyar intézménynek tekintetik, mivel oly szaporán használtatik; mert midőn a Magyarországon kívüli tartományokban 1856-ban az elítélteknek csak 5 százaléka került testi fenyítés alá, nálunk háromszor annyi jött érintésbe az osztó igazságnak ezen meggyőző érvével; sőt midőn Lombardvelenczében s Dalmáthonban épen nem, a német és szláv tartományokban pedig csak kivételesen használtatik e chinai orvosság, a tágasabb értelembeni magyar tartományokban, oda értve Erdélyhont is, 1856-ban nem kevesebb mint 10,407 személy került testi fenyítés alá, vagyis, miután az egész birodalomban ugyanazon évben 20,640 személy lakolt e módon, több mint fele része az összes testileg megfenyített kihágóknak a magyar tartományokra esik. Vajjon szükséges-e hogy ugyanazon büntető törvénynek alkalmazásánál a bíróságok a régiebb szokásokra vagy épen az egyes nemzetiségi különbszetekre oly lelkiismeretes tekintettel legyenek, vajjon szükséges-e hogy a boturalom bizonyos állítólagos előzmények mellett továbbra is épségben hagyassék, azt elhatározni azoknak józan ítéletére bizzuk, kiknek a törvénynek a gyakorlati étellel való kiegyengetése jutott nemes feladatúl; itt csak zárjel közt legyen megjegyezve, hogy se a szokás, se bizonyos előítéletek, se ezen fenyítésmódnak látszólagos gyakorlati czélszerűsége, se végre a megfenyítendőnek alantabb műveltségi fokozata, nem látszanak elég hatalmas érvnek lenni, egy büntetés nemnek igazolására, mely felvilágosultabb korunk szelid szellemével homlokegyenest összeütközik.

Bűnvádi lajstromaink a kihágásokat illetőleg jóval szegényebbek, mint a büntettek- vagy vétségekre nézve; mert ezen a közerkölcsiség és a köz bátorlét szempontjából csekélyebb figyelmet igényelhető cselekvények kevesbbé fontosak-

nak tetszhettek, semhogy azoknak leltározatására számos rovatok nyitassanak. A nemkülönbség azonban a kihágás miatt bevádolt s elítélt személyeknél is kellőképen ki van emelve. Az 1856-ki adatok szerint a nőnem a bevádoltak közt 15.₃ %-l. és az elmarasztaltak közt 15.₆ százalékkal vala képviselve, midőn 1857-ben amazok közt 16.₂, emezek közt pedig 19.₅ %-al szerepelt; a részesülési arány ennél fogva nagyobb ugyan mint a büntettekénél, de jóval mérsékeltbb mint a vétségeknél, és egyáltalán ama középaránylatok felé közeledik, melyek minden egyéb tekintetben is hazánkban lelik legkívőbb kifejezésöket.

Sajátszerűi tünemény, hogy tekintve az egyes feltörvény-széki kerületeket, a kihágásokra nézve nem a pesti, hanem egyáltalán és minden tekintetben a pozsonyi kerületet illeti az elsőbbség, azon kerületet tehát, mely különben bünvádi tekintetben sokkal szerényebb szereppel éri be, és jelesen a büntetteket illetőleg ha nem utolsó helyen, legalább az utól-sók közt foglal helyet. Ez pedig nem csak egy évnek kivéte-les eredményéből, hanem a szóban levő mindhárom évnek összevágó adataiból egyformán következtethető; mert akár az egy évben tudomásra kerülni szokott kihágási esetek ál-talános számát tekintjük, akár a bevádoltak- és elítélteknek számerejét vesszük fontolóra, mindenben a pozsonyi kerület-nek jut a főosztalék; így az *évenként bejelentett kihágások* kö-vetkezőleg oszlanak fel:

	1855.	%	1856.	%	1857.	%
a pesti kerületben	14,214	22. ₃	18,206	25. ₈	17,928	21. ₄
a pozsonyi „	17,277	27. ₄	15,806	22. ₃	20,213	24. ₂
a soproni „	11,709	18. ₈	11,655	16. ₃	15,389	18. ₄
az eperjesi „	11,346	17. ₇	12,153	17. ₁	15,630	18. ₈
a nagyváradi	9222	14. ₃	12,974	18. ₃	14,324	17. ₂
összesen	63,768		70,794		83,484	

A kihágás miatt bevádolt egyének száma így oszlik fel az egyes kerületekre:

	1855.	%	1856.	%	1857.	%
a pesti kerületben	14,722	21. ₉	15,490	21. ₃	16,589	19. ₁
a pozsonyi „	18,190	26. ₉	19,021	26. ₃	19,817	28. ₂
a soproni „	12,429	18. ₅	11,367	15. ₇	17,163	20. ₂
az eperjesi „	12,937	19. ₂	12,537	17. ₃	17,157	20. ₁
a nagyváradi	9102	13. ₅	14,056	19. ₄	14,579	17. ₁
összesen	67,380		72,471		85,355	

Végre az elítélt kihágókra nézve is a pozsonyi kerületé az oroslánrész, mivel a két utolsó évben elítélt kihágó közül jött :

	1856-ban	%	1857-ban	%
a pesti orsz. felt. kerületre	9853	21. ₃	9750	19. ₂
a pozsonyi „ „	11,979	26. ₀	13,073	25. ₈
a soproni „ „	7469	16. ₂	9784	19. ₄
az eperjesi „ „	8995	19. ₈	10,495	20. ₈
a nagyváradai „	7775	16. ₉	7472	14. ₈
összesen	46.071		50.544	

Ez újra megerősíti ama már másutt tett állítást, hogy a pozsonyi vidéknek túlnyomó szláv népessége természeti jelleménél fogva kisebb hajlamot tanúsítván büntettek iránt, az e vidéken előforduló törvényszegések legnagyobb részt a szláv nép könnyelműségéből és a szesz italok mértéktelen használatából veszik eredetüket, és ennél fogva inkább a kihágások szelidebb alakját öltik magokra, mintha egy kérlelhetetlen törvényszerűség a büntettek nézve mutatkozó számbeli különbséget a kihágások sokszorozása által mintegy kiegyenlíteni törekednék.

Hogy pedig az itt nagyobb számmal előforduló kihágásoknak legtöbbjei csakugyan akár könnyelműségből, akár ittas állapotban elkövetett rendzavarások, világosan azon észleletből tűnik ki, hogy 1858-ban, midőn e kisebb nemű ezentúl közhatóságilag megfenyítendő rendbontások a többi kihágásoktól szétválva külön vétettek fel, a többi bíróságilag megfenyített s ennél fogva komolyabb kihágásokra nézve már nem többé a pozsonyi, hanem a pesti és az eperjesi kerületet illeti az elsőbbség; mert a mondott évben a bíróság elintéztetett kihágások miatt elítéltetett :

a pesti kerületben	1249	egyén
a pozsonyi „	885	„
a soproni „	850	„
az eperjesi „	1120	„
a nagyváradai	619	„

világos tanuságúl, hogy a pozsonyi kerületnek előbb kimutatott túlsúlya egyedül a könnyebbnemű kihágások sokaságának tulajdonítandó.

A mi végre a kihágások egyes neveit illeti, valamint a büntetteknel, úgy itt is a tulajdon ellen irányzott cselekvések

főszerepvivők ; csekélyebb tolvajlások, elsikkasztások, kisebb lopások és egyéb csalások első vonalban jelenkeznek, ezekhez sorakoznak a testi biztonság ellen elkövetett cselekvények, mint : verekedés-szülte sérülések, öncsonkítás, gyermekek-, házasfelek- vagy cselédeknek bántalmazásai, a vaspálya rendőri-szabályok áthágása stb.; harmadik helyen a becsületsértő különféle kihágások szerepelnek ; a negyedik helyet közintézetek és rendszabályok ellen intézett bűnös cselekedetek foglalják el, mint a közhivatalnokok és örök megbántása, hiteles pecsétnek felbontása, közokmányok meghamisítása stb, midőn a többi kihágásnemek nagyobb-kisebb hullámzásokkal fogyatkozó sorozatban következnek egymás után; legyen itt csak példaképen említve, hogy hányan íteltettek el az egyes főkihágási nemek miatt 1856-ban, és minemű százalékkal aránylanak azok az egész birodalomban ugyanazon kihágásnem miatt elítéltekhez egyáltalán. A mondott 1856-ik évben t. i. elíteltetett

	az egész birodalomban	Magyarországban	az itt elítéltek arányának a birodalomban elítéltekhez egyáltalán
a közrend és csend elleni kihágások miatt	258	93	36,0 %
a közintézetek és rendszabályok elleni „	23,931	3713	15,5 „
valamely közhivatal kötelmei „ „	222	59	6,5 „
az életbiztonság „ „	5247	881	16,8 „
az egészség ártalmára való „ „	878	120	13,6 „
a közbátorlét elleni „ „	52,545	9922	18,9 „
a tulajdon-biztonság „ „	179,780	24,559	14,5 „
a becsület-biztonság „ „	25,632	4650	18,0 „
a közerkölcsiség „ „	19,074	1943	10,1 „
Egyéb rendeletek elleni kihágások, melyek a járási bíróság által megfenyítendők	4964	18	0,3 „
a sajtórendtartás elleni kihágások miatt	8	2	25,0 „
kiskorúak kihágásai	299	112	37,4 „
összesen	302,838	46,071.	

A kiskorúaktól elkövetetni szokott kihágások, valamint a közrend ellen intézett kihágások, legnagyobb aránnyal jelenkeznek, mi a büntetteknél felhozottakból könnyen megmagyarázható, és számos előbbi állítmányom igazolására szolgálhat.

EMLEKBESZÉD
GRÓF CZIRÁKY ANTAL FÖLÖTT.

— — —
Mondatott 1852. december 20.

PAULER TIVADAR

által.

Azon férfiak díszkoszorújából, kik ifjúságok viruló korában örömmel üdvözlék nemzeti irodalmunk hajnalát, utóbb az országos méltóságok legfényesebb polczain szellemi fejlődésünk szent érdekeit részint önszerzette műveik, részint a közoktatás ügyének hő felkarolása által lelkesen előmozdíták, azon férfiak közül, kik őrt állottak intézetünk bölcsőjénél, áldozatkészen járultak annak megalapításához, munkásan buzgokodtak igazgatásában, ismét ragadott ki egyet a kérlelhetetlen halálnak hatalomszava, gróf *Cziráky Antal Mózes* V. Ferdinánd volt felséges királyunk főkormánytanácsosát, társaságunk alapító és igazgató tagját.

Kimúlta által súlyos veszteségeink száma, melyeket az utolsó évek lefolyta alatt minden rendű tagjaink sorában sajnó fájdalommal tapasztalni kénytelenítettünk, újjal és annál érzékenyebben szaporodott, minél ragyogóbbak voltak az elhúnytak polgári és irodalmi érdemei.

Midőn tehát hivatalos meghagyásnak hódolva e szöszékre lépek, hogy társulatunk kegyeletteljes intézményei szerint gyászbeszéddel álljem meg emlékezetét, mélyen érzem feladásom nehézségeit.

Az elhúnytak, eseménydús élete hosszú folyama alatt, a politikai és tudományos pálya külön ágaiban kiténtetett fényes cselekvősége oly bőséggel ajánlkozék az adatoknak, oly tág mezejét nyitja a szónöklat ékességeinek kifejtésére, hogy én, ki oly távol állottam tőle az életben, megilletödvé lépnék vissza feladványom megoldásától, ha kötelesség-érzetem sugallatán kívül, tanulmányaim rokonsága a tudományok azon szakával, melynek a boldogult szentelte munkásságát fáradságait, nem bátorítana azon reményre, miszerint ha nem

is összes tevékenységének, mi más helyütt avatottabb szóonokok által úgy is más kimerítőleg megtörtént, legalább tudományos működésének adhatandom némileg kielégítő rajzát.

Minélfogva tehetségeim, társulatunk hivatása, czélja, e hely igényei tekintetbe vételével leginkább irodalmi hatására szorítkozandom; előadásomban kiemelve azon érdemeit, melyek nevét örökítendik a hazai jogtudomány évlapjain; tevékenysége egyéb ágait pedig csak annyiban érintendem meg, mennyiben ebbeli munkásságával összefüggésben levén, szellemi irányzatára fényt derítenek, annak kellő felfogására nélkülözhetetlen adatúl szolgálnak; mert habár az emberi ismeretek tág országában vannak tanulmányok, melyek művelőjük életviszonyai-polgári állásával semmi vagy igen csekély összefüggésben vannak, a tudományok azon nemében, melyet Cziráky művele, a közjogiakban, gyakran oly döntő befolyásúak, hogy csupán azoknak kellő méltánylása nyújthat biztos vezérfonalat az író nézetei-elveinek okadatolt ítészetére, alapos felfogására.

Cziráki és Dénesfalvai gróf *Cziráky Antal Mózes* született Sopron szab. kir. városában 1772. évi szeptember 8., már a XIII. században virágzott, országos érdemekkel tündöklött családból; szüleinek — gr. Cziráky László és Zichy Juliána grófnő — éber örökösök alatt a leggondosabb nevelésben részesülvén, tanulmányait az akkoriban már az új rendszer elvei szerint szervezett nagyszombati iskolákban kezdette, a posonyi kir. főtanodában folytatta *Kozma Ferencz* nevelője vezérlete alatt, ki nek fáradsalmait és buzgóságát férfi és agg korában is hálásan méltányolta.

Bölcséleti tanfolyama befejezése után 1789. véghevaiban hazánk egyetemébe költözött, hogy az akkori intézmények szerint négy évet szenteljen a jog és államtudományoknak; itt ernyedetlen szorgalma által nem csak tanárai méltó magasztalásait, hanem társai teljes bizalmát elismerését oly mértékben vívta ki, hogy még érett férfi korában, midőn az egyetem elnöki székébe lépett, az örömmel azon érzelmével, mely csupán a teljesített kötelesség tiszta öntudatából eredhet, emlékezett meg ifjúsága ezen boldogúl és czélszerűen töltött szakáról.

Így történt, hogy midőn 1791. az egyetemi ifjúság lelkesbjei, megértve a kor sürgős intéseit, valamint a soproniak Kiss János vezérlete alatt, s Erdélyben a nagyenyediek, magyar nyelvemivelő társasággá alakulának, őt, kit a felség koronázása alkalmával 1790. november 19. decretalis kamarás czimével díszített fel, választák annak elnökéül.

Mily részvétellel, mily hatással volt azon társulat ügyeire, fejlődésére, melynek a megyék által is pártfogolt munkálkodásaiban *Jankovich Miklós*, *Horvát János*, *Csepcsányi Gábor*, *Ürményi Miksa* stb. nagyreményü ifjak mellett idősb hazánkfiai közül a híres *Besseney Györgyöt* és *Kács Istvánt* részt venni szemléljük, arról élő bizonyosságot teve napjainkban hazánk irodalmi Nestora néhai *Fejér György*, ki, midőn két év előtt magyar nyelvészeti mutatványokra nyíltak meg egyetemünk termei, nyolczvan éves korában ifjúi tüzzel a hazaserdülő reményei előtt felidézvén a múltaknak képeit, magasztalá az érintett növendék társulat tagjainak, névszerint pedig Czirákyknak félszázaddal azelőtt kitüntetett hasonirányú dicséretes buzgalmát.

E viszonyból származtak első irodalmi kísérletei, némely apróbb dolgozatain kívül, melyek egyike nádori éjszaki vigmulatság leírását tartalmazó költeménye a társaság kiadásai első darabjában (Pesten 1792.) található, azon beszéde is, melylyel a társaság nevében II. Leopold császár és király emlékéért 1792. Sz.-Györgyhava 12. ünnepelte*), és mint akkori lelkülete érzelmei hű tükre méltán veszi igénybe figyelmünket; mert ha egy szellem- és tapasztalatdús férfi, a nagy *Buffon* állításaként: „Az irály az ember önmaga“, mennyivel inkább lehet azt oly korban írott munka tartalmáról állítani, melyben az ifjúság saját őszinteségénél fogva, szerzője egész egyéniségével találkozunk.

Ezen magyar szívekhez mint mondá intézett szólamlásában, mellözve a megboldogúlt fejedelem egyéb hercegi királyi és császári érdemeit, csak magyar nemzetünkhez kimutatott szeretetére szorítkozik.

*) Gyászoló Beszéd, melylyel II. Leopold megboldogúlt felséges Tsászárt és Királyt a pesti magy. társaság gyülekezetében . . . élőszavával megtisztelte. Pesten 1792.

Megérinti, miszerint a dicső királynak szive egy ideig nem igen hajlott a magyar nemzet szeretetére, és okait fűrészve, környezetének, tudományos foglalkodásainak, melyekben egészen elmerült, utóbb toskánai kormánygondjainak, melyek őt e hontól távol tarták, visszatérte után pedig hazánk visszavonó kedvetlenségében, mások irigykedésének tulajdonítja : de az csak addig tartott, míg e nemzetet jobban meg nem ismerte, míglen az országba nem lépett, szemlátomást nem tapasztalta a magyar népek királyai kedvelésére érdemes minéműségét, igaz tulajdonságát; ezen időtől, de főleg Leopold Sándor nádor választása óta, szívéből tövestül kiszakasztott minden akárhonnan termett idegenséget, atyai tiszta szeretetének számos jeleit adá.

Bizonyosságául hivatkozik a fejedelem saját nyilatkozataira, a nádorhoz intézett beszédjére, leginkább pedig a nemzetre árasztott jótéteményeire.

Azok sorában felemlíti az országos sérelmek orvoslását, úgy hogy miket sok esztendőök folytában országló királyaitól meg nem nyerhetett a magyar nemzet, azokat parányi idő alatt bőven megnyeré Leopold szeretetétől; a külbéke helyreállítását, és a csaknem halálán fekvő nemzeti nyelvnek feltámasztását; mire vonatkozólag annak szomorító állapotjának ecsetelése után, elősorolja az e tárgyban történt intézkedéseit.

Halála fölötti fájdalomának némi vígaszát abban találja, hogy végkép nemzetünket el nem hagyta, szeretetét örököltette fiaiban, miről a nádorhoz intézett, de Ferencz fiára is ható intései, ez utóbbinak már eddig is kitüntetett hajlandósága kezeskedik; végre buzgó háláját nyilvánítván az elhunyt fejedelem iránt, legfőképen az enyészetéhez már közelgetett magyar nyelv felélesztéseért, állandó ragaszkodásra serkenti társait a boldogútnak fiai iránt, miszerint lássák és tapasztalják minden nemzetek, hogy „Leopold királynak kincse igazán léve és lészen ezentúl is a magyarok szive.“

E vázlata első nyilvános szónoklatának, világos tanújele azon előszeretete- és kegyeletének, mely őt a nemzetiség és nyelv iránt lelkesíté.

Néhány héttel később midőn június 6. Buda várában

ősi szokás szerint I. Ferencz ünnepélyesen díszítették fel az ország szent koronájával, Cziráky, Sz. István kardjával megérintetvén, arany sarkantyús lovaggá avatott fel.

Ezen kitüntetés öt rendje eredete, jelei, kötelességei és jogai kutatására buzdítá; tanulmányai eredményét még az évben: *De Ordine Equitum auratorum Hungariae exercitatio* (Pestini, 1792.) című értekezésében tette közzé, melynek kidolgozásában önvallomása szerint, kitűnő jelességű hazai tudósnek, e tárgyú kéziratát használta segédszerül.

Állítása szerint az aranysarkantyúsok rendjének eredetéről hazánkban bizonyos adataink nincsenek; kétséget azonban nem szenved, hogy az az 1569. évben alapított hasonló nevű pápai rendtől különbözik, minekutána *Istváni* tanúsága szerint II. Lajos királyunk már 1522. jutalmazá meg ezen renddel *Bárdy István* vitézségét.

A koronázási lovagavattatás első példáját 1387. Zsigmond király alatt találja, ki azon alkalommal *Barbo Pentele* velencei követet lovagi rendre emelé; és minthogy Zsigmond azon oklevelében, melyben 1408. a sárkányrendet alapítá, sz. Györgyről címzett hazai lovagrendet említ, azt a koronázásával azonosnak annál inkább tartá, minthogy sz. György vértanú iránt különös tisztelettel voltak őseink, és valamiint a hagyomány szerint az aranysarkantyús vitézek a csatában környezék a királyt, úgy Zsigmond királyként a sz. györgyiek is közös zászló alatt harcolának; mely véleményétől azonban később, a sz. györgyiek rendszabályai felfedezése után közjogi munkájában nyíltan elállott*).

Az aranysarkantyús rend jelei, melyek *Bárdy* hálabe-szédje szerint, kard, arany láncz, és sarkantyúból állottak, elenyésztek; minélfogva azon óhaját fejezi ki, hogy azon rend bizonyos szabályok- és rendjelekkel ellátva hajdani virágzására emeltessék.

Az egyetemet 1793. hagyván el, hogy ahhoz hosszú évek lefolyta után csak mint elnöke térjen vissza, még azon évben Pest Pilis és Solt t. e. megyék aljegyzőjévé neveztetett, hogy a megyéknek, hazánk közéleté e nevezetes alkotó elemeinek, té-

*) *Conspectus Juris Publici R. Hungariae* II. §. 356.

nyezőinek, szervezetével, ügykezelésével öntapasztalásából ismerkedjék meg; itt folytatván a tudományok szorgos művelését, 1794. *Ordo Historiae Juris Civilis Hungarici* című munkájával a jogtörténetnek nagy fontosságú és hazánkban, melynek majdnem minden intézményei a múlt alapjain gyökereztek, aránylag oly kevésbé művelt mezejére lépett.

Ifjúsági szorgalmának, mint nevezé, ezen mutatóványa, melyet barátjai unszolására tekintélyes férfiak tanácsára bocsátott közre, tartalmát tekintve, azok körébe tartozik, melyeket jelenleg a külső jogtörténet nevével czímezünk, és a magyar jog minden ágára, az egyházinak kivételével, terjed.

Négy korszakra osztván jogunk történetét, a királyok rendje szerint azok rövid életrajzával adja országos végzeményeink sorát, az azokban foglalt törvényczikkek fő tartalmát, mennyiben a törvénytárban foglaltatnak, a vas szorgalmú *Kovachichunk* által újabban felfedezett törvényeket — minthogy „király és ország törvényeknek el nem ismerte“ — csak röviden érintvén meg; a jogintézetek belső oknyomozó összefüggések kimutatásába, a törvények s szokásjog egyes ágai és a népélet kölcsönös hatása, szóval a jogélet fokozatos fejleményének előadásába nem bocsátkozik.

A magyar jog eredetét a hét törzsfőnök ős szerződéséből származtatja, a nemzet törvényhozási részvétét a vezérek korában vitatja; Sz. István, Kálmán törvényhozói érdemeit kellőleg méltányolja; II. András bullájának érvényét *Grossinger* saját és *Hieronymus a Saxo* kéziratából merített védvei ellen sikeresen védelmezi, okoskodásai alaptalanságát *Petrovich* és *Kovachich* nyomán győzőleg bizonyítja; ezen okirat fontosságát kiemelve, országunk sarktvényei közé sorolja és méltán, mert hogy *Szalay* szavaival éljek: „Az arany bulla értékét, valamint az angol chartáét, nem annyira egyes ágazataihoz kell mérnünk, mint ahhoz minnek symbolumául szolgált. — — — Az arany bulla, melyet Endre és utódai szabadtéknak kiváltságnak mondottak, a mint év év után múlt, mintegy az idő szentesítése alatt egyéb valamivé vált, újabb kiadásává amaz öt pontnak, melyet az ősök a végezt alkottak magoknak, hogy a hazaszerzéshez erőt érezzenek keblökben“ *).

*) Magyarország Története II. köt. 12. 13. l.

Az egyes végzemények sorában Utószületett Lászlóéna eredetiségét *Jony* ellen fentartja; III. Károly törvényváltásainál elismeri ugyan azoknak szükségét, de egyszersmind a gyakori változásokat károsaknak nyilvánítja, mert megingatják a népnek a törvények iránti tiszteletét, azon véleményt ébresztik, mintha a törvényhozó azon orvosokhoz hasonlítana, kik vagy a baj valóságos természetét, vagy az ellene használandó szereket nem ismerik.

Toldalékában a magyar Törvénytár részéről értekezik; *Verböczy* hármaskönyvének kötelező erejét bizonyítja, és miután a királyi végzemények több gyűjteményét elősorolta, *Kittönichnak* a hazai jog körüli érdemeit kiemelte volna, némely a magyar jog ellen felhozatni szokott gáncsokra tér; arra, mintha hazai törvényeink számos hiányokkal volnának, azt jegyzi meg, hogy minden nép intézményei sajátlagos viszonyaiból magyarázandók; az közös sorsa a világ minden tételes törvényhozásaival; kiegészítések forrása az örökös természetjogban keresendő; végre azon balvélemény czáfolatára, mintha törvényeink igen is bő terjedelműek volnának, más nemzetek névszerint Brittanian, Spanyolhon törvénytáraitra, az ausztriai törvénygyűjteményre útal.

Ha fontolóra vesszük mi kevés említésre méltó történet előtte jogtörténetünk ügyében, sőt hogy Európa többi tartományában is még zsengejében volt e tudomány, mely csak a jelen században emelkedett azon polczra, melyen azt jelenleg Német- és Franciaországban szemléljük: osztzkodni fogunk nagynevű jogászunk *Pfahler Károly* ítéletében, hogy ő sokkal többet tett, mint korát tekintve töle várni és követelni lehetett, míg utódai közöl többen egyéb érdemeik és hírók daczára kevesebbet tőnek, mint teljesíteni köteleességek volt*).

Jogtörténete befejezése után Cziráky hosszabb ideig csak a gyakorlati téren foglalkodott; 1794. a kir. helytartótanács fogalmazójává, 1796. titkárává, 1800. pedig tanácsosává, 1807. a kebelbeli tanulmányi biztosság elnökévé neveztetett, mely álló más akkor annál fontosabb vala, mivel az egy évvel előbb kihirdetett új tanulmányi rendszer életbe léptetése tar-

*) Jus Georgicum R. Hungariae. Praef. nota 7.

tozott feladványai közé ; de már 1808. az udvari cancelláriánál előadó udvari tanácsossá, ugyanakkor Esztergam, 1811. pedig Vas megyei főispáni helytartóvá lett; 1817. érdemei méltó jutalmául valóságos belső titkos tanácsossá és a magyar udvari kincstár alelnökévé mozdították elő, és 1823. Sz. István vitézrendjének középkeresztjével tiszteltették meg.

Időközben királyi biztosként több rendkívüli fontos küldetést teljesített, azok egyike személyére nézve sok keserűségnek, az országban súlyos aggodalmaknak forrása, borús előzményei daczára végeredményében az ország sarkalatos törvényei újabb ünnepélyes megerősítésére vezetett, a többiek hivatalos buzgósága tevékenysége mindannyi tanújelül szolgáltak, így 1809. a francia beütés alkalmával a hont védelmező hadsereg szükségletei ellátása és elhelyezése körül erélyesen intézkedett, 1817. Zemplény, Bereg, Szatmár, Máramaros, Ung megyében az uralkodott éhnyomor enyhítésére a legegyszerűbb eszközöket alkalmazta, 1819. testvér hazánkban az úrbéri viszonyok rendezésével foglalkodott ; vajha akkor idején sikerült volna neki ezen a különböző néposztályok kölcsönös hatására, polgári létére oly nyomos életkérdésnek, ha nem is az igazság és méltányosság örökös elvein alapúlt, kedvező végmegfejtése, de legalább szabályozásának megközelítése! talán az engesztelődésként áldást hozó szelleme, évek lefolyta alatt szorosabbra fűzvé a néposztályok széttagozó érdekeit, a történet sok véres lapjától kímélte volna meg a századok viharain át oly érzékenyen sújtott testvér-országot.

Ezen időszakba esik azon munkája is, mely egy maga biztosította volna örök emlékezetét honunk jogirodalmi történelmében, értem : „*Disquisitio historica de modo consequendi summum imperium in Hungaria*“ Budán 1820. neve nélkül megjelent, de az ország köztudomására tollából folyt értekezését.

Indokait célját annak bevezető szakaszában önmaga fejtette ki ; mert miután megérintette, hogy a kik Béla király névtelen jegyzője történetének közrebocsátása után fejedelemünk trónszerzési joga- és módjáról értekeztek, minden véleménykülönbségek mellett, Árpád után is a választás bizonyos nemét elismerék, legelőször pedig azt csak *Grossinger*

Ferencz Rudolf „kétes hitelű ember, nemzete leghíresb rágal-mazóinak egyike“ tagadá, utóbb, de azétől különböző fegyve-rekkel és írásmóddal hasonvéleményt *Lakits* pártola, ennek nyomdokait pedig *Gustermann Antal Vilmos*, az előadás oly modorával élvén, mely komoly és részrehajlatlan férfihoz, még egyesek annál kevésbé egész nemzet irányában nem illő, követé, folytatólag mondja: „Fölöslegesnek látszhatnék ugyan a mostani időben arról vitatkozni, vajjon Magyarhon örökös vagy választási ország volt-e? mert hogy a felséges ausztriai háznak Magyarországon örökösödése az előszülöttség rendje szerint előbb ugyan I. Lipót kormánya alatt a férfi, utóbb fia Károly alatt a leányivadékokra is új sarkalatos törvényekben megállapított, ki sem kételkedik; de miután azoknak leg-többjei, kik az egyedországlat kezdetétől I. József koráig ki-rályaink feltétlen örökösödését a választási jog teljes kizárásá-val vitatják, annál tovább terjeszkedve, abból sok, az ősi al-kotmány, a nemesség és jogai, sőt a magyar név és nemzeti jellemre nézve, méltatlan következményt, részint nyíltan szár-maztatnak, részint titkos fondorkodással sejtetnek, hazai köz-jogunk eme tárgyának mélyebb vizsgálatára tökéltetem el magamat, arra nem magánczélzatok, hanem tisztán a haza s igazság szeretete által indíttatván.

És ki is vívta az igazság diadalát, a tudományosság, higgadt tárgyalás, dönthetetlen okleveles védvek ellenállha-tatlan fegyvereivel, neve diszére, nemzeti becsületünk fényes igazolásával, meg nem czáfolva maiglan senkitől.

Kívívta mondám, mert kételyen kívül helyezte, hogy a történelem számos czáfolhatatlan adatánál fogva, a vezéri és királyi méltóság örökös volt Árpád családja férfi ágában, de hogy az előszülöttség és örökösödés rendje körül nem léteztek határozó törvények, és ennél fogva a nemzet szabadságában állott törzsöke akármely tagját meghívni a kormány élére, mi leginkább Zoltán, Péter, Aba, kiválólag Kálmán példáiból, számos trónkövetelési súrlódásból világossá válik, szóval, hogy valamint másutt úgy nálunk is az örökösödére oltott választás volt a középkor uralkodó eszméje. Bizonyítja miszerint Árpád férfiivadékai magszakadtával a magyar nemzet azon ház iránti kegyeletből, melynek sorsa a honfoglalás perczétől három szá-

zadon át jó és balszerencsében összeforrt a magáéval, annak nőági sarjadékaira és utóbb is választott fejedelmei alkalmas és törvényes örökösire mindenkor kitünő figyelemmel, tekintettel volt, de hogy szabad választási jogáról soha végkép le nem mondott, mit királyai is elismerének, mint Mátyás nyíltan bevallá, hogy ha élteben utódja választását ki nem eszközözi, az halálával az ország lakosaira száll; megmutatja, hogy ezen joguk kétségtelen gyakorlatával hívták meg I. Ferdinándot és utódjait Magyarország kormányzására, az örökösödés rendjének, az előszülöttség jogának honosítása nélkül, előválasztási joguk fentartásával, mit többek közt Nádasdy Tamás nádor 1561-ki nyilatkozványa a bécsi tanácskozmányban, a trónváltások alkalmával alkotott törvényczikkek és királyi hitlevelek szövege, a koronázási szerződés némely jelenetei tanúsítanak, míg 1687. I. Leopold majd 1723. III. Károly alatt az ausztriai háznak férfi, illetőleg nőágára nézve megalapították az előszülöttség vegyes vonalú rendjét, fentartván e ház magvaszakadtára ősi választási jogukat. Végre *Lakics* czáfolata után munkája eredményét röviden következő zárszavaiban foglalja egybe: „Uralkodik tehát a felséges származék azon joggal, melynél szilárdabb, melynél szentebb a világon nincs, azon joggal, melyet a nemzet teljes hatalma szerint önként és szabadon ruházott reá, és annál fogva nem szorul költött címekre, nem elferdített történeti adatokra, hogy azokból erőtlen támaszt kölcsönözzön.“

Ezen gazdag oklevéltárral ellátott munkája, melyben főtárgyával kapcsolatban levő más történeti és közjogi kérdések éles ítélettel, bő olvasottsággal fejtetnek meg, nem csak hazánkban, hanem határain kívül, a császári székváros legmagasabb köreiben rendkívüli hatást szült. És méltán, az nem csupán alakjára előmintája volt szövevényes közjogi kérdéseink alapos részrehajlatlan tárgyalásának, hanem a kitűzött kérdést érdemleg teljesen kimerítvén, egyszersmind összerű példában kimutatá azon iskola kétélű okoskodásai gyengeségét felületességét, mely a biztosított jogállapot legszilárdabb alapját, a közhitnek szentségét megtámadni nem átalá.

A magyar kir. udvari kamara alelnöki hivatalát 1825.

a főtárnokmesterivel váltván fel, az ország zászlósa közé lépett; ugyanakkor Fejér megye főispányává, a bekövetkezett országgyűlés alatt három országos választmány tagjává lett; és nem sokára annak befejezése után 1827. országunk főbírói, tehát hazánk másod világi méltóságára emeltetvén, a rendszeres munkálatok átvizsgálatával megbízott országos választmányi tanácskozásokban mint a közigazgatási és tanulmányi osztályok elnöke tevékeny részt vett; 1828. pedig a magyar tudományos egyetem elnökségével ruházattat fel.

E hivatala által újabb kötelekekkel csatoltatván a tudományosság ügyéhez, bő alkalmat nyert nemzeti közoktatásunk, és így közvetve műveltségünk sikeres előmozdítására. E magasztos célra irányzott szilárd akaratját ki is jelentő 1829. mart. 2. tartott székfoglaló beszédjében, teljesíté elnöksége egész idején át.

Buzgóságának egyszerűtetének tulajdoníthatni, miszerint azon elvnek, melynél fogva az egyetemi tanszékek érdemdús, de hivatásuk teljesítésére kellő erővel többé nem bíró elaggott tanárok jutalomosztalékának tekintettek, mellőzésével, ifjabb tevékenyebb férfiak kineveztetése által újultak meg a tankarok testületei; tapintásának, a tanítói hivatás igényei illő méltánylásának köszönhetni, hogy tanárválasztásoknál a sikeres oktatás fő kellékei egyike, az előadási képesség, mely nélkül a legnagyobb tudomány sem természetendi meg óhajtott gyümölcsét a közoktatás mezején, sőt *Schleiermacher* erős kifejtése szerint haszonnélkülivé válik, kellő tekintetbe vétetett. Midőn pedig az eredetileg gazdagon ellátott intézetnek anyagi állapota oly súlyedésnek indult, hogy minden járandóságok ötödrészenek tizenhat éven át folytatott levonása daczára, a baj nem csak nem enyhült, hanem öregbült úgy annyira, miszerint az egyetem tagjai „nehogy Mária Terézia nagy művének enyészetét hallgatásuk által siettetni engedjék“ *Frank Ignác*z tollából folyt a Felsőházhoz intézett nevezetes felírásukban azon meggyőződésöket kijelenteni kénytelenültek : „Miszerint azon felszeg rendszer, mely az egyetemnek jövedelmeit már eddig is kimeríté, a végromlás veszélye nélkül többé nem folytatható“ és sajtó fájdalommal említék : „Hogy azon okok, melyek a leggazda-

gabb alapítvány csonkítására vezettek, a természeti súly törvényei szerint annak végenyészetét is elő fognák idézni,“ hathatós közbenjárásának sikerült a viszonyok kedvezőbb alakulását megindítani, szerencsésebb korszaknak hajnalát előidézni.

Elnöksége jobb kor kezdeménypontját képezé egyetemünk kétszázados életében, és virágzására még hatályosabb befolyásúvá válik, ha tervei egész terjedelmökben valósulnak. Mert elnöksége alatt és befolyásával indítványozá az országos választmány, hogy az összes tanulmányi ügyek vezetése az egyetem elnökére bízván, ezen főiskola a többi intézetekkel szorosabb kapcsolatba hozassék; jószágai igazgatása, jövedelmei kezelése közvetlenül az egyetemi tanácsra bízassék. — Ki nem méltányolná e két rendszabály megszeható erejét nem csak egyetemünk, hanem összes tanrendszerünkre nézve? az első legbiztosabb eszköz lett volna, az egyetem belső szervezetének átídomítására, azon intézkedések létesítésére, melyeknek a külföld leghíresebb főiskolái köszönhetik virágzásukat, és melyeknek honosítását utóbb csak rendkívüli események idézhették elő, a második biztosította volna azon anyagi források szabad használatát, melyek a haladásnak nem ugyan alapját, de több tekintetben fő feltételei egyikét képezik, másrészt azon függetlenséget önállóságot, melynek a régi egyetemek fényöket és tekintélyöket nagy részben köszönhetik, mely a testületi élet szabad fejlődésének egyik sarkkövét alkotja. Ha ezekhez adjuk, miszerint az érintett választmány azon javaslatai, hogy az egyetem kiváltságos hatósága törvényessé emeltessék, az mint a tudományos érdekek képviselője országgyűlési szavazatban részesíttessék, hathatós közremunkálásával keletkeztek: joggal állíthatjuk, hogy anyaiskolánk ép oly buzgó főnöke mint hajdan növendéke mit sem mulasztott, fénye, szellemi és anyagi érdekei országos nyomosságának emelésére.

Az 1830. országgyűlés alatt V. Ferdinánd király koronozása alkalmával Sz. István rendjének nagy keresztjével tüntettetett ki, és akademiánk alaprajza helybenhagyásával igazgató tanácsában foglalt helyet.

Mind azon mind a bekövetkezett 1832—36. évi ország-

gyűlésen, országos tárgyakban a nézetek és elvek különbsége nagyobb mérvben nyilvánult, mint azelőtt valaha. Alkotmányos országokban az álladalmi intézmények körüli véleménykülönbség, mint a belső meggyőződés és polgári szabadság természetes kifolyása, majd mindenütt a hasonérzelműek szorosabb összeköttetésére, politikai pártok alakulására vezet, melyek rendszerint a létező állapotok fentartását, vagy azoknak az általános haladási elvek szerinti átídomítását tűzik ki működésök jelszávául. És ki akarná e két párt létezésének üdvös hatását kétségbe vonni? mindketteje a józan haladás biztosítékául szolgál, ha természetszerű arányuk fel nem forgattatik; mert míg az egyiknek kizárólagos uralma megcsökönösült tespedésre, az emberiség szent érdekében történendő mellőzhetetlen sürgős javításoknak gyakrabban saját kárávali késleltetésére vezet, a másik ellensúly nélkül az egyengetési szenvedély romboló árfjai által könnyen saját célzatai határain túl ragadtathatnék; holott arányos hatásuk dicső eredményét Brittonia százados, de a kor követelményeihez képest ősi típusának fentartása mellett mindig megújuló polgári intézményeiben bámulják a világ népei.

Hazánkban a nézetek ezen irányú különbsége leginkább a múlt század utolsó évtizedeiben mutatkozott; II. József császárnak reformintézkedései, részben a kor intő szükségéi által istápolva, a külföldi eszmék és események hatása egyaránt mozdíták elő meggyökerezését; és már az 1791. országgyűlésen, a nemzetiség és alkotmányosság fentartására irányzott közös törekvéseken kívül, a jövő teendőire nézve lényegesen szétágazó véleményekre akadunk. „A párt, mely közös megtamadás ellen összetarthatott, mihelyt ez megszűnt és mindenki kívánatainak értelmezésére szorítottatott, nem jár-hata többé egy ösvényen, az egy szó, mellyet lelkesedéssel horda zászlaján, nem takarható el az óriási véleménykülönbséget“ *). Annak fejleményére, miután hosszabb ideig az ősi intézmények fentartása vala a jelszó, az 1825. év körüli események, de főleg a rendszeres munkálatok, melyek nyomán

*) Bárá Eötvös József Emlékbeszéde gr. Dessewffy József fölöött. M. T. T. Évkönyvei VII. k. 139. l.

az 1832-diki országgyűlésen nem egyes intézkedések, hanem egyetemes államéletünk korszerű átalakítása tüzeték ki feladványul, bő alkalmat szolgáltatottak.

Cziráky nevelése, tanulmányai iránya, világnézetei, összes meggyőződésénél fogva a conservatív elvek hívei, sőt első rendű védnökei közé tartozik; azok vezérlék őt országgyűlési felszólalásaiban, törvényhozói működésében a főrendek táblájánál, melynek legnagyobb hatású szónokai között foglalt helyet, azok államférfúi hatásköre minden részleteiben, politikai pályája minden ágaiban. Meggyőződve azonban arról miszerint a fejedelem és ország boldogsága a törvények szentségén és szoros megtartásán gyökerezik, mindkettejének jogkörét tiszteletben tartá, mindketteje érdekében emelé szavát; bizonyosága annak irodalmi munkássága érintett termékein kívül többek közt az 1830. évi december 18. vegyes ülésben tartott, államjogilag nevezetes beszéde, melyben a királyi hitlevél változtathatása körüli szövevényes kérdést, a fenforgó viszonyok teljes méltánylásával, törvényeink és országos gyakorlatunk szellemében oly alapossággal fejtegeté, hogy az ellenzék fő szónokai Sopron és Borsod megyék képviselői nézeteihez járúlva, minden további felszólalásukat ez ügyben feleslegesnek vallák.

Az országgyűlés befejezése után nem sokára a cseh koronázási ünnepélynél 1836. szeptember 16. tartott prágai rendgyülekezetben az aranygyapjas vitézrend lovagává, majd a hazánk fővárosát és dunamelléki vidékeit pusztító vizár után a segélypénzek kiosztására rendelt bizottmány elnökévé, 1839. évi ápril havában pedig saját kérelme folytán az országbírói és egyetemi-elnöki hivataltól felmentetvén, ő felsége álladalmi és értekezleti miniszterévé nevezteték. E fényes méltóságot 1848. évi martiusig, tehát közel kilencz évig viselvén, fejedelme tanácsában részt vett a birodalom és ország közügyei elintézésében, hivataloskodása minden még utolsó perczeit is a törvényesség tisztelete jellemezvén.

Az értekezleti ministerium feloszlata után honába térvén, benső részvétellel kíséré az események folyamát, hivatalbeli nyugidejét agg kora daczára ismét a tudományok művelésére fordítván, közel nyolczvanadik évéhez „*Conspectus Juris*

Publici Regni Hungariae ad annum 1848^u című két kötetű munkája kiadása által közjogi irodalmunk mélyen érzett hézagát pótolá.

A XVII. században e tárgyról megjelent zsenge kísérletek inkább az államisme és történet köréhez tartoznak; mindannyira, *Bél Károly Endrének Pongrácz* dolgozatairól hozott ítélete alkalmazható, mely szerint iskolássági módszerénél fogva alig elégíthet ki másokat, mint kik a scholasticusok csekélységekben gyönyörködnek. A XVIII. században a tudomány nagyobb előmenetelt tőn, de a rendszeres becsesebb munkák részint mint *Takács-, Lakics-, Lossonczyé* kéziratban, részint mint *Petrovich* és *Horvát* munkái befejezetlenül maradtak, részint csak kivonatban mint *Ürményié* láttak napvilágot, egyes tárgyakról megjelent értekezések pedig közjogunk egész körében nem szolgálhattak tájékozásul; a XIX. században pedig számos jeles külön írat mellett, alig akadunk néhány munkára, mely közjogi rendszerünk elemeit, egyre sem, mely teljes tudományos kifejtését adná. *Cziráky* e közösen érzett hiánynál fogva felséges Ferencz király megbízása nyomán fenérintett kézikönyvét nyilvános előadások vezérfonalául dolgozta ki, kiadása azonban éveken át különféle akadályok miatt elmaradván, végre 1851. Bécsben eredeti alakjában ugyan, de kiegészítve az 1848. évi törvényczikkek rendeleteivel létesült, oly időben, melyben a viszonyok változtatával gyakorlati alkalmazhatósága nagyrészt megszűnt, leginkább azért, mint előszavában mondja: „hogy azok, kik a gyűlölséget a méltányosság szeretetének, az áltételeket az igazságnak elébe teszik, és ennél fogva hazai intézményeinkről ferdén ítélnék, világosíttassanak fel, a valót a valótlantól, a becsúszott visszaéléseket a törvények rendeleteitől megkülönböztetni tanulják.“

Czéljához képest a szokásos előismeretek tárgyalása után tökéletes rajzát adá az alkotmányos és közigazgatási intézményeknek, öt könyvben az ország területéről, fejedelems, ország lakosai, felségjogok és igazgatás rendszeréről értekezvén, különös figyelemmel azok történeti fejleményére. Munkáját azon szellem lengi át, mely őt egyáltalán vezérel: azért egyes állításaiban sokan nem fognak osztozni, a

tudományos készültség és higgadság, a haza és ősi alkotmánya iránti buzgó szeretet elismerését ki se fogja tőle megtagadni. Előszavában mintegy számot adva honosainak munkája latin nyelven kiadásáról, figyelmezteti azokat, hogy előadási vezérkönyvül iratott akkor, midőn a tanítás deákül folyt; fordítását pedig azért nem kísérlette meg, nehogy közel nyolczvan éves koránál fogva sebes léptekkel sírja felé haladván, ebbeli munkálatait élte utolsó napja félbe szakítsa.

Sejtelmeit igazolták a gondviselés végzetei; néhány hónal később rövid betegeskedés után f. é. február 22. Pozsony szab. kir. városában, hol a telet töltötte, tüdőszélhüdes következtében, azon vallásos áhítattal, mely egész életén át tulajdona volt, jobb létre szenderült.

Az elhunyt életszaka a politikai küzdelmek korába esett. „Valamint, báró *Eötvös Józsefként*, a tizenhatodik században az összes keresztény emberiséget a vallásbeli átalakulás eszméivel látjuk foglalkodni, és valamint akkor művészet és tudomány, minden népek, és a kornak minden kitünő egyéniségei azon nagyszerű mozgalom körébe ragadtattak, mely az uralkodók palotáiban és egyszerű földművelők kunyhóiban egyiránt ragadá meg a kedélyeket, úgy foglalkodtatja napjainkban ismét egy eszme a világot, s mint akkor a vallás, úgy most a közállomány átalakulása azon kérdés, melynek megoldására korunk egész tevékenysége felhasználtatik“ *). Ezen eszme szülte mozgalmak, melyek következményeikben félszázad óta világrészünkben és túl az oceánon országrendítő változásokat és átalakításokat eredményeztek, áthatottak honunkba is, melynek „évkönyveiben, mint mondva volt, minden epochális eszme, lett légyen nagy igazság, lett légyen nagy tévedés, feltalálható.“

Hatásuk nem szorítkozott csupán a törvényhozás termeire, kiterjede a megyék tanácskozásaira, mint politikai életünk gyújtópontjaira, a családi körnek minden rétegeire; a különböző elvek képviselői tért nyerni, nézeteiknek érvényt szerezni törekedtek; a küzdelem és lelkesedés tüze túlragadta némelykor a mérsékeltség korlátain a felhevült kedélyeket,

*) A XIX. század uralkodó eszméi. I. 207. l.

és nem volt politikai jellem, ki nem részesült volna bő mértékben elvbarátai dicsőítő magasztalásai-, ellenei kicsinyítő gancsokodásaiban; csoda-e hogy Cziráky is, ki oly határozottan követte irányát, e sorsban osztozott? államférfíui tevékenysége fölött széttagoztak a vélemények, különböztek az ítéletek? de a tiszta meggyőződésből eredt következetesség előbb-utóbb kivívja vélemény-különbség nélkül az őszinte szilárd jellemű hazafiak méltánylását, és valamint a waterloói hős sírjánál Britannia minden pártszínezetei kivétel nélkül egyesülnek a tisztelet és fájdalom nyilvánításában, úgy nem hiszem, hogy lenne ember széles e hazában, ki tekintetbe vevén gróf *Czirákynak* lefolyt életén át kitüntetett következetességét, férfias szilárdságát, melylyel elveihez akkor is ragaszkodott, midőn azoknak többé nem kedveztek az idő körülményei, nem környezték a hatalom fényugárai, nemes bátorságát, melylyel több alkalommal és még élte alkonyán is nemzetünk becsületéért sorompóba lépett, azon mély részvétét, melyet hazája sorsa üdve iránt táplált utolsó lehelletéig kebelében, megtagadná tőle azon elismerést, hogy hű fia volt e hazának, magyar nem csak születésére, nevére, hanem szíve legbensőbb érzelmeire nézve.

Mint jogtudós világnézeténél fogva a történeti irány követőihez tartozott, a nélkül azonban, hogy a némethoni történelmi jogiskola elveit vallaná; a nélkül, hogy a jog örökös változhatatlan elemeinek becsét, belső igazságát, kötelező erejét, nemesítő hatását munkái tanúságaként félreismerte, vagy tagadta volna; művelése e múlt század terén gyökerezett, „azon iskola pedig a positiv jog mezején, melynek jellemjegye az ész becsmérése, a jelenkor öntudatos életrevalóságának tagadása“, az, *Szalay Lászlóval* szólva, „csak a XIX. századnak“ meg nem irigylendő „találmánya.“

A tudományok szorgos művelője becsülte tisztelte a tudományosságot másokban is; több nyelv birtokában kitünően jártas volt a latinban: classica műveltségének bő tanújelül szolgálnak munkái, ritka ékesszólásának országgyűlési megyei beszédei, a szabatoságnak, római szellemű szerkezetnek, mind anyyi példányai.

Szerencsés emlékező tehetsége, gazdag élettapasztalással párosult bő olvasottsága, a keserűség fulánkjaitól ment

elménczsége, őt a társas körök legkedveltebb tagjai közé emelék; a leggyöngédebb családátya érezte e szent viszonynak keserveit öt gyermeke és két szeretett neje vesztében, élvezte örömeit szeretettei ragaszkodása-, fia házi boldogságában, melyben kereste és találta a magát is. Vallásos buzgóságát hirdetni fogják még az utókornak a lovasberényi egyháznak pompás csarnokai; hálás érzelmét oktatói iránt tanusítja nevelőjének emelt emléke, egyetemi székfoglaló beszédének azon részei, melyekben volt tanítóiról annyi kegyelettel nyilatkozott, a hazai czélok elérésére irányzott bőkezűségét a Ludoviceára tett ajánlata és azon alapítványa, melylyel *Széchenyi István* nagylelkűsége által megszülemlett akademiánk első alapítói közé lépett.

Az hálának, melylyel iránta tartozunk, egyik, de nem egyetlen czíme, annál erősebb nemesebb szellemi működésén gyökerezik; mert azon elismerése, melylyel a tudományos érdemnek mindenkör és mindenütt adózott, ama kitünő buzgalma, melylyel az *Eszterházyak*, *Pázmányok*, *Zrínyiek*, *Koháryak*, *Batthyányak* nyomdokait követve, a legfényebb méltóságok bokros foglalkodásai közt hű és állhatatos művelője maradt a tudományoknak, szellemileg hatottak azok tisztelete külbecse emelkedésére hazánkban, serkentő példájául szolgáltak az ifjúság zsenge korától kezdve, a szerencse minden-adományai közt egészen a sir széléig folytatott irodalmi munkásságnak.

Lebegjen tehát példája szemeink előtt, buzdítson hasonló cselekvőség kifejtésére, szolgáljon ösztönül, hogy legszentebb köteletségünknek ismerjük azon eszmék valóságát, melyekért lángolva áldoztak alapítóink a hon és nemzetiség oltárán, mert csak így fogjuk méltán megülneni azoknak dicső emlékezetét, csak így hivatásunkhoz képest járulni nemzetünk tudományos babérai, szellemi diadalai öregbítéséhez, költönek ihletteljes jóslata teljesítéséhez:

„— Még neked virúlnod kell oh hon!
A szellemek kincsével gazdagon.“

KÜLFÖLDI NYELVTUDOMÁNYI MUNKÁK

ISMERTETÉSE.

FOGARASI JÁNOS rttól.

I.

A tisztelt Akademiának közelebbi határozatát jelesebb külföldi munkák ismertetésére nézve igénybe veendő, szrencsém lesz koronként némely nyelvtudományi művekkel állni elő. Nem szoritkozandom pedig csak a címre, hanem magyar hű fordításban némely, reánk nézve érdekesb helyeket fogok felhozni, különösen a magyar nyelvre s nyelvészetre irányzandókat. Szabad legyen egy némi dolgot előbocsátanom.

Egyik társunk a múlt hóban igen jeles értekezést olvasott a természettudományok szelleméről s befolyásáról az emberiség fejlődésére, némi viszonyban állítván azokat az úgynevezett humanitási tudományokkal. Nem akarom egyik tudománynak vagy azok egyik osztályának a másik fölötti elsőségét vitatni, sőt azt hiszem, hogy valamint egyes nemzet úgy az egész emberiség is annál jobban fog a tökéletesség felé haladhatni, minél több oldalú szellemi műveltségben részesült. Azonban nem lehet nem érintenem, hogy a nyelv és nyelvtudomány bizonyosan nem utolsó helyet foglal el a tudományok sorában, hisz mindnyájan tudjuk, hogy tulajdonképen ez a közlőnye valamennyi többi tudománynak. E nélkül csak a teremtő lángeszeknek, kik egy században alig egy-két esetben tűnnek fel, agyában maradna minden újabb eszme és előmenetel. Sőt e nélkül talán lángeszek sem fejlődhetnének ki. E mellett s ez által pedig rögtön tulajdonaivá válnak azok nagyszerű gondolatai s elmeterményei az emberiség nagy részének. S épen nem közönyös, milyen nyelven — az íratot is ide értve — merítjük a tudományokat. Azon nyelv,

melynek tökéletes írása- s olvasására , mint mondják 80,000 jegy megtanulása és ismerete kívántatik , soha sem fog az illető nemzetben általános műveltséget létesíteni engedni. „Ezen fölötté alkalmatlan írás — mondja Adelung — a tökéletlen nyelvvel együtt legfőbb oka , miért nem juthatott a sinai a tudományos műveltségnek csak türhető fokára is , és soha sem fog oda juthatni. A ki életének legszebb és legtevékenyebb részét arra kénytelen fordítani , hogy bár csak nyomorúttól írni és olvasni tanuljon , az a másik részében is gyermek marad ... Az úgy nevezett sinai tudós , azaz a ki türhetőleg tud olvasni és írni , mindenben , a mi művészetnek és tudománynak hivatik , merőben tudatlan“ stb. De még azon nyelvek útján is , melyek az arab írásjegyeket fogadták el , s melyek közül a legtöbbnek három — négy alakja van és ezek is jobbára , hol alúl , hol felül pontokkal tarkázzák , s az önhangzókkal együtt az író kénye kedve szerint , hol kiíratván , hol elhagyatván , ismét csak az olvasást nehezítik , bajosan fog az általános fejlődés a népben elterjedni. Nem tudhatjuk , hiteles emlékek hiányában , mennyiben voltak vagy nem voltak miéink a Bél Mátyás közlötté betűk , pedig véghetetlen érdekes volna tudnunk ; de meg kell vallanunk , hogy azok is sokkal nehezebbek volnának az elfogadott s jelenleg divatos latin hangjeleknél , és akár a leírási időben , akár a papírban három-négy annyit kívánnának.

Legelső munka , melyet ismertetni kívánok e következő mü : „System der Sprachwissenschaft von K. W. L. Heyse. Nach dessen Tode herausgegeben von Dr. H. Steinthal, Privatdocenten an der Universität zu Berlin. 1856.“ A kiadó így szól erről előbeszédében : „Nach einem Werke , wie dieses , welches die allgemeine Ergebnisse der neuen Sprachwissenschaft in einer Klarheit , Kürze und Übersichtlichkeit darstellt , wie sie selten in den Büchern der deutschen Gelehrten zu finden ist , — nach einem solchen Werke , bilde ich mir ein , müsste ein allgemeines Verlangen aller Gebildeten herrschen im In- und. Auslande.“ A szigorú ítész Curtius György is így ír erről a „Litt. Centralblatt“-ban „Dies Werk , in welchem wir eine der gediegensten Arbeiten auf dem Gebiete der Sprachwissenschaft zu begrüßen haben , ist die reife

Frucht eines vorzugsweise der allgemeinen Sprachforschung gewidmeten Lebens. — Durch den Reichthum des Inhaltes und die glückliche Form ist es geeignet, für längere Zeit ein Hauptwerk für alle hier einschlagenden Forschungen zu bleiben.“

Lássunk tehát belőle némelyeket.

II.

„Az ember természetes viszonyá a nyelvhez. Anyanyelv. A nyelvérzés álláspontja. Nyelvszokás. (§. 2.).

Első viszonyunk a nyelvhez a természeti, tisztán gyakorlati; e szerint a nyelv ránk nézve közvetlenül adott valami. Úgy tartozik az hozzánk, mint lényünk alkatrésze. Annak birtokába önkénytelenül, czélzatos, mesterkéletlen eszközés nélkül jutunk, nem valamely holt anyag mechanikai elsajátítása, hanem a gondoló és beszélő tehetségnek önálló dynamicai kifejlése által az élő állapotban átnyújtott nyelvanyagon és nyelvanyagban. Nem úgy használjuk azt, mint külső eszközt valamely meghatározott célra, hanem mint a természettől hozzánk tartozó organumot, mint bennünk lakozó erőt reflexio és tudatos számítás nélkül.

Azon különös nyelvet, mely ezen tisztán természeti úton lesz tulajdonunkká, *anyanyelvünknek* nevezzük, — szép, jelentékdús szó sajátságosan német (és magyar). A római így szól: *patrius sermo, patria lingua* azaz hazai (nem: atyai) nyelv; a görögben sincs megfelelő kifejezés. Azon német (és magyar) szóban természetes összeköttetésünk fekszik ránk örökül szállott, velünk született nyelvvel, melyet *anyatejünkkel* szívánk be, mely természeti lényünkkel a legbensőbbben összeforradott. Átala vagyunk tagja a természeti emberi öszveségnek, legközelebb a családnak, azután a nemzetnek, melyhez tartozunk, és ilyenként érezzük magunkat. Innen azon sajátságosan örvendező és vágyódó érzet, mely elfoglal bennünket, ha történetesen idegen földön anyanyelvünket, sőt szűkebbkörű hazánk szójárását halljuk. A mi tulajdon bensőnkől való hang az, minnen magunk része, mely kívülről hat hozzánk.

Később tanult egy nyelv sem verhet oly mély gyökereket szellemünk- és kedélyünkben, mint az anyanyelv. Ez a mi saját és legmélyebb gondolatink közlönye, legbensőbb életünk közvetlen kifejezése, s ez is marad annak mindenha. Sajátságával áthat az és uralkodik egész bensőnkön; valósággal élő, sajátlag teremtő és alkotó erő az. Ellenben minden idegen nyelv csak többé vagy kevésbé külső eszköze a közlekedésnek reánk nézve, mely szellemi szükségletünkre annál kevésbé elegendő, minél sajátosabb, minél mélyebben merített gondolatokat kell nyilvánítanunk. A ki gyermekiségétől fogva tanul anyanyelve mellett idegen nyelveket, az csak több idegen nyelvet fog egyaránt folyvást beszélni, de oly *anyanyelve*, melyen gondolkodnék tulajdonképen és valamely sajátlagost mondani képes volna, *nem lesz*.

Azért van a saját népnyelv oly bensőleg összeforradva a nemzet önérzetével. Valamely néptől minden egyebet előbb lehet elrabolni, mint nyelvét; mint a nemzet öszves öntudatának közös organuma, szellemi életeleme, életföltétele az, s mint ilyen, legszentebb birtoka, melylyel maga a nemzetiség is áll vagy esik.

Gondolkodunk a nélkül, hogy e mellett egy úttal a gondolkodás törvényeiről, — beszélünk a nélkül, hogy a beszéd-törvényeiről tudatunk volna. Ezen munkásság tehát, jóllehet munkássága az öntudatos szellemnek, önmaga reflexió nélküli, mely a természeti, organikus működés formájával bír. Az abban működő valami, a bennünket arra határozó és a mellett vezérlő erő természeti rugó, *ösztönszerű* érzés. Ezért nevezhetjük az embernek ezen álláspontját közvetlen viszonyához képest a nyelvre, a *nyelvértés álláspontjának*.

Ezen *nyelvértés* pedig, mely természet szerint különböző egyedeknél az élénkség és finomság különböző fokain áll, a szellem- és nyelvélet magasb lépcsőin is a legelevezőbb, legteremtőibb, és mint valamennyi reflexió nélküli természetéről, általában *csalhatatlan*, biztosan vezérlő erő.

A nyelvnek csak az egyedek szellemi életében van élete, kiknek öszvesége teszi a nemzetet. Tehát minden egyes a nyelvéletnek munkás organuma. Kiválóan pedig azok hivatvák és képesek a nyelv továbbképzésére, kik mások fölött

kitünő hajlam és műveltségi magasságnál fogva a *népszellem első képviselői*, mintegy a nemzet szószólói. De ők ezt csak a közvetlen bennök működő nyelvszellem erejénél fogva, tehát a *nyelvérzés álláspontján* tehetik. Nemzeti nagy írók, költők, szónokok, műveik által egyenes célzat nélkül (is) tovább képezik a nyelvet.

Azon öszhangzó alakot, melyben valamely nyelv a nemzet természeti nyelvérének hatalmánál fogva egy bizonyos korban megállapított, nyelvszokásnak hívják. A nyelvszokás tárgyilagossá vált nyelvérzés. Ha mi valamely kifejezés vagy szólásforma felvilágosítása avagy igazolása végett a nyelvszokásra hivatkozunk, akkor alanyi nyelvérzésünktől a nemzetnek a nyelvszokásban tárgyilagossított általános nyelvérére főlebbezünk.

Íme Tisztelt Társak! ennyit helyez a legkitünőbb külföldi nyelvbölcsészek egyike az anyanyelvben, az anyatéjjel beszített nyelvben, az egész nemzetnek s kiválólag annak kitünőbb művelt tagjainak nyelvérében; sőt csalhatatlannak állítja azt.

Szóba hozatott köztünk is, és gúnyúl állított ki az anyatéjjel beszívott magyar nyelv és magyar nyelvérzés. S látjuk a főntebbiekből, mily jogtalanúl, mily helytelenül.

III.

„*A nyelvek régisége* (99. §.).

Valamely törzsnek minden főnyelveit, melyek közvetlenül az ősnyelvből származtatandók, úgy kell tekintenünk, mint hasoneredetű testvérnnyelveket. Ha egymás ellenében régiségi viszonyukat meghatározni akarjuk, akkor ez úgyszólván nem születésök kora szerint történhetik. Mert ha a sorbankövetést, melyben az egyes nyelvek az őstörzstől elválának, bizton megállapíthatnók is, mindazáltal ezen elválással sajátságuk még nincs kifejtve, a mi csak több százados külön-létezés által történhetik. Az elvnek, mely egy törzs nyelvei régiségi viszonya meghatározásában alapúl szolgál, azon kor tekintendő, melyben azok megülepdedek vagyis állandó alakká erősültek meg; vagy más szóval történeti éle-



tök azon fejlődési foka, melyen állandó alakot vettek föl. A mint közelebb vagy távolabb áll ezen alak az ős nyelvhöz, a szerint lesz az régibb vagy ifjabb. Például a német nagyon valószínűleg előbb vált el az őstörzstől, mint a szanszkrit; de az ősnyelvhez távolabb áll mint emez, azért nevezük azt ifjabbnak.

A szanszkritot az indogermán legidősb testvérének nevezük, mivel az egészben véve a hangviszonyokat és nyelvtani alkatot teljesebben, tisztábban, eredetiebben tartotta meg. Egyes tünetekben mindazáltal régiségben azt az ópersa, lithván, latin és görög sőt a góth is felülmúlja.

Valamely nyelv viszonyos régiségét illetőleg, a kritegiumok e következők :

1) A hangok minőségére nézve : Feltűnő többsége a három őshangzónak, ú. m. *a*, *i*, *u*-nak, és az egyszerű, nem lágyított és meg nem erősített (nem aspirált vagy assibilált) mássalhangzóknak.

2) Szótagok egyszerűsége. Minél bonyolultabb a szótag, azaz minél több mássalhangzót hordoz egyetlenegy őnhangzó, annál ifjabb az. Ez mindazáltal csak a törzsnyelvek összehasonlítására nézve áll, mert származott nyelvek az anyanyelv szótagjait egyszerűsítik.

3) Gyökök. Minél egyszerűbb ezek hanganyaga, minél könnyebben lehet azokat a nyelvből kiválasztani, minél kiösmérhetőbb azok hangjainak ősfogalma és symbolicejelentő ereje, annál régibb a nyelv.

4) Szók és szóalakok. Azon nyelv régibb, melyben a ragok legkönnyebben elválaszthatók s a legvilágosabb és erőteljesebb hangalakjuk van. “

Szólék én is egyszer-másszor a magyar nyelv régisége-vagy eredetiségéről. S volt, a ki állításomat egy két szócskával akarta kétségbe vonni, kiforgatni. Íme előttünk áll a legjeleseb nyelvészek egyikének tana. Alkalmazzuk ezt hamarjában és röviden a magyar nyelvre.

1) A hangokat illetőleg. Legrégibb nyelvemlékünkben több helyütt az *o* is *u*-nak íratik : *pur* (= por), *Ádámot* (= Ádámot), *munda* (= monda), *pukul* (= pokol) stb. Így az *ö*-t is : *szumtuchel* (= szömtökkal), *urdung* (= ördög),

sőt ma is a *ból, böl, tól, töl, ról, röl* ragokat közbeszédben és a népnyelvben általában *u ü*-vel halljuk. Így az *i* is ama nyelvemlékünkben gyakran használtatik *ö* vagy *e* helyett: *isemüket* (= ösünket), *gimilcstül* (= gyümölcstől), *ig* (= egy) stb. Erre talán azt mondhatná valaki: mind ez csak írva van így, de ki tudja, miként volt a kiejtés. Mellőzvéen, hogy Jászay társunk székfoglaló beszédében úgy is vélte kiejtetni, a mint írva van, csak azon egy észrevételt teszem, hogy Heyse sem merítette azon szabályt élőszóából, hanem csak írott nyelvemlékekből. Annyi áll, hogy mint föntebb is láttuk, *u, ü* ma is uralkodó nyelvünkben, a hosszú *é*-t pedig egész nyelvjárások *i*-nek mondják: *ídes, szíp, édes szép* helyett. Továbbá az erdélyi szójárásban az *o*, kivált zárt szótagban rendszerint *a*-nak hallatszik: *asszany mandam, asszony mondom* helyett stb. Bizvást állíthatjuk tehát, hogy az egész nyelvbirodalmat, különösen régi nyelvet s újabb szójárásokat tekintve, az *a, i, u*, (melyekhez *ü* is számítható), a magyar nyelvben uralkodó önhangzók. Mássalhangzóink között aspirált mai napon egy sincs, a régi emlékekben is kevés, assibilált (alkalmasint az úgy nevezett vastag *s*) egy egész nyelvjárásban, a csangóban, egy sincs. Néhány lágyított ugyan van, de a régibb nyelvemlékekben jobbadán ezeknek sincsenek külön jegyeik. Sőt Bél Mátyás még a múlt század elején is azt mondja *tyúk* és *lyuk* szóról, hogy azok helyesebben: *tuk* és *luk*. A 2., 3. és 4. pontokban előadott kriteriumok pedig talán egy nyelvre sem alkalmazhatók oly tökéletesen, mint a magyarra. Látható hogy ezen kriteriumok közt a nevek nemeinek, a dualis számnak stb., melyekre nálunk némelyek a régiséget és eredetiséget építeni látszanak, híre hamva sincs.

IV.

A nyelvtudományt különböző fokozataiban ekként adja elő szerzőnk: 1) *tapasztalatilag gyakorlati nyelvtan*, mely abban áll, hogy az analog nyelvtüneményeknek egy egész terjedelme valamely gyakorlati szabály alá vonatik, úgy hogy a szabály belső oka e mellett öndudatra nem emelkedik (5. §.).

2) a tudományos nyelvtan, mely ugyan az elsőbbit sem veti meg, hanem mégis czélul a nyelvtényeibe s ezeknek alapúl szolgáló törvényeibe tekintést, vagyis a nyelvszokás okainak öntudatát tüzi ki (6. §.), melynek ismét három különböző álláspontja vagy fokozata lehet: az alanyi (alaki) vagy elvont értelmi nyelvtan, mely a nyelvszabályokat értelmileg kifejtteni vagy megállapítani és rendszeresíteni ügyekszik. Ezen rendszeresítésnél a vezérelv a grammaticus alanyi reflectáló értelmisége. Ezen álláspont alanyi jellemét az által ismerhetni fel, hogy a grammaticus elmélete gyakran ellenmondásba jut a nyelvszokással. A grammaticus kritizálja és leczkéli a nyelvet, a hol ez azon törvényektől eltéréseket tűr meg, melyek az ő elméletével ellentétben vannak. Elleneszegül az *usus tyrannus*-nak, de csak azért hogy maga részéről tyrannizálja a nyelvet stb. stb. Nevezetes példák hozatnak fel a régibb és újabb korból a német, latin és görög nyelvre nézve (7. §.). Nálunk sem hiányzottak s hiányzanak jelenleg is ily grammaticusok.

A tudományos nyelvtanban második álláspontot foglal el a történeti nyelvnymozás, s ezzel összeköttetésben a nyelvhasználtás (8. §.). A történeti és hasonlító nyelvnymozás mellözhetetlen előmunka a philosophiai nyelvtudományhoz, vagyis a nyelvphilosophiához, mint az elméleti nyelvszemlélet legfelsőbb álláspontjához. Ez egyengeti útját és veti meg alapját a nyelv megismerésének lényegében s igaz valójában, mely a reflectáló értelemnek elérhetetlen, de a kizárólag történeti állásponton sem lehet még elérni. Ezen *mezőben elvész az ember az egyes nyelvvalakulások materialéjába*, és onnan eljuthat ugyan azok tetteleges összefüggésének és históriai kifejlődési folyamának ismeretére, de lényeges és fogalomszerű rendszerek ismeretére nem (8. 9. §.).

Nálunk már csaknem egy századdal régebben Kalmár Györgynél és Sajnovics Jánosnál találunk figyelmet érdemlő nyelvhasználtásokra. Továbbá Beregszászi Pál 1796-ban adta ki nyelvhasználtó munkáját: „Ueber die Aehnlichkeit der hungarischen Sprache mit den morgenländischen.“ Gyarmathi Sámuel pedig 1799-ben a magáét: „Affinitas lingvae hungaricae cum lingvis fennicae originis,“ melyben már nagyobb részeit érintvék azon nyelvek és ezekkel hasonlítások, melyek

újabb időben ismét elővételtek. Csak az a különös, hogy Gyarmathi egy későbbi szótárában 1816-ban csak igen kevés részét vevé föl ezen összehasonlításoknak, mintha maga is eltért volna előbbi nézetétől. Beregszászit és Gyarmathit Révai dicséretekkel halmozza el s használja „Elaboratio Grammatica”-jában. Révait kitünő helyre emeli a régi nyelvben buvárlása is. Ámde a magyar nyelvphilosophia még nem létezik, és talán még soká nem létezhetik, mert egy részről, még mind a rokonságok jobban és *szigorúbb bírálattal* kifejtendők, mind a régi emlékek és élő szójárások bővebben kikutatandók, más részről némely előítéletek általában a nyelvphilosophiáról s különösen nyelvünk philosophiájáról, mely a nyelv titkába mélyebben engedjen hatolnunk, legyőzendők. Világosan mondja Heyse föntebb: „a nyelvtudomány történeti és hasonlító álláspontjában merőben elvész az ember az egyes nyelvalkulások materialéjába” és egyedül a nyelvphilosophia képes „megvetni alapját a nyelv megismerésének lényegében s igaz valójában.” És mi az a nyelvphilosophia? Megfelel rá Heyse munkája eleitől végig, de fogalmát is adja ennek röviden ezekben: (9. §.) „Minden philosophia feladata: a tüneményben a törvényt, a létezőben a lényegest, a szükségbelit megismerni, és a tapasztalt tények összességét mint a lényeges törvényeknek önmagában szükségképen összefüggő rendszerét fogni fel. A nyelvphilosophia is erre törekszik a nyelvet illetőleg.” És alább „*Mi nem csak azt akarjuk tudni, mi van, hanem azt is akarjuk megismerni, minek kell lenni és miért van az úgy és és nem másképen.*”

Tisztelt Társak! Én is merészelttem egyben-másban nyelvünket illetőleg bölcsekedni. Legközelebb e helyen a magyar számokról, illetőleg eredetükről, nem is a magam, hanem százszor jelesbek által felállított nyelvbölcseleti elv alapján értekeztem, még pedig figyelemmel minden eddigi nyelv hasonlításokra, nem csak az uralaltaji, hanem az indogermán sőt sémi nyelvszaládban is, figyelemmel régi nyelvemlékeinkben előforduló nevezetekre és alakokra is. Sokaknak nem tetszett. Hagyján! Lehető, hogy én nem tudám vala magamat eléggé jól megértetni. De tiltakoznom kell nyelvphilosophiát általában gáncsolók ellen, tiltakoznom kell az oly szellemdús külföldi

nyelvtudósok nevében is, mint Heyse. Én ugyan elveim helyességéről teljesen meg vagyok győződve; s a mi ma nem tetszik, talán évek, tizedek, vagy századok múlva tetszeni fog. Mindazáltal lehető, hogy az én nyelvphilosophiám gyöngé alapokon nyugszik, de ennek az én egyéniségem az oka, nem általában a nyelvphilosophia. Azonban szabadjon magamról is egy körülményt megérintenem. Mai helyesírásainkban, úgy a mint van, még a *cz*-t is ideértve, kétszer szavaztattam le a tisztelt Akademiában, és utóljára mégis érvényre vergődött. Ám vessék el tehát tisztelt társaim érintett értekezésemet is, jöhet, jöni fog utánam egy jelesb philosophiai s philologiai fő, mint az enyém, s meg vagyok győződve tökéletesen, épen a számnevek fogják leginkább a külföldi tudósok figyelmét nyelvünkre fölébresztetni. Sajnos és épen innen a sok botlás, hogy a külföldi és idegen ajkú nyelvészek, magyar nyelvünket csak a tapasztalatilag gyakorlati nyelvtanokból ismerik, de biztat a remény, hogy lesznek, sőt már vannak köztünk tehetségdúsabb férfiak, kik talán közös erővel elvégre a magyar nyelvtudományt is a bölcséleti álláspontra fogják fölemelni. Heysenek is, saját vallomása szerint egy Humboldt Vilmos, egy Steinthal munkái nyújtottak becses adalékokat. A nyelvhasználati tér sem nyújt nálunk annyi anyagot, mint más, például a hindu-európai nyelveknél. A ki csak oly figyelemmel kísérte is ezen mozgalmakat, mint én, meg kell valania, hogy mi sokkal, de sokkal távolabb állunk akár a finn, akár a tatár törzsektől, mint a rokon hindu-európai nyelvek egymástól. Nyelvemlékeink is alig mennek a XII. századig, hacsak az ékiratokban nem csillámlik reánk valamely fényecske, melyre Csengery társunk nem rég is figyelmeztete bennünket. A *méd* vagy helyesebben, mert régiesebben: *mad* elemben már régebben skytha elemet gyaníték rejleni, s tisztelt társunk a kettőt már együtt eunliti. Bár társaink, s hazánk fiaai, kik több idővel rendelkezhetnek, különösen ide is fordítnák ügyekezeteiket.

A NYELVÉSZETI PALAEONTOLOGIA MÓDSZERE PICTET SZERINT.

Olvasta júl. 7. 1859.

CSENGERY ANTAL rt.

Pictet Adolf, kinek munkáját itt bemutatom, már több érdekes művéről ismeretes. Egyik munkáját, melyben a celta nyelvek rokonságát a szanszkrittal megmutatta, a francia Institut koszorúzta meg. Egy másik művében a középkori gall bárdok titkos tanait ösmertette, közölvén a szöveget, fordítással és jegyzetekkel. Írt egy kötetet némely gall nyelvű feliratokról is; s egyet a kabirok cultusáról az ireknél. Nem is említjük aestheticai tanulmányait. Jelen műve: „Les Origines indo-européennes, ou les Aryas primitifs. Première partie, Paris, 1859.“ sok évi vizsgálódás eredménye.

Az eszme, mond szerzőnk bevezetésében: az emberi dolgok eredetéhez lehető közel jutni a nyelvek segélyével, nem épen új. Ez úton törekvék tisztába hozni már Crawford azt ind Archipelagusról írt művében a nagy malaj faj ős míveltségi állapotát. De az ily kísérletek csak a hasonlító nyelvészet újabb előhaladásai által nyertek solid alapot. E tudomány mesterei becses adalékokat nyújtanak, melyekből a népek ős míveltségi viszonyaira következtést vonhatni. Ezen tényeket egybegyűjteni, s mennyire szerzőtől telik kiegészíteni: íme a földadat, melyet a hasonlító nyelvészet történelmi része, a Pictet által úgynevezett nyelvészeti palaeontologia, maga elé tűzött, s a melynek törekvése, szók és pedig gyakran rejtélyeseknek tetsző szók elemzése által aprónként egybeállítani valamely történelem-előtti népelet töredékeit. Fáradtságos munka kétségkívül, tömérdek száraz részlettel jár. S ha költői érdek is csatlakozik amaz ősvilági maradványok vizsgálásához; s az ily nyomozások a tudományos érdeken kívül élvezettel is kínálkoznak: ugyane körülménynek ve-

szélei sem hiányzanak. Óvakodnunk kell a képzelem bolygó fényét követni. Ha a tények mezeje derekasán ki van kutatva : akkor, csupán akkor állíthatjuk egybe a legrégibb korszakok eleven képét.

Az előttünk fekvő munka ily módon igyekszik egybeállítani az indeurópai vagy árja népek ős műveltségi állapotát. Nagy becsü tanulmány, mely bennünket, magyarokul, kétszeresen érdekelhet. Világtörténeti eredményeinél fogva, melyeket földeríteni törekszik, s a módszernél fogva, melyet nyomozásaiban követ. Semmi kétség ugyanis, hogy nagyjában hasonlító nyelvészetünknek is ugyanoly útat kell követnie, ha világosságra akarja hozni azon tények tanulságát, melyek őstörténeteinket illetőleg a szóban rejlenek.

Lássuk ez okból, a mennyire lehet, szerzőnk saját szavaival, mindenekelőtt a módszert, melyet a nyelvészeti palaeontologia követ; s azután egy más alkalommal az árja népek őstörténeti viszonyait ez új tudomány világánál.

A történeti üdök hajnalán, írja szerzőnk bevezető sorában, már eredeti lakhelyökről roppant téren szétszórva, sok külön népiségre, nemzetre oszolva találjuk az emberiség úgynevezet indogermán vagy árja nyelvcsaládát; a melyek, többnyire megfélekezve eredetökről, benszülötteknek tekinték magokat azon földön, melyet megszállottak. Mi ok idézte elő e megoszlást? Ki tudja többé megmondani? Be kell ér-nünk a ténnyel, hogy ez elszéledés Krisztus előtt több mint két ezer évvel megtörtént. Csak homályos hagyományokban maradt fen itt-amott az ősi lakhely sejtelme. Azért fordíták az indeurópai nemzetek is szemüket mindannyiszor kelet felé; keletről nyugoti irányban indult utóbb is minden nagy népmozgalom, mely megváltoztatta a világ ábrázatát. Egyetlen példa van az ellenkezőre, mikor a gallok visszatértek Ázsiába, hol Galatiát alapították. S talán épen őshazájuk fenebb érintett sejtelme vonzotta őket is vissza őseik csodás honába, az az ős hagyomány, mely sokáig élt a cymberek között, a mely szerint a Hellespont felől jött egykor Hu, a hatalmas, Nagy-Britanniába vezérelni népét? Az indek közt ellenben az északi boldog őshaza mythicus emléke él maiglan; míg a per-sák szerint, a kik legközelebb maradtak az ősi lakhelyhez,

Iran azon hely, hol őseik bölcsője rengett. Megannyi ujjmutatás, hol kell keresnünk a nagy árja nép eredetét.

Mindezen hagyományok azonban csak legfőlebb hozzávetésekre vezettek. Biztosabb alapot kelle keresni. Ekkor állott elő a hasonlító nyelvészet, melynek segítségével annyi különböző, egymástól oly igen messze szértszórt népek nyelveinek közös származását ellenmondhatlanul bebizonyíták. Ez alapon, szétszórt s figyelemre is alig méltatott tényekből előállíthatjuk, — a mit nem őrzött meg a hagyomány — kezdetleges állapotok rajzát, oly időkből, melyekre már nem emlékezett vissza az emberiség. Az őstörténeti tanulmányok s az ethnographia biztosabb alapelveket nyertek. A hasonlító nyelvészet úgy jár el ezen munkában, mint a palaeontologia földünk forradalmainak történelmében. A latin nyelv viszonya a göröghez, a görögnek a némethez s ennek a szlávhoz és persához stb. régebben feltűnt már többek előtt. De e nyelvek eltéréseit nem tudták még kimagyarázni; s azon középkori nézet is sokakat félrevezetett, mely szerint a zsidó volt volna az emberiség ősnyelve. Hiányzott a nyelvtudósoknak még egy oly nyelv, mely az eredeti forráshoz közelebb, jobban fentartá ősz tisztaságát. Ily nyelvet találtak föl a szanszkritban, India régi szent nyelvében, — s az ellenmondások chaosában világosság támadt. A fenebb érintett nyelvek között már észlelt hasonlatok, vonatkozások újra constatiroztattak; a látszatos vagy valódi eltérések valódi okaira lettek visszavíve: az elszéledés után közbejött változásokra, az idők folytán szenvedett veszteségekre, s azon törekvésre, mely szerint a nyelvek pótolni igyekvének az elvesztett alakokat. Mondhatni lépésről lépésre lehetett most már követni egyes nemzetiségek fokozatos kifejlését. S a szanszkritban oly csodásan fönmaradt eredeti közös typos szétszórt vonásait fölkeresvén, ki lehete egyiket a másikkal egészíteni, s az egység annál biztosabban meg volt állapítható.

Nem célunk e sorokban megírni a nagyszerű munka történeteit, melyen annyi felől fáradoztak a nagy szellemek. Az angolok nyitották meg az utat a régi India ismeretlen világába, de főleg a német tudomány tudta gyümölcsözővé

tenni a fölfedezést. Franciaország is sok részben járult a munkához; neki köszönhetjük a zend nyelv megismerését, a mely régiségre nézve a szanszkrittal vetekedik. Legyen elég említnünk Anquetil du Perron nemes buzgalmát, s Bur-nouf szép munkálatait.

Az említett nyelvek tősgyökeres rokonsága szükségkép azon föltevésre vezet, hogy az azokat beszélő népek a legrégibb időkben, történelmök kezdetén, egymáshoz közel, mondhatni együtt éltek és fejlődtek, — mint árja nép. Oly nép, melyet a hagyomány sem ismert, csak a nyelvtudomány fedezett föl. Ez ősnépet közelebről megismertetni: szintén a hasonlító nyelvtudomány föladata.

Gyakran megjegyezték ugyanis, hogy valamely nép egész lelki mivoltának, létezési módjának leghűbb képe a nyelv; abban tükrözik egész fogalomköre és ismeretvilága, abban találjuk physicalai és erkölcsi történelmének legbiztosabb adatait. Főleg az ős nyelvekről áll ez, a hol a szók közvetlen képei a dolgoknak, melyeket, mint Czuczor is megjegyze a minap, jellemző értelemmel fejeznek ki, s nem csupán önkényes hanggal. Az ily szó egyenesen azon eszmét tárja föl előttünk, mely neki létet adott; s a nyelv, mely hasonló kifejezésekből áll, egész eljárását fölleplezi a szellemnek, melynek elnöklete alatt képződött. Ha tehát az árja nyelvek közösen bírt kifejezéseit a lehető teljesen egybevetjük, visszavihetjük azokat ősi alakjukra, föltalálhatjuk azok valódi jelentését, s ebből meglehetősen megközelítő fogalmat szerezhetünk azon nép anyagi, társadalmi és erkölcsi állapotáról, a mely eredetileg alkotta volt a nyelvet. Még a hol a szószármaztatás nem eléggé bizonyos is, a kifejezések egyezése több nyelvben legalább a jelölt tárgy régi közös birtokára mutat; s az ily adatok is eligazíthatnak bennünket az ős árja nép életmódjának, szokásainak, eszmekörének némely részletei körül. Mint a palaeontologia az ásatagcsontok segítségével nem csak élénk állítja az állatot, hanem szokásaira, életmódjára is biztosan következtet: így eleveníti meg előttünk a nyelvészeti palaeontologia is az eltemetett ősvilág életviszonyait; föllebbenti mintegy a történelem előtti idők leplét, mely mögé nem látott mindeddig semmi nemű emberi tudomány.

Szerzőnk mindazáltal nem kelt igen nagy várakozásokat. Csak egy nyelvcsalád nyelveit veti egybe; s e munka a többi népcsalád történeteire, az emberiség első megoszlására, mint mondja, nem vethet világot. Mit várhatunk idővel? ki tudná megmondani! Hiszen a nyelvészet, mint tudomány, csak most veszi kezdetét. Ha egyszer minden nyelvcsalád ki lesz majd vizsgálva azzal a gonddal és részletességgel, melylyel a természettudósok tanulják a szerves lényeket, ha majd mind vissza lesznek víve, a mennyire lehet, törzselemeikre: akkor talán majd reveláltatnak az alakulás azon törvényei, melyek még most az esetleges tények zavart sokasága alatt rejlenek. Csak akkor lehet valódi tudományos alapon vizsgálni a *nyelveredet* kérdését. De ha az összes emberiség őstörténelmét nem derítheti is föl az árja népek nyelveinek egybevetése: történelmének fontos lapjait tárja föl előttünk. Fölvilágosít a nagy árja népcsalád anyagi, társadalmi, erkölcsi állapotáról, megoszlása előtt. A különböző kézi mesterségekre vonatkozó szók hasonlító egybevetéséből hozzávetethetünk, a fejlődés minő fokára jutottak azon foglalkozási módokban az árja népek; ugyanez áll az emberi tevékenység más köreiről. Másfelől a növények, állatok neveiből, s a kültermészet feltünőbb tünetényeinek és tárgyainak adott nevekből, meghatározhatjuk a régi árják bölcséjének földrajzi fekvését. Igaz, hogy ez még sajátkép nem história; s hogy gyakorta be kell érünk inkább vagy kevesebb általános lehozásokkal. Mint a természettudós, ki az özönvíz-előtti természet országait tanulmányozza: a nyelvtudós is csak szétszórt töredékekből állítja elő az ősalapotok épületét. Tetemes hézagok, több nemű bizonytalanság itt és amott. Folytonos munka mindazáltal sokat hoz még tisztába, a mit most homály fed. Naponként növekszik a vizsgálatok anyaga. Tanulják a legkevesebb ismert árja nyelveket, megkérdetik a hagyományokat bölcselő kritikai szellemmel. A mit eddig tudunk, mind csupán kezdet, csak előkészület.

Mi már e tudomány eljárását illeti: úgy véli szerzőnk, legjobb, ha a tényeket magokat hagyja beszélni, nem vonván azokból oly következtetést, melyek horderejükön kívül esnek. Tudjuk, hogy a féktelenül kalandozó szómagyarázat

bármely föltevést (hypothesist) kész támogatni. Szorosan kell tehát tartania magát a nyelvtudósnak a hasonlító nyelvészet által már fölállított törvényekhez. A hozzávetések (conjecturák) sem kerülhetők ki, sőt hasznosak is az igazság keresésében, két föltétel alatt: 1) hogy több fontosságot ne tulajdonítsunk azoknak, mint a mennyit józanon lehet; s 2) hogy készek legyünk rögtön föl hagyni azokkal, mihelyt valamely új tény megingatja. Szóval a legnagyobb, legóvatosabb körültekintés szükséges. A tévedések kikerülhetetlenek; de legalább az elhamarkodott következtetésektől óvakodjék a nyelvész, főleg ha nagy horderejűek.

A nyelvészeti palaeontologia, mely a szókból következtet a dolgokra és eszmékre, a hasonlító nyelvészet nélkül oly kevéssé biztos alapon nyugodnék, mint a sajátkép úgynevezett palaeontologia a hasonlító boncztan nélkül. Szükség ez okból azon szabályokról is számot adnunk, melyeket a szók hasonlításában, elemzésében, magyarázásában s az azokból vont következtetésben a nyelvtudósnak követnie kell.

Ha két nyelvben egyes hasonló hangzású szók fordulnak elő ugyanazon jelentéssel: hajlandók vagyunk kölcsönzésre vagy közös eredetre következtetni, kivéve a midőn a szó közvetlen hangutánzásból ered. Azonban még az érintett következtetéseket is csak bizonyos föltételek megvizsgálása mellett mondhatjuk ki. Ha közel rokon nyelvekhez tartoznak a hasonlítandó szók: azonságukat könnyen elismerhetjük. De ha egymástól távol álló forrásból származnak: annál kevesebb a szórokonság valószínűsége, minél nagyobb távolság választja el egymástól az illető nyelveket, s a szerint egészen zerusra is leszállhat. Ne téveszszük szem elől, hogy habár az izelt hangok lehető combinatiói számosak: a hasonló kifejezések sokasága is szükségkép nagy, miután több száz különböző nyelv van a földön, a tájbeszédeket nem is említve. Ha a hasonlítandó szó csak egy vagy két szótagból áll: több száz esetben véletlen találkozásból is előfordulhatnak a hangoknak ugyanazon combinatiói. Még nagyobb lehetősége van a találkozásnak, ha szokás szerint csak a magánhangzókat vesszük tekintetbe, s hasonló értéket tulajdonítunk minden nyelvben egyes mássalhangzóknak, mivel

ugyanazon szervhez tartoznak. Ily tekintetek vezették Klaprothot az egy eredeti közös nyelvre. Másként áll a dolog, ha a szók hasonlata gyakrabban fordul elő két nyelv közt : ekkor már biztosan következtethetünk vagy rokonságra, vagy kölcsönzésre.

Az egyforma hangzású és egyértelmű szók viszonyának valószínűsége tehát az illető nyelvek rokonsági fokozatától függ, a mit a nyelvek szervezetéből ítélhetni meg. S még ily esetekben is óvatosság szükséges, mivel a véletlen játékanak is befolyást kell tulajdonítanunk. Csak több tényből vonhatni következtetést kellő biztossággal.

A nagy árja nyelvcsalád tanulása arra vezetett, hogy több külön ágra osztották e család nyelveit, különös jellemvonásokkal s viszonylagos fontossággal a szerint, a mint közelebb vagy távolabb áll valamely ág az eredeti forráshoz. Sok függ a nyelvek értékére nézve írott műemlékeik chronologiai rendétől is, mint a melyekből leginkább megítélhetjük az idők folytán előidézett változásokat. A nyelvek sorsa azonban annyi különféle befolyásoktól függ, hogy az érintett szabályt sem mondhatni általánosnak. Ha az ős jelleg legrégebb képviselői, a szanszkrit, a zend, görög és latin első sorba sorozandók : nem következik, hogy a germán, szláv és celta nyelvek nem őriztek meg néha oly őselemeket, törzsszókat, a melyek más nyelvekben elenyésztek, sőt a litván, melyet csak mai alakjában ismerünk, mind szervezete, mind szótára tisztaságára nézve végetlenül felülmúlja a mai persa nyelvet és más iráni nyelvjárásokat. A legbiztosabb szabály ez okból : hasonlítani minden nyelvet a családbeli legrégebb nyelvekkel, a szanszkrittal és zenddel.

S a hasonlításban a szók fontossági rendét a nyelvek régisége és tisztasága határozza meg. Ha szanszkrit szó áll előttünk azok osztályából, melyeket primitívekül tekinthetni, biztosak lehetünk benne, hogy vagy változatlan vagy igen közel áll ős alakjához. Nem így az európai szókkal, melyek igen gyakran csonkítottak, koptak, összevonattak, úgy hogy csak szanszkrit analogia után következtethetünk eredeti alakjaikra. Valamely szó tisztasága azonban (bármilyen lényeges föltét, hogy etymológiáját föltaláljuk) még nem mutatja eléggé,

hogy az árja nép ősnyelvéhez tartozott; a bizonyosság csak akkor válik teljessé, ha több találkozása is van a szanszkritnak a szóban forgó nyugoti nyelvekkel. Minden ilyen szóbeli találkozás szükségkép közös eredetre mutat; s ez úton gazdag szótárát állíthatni egybe a család ősnyelvének. Ez őstörténelmi szótárban mindazáltal mindent szorosán meg kell vizsgálni, hogy fontosságát kellőleg megítélhessük. Vegyük föl például, hogy valamely tárgyról tudni akarjuk, ismerték-e a régi áriák. Mindenekelőtt a rokon értelmű szók lehetősége teljes összeállítását kell eszközölnünk a család összes ágaiból; s azután egybevetjük azokat, tekintettel mindenik nyelv saját hangváltozási törvényeire. Ha van, a szanszkrit szó szolgál kiindulási pontul, mint valószínűleg legrégebb, legtisztább kifejezés. Mellé tesszük a többi nyelvek kifejezéseiben talált inkább vagy kevésbé közelítő egyezéseket. Ha e találkozások, főleg a fő ágakban, gyakoriak vagy épen az egész nyelvcsaládra kiterjednek: bizonyosnak vehetni, hogy a kérdéses szó közös árja forrásból ered. Ha gyéresebb a találkozás, a bizonyosság is kevesebb. Az elszigetelt, egy-két nyelvre szorított szóközelítésnek kevés fontosságot tulajdoníthatni. Gyakran ugyanis két, merőben hasonló közt sincs valódi rokonság: míg viszont arra is látunk példát, hogy egészen különbözőknek tetsző alakokat azonosoknak mondhatni teljes biztossággal, ha közbenső szavak által, a rendes hangváltozási törvények szerint, kimutathatjuk a láncolatot, kimagyarázhatjuk az eltéréseket. Csakhogy e változatok szabályossága elegendő példával igazoltassék, s a közbenső szavak valóban létező szók legyenek, ne föltaláltak a szükséghez képest, minökhez némely szóelemzők annyiszor folyamodnak.

Ha szanszkrit szó nem nyújt analógiát: természetesen bajosabb az eredeti árja szót kikapni. Ez esetben az iráni nyelvekben kell egyező szót keresnünk; csakhogy az újabb iráni nyelvek kevesebb biztosságot nyújtanak, kevesebb levén tiszták. Ha egyáltalán nincs keleten kiindulási pont: az európai kifejezéseket szükség egybevetni. Elég analógia mellett még mindig biztosan vonhatni következtetést. Egyes szók nagy elterjedése minden árja ágnál alig magyarázható más-

képen, mint közös eredetből. Kiveendők természetesen azon szók, melyek a classicus nyelvekből kölcsönözvék, s a melyekre könnyű ráismerni. Egymástól is sok szót kölcsönöznek a népek, főleg a határosak. Mindezeket gondolóra kell vennünk, mielőtt egyes szók közös eredetére következtetünk. Ha ezekhez vesszük a hangváltozási törvények szem előtt tartását, a szóelemzés gyakori szükségét: át kell látnunk, hogy minden egyes eset saját észszerű eljárást követel. Innen a nyelvhasználat nehézségei, melyekkel csak a nyelvek alapos ismeretét erős kritikával párosító fő küzdhet meg.

S ha egyszer sikerült, a hasonlító kritika ezen különböző eljárásai által, megállapítani valamely szó ősi árja voltát: még annak származását, gyökét, sajátképeni értelmét is vizsgálni kell, ez levén a nyelvészeti palaeontologia szempontjából a legfontosabb dolog. Különösen oly szóknál szükséges ez eljárás, melyekből a társadalmi, erkölcsi, vallásos állapotra lehet következtetni. Az eszme vagy észjárás, mely a szót alkotá, tárja föl előttünk a régi árják fogalomkörét, életviszonyait. S ha merőben anyagi tárgyról van szó, még akkor is érdekes vizsgálni, minő ösztönszerű benyomások után nevezték el kezdetben a dolgokat. Semmi sem jellemzi inkább a fajok szellemét, geniusát, mint első szótárunk ez ösztönszerű, egyszersmind szabad teremtése.

Az árja családbeli nyelveknél a szógyökök keresése nehéz munkáját könnyíti a szanszkrit nyelv. Magok az ind nyelvészek hátrahagyták az árja nép régi nyelve szógyökeinek egy részét. E munkák revisiója is az európai nyelvtudósok dolga. S ha a szanszkritban nem találjuk is némely, több nyelvben meglevő, európai szók gyökeit: még akkor is kell keresnünk, hozzávetőleg, támaszkodván az analogiára s szorosán ragaszkodván a hangtani rendszer törvényeire. Egy szerencsés hozzávetés utóbb az igazságra vezethet. Nem egy elszigetelt szó marad még így is, a melynek gyökét nem tudjuk. Mennyi hypothesisre adott alkalmat csak a németek isten neve is (a gót guths).

A mondottak szerint immár az árja nyelvészeti palaeontologia főbb szabályai a következők:

1) Mindenekelőtt lehetőleg teljes csoportokban egybeállítandók a család összes ágaiban talált, egymásnak megfelelő kifejezések. Egy alak is nagy fényt deríthet olykor az összes család kifejezéseire.

2) Ha van szanszkrit szó, abból kell mindenkor kiindulni, hogy az eredeti kifejezés visszaállíttassék, vagy a hihető analógiát föltaláljuk.

3) Szanszkrit szó hiányában más keleti nyelveket kell vizsgálni a család köréből, nincs-e azokban olyas nyom, mely a kérdés megoldására vezethet; s kellő óvatossággal és mindenkor megkérdézve az analógiát, a szanszkritban fentartott szótörzsek gazdag forrásához is folyamodhatni.

4) Mindenkor szorosán szem előtt tartandók a hangtani törvények, melyek az izelt hangok átváltozásait a különböző nyelvekben szabályozzák; kivételt csak akkor engedvén meg, ha elég példával igazolható.

5) A véletlen játékanak lehetőségét is számba kell venni, megvizsgálva minden szót, honnan jöhetett, s csak akkor keresni távol, eredetét, ha meggyőződünk, hogy közel nem találjuk.

6) Legyünk óvatosak, főleg a történelmi, következtetésekben, soha sem terjeszkedvén túl a tények által vont határokon.

Ez esetekben nem kerülhetjük ki a tévedéseket. Elég ha nyomozásaink egy része biztos eredmény. Hiszen csak egy nyelv alapos ismerete is egy emberéletet kíván. Hát egy egész család összes nyelveinek átbuvárlása minő lélekerőt, mennyi tudományt, mennyi oldalú alapos vizsgálatot igényel?

A nyelvészeti palaeontologia a jövő tudománya. Az anyaggyűjtés azonban már is nagy szorgalommal foly. S Pictet megkezdte a rendezést, az egybeállítást is.

AZ ELÉVÜLÉS ÉSZJOGI ALAPJA.

Székfoglalólag olvasta oct. 10. 1859.

PAULER TIVADAR rtag.

I.

A polgári társaság fő feladványa a jogok biztosítása ; mely mindennemű haladás, szellemi és anyagi fejlődés alapfeltételeinek egyikét képezi.

A jogbiztoság mindenek előtt a társas viszonyokat meghatározó bizonyos szabályok elismerését követeli ; de azok mellett, nem csak mások erőszakos megtámadásai, hanem törvényes úton támasztott alaptalan pőrös keresetek által is ingattathatik meg.

Korlátolt tehetségeink természeténél fogva , a szerzett jogok eredetére visszamenni, azt kimutatni, legtöbb esetben nem csak nehéz, de kifejtettebb társadalmi viszonyokban majdnem merően lehetetlen.

Azoknak folytonos megtámadhatása, minden, főleg pedig a tulajdon és birtokjogoknak , melyek jobbadán csupán jóhiszemen gyökerezhetnek, oly ingatagságát eredményezné, mely a szerzési vágy-, szorgalom- és iparra megzsibbasztólag hatván, a jogi élet legnyomósabb viszonyaira nézve a bizonytalanságnak türrhetetlen állapotját idézné elé.

Ezen egyszerű nézetek , melyek igazolásukat az élet mindennapi tapasztalataiban lelék , szükségét éreztették annak, hogy a szerzett jogok, hosszabb idő lefolyta után törvényesen megtámadhatatlanoknak ismertessenek, ösztönszerűleg vezették a népeket az elévülés intézményének megalapítására, a nélkül, hogy jogi alapjai mélyebb vizsgálatába bocsátkoztak volna , mely itt is, mint számos más társadalmi intézmény példája mutatja, későbbi kor fejlettebb műveltségének volt fentartva. „Bono publico usucapio introducta est, ne scilicet quarumdam rerum diu et fere semper incerta dominia essent“ ¹⁾).

Elévülés alatt tágabb értelemben a jogozatok és jogviszonyok azon változásait értjük, melyek fő oka valamely jog hosszabb ideig folytatott vagy abbanhagyott gyakorlatában rejlik²⁾, és ennél fogva a hosszabb ideig folytatott cselekvények által honosított jogszabályoktól, melyek a szokás köréhez tartoznak, különbözik, habár e két fogalom rokonsága félreismerhetetlen, és gyakran egybezavarásukat okozta³⁾.

Az elévülés jogenyésztőre és megszerzőre osztható; a jogenyésztő vagy szorosabb értelmű elévülés valamely jogozat megszűnté annál fogva, hogy a jogosított azt gyakorlatba venni hosszabb ideig elmulasztá.

A megszerző elévülés ahhoz képest, hogy valamely jog egyszerű megszűntét, vagy valamely tartozás alóli felszabadítást, vagy végre valamely birtokállapotnak megerősítését, mivel az ellene alkalmazható joglépések elmulasztattak, okozza, tisztán enyésztő vagy szüntető, szabadító és biztosító elévülésre oszlik.

A megszerző elévülés, mely elbirtoklásnak nevezetik, valamely jog megszerzése, hosszabb ideig folytatott gyakorlata, vagy tárgyának birtokolása által; — az tehát nem csak egyrészt valamely jogozatot megszüntet, hanem másra is ruházza; miért a megszerző elévülés az enyésztővel rendszerint kölcsönös viszonyban áll, mert míg valamely jog elbirtoklás által szereztetik, más részt az előbbi jogosítottra nézve elévül, elenyészik; sőt némelyek ezen viszonyzatnak a szabadító és biztosító elévülésnél is habár csak eszmeileg hely adnak, midőn a szabadság elbirtoklásának (usucapio libertatis) elnevezését használják⁴⁾; megszerző elévülés enyésztő nélkül, úgynevezett alkotó elbirtoklás csak sajátlanul uratlan dolgokra nézve létezhetik, miért *Ulrich* annak lehetőségét is tagadá⁵⁾.

Az elévülés ezen vagy legalább némely alakzatait majd minden népek intézkedéseiben megalapítva, elismerve találjuk, körülírva azon biztosítékokkal, melyek szükségeseknek tartattak, hogy ezen a jogbiztonságra célzó intézmény, természetével ellenkezőleg a jogbizonytalanság forrásává ne váljék.

Teljesen kifejtve szemléljük a római jog rendszerében,

habár minden fajait befoglaló általános nevezettel nem bírt, és a praescriptio szó, mely eredetileg a pörbeli eljárásra vonatkozó kifogást jelentett, csak később kezdett általánosabb értelemben használtatni; a nélkül, hogy *Savigny*ként azt rosszszalhatónak hinnők, miután közös természetű viszonyoknak közös elnevezése, a tudomány szükségletei által igazoltnak látszik⁶); legrégiebb neme az elbirtoklás, mint a tulajdon szerzésének módja, mely a XII. táblás törvény szerint csak a római polgárokat illette, és utóbb a praetor által kiterjesztve és kifejlesztve, eleinte csak a tulajdonos visszakövetelése elleni kifogás, később a publiciana in rem actio által oltalmaztatott; Justinian által az előbbi császárok rendeletei tekintetbe vételével szabályozva és rendszeresítve rendes- és rendkívüli (praescriptio longi temporis, v. longissimi) oszlik, ahhoz képest, mint minden törvényes kellékei jelenlétében időtartama rövidebbre, vagy azok némelyikének hiányában hosszabbra szabott; az enyészto később honosított; mert a régi római jog szerint a keresetek szabályként örökösök voltak, és csupán a praetoriak szorítottak bizonyos időre (actiones perpetuae et temporales); az újabb jog az actiókat is általában és pedig rendszeren harmincz év alatt elévülhetőknek rendelte, az időnek hatása abban állván, hogy kifogást (exceptiót) szült a kereset ellen, a nélkül azonban, hogy az előbbi jogot teljesen elenyészttette volna, mert az ha nem is keresetek, de kifogások által oltalmazható maradt.

A cánoni jog a justiniáni rendszertől csak néhány pontjában tért el; azon törekvésénél fogva, hogy az erkölcsiség elveinek lehetőleg mindenütt érvényt szerezzen, a jogi intézményeket is annak követelményeivel minél teljesebb összhangba hozza, a jóhiszemet nem csak az elbirtoklás kezdetén, hanem egész ideje alatt követeli; és a jogos cím kimutatásától csupán akkor ment fel, ha a birtokolás az emberi emlékezetet túlhaladná. „Qui praescribit, in nulla temporis parte rei habeat conscientiam alienae“⁷).

A régi német jogban elbirtoklásra a római jog értelmében nem akadunk; hatása az elévülésnek enyészto volt; a német jogkönyvekben előforduló egy évi hat héti és három napi időhatár a törvényszéki eljárás rendszeréből vette ere-

detét; a német jog a határozott idejű elévülésen kívül ismerte még az emlékezeten-túlt, minek a római jogban kevés nyomait találjuk ⁸⁾).

A szorosabb értelmű elévülés sajátja volt a magyar jognak is; hol a hosszas birtok a tulajdonszerzés módjai közé ugyan nem tartozott, hanem ellenvetésül és pedig rendszerint még igazságos jogcím és jóhiszem hiányában is, fenlevő birtokunk védelmére fentartására szolgált ⁹⁾).

Az újabb törvényhozások ezen intézményt mindkét alakzatában, legtöbbszörre a justiniáni jog szellemében, tekintettel a kifejtettebb társadalmi élet igényeire, részlegesen szabályozák, némileg ki is terjeszték, minek bizonyításául elég a porosz, francia, és ausztriai polgári törvénykönyvek rendelkezései utalni ¹⁰⁾).

Az észjogtudomány művelése, ezen intézmény alapja természet e jogbölcseleti tárgyalását eredményezte, és pedig nem csupán magán de közjogi szempontból is, mi ezen tudomány fejlődési történetéből könnyen magyarázhatóvá válik.

Mert habár nem hiányoztak kísérletek a magánjog bölcseleti megalapítása kifejtésére: mégis az állam és nemzetközi élet körében a XVI. századnak folytában és a XVII. elején felmerült kérdések, melyeknek megoldására a tételes jognak forrásai elégteleneknek bizonyultak, okozák, hogy a nagy Baconak ama kívánalma: „*Ut in singulis juris partibus character quidam et idea iusti exhibeatur*“ teljesedésbe ment ¹¹⁾).

Nevezetesen a nemzetek sűrűbb érintkezései, világtörténeti események folytán a béke és harcz a területi birtok iránti jogkérdések tüzetesebb tárgyalását érezhető szükségüvé tevén, az elévülésnek nemzetközi jogszerűsége és így észjogi alapja is vizsgálás alá került; és már de Groot Hugo elődjei közül Vasquez Ferdinánd, valamint a római jog híres művelője Cuias Jakab is, azt csupán tételes intézménynek vitéta, melynek annál fogva nemzetek közt helye nincs, míg Suarez Ferencz és Gentili Alberik az ellenkező vélemény védelmére kelvén, az elévülést a természeti igazságra alapították ¹²⁾).

Az ellenkező véleményeket az észjogtan rendszeres

művelésének atyja *de Groot Hugo*, világhírű munkájában tekintetbe vevén, e tárgyat bővebben sajtáságos modorában mind a külső, mind belső államélet szempontjából, és talán kelleténél nagyobb figyelemmel a magánjog elveire, tudományosan kifejtette, és az elévülést a természetjogból származtatta ¹³⁾.

Azóta a jogböleselet minden művelési szakában tárgya maradt a tudományos vizsgálódásoknak; csak hogy sokan kiválólag magánjogi oldalát, főleg a vagyjonjogra vonatkozólag, méltányolák, holott, mint *Stahl* és *Tolomei* alaposan jegyzék meg, az a jogok megszüntére általában, a jogélet soknemű tárgyai- és köreire különösebben nagy nyomossággal bír. A vélemények szétágazása körülé mindeddig nemcsak meg nem szűnt, hanem azon irodalmilag nevezetes tüneményt szülte, hogy kik általános jognézeteik-, a tudomány alapelveire nézve ugyanazon egy rendszerhez, iskolához tartoznak, mint némely más vitás kérdések, úgy az elévülés körül is ellenkező irányzatokat pártolnak.

Mellőzvéen itt azokat, kik a tulajdonjogot is tételes intézménynek tekintik, az észjog szerint csak a birtokjognak adván helyet, úgy hogy a dolog birtokolásával annak visszakövetelhetése is megszűnnék, és így valamint egyesek úgy nemzetek közt, az elévülés legalább dolgok körül fölöslegessé válik, mint azt többek közt *Hobbes Tamás*, és némi korlátozással, a nemzetközi jog körében oly híres *Bynkershoek Cornel* is állítja, az elévülést természetjogi azaz oly intézménynek, mely a társas viszonyok természetéből szükségkép foly, a híresebb írók közül vitatják: *de Groot Hugo*, mint már fenebb említők, *Puffendorf Samu*, *Thomasius Keresztély* és követője *Gundling Miklós*, *Jeromos*, *Wolf Keresztély*, *Nettelbladt Dániel*, *Böhmer Just Hening*, *Rutherfort*, *Barbeyrac János*, *Vattel Imre*, *Reál Gáspár*, a gondolkodás *Herculese Kant* *Imanuel*, követői sorából *Zachariae Károly*, *Salamo*, *Rotteck Károly*, *Welcker Károly*, *Tivadar*, *Beck*, *Reinhold Ernő*, azonkívül *Hegel Fridrik*, *Vilmos György*, *Herbart Fridrik János*, *Hugo Gusztáv*, *Zachariae Tivadar Miksa*, *Marezoll Tivadar*, *Warnkönig Lajos*, *Schmitthenner Fridrik*, *Haller Lajos Károly*, *Stahl Gyula Fridrik*, *B. Moy Ernő*, *Oppenheim*,

Bentham Jeromos; Wheaton Henrik, Romagnosi Domokos János, Baroli Péter stb., míg ellenkező véleményben vannak: Thomasius iskolájából Glafey Adám Fridrik, a nagyhirű Achenwall Godofréd, Wolf követői közül számosan, nevezetesen Darics György, Martini Antal Károly, Lampredi Mária János, Hollmann Samu Keresztély stb. az eclecticus Höpfner Lajos és Eggers Keresztély Ulrik, a Kantféle irány követői közül Hufeland Omodé, Schaumann Keresztély, Jakob Lajos, Gros Henrik, Bauer Antal, Meister Keresztély János, Pölitz Lajos, Zeiller Ferencz, Krug Vilmos, Dresch Lénárd, Droste-Hülshoff Kelemen Ágost, legújabban Snell Vilmos és Schilling Adolf Fridrik, azonkívül Ahrens Henrik, Röder Dávid Ágost, Schnabel György Norbert, Belime Vilmos, Rosmini di Serbati Antal, Tolomei, a nemzetközi jog írói sorából: Günther, Rayneval, Martens, Klüber stb., kikhez azok száma járul, kik külön értekezésekben e tárgyat bővebben megfejték, majd az egyik majd a másik nézetet pártolván, gyakran felmerülő történeti események, nemzetközi viszályok által arra indítatva ¹⁴).

Külön tekintet alá jönnek még azon írók, kik, mint Schmalz Jouffroy, az elévülést észjogi intézménynek azért nem ismerik el, mert a jóhiszemű birtokos ellen az előbbi tulajdonosnak visszakövetelési jogát tagadván, annak akár-mely rövid idejű birtokolását megtámadhatatlannak és így hosszabb ideig történt folytatását, jogai megerősítésére szükségtelennek állítják. Hazánkfiái sorából az elévülést az emberi természetből eredettnek állítja Frank Ignác, észjogszerűségét védi Szeremley Gábor, míg Roys Ferencz, Breznóczy Adám, Fuchs Samu János, Szilágyi János, Szibenliszt Mihály, Banó József, Virozsil Antal, Lanér Ferencz, Warga János, az ellenkező véleményt pártolják.

Az írók eme kitünő névsora már magában véve valamint egyrészt irodalomtörténeti érdekét e tárgynak, Stahl illetőleg Schnabel azon állításainak, miszerint a régibb írók az elévülés észjogszerűségét fel nem fogták volna, jelenleg csupán a történelmi iskola hivei tartoznának védői közé, alaptalanságát, világosan bizonyítja ¹⁵): másrészt egyszersmind kezességet nyújt nyomosságáról.

Mert, habár e vitázat gyakorlati eredményét tekintve

tagadhatatlan, hogy nem csak mint megérintők, korunk törvényhozásai az elévülést általában elfogadták, hanem az elévülés észjogi ellenzői is majdnem egyhangulag annak czél-szerűségét elismerve, a közjólét és közbátorság tekintetéből honosítandónak elismerik, fényes előnyeit, üdvös hatását méltányolva felemlítik ¹⁶⁾, még sem fogja azt ki sem a meddők sorozatába iktatni, ki csak a magánjog szempontjából fontolóra veszi, mily nyomos az elévülés körére és alkalmazására nézve főkép korunkban, midőn a tulajdonjog elmélete annyi a gyakorlati életre kiható vizsgálódások alá vétetik, azon kérdés, vajjon az elévülés annak természetszerű szerzési vagy megszüntetési módjai közé tartozik, vagy csupán mint eszélyességi szabály a tulajdonjog épségének rovására honosított; a polgári jog és törvénykezés körében sem közönyös, valamely intézmény körüli jogvitázatok felfogására, eldöntésére, az abból származó következmények kifejtésére, vajjon azt jogilag szükség-, vagy csupán politikailag alkalmoszerűnek tekintjük, vajjon azt csupán a tételes jogban megérintett esetekben, vagy általában minden jogokra alkalmazni, következményeit észteni kényszerűséggel következtetni, vagy kivételként legszűkebb körükre szorítani igazságosnak véljük?

Növekedik azonban fontossága, ha az állam- és büntetőjog körére, a nemzetközi jogviszonyokra ügyelünk, hol a tételes források gyakran elhallgatnak, gyakran ellenkezni látszanak, hol főleg a birtok szentségének nevében a legellenkezőbb hivatkozásokra, okoskodásokra akadunk; oly élénkül emlékeztetünk az ellenséges érdekek és tekintélyek tusájában ama rendíthetetlen támasz szükségére, melyről Bynkershoek állítá: „Nulla ullorum hominum auctoritas valet, si ratio repugnet;“ miért is a tudomány elismert tekintélyei közé tartozó férfiak a múlt században Moser, Schrod, a jelenben Martens, Tolomei, Schilling, e tárgyat a legfontosabb és legnevezetesebb vitázatok egyikének vallják, mely Heffterként napjainkban is a még eldöntetlenek közé tartozik ¹⁷⁾.

Lássuk a felhozatni szokott védvek- és ellenvédveket bizonyos osztályokra sorozva, különös tekintettel a tulajdonjogra, melyre vonatkozólag azt leginkább tárgyalták, szorosán jogi szempontból, mellőzésével erkölcsi méltatásának,

mire nézve, habár híres jogászunk Szegedy János e szempontból is igazolhatónak véli, Belime oly igazán állítá, hogy az elévülés fegyver, mit a jog az ember kezébe ad, és melylyel előforduló esetben ép úgy igaz, mint rossz ügyet védhetni ¹⁸).

II.

Az elévülés észjogszerűségének védői igazságát több rendű védokokkal támogatják, melyeket általános jogelvekből, a tulajdonjog czélja természetéből, a jogozott beleegyezéséből, a társadalmi élet szükségleteiből, a népek öszhangából merítenek.

A természeti jogtörvény a jogok lehető biztosítását, mint a társas együttlét üdvös hatásainak feltételét követeli; az pedig, ha a hosszabb ideig jogos cím- és jóhiszemmel folytatott birtok vagy joggyakorlat folyvást a támadás veszélyének ki volna téve, el nem érettetnék; midőn tehát a jogtörvény a jogbiztosságot mint czélt, mely nélkül a jogeszme valódi léttel soha sem bírna, szentesíti; az elévülést is, mint nélkülözhetetlen eszközt, ép úgy mint a védelmi, kártalanítási visszakövetelési jogokat, az eszköz és cél közötti szükségszerű viszonyzatánál fogva, abból származtatni kell és lehet. Így Baroli Péter ¹⁹).

A jogok létele és álladéka a köztudaton és külső életbeni megállapodásán, nyilvánulásán alapszik; mindkettejére az időnek és abban folytatott joggyakorlatnak sajátlagos hatása tagadhatatlan, mert az által számos jogérvényes jóhiszemű üzletekkel természet- és szükségszerűleg egybefüzdővén, ép oly szentesültté válik, mint a jogra tárgyilag a jogszabályokra nézve oly fontos szokásjog; az idő és hosszabb gyakorlat belső szükséges erejének csupán csak következményei, kifolyásai, és így egyszersmind bizonyítékai azon zavarok, melyek mindenütt erednének, ha annak félreismérésével a jog lényegében gyökerező elévülés mellőztetnék. Így Stahl, Moy.

Az embernek a dolgok szerzésére irányzott, és mindenkit egyaránt illető eredeti jogánál fogva, a szerzés lehetőségének megszorítása csak nyilvános kétségtelen okok által

igazolható; de a szerzési jog kelletén túli korlátozására vezetne, ha a tulajdonos által elhagyott dolgok szerzése az által lehetetlenítenék, hogy jóhiszemű birtokosa akármikor az előbbi tulajdonos vagy birtokos jogkereseti által zavarthatnák, a nélkül hogy szerzési ősjogából eredt körének fentartására találna menedéket és védeszkozt. Így Zachariae Károly Salamon, és Baroli.

Ha nem is elvontan, özszerüleg jogérvényesnek tekintendő, mi a társadalmi viszonyzatban állók által annak ismertetik; már pedig főleg nemzetek közt a birtoknak hosszabb ideig történt folytatása ily elismerésre vezet, sőt azon elismerés a közvélemény által hozott ítéletnek tekinthető, mely a szerzés jogszerűségét igazolni látszik, a birtokot teljes jogerejűvé teszi. Így Rotteck Károly.

Ezen általános védvekhez járúlnak a tulajdonra nézve különösen azok, melyek annak természetéből, czéljából folynak,

A tulajdonjog czélja, hogy az ember eredeti rendeltetése elérésére, létele fentartására szükséges használata a dolgoknak, azok természetéhez és az emberi szükségletekhez képest biztosíttassék; arra az elévülés feltétlenül szükséges, mert a nélkül méltán attól lehetne és kellene tartani, hogy valamely régibb jogozott, évek hosszú sora múlva megjelenvén, előbbi jogczímére hivatkoznék, midőn a jelenleges birtokos talán a szerzésének igazolására szükséges adatoktól elesett; áll az főleg fejletlenebb társadalmi viszonyokban, hol a régibb bizonyítékok előállításá majdnem lehetlenné válik; — sem a foglalás sem szerződések nem nyújtanának régibb követelések felmerülése ellen biztosítékot, mert a birtokolás őseredetére visszamenni majdnem lehetetlen, semmi szerzés állandónak nem tekintethetnék, a tulajdonviszonyok ideiglenesekké alakulnának, sőt időjárával történhetnék, hogy a dolgok legnagyobb része mások mint tulajdonosaik tényleges birtokában legyen, mi a tulajdonjog czéljával homlokegyenest ellenkezik, annak minden biztonságát, sőt mondhatni, lehetőségét kiforgatja. Így Barbeyrac, Gundling, Kant, Bentham, Marezoll, Zachariae Miksa Tivadar stb.

A tulajdonjog ész- és jogszerűsége azon gyökerezik, hogy az embernek dologhasználati általános joga van, de azt sok

tárgyra nézve csak annyiban érvényesítheti, mennyiben kizárólagos használatukat veheti; a tulajdonjognak észszerű alapja tehát nem más, mint a dolgok használhatóságának teljesebb sikeresítése. Ki azonban a szerzett dolgokat nem használja, azok rendeltetésével ellenkezőleg cselekszik, azokat az alól kivonja, embertársainak használati jogát minden jogalap nélkül megszorítja, sőt megsemmisíti; minek meggátolása csupán az elévülés által eszközölhető, mely a tulajdonjog, természetének megfelelő, gyakorlatát biztosítja. Ily értelemben okoskodik Bitzer, azon védre alapítja az elévülés észszerűségét Szeremley talán igen is tág és azért könnyen félreérthető kifejezésekkel²⁰⁾.

Ugyana mellett szólnak a tulajdonjog szerzési kellékei; az nem csupán pusztá akarata által szerzethetik meg, hanem ahhoz ténynek, birtokbavételnek kell járúlnia, így állandósítása is nem csupán az akarata, hanem külsőleg észlelhető tények, cselekvények, a birtokbavett dolog megjegyzése, igazabban megmunkálása útján eszközölhető, mert ezáltal a dolog tulajdonosa szabadságkörével kapcsolatik egybe, ki azt attól elvonná, cselekvősége eredményeit akaratajával ellenkezőleg magának tulajdonítaná, jogsértést követne el; de ép ez oknál fogva a megjegyzés-, megmunkálásnak állandólag felismerhetőnek, folytonosan sikeresítettnek kell lennie; a ki dolga, vagyona használatát hosszabb ideig abban hagyja, nem használja, akarata külső érvényesítését elhanyagolja: tulajdonjoga szükséges tárgyas lényeges feltételét önmaga semmisítette meg, az szerzett jogának külső jelei elenyésztével reá nézve elvész, más által megszerzethetik; ezen elenyésztés idő és az idő közrehatásával történvén, az elévülés jogosultságát bizonyítja. Így Baroli, Reinhold, Moy.

Habár a pusztá akarata a tulajdonjog nem egyedüli kelléke, mégis a birtokolási szándok (animus rem habendi) annak lényeges feltétele, mozzanata, azon szándoknak pedig, hogy jogi érvénnyel bírjon, a dolog birtokolása, használata által külsőleg nyilvánúlnia, és minthogy ezen nyilvánulás időben történik, folytatottnak, tartósnak kell lennie, mert csak az létezik időben, mi némi tartammal bír; ha a szándok eme nyilvánulása elmulasztatnék, a dolog mint uratlan más által megszerzethető. Így Hegel²¹⁾, Schmitthenner²²⁾.

A jogozottak hozzájárulását az elévülés védői részint az elhagyás- részint közmegegyezésből származtatják.

Az elhagyásból, mert mindenki jogáról lemondhatván, ha valakinek dolga hosszabb ideig tudtával más által birtokoltatik, jogai más által gyakorlatba vétetnek, és annak ellent nem mond, saját jogozatát érvényesíteni elmulasztja, méltán olyannak tekintetik, ki jogáról hallgatagúl lemondott, és pedig annál inkább, mivel az emberi hajlamokkal ellenkezik, hogy valaki jogait, melyeket fentartani akar, elbanyagolja; az eként elhagyott dolog uratlanná lesz, mindenki által elfoglaltathatik, annyival inkább tehát az által, ki már hosszabb ideig birtokolja, továbbá is állandóan megtartathatik. A némelyek által ellenvetésül felhozott félelem sem lehet oly hosszú tartamú, oly legyözhetetlen, hogy az akarat minden kijelentését lehetetlenítse. — Így de Groot, Puffendorf, Thomasius, Fischer, Wheaton, Haller, Warnkönig, Reinhold, némileg Hegel²³⁾ stb.

A közmegegyezésből, mert méltán vélelmezendő, hogy a tulajdonjog honosítása alkalmával mindnyájan megegyeztek abban, hogy mindazok, kik másoknak dolgait hosszabb ideig ellenmondásuk nélkül birják, tulajdonosaikká váljanak, miután az nem csak amaz elvnek, hogy az, ki hallgat mikor szólani kellene, beleegyezőnek tekintendő, hanem a tulajdon czéljának és természetének is teljesen megfelel. Így ismét Groot, Puffendorf és Wolf²⁴⁾.

Számosak a társadalmi élet szükségleteiből merített védvek; — mint minden úgy a tulajdonjog is a társaság szükségleteiben leli kiterjedésének határait, már pedig a társaság java kívánja, hogy a jogkörök minél határozottabban szabályoztassanak, a valódi birtok a tulajdon áldásaiban minél előbb részesíttessék, nehogy folytonos pörök és keresetek zavart és bizonytalanságot okozzanak; mint már *Cicero* is az elévülést „*finis sollicitudinis et periculi litium*,”-nak mondotta; — történhetik ez a jog minden sértése nélkül, annál inkább, miután a jóhiszemű birtoknál többet alig bír valaki jogelődjeire nézve bebizonyítani, és így a mellett, ki ugyanily alapon tényleg hosszabb ideig valamely tárgy birtokában van, ama jogelv is szól: „*Beati possidentes*“; — ez még nagyobb mérvben áll a nemzetekre nézve, hol a birtok folytonos megtamad-

hatása, folytonos háborúkra szolgáltathatna alkalmat. És ha két rossz közt választani szükséges, tanácsosabb inkább a régi már feledékenységbe ment jogokat feláldozni, mint új igazságtalanságokat új bajokat és zavarokat előidézni.

A közjólét azonkívül kívánja, hogy az emberi szorgalom rugói élénkíttessenek, a hanyagság, tunyaság következményei súlyát egész mértékében érezze; a közjólét előmozdítása tehát azt is sürgően követeli, hogy a ki valamely dolgot hosszabb ideig művelt, bizonyos korlátok közt szorgalma jutalmául a törvények oltalmában részesüljön, a ki azt ellenben gondatlanul saját és a társaság kárára elhanyagolta, kiérdemlett büntetésül attól megfosztassék. „Contra desides homines et sui iuris contemtores odiosae exceptiones oppositae sunt“⁽²⁵⁾. — Ezen okokat erőteljesen fejtegette Cocceji Henrik, Puffendorf, Thomasius, Wolf, Real, Romagnosi, hazánkfiak közül Frank ²⁶).

Ide számítható végül Benthamnek okoskodása is saját elmélete szellemében: az élvezetek minél zavartalanabb teljesebb sikeresítése, a kedvetlen érzelmek eltávolítása, az embernek fő sőt egyetlen célja; az élvezek, kedves érzelmek közé a birtokszerzési remény, a birtokból eredő örömezzet, a kedvetlenek közé a megsalattott remény, a meghiusult várakozás tartozik; a törvényhozás feladása akként intézkedni, hogy minél többen minél többszörös és nagyobb élvben részesüljenek, minél kevesebb kellemetlenségeket nélkülözéseket tapasztaljanak; innen az elévülés szükség- és észszerűsége önként foly; mert ha a tulajdonos jogát hosszabb ideig igénybe nem vette, vagy lételet nem tudta vagy visszakövetelni nem akarta; mind két esetben a dolog birtokára többé nem vágyik, arra nézve reményt nem táplál, míg a valódi birtokosnak a dolog szerzéséből eredt örömezzete, megtartására irányzott reményei, annak visszakövetelése által meghiusítottván, a kedvetlen érzemények gyarapúlnának, a nélkül, hogy a kellemetesek legkevésbé öregbülnek; hozzá járul, hogy az elévülés mellözésével a birtokosok általában nyugtalanóságba helyeztetnének, minthogy jóhiszemű birtoklásuknál erősebb alapot kimutatni alig képesek, az összes birtokrendszer biztonsága megingattatnék oly embe-

rek kedvéért, kik mulasztásaik, gondatlanságaik, természet-szerű következményei tudatával bírván, renyheségök súlyját méltán viselik. Az elévülés alapja tehát a várakozás meg-
hiúsíthatásának gátoltatása, és a tulajdonnak általános biz-
tosítása 27).

Végül hivatkoznak a népek öszhangára, mely ha nem is döntő, de nyomatékos védvül szolgál, midőn, mint az elévülésnél tapasztaljuk, a legkülönbözőbb népek, minden időszakban a műveltség külön fokozatain ugyanazon egy nézetben egyesülnek, azt szokásaik, a nép jogérzetének emez élő jelei által századokon keresztül egyértelműleg megerősítik. Arra pedig a történelem kétségtelen adatokat nyújt nem csak a magán, hanem a nemzetközi jog körében is; a hosszú birtok szentségére sérthetelenségére az ó-szövetség tanúsága szerint hivatkozik Jephthe, az ammoniták királya ellen; annak jogerejét vitatták Isocrates szerint a laconiaiak a thebaiak ellen, a mellett szólaltak fel az atheneiek, macedonok, és rómaiak; nyomait látjuk az indok húszévi haszonélvezetében; — nyíltan támaszkodtak reá az újabb időben, mint Nivernois herczeg Franciaország érdekében történt nyilatkozata mutatja; így a szent szék némely területi részeire nézve a római-német birodalom (1708. aug. 8.), Castro Ronciglionére nézve Parma herczegsége; a német birodalom regensburgi gyűlése 1680. XIV. Lajos francia király követelése ellen; Németalföld a heringfogás körüli viszálykodásai-
ban Britanniával; Lengyelhon területének első feldarabolása alkalmával a felhozott jogcímek megerőtlenítésére arra hivatkoztak; — hatása és minden abból vonatkozható következtetések ellen Navarrára nézve Franciaország több ízben tiltakozván, jogerejét kétségtelennek ismerte, alapján a westfaliai békekötésben Schweiznak függetlensége közelismerésben részesült, — meg sem érintvén, hogy a magánjogi viszonyokra nézve az elévülést mindenütt honosítva szemléljük, találjuk 28). Ekként Grotius, Real, Schwarz, Haller stb.

III.

A kik az elévülést tisztán tételes intézménynek tekintve észjogi alapját kétségbe veszik, részint a felhozott védveket czáfolni, részint állításukat igenleges okokkal támogatni iparkodnak. Lássuk mindkét rendbeli okaikat.

A jogtörvény kétségtelenül a jogok minél teljesebb biztosítását követeli, de az ép azáltal érettethetik el, ha a jogok fentartására alkalmazható eszközök az időnek akár mily hosszú lefolyása által erejükből ki nem vetköztethetnek, mivel azonban az elévülés eszméjének elismerése ellenkezik; az időnek hatását az emberi viszonyokra félre nem ismerhetni, de azért az magában véve, sem jogokat nem szülhet, sem jogokat nem enyészthet, és mind a köztudatnak, mind a jogok külső nyilvánulásának az igazság fölvein gyökerező belső alappal kellene bírnia, hogy annak valamely joghatást lehessen tulajdonítani; az ember dologszerzési jogát illetően túl megszorítani tilos; de természetes határát mások jogai-ban találja, és így oly tárgyakra ki nem terjeszthető, melyekre ép eredeti jogánál fogva valaki már jogokat szerzett, és mindaddig megtarthat, míg azokról önként le nem mond, vagy kétségbe nem vehető módon azoktól elesik; tagadhatatlan végül, hogy a társadalomban jogérvényesnek az tekintendő, mi az e viszonyzatban állók által annak ismertetik, és így tételes intézménynyé válik; de abból annak észszerűségét következtetni annyit jelentene, mint mindannak, a mi tényleg létezik, általános szentesítése, az észjog és tételes jog teljes azonításával.

A tulajdonjog célja és biztosítása épen azt kívánja, hogy mindenkinek tulajdona teljes erejében fentartassék, és így azt akárki ellen érvényesíthesse, akármily idő lefolyása után mindenkitől visszakövetelhesse. „Res clamat ad dominum. Mea ubi invenio, ibi vindico“, — alaptalan követelések ellen elegendő biztosítékot nyújt azon senki által kétségbe nem vont szabály, hogy a viszkövetelő kénytelen jogát teljesen bebizonyítani, hogy ismét annak birtokába léphessen, és épen az elévülés rendszere következetes alkalmazása mel-

lett történhetnék, hogy a dolgok legnagyobb része mások mint tulajdonosaik birtokában legyen, és így azok jogköre érzékeny csorbát szenvedjen.

A tulajdonjog észszerűségének alapja az ember dologhasználati eredeti joga, és a dolgok természetes rendeltetésén gyökerezik; ki ezen jogát határozott dolgokra nézve érvényesítette, azokat jogköre tárgyaivá tette, céljaira belátása szerint kizárólag használhatja, vagy mivel azok használatára másnak úgy sincs joga, általában elismert jogelvek szerint, nem is használhatja; ezen rendelkezési szabadságában áll tulajdonának lényege, a ki azzal él, kit sem sért; azt a miatt jogától megfosztani még az ember eredeti jogaival is ellenkeznék, mivel olyasmire kényszerítenék, a mire kötelezve nincsen. „Eius est non velle, qui potest velle.“

Hogy a tulajdonjog lényeges kellékei megszüntével az is elenyészik, nevezetesen ha időjárával annak minden nyomai bizonyítékai elvesznének, vagy a birtokolási szándok hiánya világossá válnék, nem szenved kétséget, az ilyen dolgot mint uratlant akárki is birtokába kerítve jogérvényesen megszerezheti, de nem az elévülés hanem a foglalás címénél fogva, mely attól, minthogy az a még valódi tulajdonossal bíró dolgokra alkalmazható míg ez csupán a tulajdonos-néliekre vonatkozik, lényegesen különbözik.

A tulajdonos beleegyezését sem lehet jogalapjául elfogadni; mert az elhagyás, ha valódi, mindenek előtt be volna bizonyítandó, és akkor, minthogy a dolog uratlanná vált, annak elfoglalását lehetségesíti, a nélkül, hogy az elévülés szükségesnek mutatkoznék; ha pedig vélelmezett, legfőlebb jóhiszemű birtokot eredményezhet, mindaddig míg a tulajdonosnak a vélelmezést helytelennek bizonyító visszakövetése által, annak minden alapja megszűnik, a vélelem az igazságnak helyt engedni kénytelen. Hozzá járúl, hogy ezen vélelem sem lélektani, sem jogos szempontból nem igazolható; mert az ember sajátját elhagyni, másnak átengedni nem-igen hajlandó; gyakorlatával egy ideig felhagyván, csak jogával él, miből tehát lemondását következtetni annál kevesebbé lehet, minthogy hosszabb ideig tartó hallgatlanságának egészen más okai lehetnek, és nem tudhatni, vaj-

jon nem tévedés-, tudatlanság-, félelemből, vagy bizonyítékok hiányából történt-e? miért is az egyszerű mulasztás és elhagyási szándok közötti szükségszerű egybeköttetést észtanilag kimutatni lehetetlen. Így Achenwall, Zeiller, Virozsil, Tolomei stb.

A közmegegyezés az egész emberi nemre nézve a most érintett okoknál fogva nem vélelmezhető, és azért inkább csak költött, miért az arra alapított jogok alapja is minden következményeivel költött; ha kisebb körben mint a polgári társulatban közegyezés által, akár nyilvánuljon az szokások akár törvények, akár több nemzet közt szerződések alakjában, létesül, akkor az elévülés nem a természeti, hanem tételes jogtörvény kifolyása, és nem annak, hanem ennek intézményei közé tartozik, mit mindnyájan nehézség nélkül elismernek.

A közjólét- társadalmi szükségletekből merített okoskodások sem kifogás-nélküliek; a közjólét nem föelve a jognak, sőt ellenkezőleg a jogosság a közjó legerősebb támasza, már pedig az megkívánja, hogy mindenkinek jogköre sérhetetlennek tartassék; nem kell attól tartani, mintha a visszakövetelhetés megengedése által a jóhiszemű birtok megingattatnék, mert mindenki birtokát a tulajdonos ellen is mindaddig védheti, míg az jogát kétségen kívül nem helyezte, mi főleg társas intézmények hiányában hosszabb idő lefolyása után föltötte nehezzé váland; úgy hogy a jóhiszemű birtok és tulajdonjog közt alig leend különbség; csakhogy ez esetben az veszi el jogát, ki bizonyítékok hiányával van, az elévülés mellett még az is, ki azokkal habár a legerősebbekkel, el van látva; nem is lehet az emberi szorgalom ellankadásától tartani, mert a jóhiszemű birtokos az előbbi tulajdonos megtámadását előre nem látja, és aggodalmi azáltal is megszüntetvék, hogy a dologra tett költségei megtérítését joggal szorgalmazza; számos pörök ugyan kártékony hatással vannak a jólétre, de kártékonyabb azoknál még a jogsatlanság és jogcsonkulások szentesítése: sőt még pörök sem hiányoznak az elévülés kellékeire nézve, főleg ott, hol, mint független nemzetek közt, azok kellőleg nincsenek is megállapítva; a tunyaság, gondatlanság kiérdemlett megfenyítésére annál kevésbbé hivatkozhatni,

miután a jogozott mulasztásának, mint már megérintők, akaratjától független más okai lehetnek és vannak; — Bentham éleseszű okoskodása részint a jogbiztonság részint²⁸ását rendszere elméletén gyökerezik; az előbbi szempontra vonatkozó okokat már felhoztuk, az utóbbi csak azokra bírhat nyomtatékkal, kik a jogosság és közhaszon azonításával a jogot eredményeitől, hatásaitól feltételezik, az embernek nemesebb, magasabb rendeltését, az örökös igazságnak észszerűbb mérvét nem ismerik, mint az élvezetek gyarapítását, a nélkülözések, kellemetlen érzések eltávolítását, tehát az érzéki gyönyör, az anyagi jólét mindenek fölötti emeltetését.

De ha a társadalmi élet szükségéből merített okok mind állanának, ebből csak azt lehetne következtetni, miszerint az elévülésnek közegyezés általi honosítása, szabályozása, tanácsos, czélszerű, a nélkül hogy észjogszerűsége is kétségen kívül helyeztetnék; mert sok intézkedés, melyek politikai szempontból javalhatók, a jog természetéből nem folynak, és nem minden eszköz a közjólét előmozdítására egyszersmind folyamánya a kényszerrel létesíthető jogeszmének.

A történelmi védvek mint tények jogot nem bizonyítanak; a jogbölcselet feladványa, nem annak a mi volt vagy van, hanem minek lenni kellene megalapítása; de ellenkező tények sem hiányzanak; a rómaiak az elbirtoklást, tehát a jogszerző elévülést, nem a természeti, hanem polgári szerzőmódok közé sorolták, annak gyökerét nem a jogosság, hanem czélszerűség közjólét követelményeiben keresték, mint Gajus állítása: „*Usucapionis ius proprium est civium romanorum*”; Theophilus magyarázata, a digesták idézett helyei mutatják; újabb időkben a nemzetközi életben több adatra akadunk az elévülés ellen, mint mellett; már Vasquez Ferdinánd arra útalt, hogy a legműveltebb nemzetek, spanyol, francia stb. annak jogérvényességét kétségbe vonták, és a tudomány legnagyobb tekintélyei Martens, Klüber, Rayneval, Saalfeld, Schmalz, Heffter tanusága szerint az európai nemzetközi viszonyokban köz elismerésre még nem talált; hogy ugyanazon nemzetek magán belügyeikben azt elfogadták, csak czélszerűsége, előnyei, korántsem pedig természetjogi alapja mellett bizonyít²⁹).

Vannak azonban még más okok is, melyek az elévülésre nézve tekintetbe veendőek; különösen annak kellékei mind nem olyanok, hogy azokból jogszerző vagy enyészítő erejét észjogilag megalapítani lehetne.

A birtokolás magában véve csak tényleges viszonyt alapít nem jogot, és azért akármily hosszú ideig tartson, az előbbi jogozottat jogától meg nem foszthatja; a jóhiszem és jogos cím tárgyilag az ügy mibenlétét meg nem változtatják, csak vélt tulajdont szülnek, mely a valódi tulajdonos bejelentésével megszűnik; a jóhiszem is akkor tüstént elenyészik; az idő a jogtalanságot joggá nem alakíthatja, be kellene bizonyítani, hogy határozott tartama az időnek, természetét megváltoztathatja, és a jogviszonyokra nézve oly erővel ruházhatja fel, melylyel magában nem bír, minthogy csak azon általános feltétel, mely alatt a tárgyak előttünk feltűnedeznek, a nélkül hogy viszonyzata, tartamának hosszúsága által megváltoznék; annak igazságától áthatva mondá a római jogász: „Quod initio vitiosum non potest tractu temporis convalescere“³⁰); a német jogpéldabeszéd pedig: „Hundert Jahre Unrecht ist noch kein Tag Recht“ „Ein Jahr böse, hundert Jahr böse.“ Es ha mindez nem állana, hogy lehetne tételes intézmények nélkül természetjogilag a megkívántató időszaknak tartamát meghatározni, mily hatóság tekintélyeivel az évek számát körülírni, úgy hogy minden egyebet mellőzve már ezen lényeges feltétel hiánya miatt sem lehet az elévülést észjogi intézménynek tekinteni. Hozzá járúl, hogy összeütközés esetében a fontosabb erősebb jogozat nagyobb tekintetet érdemel a kevésbbé nyomosnál; és így a tulajdonos joga elébetendő a jóhiszemű birtokosénak; a jogok továbbá, mint Ahrens mondja, minthogy az emberek physical, erkölcsi és szellemi szükségleteikre vonatkoznak, észjogilag csak ezekkel szűnhetnének meg; végül az elévülés-elleni okokat egybevonva Daries és vele majd nem öszhangzólag Droste-Hülshoff azt vagy szükségtelennek vagy lehetetlennek mondják; szükségtelennek, hol urallan dolgok szerzése forog szóban; lehetetlennek, midőn mások vagyónát illeti; mert az vagy felismerhető annak, vagy nem; az első esetben csupán a jogozott beleegyezésével megszerezhető, midőn elé-

vülésről nem szólhatni; a második ban jóhiszemű birtoknak van helye, a nélkül hogy valaha meglehetne határozni, mily hosszú ideig kelljen a birtokviszonynak tartani, hogy az alanyi habár véetlen tévedés, tárgyilagos igazsággá, a tényleges birtok valóságos tulajdonjoggá váljék ³¹⁾.

IV.

A felhozott védvek és ellenvédvek egyszerű egybevetéséből, minden mélyebb vizsgálódás nélkül is kitűnik, miszerint többek azok közül oly elveken gyökerезnek, melyek az ellenfél állításait tekintve kételyesek, még csak bebizonyítandók, mások nem annyira valóságos mint csak szóbeli ellentételeken alapúlnak, mások — elég legyen Bentham, Ahrens okoskodásaira útalni, — bizonyos rendszer kifolyásai, annak el nem fogadásával erejüket veszítik.

Tüzetesebb vizsgálatuknál világossá válik, miszerint a vélemények szétagazásának fő forrása,összeegyeztetésök fő nehézsége nem annyira a megfejtendő tárgyban, mint annak különböző felfogásában rejlik. „Nem ritkán, így mond jeles jogtudósunk Frank, hosszú viták folynak, melyek végén a felek csodálkozva tapasztalják, hogy egyetértve, tehát ok nélkül ellenkeztek; a mi annak a jele, hogy a kérdést különböző értelemben vették Midőn t. i. a kérdés magában homályos, a sokféle szálak és erecskék miatt, melyek benne összefolynak, természetes, hogy ezeknek tökéletes kifejtése és elkülönítése nélkül az egyetértés be nem állhat“ ³²⁾.

Azon kérdés megfejtésénél: vajjon az elévülés természetjogi vagy tisztán tételes jogintézménynek tekintendő-e? mindenekelőtt meg kell különböztetni a jogok külön neveit, melyekre nézve megoldásához fogunk, meg az elévülés alapját, lényegét, kellékei részletes meghatározása szabályozásától, meg az idő közvetlen kizárólagos hatását, annak közvetett, más tényezőket előidéző vagy bizonyító befolyásának eredményeitől.

Nem csekély nehézséget szült a jogozatok külön nemei összezavarása, más tekintet alá jönnek az eredeti, más alá a szerzett jogok; védvek, melyek azok egyik nemére nézve

teljes érvénynyel bírnak, általánosítva téveszmékre vezetnek.

Az eredeti feltétlen jogok, melyek a jogalany természeténél fogva lételén gyökereznek, az egyes személyre nézve születésével, jogi személyeknél alkotásukkal szükségkép, minden szerzési tény hozzájárulása nélkül, veszik kezdetüket, lényegöket, összes körzetöket tekintve, sem a jogi szerzés, sem elidegenítés tárgyai nem lehetnek; egybeforrasztva a jogalany lételével, csak azzal szünhetnek meg, elidegenítésök söt elvesztésök jogilag erkölcsileg lehetetlen.

Áll ez az ember jogképességére személyességére nézve, melynél fogva mint isten teremtettségé képmása önczélú lénynek tekintendő, pusztá eszköznek nem alacsonyítható, és mindazon jogok lényegére, melyek annak közvetlen kiegészítő alkatelemeit képezik; áll ez úgy az egyes mint jogi személyek, társulatok, nevezetesen az állam, a nemzetek belső és külső jogélete és annak nyilvánulásaira vonatkozó eredeti jogaikra nézve; alaposan mondja Ahrens: „Lehet, hogy valamely nép hosszú időkig valódi szellemi szükségleteinek tudatlanságában tartatott, és ezen tudatlanságában és elnyomtatásában boldogtalannak épen nem érzé magát; de van jog, mely kívánja, hogy az ily nép oly állapotba tétessék, melyben jogait megismerni és gyakorolni tanulja“³³).

Az ily jogokra, melyek feltételekhez nem kötvék, az idő és annak lefolyása enyészítő hatást nem gyakorolhat, változatlanul fenmaradnak Némethon legnagyobb költőjének szavai szerint:

„ — — — — Unveräusserlich
Und unzerbrechlich wie die Sterne selbst.“

(Schiller.)

Elismeré azt főleg az államra és felségjogaira nézve Grotius, elismerék az elévülés észjogszerűségének legmelegebb védői, és méltán álmélkodik Rotteck azon tüneményen, hogy többen, kik az elévülést a nemzetek területi viszonyai körül határozottan tagadják, ép elidegeníthetetlen jogaikra nézve megengedik, vagy legalább nem ellenzik³⁴).

Más tekintet alá vonandók a szerzett jogok, melyek szerzési tényen gyökerezve bizonyos feltételektől függnék,

azoknak megszűntével szükségkép végöket érik; de alapfeltételeik elenyészte nélkül is, a jogalany akaratjából elhagyás, átruházás által más alanyra szállhatnak, vagy a jogozott jogtalan cselekvényeiből eredt kármentesítési kötelezettsége folytán veszhetnek el.

Különösen áll ez a dologi jogokról, nevezetesen a tulajdonjogról is, minthogy bizonyos feltételekhez kötve van, melyekre az idő gyakorolja, ha nem közvetlen még is közvetett hatását.

Kétségtelen, hogy valamint az akarat a tulajdon megszerzésére szükséges, de nem elégséges, úgy szintén annak állandósítása fentartására magába véve elégtelen; arra a dolog egybekapcsoltatása a jogozott egyénnek szabadságkörével oly módon kívántatik, hogy az mások által is felismertethessék, mert: „In iure non esse et non apparere idem est“³⁵).

Ezen kapcsolatnak mint a tulajdonjog külső nyilvánulásának, tartóssága feltételének állandónak kell lenni, hogy az annak megfelelő elismerés is olyan legyen; ha tehát a kapocs külsőleg akár esetleg, akár a jogozott önvétke hibája miatt elenyészik, ha a rá fordított szorgalom-, munkas és erőfeszítésnek minden nyomai hosszabb vagy rövidebb idő lefolytával végleg eltűntek, az illetőnek joga is elenyészett, mert annak egyik, tárgyilag szükséges, feltétele megszűnt. — „A jel, így mond Fichte, soha sem fölösleges, hanem szükségkép fentartandó alapja a tulajdonnak; ha a tulajdonos vagy önmaga veszi el, vagy elenyészni hagyja, úgy tekintendő, mintha tulajdonával felhagyott volna“³⁶).

A tulajdon alapja az ember eredeti jogaiban, a dolgok természetében keresendő; az ember mint jogalany, létele fentartására nem nélkülözhetvén a dolgok használatát, ez pedig mások kizárását több dolog természeténél fogva szükségkép vonván maga után, mint használatukra egyáltalán, úgy kizárólagosságának megszerzésére is fel van jogosítva, miben a tulajdon lényege állván, teljesen használhatatlan vagy kizárás nélkül mindnyájok által használható úgynevezett kimeríthetetlen használatú dolgok nem képezik tárgyát a tulajdonszerzésnek, melynek, mint Stahl joggal mondja, észszerű célja az emberi szükségletek kielégítése, nem pe-

dig haszon nélkül uralom megalapítása, fentartása ³⁷⁾; a ki tehát dolgának használatát egyáltalán nem veszi, sőt azt birtokából kibocsátván, és hosszabb ideig vele nem gondolván, a használhatásnak még lehetőségét is magára nézve megszünteti, a tulajdonjog céljával ellenkezőleg cselekszik; eljárása által, miután a jogozatok gyakorlata azoknak alapján túl nem terjeszkedhetik, érvényesítésök észszerű okforrásuk mellőzésével, céljok megsemmisítésére nem irányulhat, saját tulajdonának alapját megingatja, annak következményeit elenyészelteti, és ily módon mások eredeti szerzési joguk sikeresítésére akarva nem akarva tért nyit.

Igaz ugyan, hogy a tulajdonos jogai közé az is számítatik, miszerint dolgával szükségleteihez képest élhet vagy nem élhet, arra vonatkozó jogait foganatosíthatja vagy abban hagyhatja; de fel sem említvén, hogy nagy különbség valamely jogot nem gyakorolni, és hallgatag elnézni, miként más által gyakoroltatik, a gyakorlás elhagyása nem lehet korlát és végnélküli; egyes jogozatokra vonatkozhatik, azok használatával időnként fel is hagyhatni, de mivel a tulajdonjognak némi nyilvánítása, fentartási akaratjának külső érvesítése szükséges, az nem terjedhet annyira, hogy körére idejére nevezve határtalanná válván, a tulajdonjog lényegét semmisítse meg, azt sarkaiból forgassa ki.

Minden jog, és így a tulajdon és egyes jog kifolyásai is, alá vannak rendelve a jog főelvének; nem foglalhat tehát magában oly jogokat, melyek szabályként általában alkalmazva, gyakorolva, az emberek legszenteb fentartási jogával összeütközésbe jönének; azon okok, melyeknél fogva a tulajdon-jog megalapítva lön, annak megszorítására is vezethetnek, sőt szükségkép vezetnek; ama tudományos elvonás, melynél fogva a tulajdonjog körét, nem csak a polgári, hanem minden társasági kötelék mellőzésével fejtegeték, okozá, hogy jogbölcseseink csak egyéni elemét vevék leginkább tekintetbe, megfelejtkezve arról, hogy tényleg minden ember társaságban él; a társasági jog szükséges befolyását annál kevésbé méltatták figyelmökre, minthogy a világuralomra vergődött, és a jogbölcseleti tulajdonelméletre oly döntő befolyású római jog is hason irányzatoknak hódol. Ha pedig

Ahrensssel a jogokat az emberi szükségletekből származtatjuk, mi mellékesen mondva a jog- és fajairól általában, de nem valamely határozott tárgyra vonatkozó egyéni jogozatról áll, és állítjuk, hogy természetjogilag csak a szükséglet hiánya vagy elenyészte esetében szünnék meg, lehet-e következetesen ezen szükséglet lételét vitatni, midőn a hosszabb ideig mulasztott használat annak ellenkezőjét bizonyítja? —

A mi a jogozott beleegyezéséből merített okoskodást illeti, tagadhatatlan, hogy a vélelmezett megegyezés valamely jog megalapítására elégtelen; de a vélelmezett megegyezéstől a hallgatagot meg kell különböztetni, mely ügynevezett szóló cselekvények (*facta concludentia*), által jelentetik ki, oly cselekvények által, melyeket az ember, hacsak ész- vagy jogellenesen nem cselekszik, egyedül mint megegyező követhet el; az ily beleegyezések előfordúlnak a római jogban, és joggal mondja Paulus: „*Recusari haecreditas non tantum verbis, sed etiam re potest et quovis indicio voluntatis*“³⁸); — azoknak a nyíltan kijelentett akarattal mindenkor és mindenhol egyenlő erőt tulajdonítottak; a ki hosszabb ideig dolgának hasznát nem veszi, jogozatait nem gyakorolja, midőn dolga más által birtokoltatik a lehető ellenmondást, jogozatai sikeresítésének minden módját több ízben több alkalommal elmulasztja, felhagyási szándokát külsőleg tényleg oly módon nyilvánította, hogy azon oly kevésbé lehet kételkedni mint nyíltan kijelentett akaratja valóságán: „*Vix est enim ut non videatur alienare, qui patitur usucapi*“³⁹); azt annál biztosabban állíthatni, minthogy az emberi természetnél fogva feltenni nem lehet, hogy valaki hosszabb ideig akaratjának legkisebb külső jelét ne adja; ha utóbb ezen tettét meg bánná is, jogait újra igénybe venni akarná, tettei által nyilvánított akaratját másnak jogi hátrányára ép oly kevésbé változtathatja meg, mint szóval kijelentett megegyezését, azon ürügy alatt, hogy bensőleg mást érzett mint külsőleg állított; hacsak annak elegendő alapját szabadsága jogtalan korlátozásában ki nem mutathatja; találólag mondá már Gundling: „*Voluntas quae post tantum aetatis intervallum ostenditur, non magis efficax est, quam voluntas*

retinendi donatum, postquam ius meum expressis verbis transtuli“⁴⁰⁾).

Ki ellenkezőjét vitatná, annak a tények általi akaratnyilvánítás, a hallgatag beleegyezés, az elhagyás lehetőségét egyáltalán tagadni kellene, mert azok semmi erővel nem bírhatnának, ha akármikor ellenkező szóbeli nyilatkozat által érvényteleníttethetnének.

Hogy az ily tények cselekvények mellett is, az ellenkezőnek lehetősége nincs kizárva, némi kételyek létezhetnek, hogy azok matematikai bizonyosságot nem szülnek, már Grotius elismerte, de valamint egyrészt alig fogja valaki erre vonatkozó czáfolatának alaposságát félreismerni: „Neque patitur natura societatis humanae ut actibus sufficienter indicatis nulla sit efficacia, ideo quod sufficienter indicatum est, pro vero habetur adversus eum, qui indicavit“⁴¹⁾; másrészt egész készséggel elismerem, hogy az ilyféle cselekvények kellékeinek szorosabb közelebbi kifejtése a tételes jog körébe tartozik, ép úgy mint annak meghatározása, mikor és mily feltételek alatt lehessen a kapocs fentartására szükséges külső jegyek elenyésztét valódiilag bekövetkeztettnnek tekinteni, úgy hogy a dolog többé más tulajdonának fel nem ismerhető.

Ezen feladványát a tételes jog a társadalmi viszonyoknak és körülményeknek megfelelő átmérőleges oly időszak kiszabása által közelítőleg oldja meg, mely rendesen arra alkalmas, hogy a külső kapocs felbomlását, a tulajdonjog lényegének elenyésztét, a jogosítottnak tényleges lemondását, az emberi szükségleteknek megfelelő bizonyossággal lehessen következtetni.

De abból, hogy az elévülés feltételeinek, nevezetesen az időtartamnak meghatározására szokáson vagy törvényen gyökerező tételes szabályok szükségesek, nem következtethetni, miszerint az elévülés észjogi intézménynek nem tekinthető; ezen ellenvetés azon hibás nézetből ered, mintha a többi jogintézmények a jogeszme által teljesen meghatározott alkazzattal bírnának; ugyanazon szükségét más viszonyokra nézve is tapasztaljuk, főleg melyek az idő befolyása alatt állanak⁴²⁾; így a szokásnál, mely ugyanazon cselekvési módnak hosszabb ideig történt, jogszükségből eredt folytatását feltételezi,

meg lehet-e előleg határozni az időnek hosszúságát, tartamát? és lehetne-e azért következtetni, hogy a szokásjog kötelező ereje ellenkezik az észjoggal? melynek lételét mint a nép jogérzületének visztükrözése leginkább bizonyítja; — vagy lehet-e állítani, hogy a gyermekkor, serdültség, kiskorúság és nagykorúság közti különbségek a természeti törvényen nem gyökereznek, észjogilag tekintetbe nem vehetők? hogy a szerződévények érvényéhez a feleknek physikai képessége, mely bizonyos korbeli érettségtől függ, észjogilag meg nem kívántatik? mert az éveknek számát, a bekövetkezett nagykorúság idejét, tételes intézkedések nélkül szabatosan meg nem lehet határozni; nem kellett e még a nap és éj közötti határvonalokat, azoknak kezdetét társadalmilag körülírni, szabályozni? nem szükséges az igazság érdekében a szabadság-, büntetések tartamát megszabni? és lehetne-e innen következtetni, hogy azok a természeti igazságon nem gyökereznek? nem volt-e még a társadalmilag elismert évülés évköre is határozatlan? a rómaiak leghosszabb idejű elévülése, a szokás által oly módon fejlődött, hogy a birtok régisége (vetustas) minden jogi támadás ellen biztosításul szolgált; — az évek száma tízetesen meg nem volt határozva, vajjon harmincz, negyven vagy még több év szükségeltetik a vetustas fogalmához bizonytalan volt, míg Constantin azt negyven évben állapította meg; — végül a magyar büntetőtörvénykezés elismerte az elévülés elvét, a nélkül, hogy időtartama szorosán meg lett volna határozva ⁴⁸).

Az észjognak egyáltalában nem lehet feladata a tételes jogot mellőzhetővé tenni, teljes részletes törvényhozást meg alapítani a természeti állapotban levők számára; hanem a jogcszmet az ember természetéből kifejteni, és a különféle társadalmi viszonyokra alkalmazva meghatározni: mit lehessen és kelljen az ész örökös elvei szerint, az emberi életviszonyok természeténél fogva, igazságosnak tartani vagy nem; ezen feladványának félreismerése okozta, hogy a jogbölcselet több művelője, mint Nettelbladt, Eggers, Hufeland a magán észjogon kívül külön természeti polgári jognak kifejtését tarták szükségesnek; hogy az elévülést Heineccius jogosnak, Schumann a természeti igazság elveinek megfelelőnek, Tolomei

a polgári természeti joggal megegyezőnek vallják, és természetjogi intézménynek mind a mellett még sem tartják ⁴⁴).

Lehet-e a tulajdonjog, a foglalás, a növedék, a szerződések és akadályaik, és számos más tárgy körüli nehézségek és kételyeket gyakorlatilag másként megoldani, mint tételes intézkedések által? és állíthatni-e azért, hogy a tulajdon foglalás, növedék stb. észjogilag nem léteznek? tisztán tételes intézmények; és nem lehet-e az elévülésről is állítani, mit a tulajdonjogra vonatkozólag a bő olvasottságú Virozsil mond: „Clarum enim est — — — dominii iura in statu naturali multis, tum quoad agnitionem, tum executionem seu sanctionem difficultatibus obnoxia esse, quibus quantum quidem, licet societas civilis quam optime occurrit. — — — — — Ast ob pleniorum et maiorem hanc iuris dominii, in statu civ. quam naturali efficaciam, agnitionem sanctionemque, statum hunc omni prorsus iure dominii vacuum — — — dicere hocque modo omne penitus dominii ius ex instituto societatis civ. repetere, nimium, a natura et recta ratione alienum“ ⁴⁵).

A tételes jog körébe vág, tekintettel az elévülés természeti jogalapjaira, szabályozni annak részleteit, nevezetesen meghatározni a személyeket, kik ellen, a tárgyakat, mikre nézve, körülményeket, melyek közt az elévülésnek a szükséges feltételek hiányában helye nincsen; ily kivételek példáira akadunk a kiskorúak hadi, foglyok jogkedvezményeiben, a háborús idők okozta félbeszakadásokban. „Ignoranti et non valenti agere nulla currit praescriptio“ ⁴⁶); — intézkedni a jogos cím, jóhiszem, de mindenek fölött az idő tartama körül, ügyelettel a dolgok különbségére, az elvesztendő vagy szerzendő jogok nyomosságára, a birtok vagy gyakorlat nagyobb vagy kisebb nyilvánosságára, a jogigények nehezebb vagy könnyebb sikeresítésére. Ezen kellékek bővebb kifejtése értekezésem határain túl esik, de az észjog általános elveit kiegészítvén, újabb bizonyosságául szolgálnak a bölcséleti és tételes jog szerves összefüggésének, kétségen kívül helyezik, hogy valamint számos más intézményre, úgy e tárgyra is teljesen illik Szalay László állítása: „Nem a positivum és eszme közötti ellentétnek, hanem e kettő rokonságának kimutatásában áll az észjog“ ⁴⁷).

Alkalmazása van az elévülésnek a közjogban is, mennyiben elidegeníthető jogok forognak szóban, kellő tekintettel a törvényszerű közakaratra döntő hatására; a büntetőjog körében, nem csak erkölcs-vallási és eszélyességi, hanem közjogi okoknál fogva, minthogy a büntető hatalom, jogos gyakorlatainak természetszerű határát, a büntetések szükségében találja, azt pedig bizonyos feltételek mellett hosszabb idő lefolyása után rendszerint elenyészettnek tekinthetni⁴⁸⁾; sőt a nemzetközi életben is, melyben szüksége még érezhetőbb, úgy hogy nélküle minden jogállapot ingataggyá válnék, és a területi igények elleni végótalom csupán csak az elévülési ellenvetés erejében rejlik; miért is az elévülést egyébiránt tagadó Klüber nemzetek közt a birtoklás kedvezményének szükségét nyíltan elismeri⁴⁹⁾.

A kellékek részletes meghatározásának hiányából felmerülő nehézségek, leginkább ezen viszonyokban válnak érezhetővé; de szorosabb összeköttetésben levő nemzetek közt szerződések, leginkább pedig szokások oszlatják szét a kételyeket, mint azt a hadifoglyokon tett zsákmányokra, a martalékhajók visszafoglalására, a fegyverszünet lejártára, a hajótörésből megmentett jószágokra vonatkozó időhatározatokra nézve már meg is történt. Hozzájárul az emlékezetentüli birtoklás- vagy gyakorlatból eredt elévülés, melynek kezdete az emberi visszaemlékezés körét túlhaladván, a határozott időtartamot, fogalmánál fogva kizárja, és azért még oly írók által is elfogadtatik, kik egyébiránt az elévülés észjogi lételet kétségbe vonják⁵⁰⁾.

Tudom, miszerint tübben azt csak sajátlanul elévülésnek nevezhetőnek állítják, mivel erejét nem az idő lefolyásából, hanem azon körülményből meríti, hogy a gyakorlat jogos eredetének ellenkezőjét be nem bizonyíthatni; de ezen ellenvetés, valamint azok, hogy az elévülés igazolására felhozott okáink nem az időnek, hanem a közbejött elhagyás, hallgatag beleegyezés joghatályos ereje mellett szólnak csupán, az elévülési idő hatásának félreismeréséből erednek.

„Nihil fit a tempore quamquam nihil non fit in tempore“ mondá Grotius⁵¹⁾; az idő lefolyása nem közvetlen czíme alapja a jogszerzés- vagy enyésztésnek, hanem nélkülözhetetlen

kelléke azon tények igazolásának, melyeken az elévülés ereje gyökerezik, felismerési közege azon feltételek lételemének, melyeken alapszik; nem az idő által válik igazságossá, mi eredetileg igazágtalan volt, hanem annak lefolyása bizonyítás forrásául szolgál az előbbi jogozott amaz eljárásának, vagy azon közbejött körülményeknek, miből jogának enyészét méltán következtethetni; azért az időtartam meghatározása a tételes törvényhozás által nem az elévülés megalapítására, hanem nagyobb biztosságára szükséges; elismerik azt az elévülés észjogszerűségének legjelesebb védői: Grotius, Kant, Rotteck stb. miért is értelmezésünkben az időt annak nem egyetlen, habár fő alkotó elemének jelöltük ki; — és minden további vitatkozást a fölött, inkább csak szóbeli mint elvileg különbsételesen alapúlhatónak tartunk⁵²⁾.

Hason viszonyzatot tapasztalunk a szokásjogban, mely Stahl szerint ép úgy alapja a jognak tárgyas, mint az elévülés alanyi értelemben⁵³⁾; annak jogérvényességéhez, a cselekvények hosszabb ideig folytatott azonosságát, minden jogrendszerek követelik, nem mintha az idő tenné a szabályokat kötelezővé, azok a nép jogérzetéből, meggyőződéséből eredvén, önállóságánál fogva, köz elismerése által emelkednek kötelező erőre, de a hosszabb idejű gyakorlat, a nemzet hallgatag akaratnyilvánítása jeléül, bizonyításául szolgál, és az által annak az írott joggal, a nyíltan kijelentett akarattal egyenlő erőt tulajdonít, mint a római jogász jellemzően mondja: „Sed et ea, quae longa consuetudine comprobata sunt, ac per annos plurimos observata, velut tacita civium conventio, non minus quam ea, quae scripta sunt iura servantur“⁵⁴⁾.

Hogy a nemzetközi jog leghíresebb írói tanúsága szerint, az európai államrendszerben az elévülés ama köz elismerésben nem részesült, részint a kellékek meghatározása körüli nehézségekből, részint az érdekek összeütközéséből veszi magyarázatát; és mind a mellett csak részben áll; igen találólag jellemezte a helyzetet már egy század előtt Moser, midőn mondá, hogy az európai álladalmak állandó határozott elveket nem követnek, és ahhoz képest, mint alkalomszerűnek látták, lételet majd vitatták, majd tagadták;

az élet azonban itt is kipótolta az elmélet hiányait, és Wheaton joggal állíthatá, hogy elismert állandó gyakorlat szerint, a szakadatlanul hosszabb ideig folytatott birtok vagy joggyakorlat, akármily nevet is tulajdonítsunk ebbeli hatásának, mind a nemzetek területi, mind egyéb vagyoni viszonyaikra nézve elenyészteti más nemzeteknek előbbi jogait⁵⁵⁾, miért is annak belső észszerűsége- és szükségétől áthatva Gregoire püspök, a francia nemzetigyűlés elébe terjesztett nemzetközi törvénykönyvjavaslatának tizenegyedik cikkében, az emlékezetentűli birtokon gyökerező elévülés erejének elismerését indítványozá: „Possession immémorial établit le droit de prescription entre les peuples“⁵⁶⁾.

Az elévülés tehát, úgy vélem, a mondottak nyomán nem tekinthető csupán eszélyességi intézkedésnek; a tételes törvényhozások életbeléptetésével nem csonkíták meg a közjó tekintetéből a tulajdonosoknak jogait, nem rendszeresítették visszakövetelési jogozatuknak a jog természetéből nem következtethető megszorításait, mi legfőlebb a kitünő jog szempontjából rendkívüli körülmények közt történhetnek jogszerűen, a mint arra alapítá is azt *Kelemenünk*; hanem csupán határozottabb alakot tulajdonítottak, szükséges feltételeit szabályozták, ezen majdnem minden népek által felkarolt intézménynek, melynek utolsó alapját a jog általános elveiben, a vagyonjog természetében, a társadalmi élet szükségleteiben találjuk, és annál fogva ha nem is minden részleteire, de lényegére, forrására nézve a szerzett jogokra vonatkozólag az észjog elveiből származottnak állíthatunk; mert hogy elhunyt jeles társunk Frank szavaival fejezzem be, már talán nagyon is hosszúra terjedt értekezésemet: „Emberek vagyunk és isten rendelésének mondhatjuk, hogy az élet bajaival küszködve lassan a múltak fonalát elvesztjük. Ez az ember sorsa és azon alapúl az elévülés törvénye; mely szintűgy szükséges mint a tulajdon oltalma. Mind a kettő az emberi természetből ered, a tulajdon szerzése szükségünk, józan vágyaink kielégítésére; az idő oltalma, az elévülés, a jólelkű kereset biztosítására“⁵⁷⁾.

Jegyzetek.

¹⁾ Gaius Fr. I. D. de usuc. et usurpat.

²⁾ Unterholzner Ausf. Entwickl. der Verjähr. Lehre. Bd. I. §. 1.

³⁾ Főleg Némethonban, mire a cánoni jog kifejtése „Consuetudo legitime praescripta“ szolgáltatott alkalmat. Más rokon fogalmak különbségéről lásd Unterholzner id. m. 1. §. Rlexicon XII. köt. 288. 289. l. azok meg nem különböztetésének példáját lásd Szeremley Jobbölc. 28. 29. l.

⁴⁾ A mulasztás általi elévülés mindig enyészítő; a birtok általi szerző, az enyészítők közül pedig szabadító vagy biztosító.

⁵⁾ Initia philos. iusti 306. §.

⁶⁾ Savignynek az elévülés fogalma kiterjesztése ellen felhozott nehézségeit (System des heut. röm. Rechts. IV. 299. 309. ll.) eloszlatja: Schilling Lehrb. des Naturrechts (Leipzig, 1859.) 106, 107. l.

⁷⁾ Cap. 20. X. de praescript.

⁸⁾ Míg *Buchka*: Der unvordenkliche Besitz des gem. deutsch. Civilrechts, Heidelb. 1841. az emlékezettűli elévülést tisztán német intézménynek mondja; ellenkezőjét Schelling: Die Lehre von der unvordenkl. Zeit nach rein röm. Recht. München, 1835. vitatja. Stöckhardt: Juristische Propädeutik. 66. l.

⁹⁾ Frank: Közigazság Törvénye. I. 134. §. a) 144. §. II. 495. §.

¹⁰⁾ Allg. Landrecht. I. Th. IX. Titel. 620, 621. §. Code Napoleon 2260 — 2281. §§. Austr. ált. polgári törvényk. 1451—1502. §§.

¹¹⁾ De augm. scient. L. VIII. 3.

¹²⁾ Lásd: Nemzetközi Jog története című értekezésem III. közleményét, a Budapesti Szemle V. kötetében.

¹³⁾ De iure pacis et belli. L. II. c. IV. — Azelőtt De mari libero. cap. VII. című értekezésében inkább Vasquez véleményére hajlani látszott.

¹⁴⁾ Az elévülés mellett harcolnak külön értekezésekben Hohmann, Weidlich, Werlhof, Meycke, Kipping, Menecke, Mehlbaum, Maier, Brükner, Bachhof ab Echt, Steinwehr, Ehrlen, Weisse; ellene du Puy, Péter (Putean), főleg a francia igények érdekében, Gunner, Hoheisel, Pagenstecher, Breuning, Rave, Bastineller Langemark, Carstens, Fredendorf Luthardt stb. Munkáik czímeit lásd Nettelbladt: Systema Jurispr. univ. 130. 208. 610. l. Schrodt: Jus Gentium 124. l. Ulrich: Initia philos. iusti. 191. l. Meister: Lehrb. des Naturrechts 319. l. és saját Észjogi Alaptanom 67. l.

¹⁵⁾ Alaposabb Herbart észrevétele, hogy ép az újabbak közül többben az elévülés eszméjébe belé nem okúlhatnak. Analyt. Beleucht. des Naturr. und der Moral 65. §.

¹⁶⁾ Lásd Schaumann: Wissens. des nat. Rechts 321. §. Anm. 2. Röder: Grundzüge des N.R. 174. l. Belime Philos. du droit. II. 205. l.

Virozsil : Jus Naturae Priv. II. 205. l. Droste-Hülshoff : Lehrb. des Naturrechts. 54. §. Schilling Lehrb. des Naturrechts 108. 109. l.

¹⁷⁾ Moser : Versuche d. neuest. Eur. Völkerr. V. köt. 4. l. Martens : Droit des gens L. II. ch. IV. Schrodt : Jus Gentium 124. l. Tolomei : Corso elem. di diritto naturale I. köt. 236. l. Schilling : Lehrb. des Naturrechts. 109. l. Heffter Eur. Völkerr. 11. §. ámbár Ahrens a vagyonyjogra nézve e kérdést könnyen eldönthetőnek véli. Naturrecht 273. l.

¹⁸⁾ „On peut s'en servir pour défendre une bonne cause, comme une cause mauvaise. L'arme en elle-même n'est ni iuste ni iniuste.“ Belime Philos. du droit II. 693. l. — Szegedy : Tripartitum Juris Hung. Tyrocinium ad P. II. tit. 78. §. 4.

¹⁹⁾ Baroli : Diritto naturale II. 204. §. Stahl : Philos. des Rechts II. Bd. I. Abth. 38. §. Moy : Philos. d. Rechts I. 96. l. Zachariae : Vierzig Bücher vom Staate II. 128. l. Rotteck : Lehrbuch des Vernunftrechts III. 22. §.

²⁰⁾ „Jogom van folytonos befolyást gyakorolni vagyonomra nézve ; mihelyt ezen folytonos befolyás ősjogát gyakorolni elmulasztom, jogtalanságot követek el, egyszersmind másnak e részbeni jogosságra nyitok útát ; az elévülés észjogszerűsége ez.“ Jogbölcsészet 27. l.

²¹⁾ — — — „Der Gebrauch, Benutzung oder sonstiges Aüszern des Willens — — fällt in die Zeit, in Rücksicht welcher die Obiectivität die Fortdauer dieses Aüszern ist“ mond Hegel, majd : „Die Verjährung gründet sich auf die Bestimmung der Realität des Eigenthums, der Nothwendigkeit dass der Wille etwas zu haben sich äuszere.“ Philos. des Rechts 64. §.

²²⁾ Gundling : Jus Nat. 194. l. Kant : Met. Anf. der Rechtsl. (Hartensteinféle kiad.) Anh. 6. §. 130. l. Marezoll : Lehrb. des NR. 217. §. Zachariae T. M. Phil. Rechtsl. 96. l. Hegel Philos. des Rechtes 64. §. Bitzer : System d. nat. Rechts 46. l. Szeremley : Jogbölcsészet 26—29. l. Baroli : Diritto Nat. II. 304. §. 190. l. Reinhold : Wissenschaft. der praktisch. Philos. I. 65. l. Schmitthenner : Zwölf Büch. v. Staate I. 285. l.

²³⁾ Grotius itt különös okoskodással él, midőn mondja : „Bene sperandum de hominibus, ac propterea non putandum eos hoc esse animo, ut rei caducae causa, hominem alterum velint in perpetuo peccato versari, quod evitari saepe non poterit sine derelictione.“ L. II. cap. 4. 8. §.

²⁴⁾ Grotius De Jure Pacis et belli L. II. c. 4. Puffendorf : De officio hominis et civis L. I. cap. XII. 5. 12. Thomasius : Institut. Jurispr. div. L. II. cap. X. 191—202. §§. Fischer : Naturrecht u. Staatslehre 231. 237. l. Reinhold : Wiss. der prakt. Philos. I. 84. l. Wheaton : Droit internat. I. 159. l. Wolf Grundsätze der Natur- und Völkerr. 449—463. §§. Haller : Restaurat. der Staatswissenschaft. II. 551—54. l.

²⁵⁾ C. 4. Cod. de annua praescriptione. Cicero pro Caecina c. 26.

²⁶⁾ Frank : *Ösiség és Elévülés Budán, 1848.* 48 l. Thomasius : *Instit. iurispr. div.* 191 s köv. §§. Cocceji H. : *De praescriptione extraordinaria.* Francof. 1700. §. 9—10.

²⁷⁾ *Grunds. der Civil- und Criminalgesetzgebung* bearbeitet von Benecke ; I. 144. 145. l.

²⁸⁾ Grotius id. m. L. II. c. 4. 2. §.; — Schwarz : *Inst. iuris publ. univ. nat. et gent.* II. 102 s köv. l. Moser : *Versuche des neuest. Europ. Völkerr.* V. köt. 4. s köv l.

²⁹⁾ Gaius : *Instit.* II. §. 65. Theophili Paraphras. gr. *Instit.* II. 9. §. 6. — Justinian. Nov. IX. Achenwall : *Jus Nat.* 241. §. Martini : *Positiones de lege nat.* 682—688 §§. Hollmann : *Jurisprud. naturalis pr. lineae.* 213. §. Höpfner : *Naturrecht* 109. 110. §. Haufeland : *Lehr. d. N.R.* 169. 1. 348. l. Meister : *Lehrb. des N.R.* 347—350. §§. Gros : *Lehrb. der philos. RL.* 86. 87. §§. Bauer *Lehrb. des Naturrechts* 64. §. Jakob : *Philos. Rechtsl.* 268—272. §§. Zeiller *Natürl. Privatr.* 91. 92. §. Krug *Dikaeologie* 50. §. Gutjahr : *Entw. d. N.R.* 104. l. Snell *Naturrecht* 113. l. Schilling : *Lehrb. des Naturrechts* 107. 148. l. Tolomei *Corso elem. di diritto nat.* I. 223—236. l. Roys : *Ethica et Jus Nat. Pars II. c. VIII.* §. 172. Brezanóczy *Explanatio Juris Nat.* 161. §. Virozsil : *Jus Nat. Priv.* II. 196—206 l. *Epitome Juris Nat.* 80—81. l. Fuchs : *Elementa Juris Nat.* 63. l. Szilágyi *Term. Törvénynt.* 87—92. l. Martens *Droit des gens de l'Europe.* 70. 71. §§. Heffter *Europ. Völkerrecht* 11. §. stb.

³⁰⁾ Paulus : *Fr.* 29. D. de reg. iuris.

³¹⁾ Ahrens *Naturrecht* : 102. l. Davies : *Instit. iurispr. univ.* 493. §. Schol. 2. Droste-Hülshoff. *Lehrb. des N.R.* 54. §.

³²⁾ *Ösiség és Elévülés.* 50. l.

³³⁾ Ahrens : *Természetjoga, ford. Magyar Ferencz* 86. l.

³⁴⁾ Grotius : *De Jure Belli et Pacis* L. II. c. IV. §. 12. Rotteck *Lehrb. des Vernunftrechtes* III. 22. §.

³⁵⁾ Bővebben lásd e tárgyról *Észjogi Alaptanom* 99—104. §§.

³⁶⁾ *Grundlage des Naturrechts* 161. l.

³⁷⁾ Virozsil. *Jus Nat. priv.* II. 89. l. *Epitome J. N.* 65. 66. l. — Csatskó *Bevezetés a Természetjogba* 294—302. l. Stahl : *Philos. des Rechts* II. köt. 1. rész 235. l.

³⁸⁾ *Fr.* 95. D. de acq. v. omitt. heredit.

³⁹⁾ Grotius id. m. L. II. c. 1V. §. 4; — miért is mondá Paulus : „*Alienationis verbum etiam usucapionem continet; vix est enim, ut non videatur alienare, qui patitur usucapi.*“ *Fr.* 28. D. de verborum significat.

⁴⁰⁾ Gundling : *Jus Nat.* §. 60.

⁴¹⁾ *Id. hely.* §. 3.

⁴²⁾ „*Man hat die Verjährung aus dem Naturrecht verwiesen, weil sich im Allgemeinen keine Zeit bestimmen lasse.* Dass

gerade dieselbe Schwierigkeit überall eintritt, wo die Volljährigkeit nicht durch positives Recht festgesetzt gedacht wird, hat meines Wissens niemand bemerkt.“ Hugo Lehrb. des N.R. 162. §. a.

⁴³⁾ Unterholzner : Ausf. Entw. der gesammt. Verjährungsl. I. Bd. 117. I. *Kelemen* : Institutiones iuris priv. hung. II. §. 597. Vuchetich : Instit. iuris crim. hung. 200—202. I.

⁴⁴⁾ Heineccius : Praelect. acad. in Puffendorf : De Officio hom. et civis L. I. c. XII. Schaumann : Wissensch. des Nat. Rechts 330. §. Tolomei : Corso elem. di diritto naturale I. 231. I.

⁴⁵⁾ Jus Nat. Priv. II. 128. 129. I.

⁴⁶⁾ Fr. 48. D. de acquir. rem dom. c. 3. C. de praescriptione ; Code Napoleon 2219. 2252. §. Közönséges polgári törvényk. 1454. §. A belháború idején félbenszakadtnak nyilváníták az elévülést hazánk törvényei, nevezetesen 1542. 22. Nov. 1622. 58. 1649. 93. 1681. 29. 1715. 70. Lásd Hugo : Lehrb. des Naturr. 286. §. Bentham Grunds. der Civil- und Criminalgesetzgeb. P. II. §. 2. A kiskorúak kedvezményei ellen nyilatkozik Belime : Philos. du droit. II. 700 I.

⁴⁷⁾ Publicistikai dolgozatok. I. 114. I.

⁴⁸⁾ A büntetőjogra nézve pártolják az elévülést Thomasius, Unterholzner, Trummer, Köstlin, Vuchetich, Szokolay, ellenzik Justi, Stübel, Oersted, Martin, Szlemenics, stb. Lásd Heffter Lehrb. des gem. deutschen Strafrechts 148. I.

⁴⁹⁾ Rotteck : Lehrb. des Vernunft. 22. §. Zachariae : Vierzig Bücher v. Staate. III. 40. I. Klüber : Europ. Völkerrecht. 6. §. 23. I.

⁵⁰⁾ „Quia tempus memoriam excedens quasi infinitum est, moraliter ideo eius temporis silentium ad rei derelictae coniecturam semper sufficere videbitur.“ Grotius id. h. §. 6. Belime pedig : „Par la nature de chose la possession immémoriale est un titre irrefragable, puisqu' elle cache la propriété sous un voile, qu'on ne peut plus soulever“ Philos. du droit II. 697. I. Lásd azonkívül Höpfner : Naturrecht 110 §. 4). Krug : Dikaeologie 50. §. Virozsil : Jus Nat. Priv. II. 205. I. Ulrich : Initia Philos. iusti. 191. I. stb.

⁵¹⁾ Id. munkája L. II. c. IV. §. I.

⁵²⁾ „Nam quod dicitur, quae ab initio non valent, ex post facto convalescere non posse, hanc habet exceptionem nisi causa nova ius per se parere idonea intercesserit“ és már előbb „Valent et aliae coniecturae, sed temporis in utrumque magna vis est.“ Id. hely. 6. 11. §§. — „Es ist ungereimt anzunehmen, dass ein Unrecht dadurch dass es lange gewährt hat, nachgerade ein Recht werde.“ Met. Anf. der Rechtsl. Anh. 6. §. Rotteck : Lehrb. des VR. I. 170. I.

⁵³⁾ Philos. des Rechts II. Bd. I. Abth. §. 38.

⁵⁴⁾ Hermog. fr. 35. D. de legibus.

⁵⁵⁾ „L'usage constant et approuvé des nations montre que, quel que soit le nom, que l'on donne à ce droit, la possession non interrompue par un état d'un territoire ou de tout autre bien pen-

dant un certe laps de temps exclut les droits du tout autre état à cet égard.⁴ Droit Int. I. 159. l.

⁵⁶) Az elévülés elismerését nemzetek közt előbb már többen kívánatosnak és szükségesnek állíták ; így Martini : De Jure Civit. Pos. 547. Eggers : Jus Publ. Civ. et Gent. 193. l. stb.

⁵⁷) Id. munk. 42. l.

MAGYAR

AKADEMIAI ÉRTESÍTŐ.

XIX. ÉV.

1859.

PÓTKÖTET. 2. F.

A HASONÍTÓ NYELVÉSZETRŐL

TEKINTETTEL A M. NYELV ÉKIRATI FONTOSSÁGÁRA,

SZÉKFOGLALÓLAG ÉRTEKEZETT

JUL. 7. 1859.

MÁTYÁS FLÓRIAN. L. T.

Tekintetes Akademia!

Midőn e nemzeti intézet tudós tagjai személyemet társokká méltatták, úgy hiszem azon érzületet és törekvést akarék helyeselni, mely nyelvészeti értekezéseimben nyilatkozik; kelet művelt nyelvei tanulmányozását, a magyar nyelv illő helyzete meghatározására irányzottat, tarták érdemesnek serkentő figyelmökre.

Örülök e méltánlaton; mert e társulat körében emelt szó a *Nyelvbecsületért* sokkal nyomatosb lesz, s az eljárás nyelvész elleneink rokonsági álmai megszüntetésére könnyítve van.

Ők ugyan azt vetik szememre, hogy mindig egy hűrt pengetek; hogy a nyelvbecsület bármily rokonság miatt sem szenved; hogy az indogermán nem szégyelheti rokonságát a cigánynyal; hogy ily törekvés nevetségessé tesz minket a külföld előtt.

Hogy a cigány az indo-germán törzshez tartozik, kétségen kívül van; a magyar rokon-e a finnel, lappal, mordvinnal, kétséget szenved. A nyelvünk érdekében külföldre hivatkozás, nyelvészeti kiskorúságot árul el. Külfölditől nem tanulunk magyar sajtóságokat; a mi keveset ő e tárgyban tud, nálunk tanulta; sőt gyakran azt is balúl fogta föl.

Nincs-e jogunk nyelvbecsületet emlegetni, midőn finnező, ural-altájizó nyelvészek, azon kevés szó- és formahasonlatok mellett, melyeket igazolásokúl fölhozni képesek, a világ bármely előkelő népével rokoníthatnának? Mi a szanszkritből és perséből hason szót és formát, nem százat, hanem ezeret hozhatunk föl; még sem jutott eszünkbe a rokonítás. Mert annak tudományos igazolására nem csak egy pár száz, vagy ezer szóhasonlat, hanem még más tekintetek figyelembe vétele is igényeltetik.

Jelen föllépésem is, mint az eddigi, polemiát hoz a szélsőes magyar hasonító nyelvészeten ellen, s ellenállást minden oly tudománytalan törekvésnek, mely a magyart más valamivé akarja tenni, mint a mi. Nehéz és hosszas vitánk honi nyelvészeinkkel, kik e tárgyban lassú fölfogásuak, s sok évi buvárlataik eredményét továbbra is minden áron föntartani akarják. Külföldivel hamarabb végeznénk, mert annak magyar nyelvismerete csekély, hasonítása ingadozó, mire jelen értekezésemben is fordul elő bizonylat.

Nem lassú fölfogás, vagyis inkább nem önámítás-e egyik tudós ellenünk ily okoskodása: „No hát micsoda dicsőséges múltat lelünk abban, ha nyelvünk árjatermészetű. Talán a szanszkrit irodalom magyarrá lesz? a görög kivált-ságos szellem magyar szellemmé lesz-e? a görög költők, bölcsek, művészek mind magyarok voltak-e? Úgy hát a német költők, művészek . . . mind egy szálig magyarok? Azt akarja-e M. úr elhitetni azon nemzettel, a melyért és melynek ő ír? . . . Tessék rá *igennel* vagy *nemmel* felelni. Ha *igennel* felel: akkor nem szólhatunk többé hozzá. Ha *nemmel* felel: akkor el kell ismernie, hogy *nyelvi rokonság egy csöppet sem teszen, nem tehet, nemzeti múltunk dicsőségéhez, valamint ebből egy csöppet sem vonhat le*“ *).

*) Hunfalvy Magy. Nyelvészet IV. 234. l.

Hasonítunk mi árját és magyart, de nem *rokonítunk*. Hasonítsanak ők is, ha kedvök tartja; de ne mondják, hogy az ural-altáji koldús nyelvek *magyarrokonok*; mert erre elegendő tudományos adatok által jogositva nincsenek. Elégedjenek meg a talált és találandó hasonlatokkal, míg képzetesebb utódaik, a minden oldalról bevégzett hasonítás után a rokonsági ügyet is végleg elintézhetik. Jelen követelményünk: Becsüljék nemes sajátosságú nyelvünket, s ha már jogtalanul akarnak rokonítani, válaszszanak műveltebb nyelvet; ne kössenek a legnyomorúabbakhoz, mert e szándékos megáláztatást méltán tekinthetjük sérelemnek. Elemezzenek finnet, mordvint, osztjákot, törököt, tatárt, *mandsut* stb; de a „velünk rokon“ jogtalan kifejezést hagyják el: s megszűnünk *nyelvbecsületet* emlegetni; s némán fogjuk bámulni tudományos buvárlataik bizarr eredményeit.

Évek óta ismételtetett e gyülekezetben a hasonító nyelvtudomány fontossága; értekezések hosszú sora olvastatott, bámultatott, — míg azt vevők észre, hogy nyelvünk itthon, mindenhez hasonul mi finn, vagy tatár; — күн, majd az achaemeni ékiratokban szerepel, majd kulcsul szolgál Ninive és Babylon ősemlékei megfejtéséhez. Hasonítsunk mi is, gondolám, magyart, szanszkritot, zendet, parszit, persát; ne mondassák bel- és külföldi rokonítóink, hogy tétlenül nézzük fáradozásaikat e téren.

De az így gyülemző helyes és helytelen hasonlatok halmozán mikép igazodunk majd el? Mit akarunk tulajdonkép, s hová vezet e féktelen hasonítgatási düh? Van-e elegendő előkészületünk, ily különféle, részben szövevényes szerkezetű nyelvek hasonításához?

Hogy nyelvhasonítási cél elérhető, vagy csak megközelíthető is lehessen, a szükséges alapföltétek mellett, az eljárásnak alkalmas elvek szerint kell történnie; másképp nem valóban haladni, csak tévelyegni fogunk.

E föltétek- és elvekről, s nyelvünk ékirati fontosságáról kívánok értekezni, egyéni nézeteimet terjesztvén bíráló itéletek elé.

I.

Első föltét, hogy a hasonító nyelvész az illető nyelveket ismerje, azaz: föladatához készülve legyen. Hiányos előkészület, mely csak betüismeretből, nyelvtan és szótár futólagos áttekintéséből áll; — eredeti szövegek tanulmányozása kívántatik. Mert ha a vélt hasonlat helyessége szakértő által kétségbe vonatnék, mily fölvilágosítást adhat ily könnyen tanult nyelvész a szó eredetéről, változásáról, egyszerű vagy átvitt értelményéről stb. ?

E föltét többnyire hiányzik honi hasonítóinknak idegen nyelvekre, — s külföldieknek a magyarra nézve. Mi kezdő philologok ugyanis, minden áldozatkész hazafiság emlegése közt, mellesleg kedves énünknek szeretünk tömjénezní. Alig fordítunk német, vagy franczia, olykor angol után valamicskét a keleti irodalomból; alig lapozgatunk valamely újabb nyelven írt ily nyelvtanban vagy szótárban: nem hallgathatunk saját csekély gyarapodtunkról, hanem kürtöljük, nyomtatjuk, közszemlére állítjuk minden kis ábéczés gyakorlatunkat, avatlanok méltó bámulatára. Így majd csak elhiszik, hogy azt, mit nyomtatunk, tudjuk is; s gyarló hypothesiseink-ürességét személyünk tekintélye töltheti be.

Külföldi tudósok alaposabban ismerhetik a keleti nyelveket; mert anyanyelvök okszerű értelmezésével, s rokonsági viszonyaival tisztában lévén, szellemi erejököt egyetemes érdekek szolgálatára fordíthatják. Csakhogy ezek magyar nyelvtudása csekély, és hiányos. Azért nem kellene minden ilynemű hasonítási kísérleteket gyermekies örömrivalgással fogadnunk; mit, ha higgadt kedélyűek, magok sem tekinthetnek helyesség biztosítékául; különbséget tevén hi zelgés, s kritikai helyeslés közt.

Másod föltét, hogy a hasonító megválaszsa s világosan kijelölje, mikép és mire akarja alkalmazni szerzett nyelvismereteit.

E föltét hiányzik annál, ki az alkalmazási tárgyat homályos általánosságban tüzi ki, vagy épen esetileg tárgyal

mindent, mi kezébe akad. Nyelvész ily kapkodó, szaggatott működéssel nem sok bizonyost fődöz fel; többnyire csalódik, ámúl és ámít; mert ember, elmekorlátoltság miatt, mindent nem tudhat. Ha találkozunk is egy-két jó ötlettel műveiben, rendszeres működő mutathatja csak meg azok helyes voltát, s használhatja fel különös czéljára.

Nyelvhasonítás irányául hármát említek: 1) A világ összes nyelveire; úgynevezett egyetemes nyelvtudomány. 2) Különös, még részben homályos irodalmi emlékek, hieroglyphok, ékiratok megfejtésére. 3) Az anyanyelvre.

Mi az egyetemes nyelvészetet illeti: csudáalom Mithridates képességét, ki negyven nyelven beszélt, s személyes ügyeit tolmács nélkül végezhetette. De nem tudom, csudáljam-e vagy szánjam korunk egyetemes nyelvészeit, kik százanként jellemezik és osztályozzák az emberi nem összes nyelveit: s gyakorlati érintkezés alkalmával tán negyven, — tán négy nyelven sem tudják megértetni magukat. Annyi teendőnk van anyanyelvünk körül, hogy alig marad időnk nyelvészi tehetségünket ily roppant feladaton kísérelni. Még sem ignorálhatjuk egészen sorozataikat; mert nyelvünk fölött is határoznak, mihez szólnunk jogunk is, kötelességünk is. E czélra elég lesz még most védelmi állásba helyeznünk magunkat; kétlenünk a ránk illesztett jellem helyességét; kimutatnunk elvont elméletök ingatagságát. Ezt kevesb nyelvek alaposb ismeretével bizton véghez vihetni.

A másik földadathoz, hieroglyphok, ékiratok értelmezéséhez, sem kell nyakra-főre készülnünk. Évek után is elég részünk lehet benne. Hadd egyengessék az út azokat, kiknek honi nyelvészetök miatt fölösleg idejük van ilyennemű foglalkozásra. Ötven év kellett az egyszerű árja ékiratok megfejtéséhez; a még hátra levők sokkal számosabak és szövevényesebek, hogysen segédszerek nagyobb bősége mellett is, egypár évtized alatt mindenütt kétségtelenül meghatározott értelmet nyújthatnának. Itt is azonban külföldi szeszély tárgyalásába szötte nyelvünket; mihez tehát hozzászólnunk, s vizsgálataink menetét figyelemmel kell kísérnünk. Bármily kecségető is ránk nézve anyanyelvünk szavait Persia szikláján, vagy Ninive cserepein olvashatunk: úgy hiszem, tudományos tekintetben

is kinőttünk annyira a csecsemő korból, hogy helyeslő örömmünket okszerű meggyőződésünkig mérsékelni képesek leszünk.

Anyanyelvünk hasonításánál külön czélok foroghatnak fön: a) Szók, és nyelvtani formák pontosabb elemzése, s eredményök okadatos meghatározása. b) Rokonsági viszony idegen nyelvekhez, s az illető hely kijelölése nyelvosztályzati sorozatban. c) Históriai s ősműveltségi érdek, mennyiben közös hasonszavak egykori szomszédságra, szövetségre, általában társadalmi közlekedésre mutathatnak. Bőséges anyag, tágas tér összes nyelvészeti tehetőségeink foglalkodtatására.

Igen keves, mit itt, a más tekintetben készültebb külfölditől várhatunk, az is inkább gátló, mint elősegítő. Nyelvünk titkai fölleplezése csak avatott kezek által történhetik.

Honi nyelvészeink két felekezetre különültek. Egyikök mellőze minden idegent, buvárlatait magára a nyelvre szorítá, s csupán ebből igyekvék minden nyelvformát és saját-ságot magyarázni. Most azonban engedett már túlszigorúságából, s külhasonlatok szükségét legalább részben elismeri. E felekezet működésének köszönhetni nyelvünk jelen műveltségi állását; s folytonos közremunkálását jövőre sem nélkülözhetjük. Fáradságos külbuvárlatok után végre is tőle kérünk tanácsot; s helyeslő, vagy ellenkező véleménye tetemes hatással lesz nyert hasonlataink érvényére.

A másik felekezet külfölditől vette irányát, előbb finn, most ural-áltaji buvárló. Szorgalmasan hasonít, hogy rokonsági álmainak valószínű kölcsönözhesen.

A sémi, s más művelt nyelvek magyar hasonítói nem lettek napjainkban segédeket, s folytatókat. Árja hasonlataim még sokkal csekélyebbek, hogysem leendő befolyásukat nyelvtudományunkra s őstörténetünkre most már kijelölhetném*).

*) Hogy nyelvtanunk nyer általuk valamicskét, mutatják a következők. Persa hasonlat földeríti „and“ igeragunk valódi értelményét; -t helyragunkat pedig névszókép használva tünteti föl. Szanszkrit hasonítás kimutatja „több“ eredeti „sok“ jelentésű gyökét, mit már Révai gyanított; s magyarázza „leg“ felső foki jelzőnkét. Persa és szanszkrit hasonításból tudjuk következő összetett szavaink valódi alkatrészeit: *betyár, litor, pajtás, papucs, szomszéd, üszög*. Végre példá-

Ily föltételek után a következő eljárási elveket, illetőleg követelményeket ajánlom hasonító nyelvész figyelmébe, ki rokonságot akar bizonyítani.

1) Ment legyen előítéletektől. Máskép ott is hasonlatot lát, hol nincs; — erőszakolja egyik nyelvet, csakhogy a másikhöz simúljon. Ki rokonságot keres, *keresse* azt; ne higye el, míg meg nem találja.

2) Tanulja meg, s állítsa lelki szemei elé, mennyi s minő hasonlatok kívántatnak arra, hogy nyelvek közt bírálatot kiállható rokonsági viszony mondathassék ki.

Fölvilágosításúl megjegyzendő, hogy nyelvhasonlatokból háromféleképp következtethetni. a) Hasonlat és közeli rokonság, mint sémi nyelvek: héber, chaldaei és arab közt. b) Hasonlat és távoli rokonság, mint indo-german, szanszkrit, görög és szláv közt. c) Hasonlat és semmi rokonság, mint magyar, és úgynevezett ural-altaji nyelvek közt.

E két elvet nélkülözzük finnezöink rokonítási munkáiban. Ők elfogultan búvárkodnak, előre is rokon nyelvnek czímezvén, egyikét helyes s számos álhasonlatok nyomán, a finn, lapp, mordvin s több efféle nyelveket. Sajnovics óta, ki magyar-lapp *ugyanazonsággal* kezdé kritikai nyelvvizsgálatait, 88 év alatt kül és belföldi finnezők nem valának képesek szabatosan formulázni rokonsági hypothesisök alapokait. A mit ők szó- és grammatikai szervezetbeli részint helyes, nagy részt ráfogott hasonlatkép felmutatnak, oly kevés és gyenge, hogy nem mondok sémi, de még indogerman legtávolabbi rokonság fokozatát sem eredményezheti. Ha rokonság nem igényel néhány szó- és formahasonlaton kívül egyebet, — a mint ők ural-altajit, úgy mi rokonítunk magyarral sémit vagy árját; sőt választásukra hagyhatjuk, melyik szomszéd nép nyelvéből akarnak annyi hasonlatot, mennyit ők eddig ural-altajiakból mutattak, s rokonítani fogjuk azokat magyarral, az általok követett eljárás szerint. Ez nem is mérész állítás; ha az ural-altaji hasonlatok szomszédviszony eredményei: miért ne lehetne hason nyelvközösségünk, jelen szomszédainkkal?

kat szolgáltat, magyar *s*-nek *ds*, *cs* hanggal váltakozására: sok—*dsjok* sas—*dsadsa*, saru—*dsarug*, sereg—*cserik*, sovány—*csobin* stb.

3) A hasonító ne vegyen rokonságismervül szókat, melyekben egyetlen hang sem közös.

Ezen elv általában elismertnek látszik ; s csak az szokta megszegni, ki előitéleteit minden áron valószínűsíteni akarja. Ily semmis hasonlatokat idézhetni a „Magyar Nyelvészet“ben közlött finn nyelvismertetésből ¹⁾ : *haava* seb, *haavoitus* sebzés, *haisu* büz, *joutsen* hattyú, *jätös* hagyás, *kuu* haj, *känsä* gomba, *marja* bogyó, *oksa* ág, *paistet* fény, *paju* fűz, *pankka* bögy, *pekko* vad, *pi* fog, *pihti* fogó, *pyy* fogoly, *puu* fa, *pässi* kos, *sara* sás, *syömsyys* evés, *südet* sugár, *tähti* csillag, *uni* álom, *vehnä* búza, *vuodet* ágy. Pedig a tudós értekező e hasonlatokat, mint rokonság ismerveit akarja tekintetni, midőn így szól : „Kitüntetni (kivánja ez ismertetés a szuomi) rokonságát a magyar nyelvvel, melynek kérdését, noha ettől nem egy Reguly úr által szerencsésen megszabadítottnak hitte magát, Hunfalvy Pál köztünk újra feltámasztotta. A finn és magyar nyelvek közti ősrökonság, melynek léteznie kelle stb. — — a nyelv anyagában nyilatkozik“ ²⁾. Ha megengedjük, hogy egyetlen hason hangnélküli szók is nyelvrokonságra mutatnak, nincs nyelv a világon, melyhez rokon voltunkat hangcsere, rövidítés, átmenet, erősítés, lágyítás s több efféle eszközök által, ne lehetne megmutatni. Szükséges a kül alaki hasonlat is, s a mint ez nagyobb, vagy kisebb, úgy maga a hasonlat közelebbi, vagy távolabbi, valódi, vagy valószínű lesz.

A hangváltozatokat az illető nyelvek szokása szerint kell magyarázni, valamint az elhagyást, vagy hozzátevést is. Hol ily magyarázat nem kielégítő, a hasonlat is valószínűtlen. Ilyen a finn hasonlatok nagy része, pl. *etu edus* előny, *edustus edystys* megelőzés, *harja* sörény, *hüri* egér, *hikna* hám, *hirsi* gerenda, *juusto* sajt, *kaava* kép, *kakkara* göröngy, *koi* hol, *korpi* berek, *kupo* kéve, *kura* sár, *kusi* hügy, *lipiä* lúg, *läpi* lyuk, *maksa* máj, *jünti* ideg, *naava* moha, *nimi* név, *noppa* csep, *ohra otra* árpa, *olka* váll, *olki* szalma, *osa* rész, *otu* tö, *tüske*, *paasto* böjt, *puretus* marás, *puutet* fogyatkozás, *poksä* visko, *raaka* rud, *rako* rés, *riepu* rongy, *ruoska* ostor, *seura*

¹⁾ Első évi folyam 86—91. l. — ²⁾ I. 77. l.

társ, *sirkku* sáska, *sirppi* sarló, *suo* tó, *szuoja* szín, *syli* öl, *taka* hát, *tenkkü* gáncs, *tie* út, *tuppi* tok, *tammi* tölgyfa, *tuumen* tölgy (uber), *vatsa* has, *voima* velő, *vuokra vuora* bér, *vuosi* év.

Azon történhető ellenvetésre, hogy árja hasonlataim közt is találtnak egészen különböző, vagy csak egyetlen közös hangú szók, felelem: Hasonítási munkám finnezés ellensúlyozása végett keletkezvén, egyes tételeinek nagyobb bizonyító erőt nem tulajdonítok, mint a czáfolandó ellenfél a magáéinak. Elég, ha csak oly bizonyítékokat mutathatunk fel árjából, mint milyekkel ők dicsekednek finnben.

Végre a hasonlat, minőségénél fogva, négy rendbeli lehet: 1) Teljes, melynél alak és értemény egyez. 2) Helyes, melynél az alak és értemény öszhangzása könnyen kimutatható. 3) Valószínű, melynek összeillesztésére bővebb nyomozás kívántatik. 4) Csekély, melyről minden igyekezet után is bizonytalan, kiállja-e a bírálatot. Példákat árja hasonlataimból idézek. Teljesek: ezer—*hezar*, bán—*bán*, parancs—*paravancse*, bámész—*bamesz*, cserg—*csereng*, sátor—*satar*, béka—*bhekah*, békó—*bekhav*, papucs—*pajpus*, póráz—*poraz*, ingani—*ing*, tál—*tal*, csuha—*csoha*, boza—*boza*, lop—*lúp*, déd—*dede*, tokló—*tokli*, héjja—*ejja*, parányi—*para*, szép—*çilpa*, ziba, cseresznye—*cseraszije*, tárkon—*tarkon*, csira—*csih*, bércz—*berz*, agyag—*adsak*, jég—*jekh*, teng—*teng*, érdem—*erdem*, harag—*arogh*, irigy—*irsjá*, lépni—*lêp*, pajtás—*pajtas*, rém—*rem*, rész—*ríz*, szaru—*szaru*, menny—*main min*, tér—*tír*, teg—*deg*, kincs—*gencs*, ár (subula)—*ará*, szék—*szeku*, tepszi—*tepsi*, becs—*bevcs*, salavári—*salvar*, kantus—*kandüsz*, zubony—*zubun*, bitor—*bitora*, zákány—*zaghan*.

Helyesek: Akol—*akhor*, arany—*hiraanja zaranja*, árva—*arbha*, babuk—*bobek*, baj—*bhajam*, besze—*bhásá*, bátor—*bahadur*, betyár—*bekjár becsáre*, biling—*birigh*, boszorkány—*buzurgán*, burján—*burjá*, czudar—*çúdra*, csal—*cshala*, csárda—*cshardih*, cseléd—*csele*, cseveg—*csavid*, csöcs—*csucusu*, csizma—*csesmek*, csótár—*dsojtár*, dorgáló—*daruga*, durva—*durvrta*, egy—*jek*, falu—*pahlu*, farkas—*wahrka*, felleget—*phaligah*, főz—*poz*, gyerek—*dáraka*, gyökér—*geohér*, hét—*heft*, hambár—*ambar*, harcz—*karidsár*, hely—*khala*, álaja,

hir—*kiri*, hiúz—*juz*, hindál—*hindolájati*, hug—*khuh*, hurok—*orog*, hús—*kust*, ijed—*vjath*, ismer—*szmr*, kancza—*hanszaszah*, kaliba—*kelibe*, kakas—*khag*, kard—*kard*, kazan—*kazgán*, kazdag—*quasztu*, kicsi—*kucsek*, kin—*khin*, kopog—*kob*, köd—*kuhedi*, kuka—*gung*, kutya—*kutta*, méreg—*merecs*, nyomorú—*namra*, öröz—*urusj*, ösztövé—*osztovar*, öszvér—*açvataru*, paizs—*pász*, pajzán—*pajzen*, palást—*palasz*, paraszt—*pereszt*, pacsmag—*pacsang*, párna—*barhana*, pásztor—*pászdár*, peszmeg—*pesmek*, pereputty—*ferbud*, podva—*poda*, pörsen—*perus*, rend—*rede*, rest—*rest*, rés—*res*, rosz—*ruszjah*, rideg—*ridhak*, saru—*dsarug*, sas—*dsadsa*, sás—*dsáds*, sereg—*cserik*, sok—*dsjok*, sován—*csobin*, sör—*szor*, szalad—*szal*, száz—*szad*, szeg—*szakta*, szem—*dsem*, szárcsa—*szárcse*, szerz—*szivist*, szérdék—*szirdag*, szita—*szitakhse*, szoba—*szabhá*, szomséd—*szamszíd*, szú—*szusz*, szürke—*szur*, tarisznya—*talisza*, tart—*dared*, tehen—*dhenu*, daena, tiz—*disz*, tö(bb)—*tuvi*, tűzok—*tuztok*, üszög—*aszogde*, vágy—*váncshá*, vajjon—*aji*, ver—*varh*, veszek—*vasz*, verem—*berm*, zab—*dsav* *). S több hasonló, melyeket további bűvárlatok által nagy tömegre szaporíthatni. Ilyek befolyásáról östörténetünk földérintésére, s népműveltségi kérdések megoldására, illetlen volna így melleleg értekeznünk. Nyelvhasznalatok történetre alkalmazása, külön, rendszeres tárgyalást érdemel; mire a szükséges anyagok nem állanak még teljesen rendelkezésünkre.

II.

Azon kitüntetés, hogy nyelvünk külföldiek által ékírtok fejtegetésére²használtatik, bármily hizelgő legyen is hiúságunknak, nem igényelheti föltétlen helyeslésünket. Látjuk, mily bánásmód éri e nyelvet honi kezekben, finn-magyar viták alkalmával; képzelhetjük mikép²bánik vele járatlan külföldi.

Fő tévedés, hogy oly rokonságba hozatik, melybe nem

*) Lásd „Magyar-árja Nyelvhasznalatok“ — „A magyar nyelv finnítési törekvések ellenében“ — s „Észrevételek finnező véleményre“ című munkáimat.

való. S honi nyelvészek, a helyett, hogy az ügy miben voltáról maguknak az illető okmányokból bővebb ismeretet szerezvén, jogos közbeszólással, a netaláni tévedéseket megigazítani törekednének; mérsékletlen kifejezésekben kürtölik a kétes találmány fölötti örömeiket. Így egy honi tudományos folyóirat szerint: „*Nyelvészetünk*, meg *őstörténeteink* szempontjából is érdekel e kérdés, mint tagjait azon nyelvcsaládnak, melynek egyik, és pedig közel rokon (!) tagja kebelében fejlődött ki először az emberiség azon ősrégi írásmódja.“

Ily határozott dicsérő kifejezések által csak a nem szakavatott olvasó közönség ámíttatik, hogy előítéletet tápláljon oly nyelvészeti rendszer iránt, melynek alapja felől maguk a vezérek sincsenek tisztában, s melynek szilárdítására nem tudom mit használhat nem-nyelvész tömeg helyeslése. Tehát újabb magyar rokonság, még pedig közeli!

Ezen nyelvcsaládunk *közel rokon* tagja, az achaemeni másodrendű ékiratok nyelvét beszélő nép volna, mert erről írja Oppert, hogy az assyr-babiloni-susai-scytha írást tatárurali nép találta volna fel, s közölte a niniveiekkel, s magyar *hal* szót idéz ¹⁾, mint tatár fogalmat. Neki tehát magyar, vagy tatár, mindegy.

Norris sem tartja lelkiismeretes dolognak tatár-finn, és magyar közt lényeges különbséget tenni. „A nyelvosztály úgymond Volga-Finn, vagy Ugri-Tatárnak neveztetik; s magában foglalja a mordwint, zyrjánt, cseremiszt, votjákot, és permit; e sorozathoz csatolhatni az osztyákat és magyart“ ²⁾.

¹⁾ Diese assyrisch-babylonisch-susianisch-scythische Schrift ist nämlich von einem tatarisch-uralischen Volke erfunden; das zuerst in noch zum Theil nachweisbaren Hieroglyphen schrieb, und wurde dann von einem Volke zum andern übertragen, woraus — — — die Viellautigkeit der assyrischen Schrift entstand. — — — Nun „Fisch“ überkam den Niniviten mit dem Sylbenlaut *ha*, weil die tatarische Begriffsbezeichnung mit *ha* anfängt (vergl. madj. hal u. s. w.) Zeitschr. d. D. Morgenl. G. X. 289. l.

²⁾ The class of languages has been called the Volga-Finnish, or Ugro-Tartarian; and it comprehends the Mordwin, Zyrianian, Che-

Hódolunk e férfiak tekintélyének saját szakmáikban, de magyar nyelvünk ügyében nem. Tudományunk csekély volta szerénységet javasol ugyan világhírű mesterek irányában, s illőbbnek mutatja munkáikból tanulnunk mint azokat vakmerően bonczolgatnunk. Eltűrjük a lehető megrovást; de nem hagyjuk nemzeti sajátunkat senki fia önkényére. Ők világhírű nyelvtudósok, de magyar hasonlataik helyességét, következtetéseik alaposágát, értékek szerint bírálni, csak magyar ember föladata lehet. Szolgáljanak e célra kísérletül a következők, addig is, míg készültebb honfitársunk jobbakat hozand fel.

Az ékiratok nyelvét, különösen az achaemeni másodrendűét tüzetesen tárgyalni nem ez értekezés szűk körébe való. Csak röviden terjesztem elő Norris magyar nyelvi nézeteit e tárgyban; az előterjesztés magával hordja czáfolatát. A magyar nyelvtudományban még némely honi tudós sem eléggé tájékozott, hogy magát büszkén, minden tapogatózás-tól ment, biztosan haladónak joggal állíthatná; mit várhatunk külfölditől, kire nézve dicséretes, ha csak annyit is tud, mennyit a mi vélt biztos tudományunkból meríthetett?

Norris föladatát, a méd-scytha ékiratok fejtegetését, elég alaposan tárgyalta; ezt azok is elismerik, kik minden nézeteiben nem osztoznak. Különös ötletét azonban, hogy t. i. a magyar és finn nyelvek ismerete elősegítené ezen emlékek megfejtését, épen nem vala képes valódi igaz okokra alapítani. Ebbeli csekély készülségét, mint tudomány emberéhez illik, előre is bevallja; állítván, hogy e tekintetben anyanyelvi ismeret, hasonlatok felfödözésére vezet, melyeket nem láthat az, ki fáradságos szótári vadászatra szorúl, s végre is tévedhet*). S e vallomás nem túlszerénység szüleménye. Ó

remiss, Wotiak, and Permian tongues; the Ostiak and the Magyar may be added to the list. *Journal of the Royal Asiatic Society*. Vol. XV. P. I. p. 61.

*) I am quite aware that after I have done all I can, much will remain to be effected by those who are skilled in the Ugrian tongues. — — — A vernacular knowledge of some of these tongues would lead to the discovery of resemblances which cannot be seen by one who is reduced to laborious hunting through the columns of a voca-

nem ismer a magyarban XV. századon fölüli íratot ¹⁾; futólag ismerkedék e nyelvek sajátságaiával, — s csak annyit tud rólok, mennyi okvetlen szükséges vala czéljára ²⁾. Többnyire annyit sem, mint a következőkből láthatjuk.

Az ékirati nyelv többes számi első igeszemélye *ajut ijut* ragát magyarral hasonítja, mely, úgymond, a múltban *tük*, a jelenben *jük* ³⁾, a *t*-t és *j*-t oda számítván, hová nem valók.

Határozott és határozatlan igeformánkról helyes fogalma nincs, midőn így ír: „A magyarban a cselekvő igék két formán hajlítatnak: az első úgynevezett határozott forma használtatik, midőn az igét tárgyeset követi, a második úgynevezett határozatlan, midőn nincs tárgy“ ⁴⁾. Ezen fölfogás, a nálunk is ismeretes *tárgyi ragozásra* emlékeztet; elméletre, mely szerint határozott igeformáink jelző ragjai tárgyat képviselnek. Ez nagy tévedés, mert cselekvő igéink határozott vagy határozatlan volta nem a tárgy jelen- vagy nemlététől, hanem annak határozott, vagy határozatlan voltától föltéteztetik, pl. mondok (valamit), mondom (azt). Norris azonban a határozatlan formában *ikes* igéinket látja, mi újabb tévedés. „A magyar szenvedő ige hajlítása, nagy részben ugyanazon végzettel bír, mint a határozatlan formáé. Nem találunk semmit ehez hasonlót a közönségesen tanulmányozni szokott nyelv-

bulary, and who, after all, may find himself in possession of a mistake. p. 2.

¹⁾ I know of nothing written in the Magyar earlier than the fifteenth century. p. 50.

²⁾ The writer himself is but very imperfectly acquainted with them, he had merely glanced at their most obvious peculiarities before he undertook the investigation of the so-called Median inscriptions; and since then he has acquired only such an additional insight into their structure as was absolutely necessary for his object. p. 61.

³⁾ The Scythic first person plural has more analogy with the Magyar and Siberian; the former ends in *tük* in the preterite tense, and *jük* (pr. *yuk*) in the present. 79. l.

⁴⁾ In the Magyar active verbs are conjugated in two forms; the first mode, called definite, is employed when the verb is followed by an objective case, the second, called indefinite, when there is no object. 86. l.

vekben; azonban „I speak“ (szólok) és „I say“ (mondom) fogalmat adhat a különböztetésről; az első határozatlan, a második határozott ¹⁾. „A közép, vagy szenvedő forma jelzője az egyes harmadik személyben (ékiratilag) *k* épen mint a magyarban“ ²⁾. Tévedését kitünteti e négy igeforma: gondol, gondolja, gondolkozik, gondoltatik. Határozott és határozatlan igeformánk helyes fölfogása nálunk sem könnyű dolog, annál kevesebbé követelhető külfölditől.

Egyes szóhasonlatai is gyarlók.

Juttasz (tett, csinált) szerénte magyar *jut*-hoz hasonló, mely latin *fit*-tel egyez ³⁾. Azonban az általa szerkesztett syllabarium 99-ik jele, mely nála *ju*, későbbi nyomozások szerént *chu*; tehát *juttasz* helyett *chuttasz* olvasandó.

Avi-t magyar *am*-hoz hasonítja, ebben *amig*, *amarra* ⁴⁾; mihez nem kell commentár.

Tanim (törvény) és magyar *tana* közt hasonlatot lát, mi igen távoli ⁵⁾.

Szebb volna *inbaluva* = mongol *balu*, magyar *falu*; ha bizton tudná, mit jelent *inbaluva*, s vajjon a mongol *balunak* hijja-e a falut ⁶⁾.

Peri = fül, tetszhetik finn-magyar embernek; csak hogy

¹⁾ In much of its conjugation the Magyar passive verb has the same terminations as the indefinite form. We have nothing like this in the languages usually studied, but the difference between „I speak“ and „I say“ may give an idea of the distinction; the former being indefinite, the latter definite. 87. l.

²⁾ The characteristic of the neuter or passive form in the third person singular is *k*, precisely as in the Magyar. u. o.

³⁾ *Jut* in Magyar is analogous to the Latin *fit* „it happens“, „it takes place.“ 81. l.

⁴⁾ *Avi* „there.“ The Magyar *am*, in *amig*, and *amarra*, „thereto“, is connected with this word. 166. l.

⁵⁾ *Tanim*. „The law.“ If not Persian, like *tutam*, may be allied to the Magyar *tana*. 187. l.

⁶⁾ *Inbaluva*. Either a postposition meaning „near“ or a word connected with the Mongol *balu* „a city“ and Magyar *falu* „a small town.“ — Marco Polo's *balu*, in *Kanbalu* (city of the Khan). The word now used by the Mongols is *Balgasun*, in the Dictionaries. I know not if *balu* be also in use. 200. l.

maga a tudós föltaláló csekély nyomatékunak tartja azt : „a hasonlat, úgymond, több mint kétes, mert a *pe* hang bizonytalan“¹⁾).

Irszarra (nagy) gyöke, szerinte bizonyosan *irsz*, vagy *ir*, s rokon magyar *erős*-hez, s osztják *ar* (nagy) hoz²⁾. Erre bátor vagyok megjegyezni a tudós férfinak, hogy sokkal közelebb és valószínűbb rokonság hozzá örmény *jerecz* (nagy). Ott van továbbá zend *ere* gyök, s *ereta* (nagy, főnök), *eredh* növekedni, *eredhwa* (elatus, auctus); melyek fölérnek osztják *ar*-ral.

Afvarrusz, és magyar „vár“ „város“ magyar-árja hasonlat lehet; persa *bár* rokon jelentésű.

Ata = „atya“ hasonlat jó, csak hogy nem kizárólag magyar.

Nimansz „nem“, és *nimanki* „nemzetett“ hasonlú.

Rilu = magyar *író*, tamul *elu*; és *Vacszi* = magyar *vág*, olyanok a milyenek.

Szaprakim = „háborúság“ felől maga is kétkedik³⁾.

Íme T. Akademia! az alapok, melyekre Norris nyelvünk ékirati fontosságát építi. Eléggé megmutatá ellene Haug⁴⁾), hogy az úgynevezett méd-scytha emlékek nyelve határozottan mongol-tatár, ezekkel hasonlítván és magyarázván annak grammaticai sajátságait. Mely értekezés részletes fejtegetését, mint magyar ügyünket csak közvetve érdeklőt, elhalaszthatjuk, míg Norris és Oppert nézeteinek vakbuzgó pártolói az ékirati magyarságot tovább is vitatandják.

Voltak, kik ezen emlékekről parthus nyelvet szerettek volna leolvasni; s én is egykor Jerney biztatására magyar hasonlatokat vadásztam rajtok, természetesen eredmény nél-

¹⁾ *Peri*. „Ears.“ The Zyrian word is *pele*; the Magyar, *fül*; the Mordwin, *püle*; but the sound *pe* being only a guess, the analogy is more than doubtful. 177. l.

²⁾ *Irsarra*. „Great.“ The root will certainly be *ir* or *irs* and is allied to the Magyar *erős*, „great“, „mighty“, and Ostiak, *ar*, „great.“ 205. l.

³⁾ *Szaprakim*. „Battle.“ The nearest Ugrian word is the Magyar *háborúság* „war“; but I fear it is hardly like enough to be admitted. 206. l.

⁴⁾ Haug. *Schrift und Sprache der zweiten Keilschrift Gattung*. Göttingen 1855.

kül. Magyar nyelvjellemmel ugyanis nem egyeztethető, hogy ott az igegyök a parancsoló második személye (ez tatár saját-ság); s a melléknév rendesen főneve után áll.

Némi hasonlatot csak birtokragozási módjában talállok, pl. *mi* enyém — *num-mi* nemem, családom; *nikavi* mienk — *almu-nikavi* házunk; *visztaszpa ata-ri* visztaszpa aty-ja; e módot olykor az első személyben is használja: *hu lubaru-ri* én szolgálja, szolgálám.

Ezek, s még négy (hal, kéz, kettő, ulta) finn-magyar lelkesedéssel üdvözölt hasonlatok nem nagy reményt nyújtanak arra, hogy a magyar nyelv valaha nélkülözhetlen kulcsul szolgáljon achaemeni, vagy assyr ősemlékek megfejtéséhez; s csak retorikai phrasisokúl, nem komoly beszédül vagyunk hajlandók tekinteni ily tirádákat: „Az egybe-hasonlító magyar nyelvészet igenis áltaji nyelvészet lesz, mely az áltaji nyelvek tudományát ki fogja sütni . . . az áltaji népek középkorú és ókorú történeteit napvilágra fogja hozni stb.“ S nem hiszszük, hogy, egy tudományos folyóirati cikk szerint, *nyelvészetünket s őstörténeteink* tudását elősegíthetné „mit nem rég oly alaposan vitatott Norris.“ Mert alaposság-hoz nem csak némi ismeret, hanem a tárgy kellő áthatása, okszerű fölfogása kívántatik.

Értekezésem célja, a magyar hasonlító nyelvészet szabálytalan árjának szűkebb partok közé szorítását indítványozni, s figyelmeztetni tudós honfi társainkat, hogy ezentúl a keleti nyelvtudomány legszövevényesb föladatai sem lehetnek egészen ismeretlenek előttünk. Mert ki egyetemes mozgalom közepett tétlenül bámul, kiméletlenül oda sodortatik, hol nem igen lesz kedve maradnia. Nyelvünk eredete s viszonyai idegen nyelvésznek még rejtély; azért mindennemű kísérletekre hajlandó azt használni: s következtetései módosítására, megigazítására csupán magyar nyelvi bűvárlatok nem elégségesek. Körülményeink keleti nyelvek tanulására köteleznek bennünket, mert magyar nyelvészetünket csak ily tanulmányok által menthetjük meg hanyatlástól, s tarthatjuk fejlődési menetében. Csak eszközök hiányában ne legyünk! Bár Akademiánk méltó figyelmet fordítana arra, hogy mi e tekintetben folyóiratok, s önálló drágább munkákban megjelenik

köz költségen hozzáférhetővé tétetnék! 'A nyelvbúvár alig hozhat áldozatul hazájának egyebet, mint eszét és idejét; s mivel csekély számú olvasóitól kitünő jutalomra nem számíthat, közintézet kezétől várja a pénzbeli tehetségét meghaladó eszközök előállítását. Midőn az Akademia erről gondoskodik, a magyar nyelv ügyét mozdítja elő.

Végre jó volna, ha hasonító nyelvészetünk szabályozására előkészítő kérdések tüzetnének ki megfejtésül; mint pl. Mennyi és minő nyelvhasonlat szükséges arra, hogy nyelvek közt rokonság állíttathassék föl? — Mely nyelvekre alkalmazható az ural-áltaji nevezet? Létezik-e valóban rokonság ezen úgynevezett ural-altaji nyelvek közt; s ha igen, olyan-e az, melyből őstörténeti együttlétre következtethetni, vagy nem egyéb, mint rendszerítési phrasis? Csak ezek után kérdezhetnök: Áll-e a magyar nyelv származati rokonságban, és mely nyelvekkel?

Míg a föladat így részletezve nem lesz; míg egyszerre vizsgálunk ural-altajit, árját és sémit, nem fogunk biztos eredményhez juthatni: túlzólag rokonítunk, vagy tagadunk; mert sok nyelv tanulása miatt egyikben sem vagyunk kellőleg jártasak. Az emberi ész fölfogó tehetsége korlátolt; itt is, mint az ipar körében, munkaosztás állíthat elő tökélyesb művet.

Elismerjük mi az ural-altaji hasonlatok fontosságát nyelvtudományunkra, valamint az árja és sémi nyelvbüliekét is; csak mérséklettel adassanak elő, s óvatosan használtassanak. Hasoníttassék bár nyelvünk a világ minden nyelveivel: elősegíti ez fejlesztését, könnyíti magas előnyei kitüntethetését. E czélhoz annál nagyobb készséggel járulandok tanulmányim által, minél jobban meg vagyok győződve, hogy e nemzeti föladatot, magyar emberek közreműködése nélkül, Európa összes nyelvtudósai nem képesek kielégítőleg megoldani. A nyelv becsülete a nemzet becsülete.

A FESTÉSZETI TÁVLA TRÓL.

ÉRTEKEZIK

BARABÁS MIKLÓS LT.

OCT. 15. 1859.

Du Fresnoy a festészetről írt rövid, de velős tankölteményét *) így kezdi :

„Ut pictura poësis erit ; similisque poësi
Sic pictura, refert par aemula quaeque sororem,
Alternantque vices et nomina ; muta poësis
Dicitur haec, pictura loquens solet illa vocari.

— — — — —
Inde per hunc orbem studiis coëuntibus errant.“

E két művészet együtt vándorolja be a nagy természet és történelmet tanulmányaival, tanul a költő festeni szóval, a festész előadni ecsettel. Mindkettő művében az érzősen kívül értelmesség, természethűség és következetesség nélkülözhetlen kellékek, míg csak komolyabb és nemesebb céljaik vannak, és vagy tréfává vagy nemtelen torzítássá nem fajúlnak.

Kinek jutna eszébe Petőfi Kukoricza Jancsiját komoly valónak venni, s ki találja helyesnek, ha egy a nap által világított alakon a világosság felőli oldal van árnyékolva, vagy ha az előtérben levő alak, egy mögötte több mérföldnyire fekvő helység tornyára ülve rajzoltatik ?

A festésznek minden olyan tárgyról, melyet előad, oly eszmét kell gerjesztenie a nézőben, melyet szerezhetett az magának látszerei által a hasonló tárgyokról.

Ha vékonyra s magasra festünk egy alakot, a néző nem fogja törpe s zömöknek nézni ; ha egy vízirányú láthatáron *föbülálló* lapra reálátok, nem képzelhetem azt vízirányúnak. Nagy csoportozatú alakoknál a szem megszokta a síkok eltá-

*) L'art de peinture de C. A. Du Fresnoy. A Paris. M. D. C. LXXXIV

vozásabani térmértéket is, és csak úgy nézheti az alakokat kerekeknek és nem féldomborúaknak, ha azoknak mozoghatási és elférhetési terét elegendőnek találja. Egy épületnek több irányú oldalai és vonalai csak úgy látszanak helyesen rajzoltaknak, ha azok úgy hatnak a szemre, mint a természetben.

Leonardo da Vincinek tulajdonítják, hogy ő fejezte volna ki először egy kép eszméjét következőleg: ha egy, szemünk elé keretben felállított üveglapon a mögötte átlátszó tárgyakat *megfelelő* színű festékekkel elborítjuk, egy képet nyerünk, mely szemre oly hatást gyakorol, mint a való, s a kereten átlátszó természetnek látszik. Annak azonban mindig csak egy meghatározott részét mutatja, inennyit t. i. a keret befoglal; mert ha egy ponton megállunk, azon fordulhatunk, nézhetünk, köröskörül, fölfelé és lefelé is, s így szemsugáraink sphaerailag terjednek ki egy középpontból, a szemből; de egy bizonyos ponthoz erősített lapon át egy egész sphaerát látni egyszerűen nem lehet. Nem, hanem csak annyit, mennyit egy ilyen lap határozott kiterjedésénél fogva, közelebb vagy távolabb állván a szentől, s így kisebb vagy nagyobb körhöz képest abból több vagy kevesebb fokot foglalván el, látni enged.

A szem a belőle szétágazó látsugároknak középpontja vagy csúcspontja, mely azonkívül hogy foroghat egy ponton, *mozogható* pont is, és így idebb vagy odább mozdúlhat. Minden így megváltoztatott pontjáról menő szemsugár, mely egy a természetben mozdulatlan vonalnak meghatározott pontjára siet, mind azon vonalhoz másképen hajlik, mind az űrben más-más helyet foglal el, és így ilyen közvetítő lapon, mint a kép, más-más pontot szűrve át, a különböző pontokból vont szemsugárok is mindig más-más tárgyat kapnak egyenes útjaikban.

Egy sphaerai körülnézésnél az űrbeni vonalok szemhezi viszonyát önkényesen jellemezhetem közeledőnek vagy távozónak, a szerént, mint annak különböző darabjait határozom képemhez képest jellemzőnek, vehetem távozónak bármely vége felé menő irányát. A mint ezen sphaerából kijelöltem a festendő cikket, és laponon azon pontot megjelöltem, melyet szememből az űr valamely pontjára menő szemsugár át-

szűr, ezen szemsugárral mozdíthatlanul oda szegeztem lapomat az ürben a sphaerának egy czikkéhez. Ekkor megszűnik a sphaerai körülnézés, minden ürbeni vonalnak többé nem csak egy ponthoz, hanem egy *ugyanazon ponthoz határozott viszonyú laphoz is* határozott viszonya lesz, s tehát meg van határozva, hogy melyik vége távozik s megfordítva.

Minden lapom mögötti vonal (I. ábra. $a b$) annak két pontjáról a szembe összpontosított két látsugárral ($o a$ és $o b$) egy háromszöget képez ($a o b$), ezen két szemsugárnak a szemtől a lapig menő szárai azon vonallal, mely ezeknek a lapot átszűrő pontjait ($x y$) összeköti, és a mely a látott vonalnak ($a b$) lapomrai vetületét teszi, ismét egy háromszöget ($x o y$) képeznek.

Ezen két közös szárú háromszög több változhatlan viszonyt határoz meg.

1-ür A nézőnek a képzezi viszonyát, ú. m. a távolságot, azután a magassági és szélességi álláspontot, vagy tisztábban mondva, azon pontot, melytől a laphoz merőleges irányban van a szem.

2-or Az ürbeni vonalnak a képzezi viszonyát, ú. m. attóli elhajlási fokát, távolságát, és a képeni helyét.

3-or A vonalnak a kép- és a szemhezi összes viszonyát.

Ezen többszörös viszonyokból a geometriai mértékeknek a képeni vetületmértékeivel végetlen különbsége és változása áll elő; nem csak a laptól elhajlott vonalok vetületi mértéke különbözik az ürbeni vonal geometriai mértékétől, és nem csak a távolabb eső ugyanazon hosszúságú, a lappal párhuzamos vonalok adnak a lapon a közelebb levőkénél kisebb vetületet, kisebb fokú levén azon két szemsugár egymástóli távozása, mely e vonalok végeire megyen; hanem egy olyan viszony is áll elő, még pedig tökéletesen geometriai igazsággal, melyet sokan nem akarnak megérteni, hogy t. i. kisebb fokozatú szemsugárok a lapon egy nagyobb fokozatúval egyenlő vetületet, sőt gyakran nagyobbat is adjanak, és hogy így a szemtől a térben távolabb álló tárgy nagyobb tért foglaljon el a lapon, mint egy hasonló nagyságú, a szemhez közelebb álló.

Ezen, a többszörös viszonyokból eredt, első pillanatra

helyteleneknek látszó eredmények, már sok elmét zavartak meg, melyeket ezen eredmények helyessége elleni rivalgásaiért, egyenesen e viszonyok tiszta ismerete hiányával lehet vádolni, melyeknek át nem értése és helytelen alkalmazása miatt ezen visszás mértékek még sokkal visszásabbakká szoktak válni.

Ily egy határozott lapra eső, és egy középpontra, a szemre számított tisztán mértani vetületek tudományát nevezik *vonalak távlatának* vagy *vonaltávlatnak* (perspectiva linearis).

„..... manus grandi nil nomine practica dignum

Assequitur, purum arcanæ quam deficit artis

Lumen, et in praeceps abitura ut coeca vagatur.“

Ezen arany szavakat mondja Du Fresnoy említett jeles munkájábanⁿ. Ilyen egyik „purum arcanæ artis lumen“ a vonalok távlattana.

Ez a festészetben a térmértékek, távarányok és domborúságok, szóval, a rajznak logikája.

Nem tartom helyén e bonyolodott tudományt itt részletesen s egész terjedelmében előadni, csak egyes körvonalait, s az alapjainak felületes tanulásából és egyoldalú felfogásából eredő tévútakat említem meg, útmutatóul az e tévve indulók, és irányadóul a tömkelegébe tévedtek számára. E tévelygők száma nagy, s minden apró hibát, melyet azok a távlat terén elkövettek, előszámlálni akarni, annyit tenne, mint a tenger fővenye megszámlálásához fogni. Az ilyenü apróbb hibák nem ártván sokat a művészet haladásának, — kivéve ha tekintélyes művészek teszik, mint alább meglátjuk, — azokat mint semleges bűnöket egyszerűn csak *hibáknak* is nevezem, és ezekből csak némelyeket hozok fel, hogy jobban feltűnjék, milyen balga véleményben vannak azok, kik a távlat tanulásának szükségtelen voltát értetlenek tanácsára, tulajdon kényelmök és restségöktől ösztönöztetve, igen hajlandók elhinni. Főbb célom azonban a helytelen *tanokat* támadni meg, mint *tevékeny bűnöket*, mert ezek a kezdő művészeket tévútra vezetik, és a nagy rész jövőjét megmérgezik.

Vessünk először egy rövid pillantást a nem tanszerűleg terjesztett hibákra.

Ezek többfélék, amint különböző kútforrásból erednek.

A többség úgy szokta a távlatot tanulni, hogy minden előforduló alkalommal, egy vagy más egyénhez fordul tanácsot kérni a szükséglett esetre; így szerez magának különböző modorú, össze nem függő gépies kezelési ismereteket, melyeknek alapja különböző és előtte ismeretlen tanokra van fektetve. Ezen össze nem függő modorokból húz alaptalan következtetéseket.

Némelyek legkisebb alapismeret nélkül, csak képek vagy a természet nézése után okoskodnak; míg másoknál a csupa okoskodásnak sem látszanak nyomai. Melynél fogva a sok elkövetett hibát osztályozni nehéz volna, és igen messze vinne. Azok közül is a kisebbeket mellőzöm, minők szobatalaj, mely a tenger láthatárán *felül* emelkedve, s átlagosan (diagonáliter) geometriai koczkákra osztva levén teljesen *függőlegesen* álló falat képzett, vagy kerek asztalt, melynek több mint fele hasonlólag *fölül* volt a láthatáron, és így ez is *függőlegesen* álló kerek oldalt s nem *vízirányos* lapot mutatott, stb. ezeket, mondom, mellőzöm, csak a nevezetesebbek, szarvasabak közül említek meg itt néhányat.

Láttam p. o. távlatlanilag határozottan felosztott, kikoczkázott téren, hol a térmértéket elvitatni nem lehet, mivel az eltávozó síkmértékek nagyon megkeskenyedtek, egy alakot *két ölet* átlépni, és azonfölül még lába fejével *hétlábnyi* hosszú teret földni.

Egy más képen egy pamlag első lábánál két egész talajkoczkával *előbbálló* alakot a pamlag karjához, mely töle hat és féllábnyi távolban volt, egész kényelemmel támaszkodni.

Ismét mást, hol elül egy alak, mögötte *jó távolban* egy függöny volt festve, a távol nagy lehetett, mert sem árnyékot az alak a függönyre nem vetett, sem hátra tartott kardjával azt legkevésbbé sem érintette, és alja még is, megfajthetlen értetlenségből, teljesen a kép *elején*, tehát az alaknál *előbb* folyt le rojtjaival. Ezt pedig oly *művész* festette, ki, mint mondá, nyitandó rajz és festészeti akademiájában, mi szerencsére nem sikerült, a tanítványokat egészen *kiképzí* „ganz auslernen“, tehát magát e téren minden tekintetben bevégzett embernek nézte.

Az árny és világosság szabályai ellen még gyakoribb és végtlenebb a hibák száma.

Hírneves jeles ecsetű művészekről láttam oly lapra öszpontosítani a holdvilágot, melynek a hold *mögötte* volt, egy vastag gerendán *átvinni* az alakra a főbb világot, egész alak árnyékát kihagyni pedig mindennap láthatjuk. Múlt 1859-diki január hóban a pesti műtárlatban egy különben csinos tájkép volt látható, melyen azonban a lemenő naptól vetett árnyak iránya után számítva az újhold éjszakkeleten, tehát épen ellenkező irányban és oldalon volt mintegy 20—25 fokra kelettől éjszakra. Szóval, az árnyéklati hibák sokkal számosabbak mint a vonalok elleniek, azon egyszerű oknál fogva, mert a vonalok helyessége fontosságát általánosabban elismerik, legalább a jobb művészek, az árnyéket pedig elégnék tartják csupán érzés után festeni. Hiszen el lehet nézni, ha p. o. egyenetlen sikon, nem egyenes vonalok árnya nincs is hajszál-méretezéssel számítva; de az szükséges, hogy legalább az árnytan rendes szabályai szerint az érzés után számítható és lehető pontossággal átgondoltan legyen festve. Nagyobb terjedésű világosság bizonytalanabb árnyéket ad, csak az árnyvetületi lapnak az árnyvető vonalhoz igen közel álló pontja kap határozottabb jellemet, de az árny irányának következetesnek kell lennie. Öszpontosítottabb világosság határozottabb árnyat vet. Fontosabb műveknél szabályos tárgyaknak szabályos síkokon, vagy szabályos testeken ilyen öszpontosított világosságnál pontos árnyékszámítása igényeltetik.

Egy olyan vetületi lapon, mint egy kép, eshetnek vonalok vagy testek közvetlen egymás mellett, míg a természetben azok egymás mögött eltávozólag kisebb vagy nagyobb távolban vannak; ezen távlati közöt a képen is ki kell fejezni. Így ha egy tárgynak egy másikra vetett árnyékát, mely több öllel hátrább áll, úgy rakom föl, mintha ez csak egy vagy két lábnyira állna hátrább, akkor nem lesz a távol eléggé kiemelve, és ha egy mellette kissé hátrább álló testre talán épen nem tennék árnyéket, akkor az ezzel egy színben látszanék lenni, vagy igen nagy távolban mögötte. A talaponi vonalozás által a tárgyak közötti távolságot kifejezni nem elegendő,

mivel ez az árnyéklattól is függ; ezért káros, ha a távlati vonalzás az árnyéklattal ellentétben van, mert az a néző elméjére nem fejtőleg, hanem zavarólag hat.

Az árnyéklat a képen a domborodás közvetlen képviselője s az ebbeni következetlenség büntetlen nem marad. Az újabb távlattani művekben ez az egyszerű és szabályos tetteket illetőleg elég tisztán tanítatik, és gondolkodó elme kielégítő következtetéseket meríthet belőlök a szabálytalan alakoknál alkalmazásra is. Sajnos azonban, hogy számtalan műveknél az árnyék nagy része semmi előleges számításba nincs véve. Bámulatos, hogy *Pozzo Andrásnak* a távlattani vonalokról kiadott két kötetű munkájában*) alig van *egy* helyesen alkalmazott árnyék, melynél fogva minden pontosan alkalmazott vonalzás mellett is ábráin semmi helyes domborodás nincs. Különös, hogy oly művész, ki azt állítja, hogy csak helyes távlati ismerettel lehet helyes domborúságot kihozni, az árnyék szabályait figyelembe sem vette, sőt még reá sem gondolva árnyékolta.

De hagyjuk annyiba a csupa hibákat, menjünk át a tanszerűleg terjesztett helytelen nézetekre, mert ezek kártékonyabbak.

Ezek a távlattan alapjainak ismerete hiányaiból származnak, és leginkább abból, hogy a már említettem három viszonyt nem értik, t. i. a nézőnek képhez, a tárgyhoz és így viszonyosan mindenegyiknek a más kettőhöz viszonyát csak úgy veszik tekintetbe, hogy vagy egyiket, vagy másikat a számításból kihagyják.

A tanszerűleg terjesztettek közé számítom nem csak a távlattani munkákban megjelenteket, hanem a művészi körökben leginkább elterjedt nézeteket is. Minden ilyen eszmét nem lehet egyszerűen szó nélkül hagyni és azok kiirtását egyedül a helyes tanoktól várni; mert mint a dudvának a nemesebb növény ki nem irtja gyökerét, hanem csak a metsző kés: úgy a helytelen nézeteket is, melyeket azok fölállítói terjesztenek, s számos indok által gyökereztetvén meg tulajdon elméikben,

*) *Prospettiva de' pittori e architetti d'Andrea Pozzo. In Roma MDCC.*

általok avatatlanokat is tévútra vezetnek. Ezeket józan okokkal s megczáfolás által kell megsemmisítenünk, mert ezek, akár mint tanok, akár mint a helyes tanok megtámadói, veszedelmesek, mivel ezekhez sokan mint tanokhoz makacsul ragaszkodnak, s a hibás credmények által később a helyes tanokhoz bizalmokban megingattatnak.

Ilyen legáltalánosabban elterjedt rögeszme az, hogy egy a képpel párhuzamosan menő épület homloka vizirányú vonalait, mint a melynek két vége tőlem távolabb esik mint közepe, és így a látás törvénye szerint két vége kisebbnek látszik, nem helyes párhuzamosan rajzolni, hanem görbe vonalokkal, úgy hogy közepe táján szélesebb és vége keskenyebb nyílású legyen.

E helytelen állítás megczáfolására elég lenne azon egyszerű geometriai igazság, hogy *egyenes síkot egyenes sík csak egyenes vonalban metszhet át.*

De ezen eszme hősei nem olyan könnyen szaladnak el a csatatérről.

Az 1849-diki angol Art Journal 265. és 329. lapján nagy csata foly ezen állítás körül. *William Gavin Herdman* síkra száll és lándzsát tör a görbe vonalok eszméje mellett. Így szól: „*az eddig tanított és minden művész által követett egyenes vonalú távlat ellenkezik a józan észszel, igazsággal, természettel és a látás törvényeivel.*“ Egy szóval azt mondja, hogy oktalan volt a mennyi festész s minden mértani tanár, Leonardo da Vincitől le a mai napig. Talán ilyenre mondta Du Fresnoy: „*Insultans ignotae audacior arti ut curare nequit quae non modo noverit esse.*“

Egyik mértani igazságból következik a második, ebből harmadik stb. ezeken alapszik egy távlati igazság, egy alaptörvény. Ilyen alaptörvényeket mint legutolsó következtetésben felállított *csupán távlati szabályokat*, nagy számmal hord föl Herdman, de azoknak sem mértani alapját, sem azt, hogy ugyanazon mértani igazságnak a határozott különböző viszonyok szerint egészen különböző eredményei vannak, nem ismeri. Melynél fogva *egyik* viszony eredménye szempontjából indulva ki, bírálhatja a *másik* viszony eredményét. Csupán az ürbeni vonal pontjainak a szemtöli távolságát veszi föl

főtényezőül, ebből eredményeket húz, a nélkül, hogy az eredményzés egyedüli tényezőjére a vetületi síkra figyelmet fordítna.

Főlebb említettem, hogy egy vonalnak részei távoznak és közelednek is: hogy egyik vagy másik darabja közeledő vagy távozó-e, azt a vetületi lap hajlása határozza meg. Így azt, hogy egy vonal távozik vagy nem távozik, nem a vonalnak szemtőli távozása, hanem a rámenő szemsugaraknak e vonali és a vetületsíkkal lemetszett részeinek viszonya határozza meg; p. o. *I. Ábra* ab vonalnak a pontja van közelebb a szemhez, mégis b -től a felé távozó e vonal.

Erre felvilágosításúl, úgy vélem, legalkalmasabb példa egy oly egysarokból-nyíló lap minő a könyv. (*II. ábra*) abc def p. o. a könyv, ennek $abdf$ és $acde$ két táblája, o szempont.

abf és ec egyenes vonalra o szempontból menő lát-sugarak két egyenes sikot képeznek, bac től és f az e től egyenlő távol vannak, bce négyszöget vegyük föl egy síknak, mely parallelogramm, ennek sarkairól az o szempontra menő vonalok négy háromszögű sikot és ezek összesen egy gúlát (pyramis) képeznek. Ha ezt egy az alappal párhuzamos síkkal hgi átmetszem, egy ugyanazon arányú parallelogramm származik, melynek minden vonalai egyenesek, és egyenlő viszony szerint kisebbültek. De másképp esik ki, ha a talappal nem párhuzamosan, p. o. him -mel metszem át a bce síkra menő sugarakat. Ezen második állásban, egyenlő hosszú vonalok vetületei közül az, mely szememhez legközelebb esik, kisebb mint a távolabb eső, tehát lm kisebb mint hi .

Az ürbeni és vetületi sík közös vonalaitól kezdve válik az ürbeni a vetületire nézve távozóvá, s így lehet a szememhez közeledő pont a vetületi síkra nézve távozó. Így ng a szememhez közelebb van mint fe , még is kisebb vetületet ad, p r -ben, mert a vetületi siktól távolabb esik.

Egyszerű levén az, hogy két szemsugár közötti vonalok hosszát nem egyedül a szöglet foka, hanem az is határozza, hogy a vonal közel vagy messze a csúcstól és mily irányban metszi át a szöglet oldalait, távolabb a csúcstól

néha rövidebb átmetsző vonal áll elő mint közelebb. Így a köztük átmenő vonalok hosszú végetlen változatos mértékű levén, nem szükséges hosszasan fejtegetnem, hogy a vetületi lapnak a látsugár kúpesúcsa és az űrbeni vonalok közti két távolság aránya és iránya olyan fő tényező, hogy a vetület lapnak egy középpontrai vetületek számításánál tekintetbe nem vétele nélkül, csupán a látsugarak nyílása utáni következtetések, alapnélküli légben épített okoskodások, melyek a legkisebb légvonal által a legnagyobb szélsőségekbe sodorhatók. Az ilyent nevezi Herdman a józan észszel, természettel és a látás törvényeivel *egyedül* megegyezőnek. Hogy p. o. (III. ábrán.) $c l$ vonalon áll egy kép, $d i$ vonalon áll egy ház homlok-látvány, mely d fölött olyan magas mint i fölött, ezen két párhuzamos vonal közti magasság mértékét vegyük föl itt tényezőül, mint a melyek közül egyik legközelebb, másik legtávolabb áll a néző szemétől, tegyük a ház alapját egy magasságba a láthatárral, így a d -re és i -re menő két látsugár vízirányos, és a magasság mértékei függő vonalok, így ezen függő és vízirányos vonalok épszögeket képezve, ha a függők tetejére o szempontból két vonalat vonunk, két épszögű háromszög képződik, melyeket vízirányos oldalakon, mint tengelyen fordítva le, lesz hio háromszög, és edo , (mint-ha ábra II. $o q n$, és $o b c$ háromszögek volnának, lefektetve).

A Herdman képzete szerint m szögnek $l k$ a mértéke, $p n$ szögnek $a f$ (mely szerint ő úgy kívánja rajzoltatni egy épület hosszú homlokzatát, mint ábra VI. $a b t$ i. a közepén magasan és a végek felé törpében, vagyis görbén lehajtva); ezen mértékek állnak akkor, ha szögletről van szó; de ha $d i$ talajon álló $d e$, és $h i$ magasságokat $c l$ talajon álló függő egyenes sikon látja, o pontból ed mértékét oc távban bc hosszúságúnak látja, és $h i$ mértékét $l o$ távban kl hosszúnak vagy magasnak, így ha $h i = d e$, akkor $kl = b e$, mert $d i o \triangle$ hasonló $c l o \triangle$ és így megfelelő oldalai is arányosak, két egyenlő magasságú háromszög egy arányban metszve át, oldalai is arányosak maradnak, p. o. egyiknek is felét a másiknak is felét metszve a magasság ott is egyenlő marad. És ha azt akarja elérni, hogy a nézőnek, az űrbeni látsugarainak szétágazó fukai a képre irányozva is ugyanazok ma-

radjanak, úgy azon mértéket kell venni, a mely ezek közt a képnek azon távolán van, a hol ezek a képet átmetszik. Mert ha $a f$ mértéket $o c$ távolban teszi, lesz $= g c$, és akkor a néző csak n szöveget látná, és nem $p n$ szöveget, és a ki azt állítja, hogy a $g o$ vonalban látja az e pontot, annak szeme káprázik.

Ha Herdman azt akarja valakivel, a kinek az ő kifejezése szerint józan esze van, elhíttetni, hogy egy függő síkoni két vizirányú párhuzamost, egy ezen síkkal párhuzamos függő síkra más alakban kell rajzolni, mint annak geometriai alakja, akkor azon állítást kellene először bebizonyítani: hogy $d i o \triangle$ -ben az o szempontból menő $o d$ és $o i$ látsugarak közti $d i$ -vel akárhány ezer párhuzamosnak bármelyiknek más viszonya van o -hoz egyiknek mint a másiknak, és hogy bármely távban metszék át ilyenek e két sugárt, a két sugár egymáshozí hosszúsági aránya változik, és hogy egyenes síkoni két párhuzamosnak alakja változik, mihelyt ezt a síkot falnak, üvegnek, könek vagy képnek nevezzük, itt az anyag nem szerepel, egyenes sík csak egyenes sík. Hogy az ilyen körhez mért szögek egyenes vonalra rakva, a szemhez közelebb mérten és távolabb látva, mégis egyenlőknek láttassanak, csupán azok állíthatják, kik a körön levő mértékeknek a középpontból egy lapra vont vetületei roppant különbségét nem ismerik.

Ezen „fából vaskarika“ alapja t. i. az egyenes vonalok egyenes laponi görbén rajzolásának; mivel az van alapeszmeképen felállítva, hogy hosszú párhuzamos vonalokra menő szemsugarak szögei egyik végtől a középig nagyobbodnak és onnan a másik végig kiscsbednek. Hogy ez az igazság és valóság, unalomig emlegeti Herdman. Hogy a távlatot nem mértani alapon tanulta, maga bevallja, ezt mondván: számos *könnyedén felhordott* okoskodásnak kellett elősegítenie az egyenes vonalú távlatban hibái és tévedései állandóságát. Mégint tovább: ő azt gondolja, hogy a távlatban a mértanul *gyanított* rokonsága okozza a távlat oktalanságai megörökítését. Azt mondja, hogy: mértani igazság a mint *van*, távlati igazság a mint *látszik*. A mértan megzavarta és vaki-

totta a nézést, mert megszoktuk azt a mi egyenes egyenesen rajzolni, stb. stb.

Mi könnyen szórja az ő józan eszéhez illő igazságokat!

Más józan esze ezt a Herdman által csak *gyanított* rokonságot másképp határozza meg, t. i. a távlat nem egyéb mint az ürbeni testek vonalai egy laponi látszatának mértani kiszámítása, vagy középponti vetületek tana. Az ábrázoló mértantól (descriptiva geometria) alapilag csak abban különbözik, hogy egy középpontról mennek a látsugarak és nem végetlen párhuzamok.

Ezen helytelen nézetek nem maradtak ugyan megtámadás nélkül, jó feleletek tétettek, de melyek részint rövidiek, részint nem eléggé tisztán s nem eléggé kimerítőleg vannak kifejtve.

Jól felel a többek közt *Samuel Huggins*. Azt mondja, hogy *Herdman* helytelen eszméje azon nézeten alapúl, hogy a szem két hosszú párhuzamostól különböző távban levén, ezen párhuzamra menő látszögletei nem egyenlők, de a képhez és mint egyenes síkhoz ugyanazon viszonyban levén a néző, ezen eszme alapja helytelen, és föl-fölsohajt, hogy a helyes szabályok nem ismerése milyen tévutakra, szélsőségekre vezet.

William Doeg azt mondja, hogy a középpontból egyenesnek látszanak a sphaera karikái is.

George Heald annyira helyteleneknek látja, hogy komoly ellenvetésekbe alig bocsátkozik, hanem csupán elménczkedése nyilaival lövöldöz; ő is azt mondja, hogy *Herdman* a láthatár vonalát egyenesre teszi, holott az egy körlátvány, tehát a *görbét egyenesre* veszi ő maga is, hogy kívánja tehát, hogy a mi már magában egyenes, görbének vegyünk. Azon állításra, hogy a függőleges párhuzamos vonalok is a fejpon-ton (zenith) és a lábpon-ton (nadir) összemennének, azt mondja élczesen, hogy igen is összemennek, de a *föld középpontján*.

Ezen csak megvetőlegesen tett feleletek korántsem győzték meg *Herdman* állítása helytelenségéről, sőt ellenkezőleg, azoknak rövid volta miatti egyes részein mindeniket czáfolni igyekszik, és annyira viszi, hogy még *Heald* is részére áll, és elismeri sok előnyét, p. o. hogy e szerint egy 180 fokú

látást is (*lásd VI-ik ábra*) lehet előadni, s azt mondja, hogy így nem lévén egy határozott ponthoz számítva, a nézőnek a kép semmi pontjához külön semmi viszonya nincsen, s így nem veszíthet a kép akárhonnan nézzék, tehát egy hosszú képet akárhányan nézhetnek egyszerre, ez a „*cantat vacuus coram latrone viator*“-féle értelemben igaz, mert csak „*annak vész, a kinek van*“, és ebből ilyenforma következtetés állhat elő, mely méltó többi állításaihoz: hogy mivel az egy pontra számított távlat csak egy pontból nézve helyes, (sőt a meghatározott szempontból tökéletesnek mondható), de az a távlat, a melyik egy pontból sem helyes, semmi igazsággal sem bírván, így abból nem is veszíthet, következésképp a mindenünnen nézve rossz távlat lenne csak a józan észszel és igazsággal összevethető.

Okoskodásával sokakat elcsábított, annyira, hogy többen felszólították, adna ki egy szabályos kezelési kézikönyvet a görbe vonalú távlatról. Ezeknek 1850-iki *Art Journal* 129. lapján igéri, hogy az meg fog jelenni, aminthogy valóban 1854-ben a *Reviews* (59. lap) szerint meg is jelent ily cím alatt: „*A Treatise on the curvilinear perspective of Nature, and its applicability to Art. by W. G. Herdman, published by I. Weale et co. London.*“

Ezen munkát nem láttam, de első föllépése óta figyelemmel kísért okoskodásaiból, és az *Art Journal*-ban megjelent néhány rajzából eléggé fölfogtam eszméit; érdekes lesz még egy két szóval bonczkés alá venni.

Egyes síkokat veszen csak föl, lehetőleg kevés vonalokkal. A vízirányú síkoni vonalokat a főpontra menő függő egyeneshez hajtogatja. (*Lásd VI-ik ábra.*)

A mely vonások görbítéseivel nem tudja merre induljon, azokat meghagyja egyeneseknek, így a főszempontrai függőlegest (VI. ábra *C-D*) és a látkört (*A-B*), a többi azok felé görbül. A hol nehézségekre talál, ott úgy tesz, mint báró De Manx mikor árokhoz ért: megragadja magát üstökénél fogva, átveti, s egész hideg vérrel tovább megy.

Ezek egyenként szaknemértők előtt megjárják, de szeretném látni, hogy búvik ki egy összefüggő munkában, ha négy síkot, két vízirányost és két függőlegest rajzol egyszerre

egymást érintve, mint p. o. egy szobának két oldala, felső és alsó padlazata. Ezen esetben ilyen valami kell hogy elő-álljon, mint a mit az *V. ábra* mutat: adb aeb egyik, afc és agc a másik sarok vonalai, most kérdés, ugyanazon sarok vonalát a vízirányos vagy függőleges laphoz számítja-e? Azt sem egyik sem másik lap különösen magáénak nem követelheti; így ab (az ürbeni egyenes) vonal nem lehet ugyanazon időben mind a két ponton d és e ponton egyszerre. Hacsak egy húrnak nem gondoljuk, mely megpendítve míg peng, az aeb és adb vonalokig terjedő tért foglalná el, és Herdman azon fölsohajtásának értelmét, hogy „boldognak érzi magát, ha ő is tehetett valamit az emberiség gyönyörűségének emelésére“ oda nem magyarázzuk, hogy egy örökzenét akar festeni. Egy hárfának ily alakban rajzolt húrjaival egy elhangzó accordot lehetne talán jelképezni, de egy szobának négy vízirányos sarokvonalát nem, mert azokat pengetni nem lehet.

Hummel. Távlattanában (*Die freie Perspective* von J. E. Hummel. I. Theil. Berlin 1833. II. Th. Berlin 1842) is lehet a görbe homlokvonalzás eszméjével találkozni.

Ő egy panorámai rajz készítésénél, hol egy egész körlátványt akar egy síkra rajzolni, úgy képzei magát vagy a nézőt, mintha a vetületi sík vagy kép minden függő vonalával épen szemben állana, és így egy ilyen hosszú rajz előtt végig menve, annak minden pontját szembe látva, azt akarná elérni, hogy a néző képzelje mintha körben fordúlna, és a hosszú képen feltéve egyenes vonalban a láthatárt, mintha minden ezen vonalon eső ürbeni pont a képrei merőleges látsugárban esnék.

Meg kell különböztetni itt Hummel eszméjét a Herdmanétól annyiban, hogy Hummel a függőleges ürbeni vonalokat meghagyja függőlegeseeknek, midőn a másik azokat is össze-hajlóknak kívánja rajzoltatni; így Hummel a vetület síkját egy henger öblének veszi, a másik pedig gömb öblének, és Hummel tudja némileg a célát is, melyet el akar érni, csak-hogy még sincsen egészen tisztában annak elérhetési módjával, mert ezen út is egészen helytelen; de Herdman egész zavart észszel beszél, szidja az egész világot, és mindazt esz-

tellenek nevezi, a ki egyenes síkrai vetületet nem gömbre hanem egyenes síkra számít.

Hummel következőleg okoskodik, hogy rajzolandó p. o. (L. VI. ábra) ab bc és cd fenékalapon álló épületekkel körül-vett udvar, ezen körül látást $hikl$ fenékalapon álló függőleges henger öblire számítva kell rajzolni o szempontból, így a képek fg láthatárán ab épületnek $a'b'$ lesz vetületi alakja, $b'c'$ -nek $b'c'$ és cd -nek $c'd'$.

Az egyenes síkú épület teteje és alapja közti párhuzamos vonalok távolsága annak közepén u nagyobb látszóg levén mint annak végén bp , úgy fordítva le mint *ábra III.*, így nagyobb vagy magosabb mértékű lesz qr mint oi , így lesz az eredmény olyan mint a VI. ábrán látható, t. i. hogy az épület homloka felső vonalai lefelé hajolnak, és alsó vonalai felfelé, így az egyenes homlokzat hátrafelé görbülönnek rajzoltatnék, ez igen természetes eredmény; mert ha egy egyenes sík, és egy görbe vagy kerek sík közti távolság a két sík közé számított, mikor a kerek síkot kiegyenesítem, ezzel a volt egyeneset tolong két végén hátrafelé, és teszem kerekké, melynél fogva minden ilyen hajlott vonalokkal rajzolt sík kereknek látszanék, vagy legalább is nagyon domborúnak.

Ezen módot inkább lehetne fülke-távlatnak nevezni is, használni is, fülkérei vetületek eszméje levén, mint panoráma távlatának nevezni.

A panorámát is, ha mindjárt egész körre kiterjesztetnék is a látás, helyesebb a kört részekre osztva rajzolni, legfőlebb 45 fokú látszógű hűrookra, és ezen egyenes hűrokon álló egyenes síkokra, mint megannyi külön álló képre: mindent mint egyenes vonalú távlatot, (nálam is ilyenformán kívántatott egy panoráma-készítető által 8 kép, de nem tudván a díjban megegyezni, nem jött létre, természetes, hogy ezek 8 üvegen nézve körül egymáshoz 45 foknyi elhajlásban lettek volna felállítva). De ha egy képre kívántatnék is az egész, ezen mód vezetne legjobban célra. Azzal a különbséggel, hogy 45 fok helyett célszerűbb egy látás-osztálynak csak 22- vagy 23 fokot vinni; mert egy 45 fokra nyíló látásnál a vetületi sík széleinek a vetületi sík közepéveli táváraánya a szemtől nagyon különböznek, és a néző szem nem lehetván min-

denkor a neki meghatározott helyen, a húr vége felé eső rajzok mértékei érezhető aránytalanságot eredményeznének (lásd VII. ábrán az a b és k l közti mérték különbségét).

Ilyen körképnél lehetőségig kellene még arra is vigyázni, hogy az így elosztott czikkék szélei függőleges vonalokra essenek (melyek a függőleges képlappal minden vízirányos fordulattal párhuzamosak maradnak) és ne vízirányos vonalokat vágjanak ketté; mert ezek a kép síkjáhozi elhajlásait a sík fordultával változtatják.

Például VI. ábra, ha b c épület egyenes homlok síkját két ilyen húron álló síkra ir és $r'k$ osztom el, ir síkra b x távozó x -től b felé, mint szintén $r'k$ -tól x c c felé távozó, és ezeknek jelleme különbözvén, távolati vetületek x -nél szegletet képezne, mint $p'q'r'$ vonal, mert a párhuzamos távozó vonalok, a távlati sarkigazság szerint összekezni, és a vízirányos távozók a láthatárhoz közeledni látszanak, melynél fogva egy négyszegű tért így rajzolni nagyon helytelen lenne, még ha egy egész ilyen oldalt egy síkra rajzolnánk is, helytelen nagy távot kellene venni, 90 fokra kénytelenítetvén a látást egy síkon kiterjeszteni.

Inkább egy távoli látványra kell szorítkozni p. o. egy várost stb. lehetne így felvenni, hogy egy lapra több tárgy jöjjen és, mint mondtam, minden vízirányos egyenes vonal hossza egy ilyen síkon elférjen, inkább a hurok által elfoglalt látszógök fokai egyenlőségét a körlátás felosztásánál nem kell szigorún venni.

Mert így is szerződési (conventionalis) távlat lesz, nem az levén a mit egy lapon vagy síkon egyszerre látok, például VI. ábrán s kapunak m' , és t kapunak n' lesz ábrája, és azt, hogy az m' kapu n' kapuval szemben álljon, mint az s a t -vel, még magyarázat után is nehéz elhinni.

Körüllátást egy lapra nem conventionalis, hanem geometriai szabálylyal rajzolni akarni, fából vaskarika. Hogy pedig a henger öblire számított egyenes vonaloknak (melyek a látsugaraknak mindig egyenes síkjaiba esnek) görbe alakját egyeneseknek képzeljük, nem csak az előadási viszony ismertetése föltételeztetik, mint a panorámánál, hanem a szó teljes értelmében a lapnak hengeralakbani fölállítása hatá-

rozottan követeltetik, különben ezen föltételes következtetés eredményének, az egyenes látsugár-síkok irányábani hiányát a képzelődés kiegészíteni nem képes. A görbe vonalok tévűtjában némelyeket azon sajátságos tünemény is megerősít, hogy a különben szabályos távlati vonalokat adó fényképeken (photographia) két egymás mellett álló torony oldalának függőleges vonalai ferde alakot vesznek, s tetejük felé egymáshoz közeledni, s szélességök felfelé keskenyülni látszik. Ennek azonban egyszerű oka abban rejlik, hogy a tornyok aljával egy színben felállított gép csöve nem áll merőlegesen a tornyok lapjához, melynél fogva a tornyok függőleges oldalai nem lévén párhuzamosak a vetületi sikkal, távozó vonalok jellemét öltik fel, melyek szabályszerűleg összekezni látszanak. De a gondos vizsgáló azt is tapasztalni fogja az ilyen fényképeken, hogy a tornyok nem függőlegesen állóknak, hanem emelkedésök szerint mind belebb dőlő lapoknak látszanak. Mely bajon a fényképész úgy segíthet, ha gépét oly magaslatra és oly távol viszi, hol az üveg függőleges állásában az egész tornyot befoghatja, az ily kép tulajdonosa pedig, ha képét felfüggesztése alkalmával annyira döjti tetejével a faltól kifelé, mint a hány fokra a fényképész csöve eltért a merőleges állástól.

A görbe vonalok eszméjéveli küzdést kevés rajzolni kezdő kerüli ki, még előre haladt művészek is, kik a vonaltávaránytant nem elég mértani alappal tanulták, igen sokan nem tudnak ezen kísértettől menekülni, mert alap nélkül észlelődnek, néznek forognak az ürben, és ezen alap nélküli forgást a kör eszméjével öszvezarják, de a kép nem tánczol velök keringőt, mint ezen értekezésem elején mondtam: ha egy ürbeni határozott pontot a képre rajzoltam, ezzel oda szegeztem képemet az ürhez, ezen ponton megyen egy szemsugár az ürbeni ponthoz és ez többé nem mozdulván a kép sem mozdulhat (ezen pont alatt nem határozottan vízirányost értek, mert a fejem felett is lehet egy kép síkja).

A görbe vonalzás eszméje ellen nem lesz fölösleges itt néhány határozott tényezőt fölállítani.

1-ször Minden egyenes vonalon végig vitt szemsugár egy egyenes síkot ír le.

2-szor Egyenes sík egyenes síkkal csak egyenes vonalban metszheti egymást.

3-szor Görbe vonal előállítására vagy az ürbeni vonal, vagy a vetületi sík kell hogy görbe legyen.

Tehát ha egyenes síkra görbe vonalat rajzolunk, akkor az ürbenit okvetetlen görbének képzeljük, mint elébb is említém.

Jöhet gyakran olyan helyzetbe a művész, hogy egyenes vonalokat kerekre kell rajzolnia, de azért nem ezen elébb említett fonák eszmék fonalán, hanem egészen más föladat következtében, t. i. feladatik kupolára vagy fülkébe egyenes távlati vonalokat rajzolni. Az egész megfejtése egyszerűen azon alapszik, hogy a szemben van a széle minden olyan egyenes síknak, mely egy ilyen egyenes vonal irányában a fülkét vagy gömb belső színét átmetszi.

Vetület útján is ki lehet számítani az ilyen metszeteket.

De, hogy hosszas ne legyenek, erről csak annyit mondok, hogy leggyakorlatibban, legkönnyebben és legpontosabban úgy lehet ilyeneket rajzolni, ha a meghatározott szempontra egy gyertyát teszen a rajzoló, és egy egyenes síkon elébb kiszámított, kirajzolt minta után meghatározott vonal irányában egy húrt feszít vagy vonalzót tart, melynek árnyéka pontosabban kimutatja azon metszést, a melyen menő görbe vonalat a néző a meghatározott szempontból (de csak is ebből ki-rekesztőleg) egyenesnek fogja látni, mint bármely vetületi számítás, és az illető a fülke vagy kupola nagyságához képest találjon módot ezen árnyékvonalat megjegyezni, megrajzolni, létrán, vagy álláson, hosszú póznával, egy szóval a hogy jobban hozzáfér.

A görbe vonalzás helytelen eszméinek igen tekintélyes egyének közti nagy elterjedése vitt reá, hogy erről ilyen hosszasan szóljak. Térjünk át más nézetekre.

Hogy egy vonal két végére vitt látsugarak közti mértékek, mind a szögcsúchozói távlat, mind az átmetszet iránya által mennyire változnak, már említettem. Ezen viszonyok visszás hatása semminél sem feltünőbb, mint a körnél és gömbnél.

Steiner Távlatában (Steiner, C. F. C. Grossh. Sachsen

Weimarscher Baurath. F. Johnson et Comp. 1853. Weimar) azt mondja, hogy a gömb távlatba tétele még a kérdések kérdése.

Ez nagyon szomorító volna, ha az még mindeddig felfedezve nem lenne, hogy mikép kell egy kupolát vagy gömböt távlatba tenni; meg van már feelve arra a kérdésre, és Steiner úr is hibetöleg csak a kifejezést hibázta el, s csak azt akarja érteni alatta, hogy a használatban levő megfejtés eredményével nincs megelégedve.

Egy más nagyon tekintélyes művész is állította nekem a többek közt azt, hogy a gömb távlatba tételét helytelenül kezelik, mert több egy sorban álló vízirányos kör, mely a képtől egyenlő távolban áll, a képhez egyenlőleg hajlik, s mindenikkel szemben áll a néző (ez eddig igaz, én is helyeslem), de hogy ebből következtetve *egyformán* is kell azokat rajzolni, azt tagadom. Mert igaz, hogy minden ilyen kör a térben minden oldalról egyforma hajlást mutat, és hogy a gömb mindenfelől kereknek látszik; de az is igaz, hogy egy gömbből csak egy szeletet látunk, egy látsíkoni körnél csak egy húrnak két végéig, nem az átló két végéig látunk. Egy ilyen két látsugárból álló körérintők közti húrra (*c d VII. ábrán*) a szempontból (*o*) a kör középpontjára húzott látsugár (*o-e*) merőleges. Következőleg *minden* kör középpontjára húzott látsugárra a látott húr és viszont, merőleges. Melynél fogva egy közép szempontból szétágazó látsugarak egy egyenes vonalhoz vagy síkhoz *x y* mind más elhajlási fokot képezvén, az ezekrei merőlegesek is mind más-más elhajlást kapnak a síkhoz. Minden a képtől távozó síkoni körnek az említett húrját látom a leghosszabbnak, mint velem szemben álló, tőlem nem távozó vonalat, míg eltávozó irányú lapját a körnek keskenyebbnek látom. Így eltávozó síkoni köröknek mind más-más irányt követő ellypsiseit látom, csak a képre merőleges szemsugár irányában (*A*) körnek ilyen húrja (*p q*) lévén a képpel párhuzamos, csak ennek látom ellypsiseit vízirányos síkon a kép alapjával párhuzamosan menni. Elemezzük távlattanilag is ezen eredményt, p. o. azon távlattani axioma áll, hogy *minden ürbeni távozó vonalnak a képen ott van eltűnő pontja, hol a vele párhuzamos látsugár a képet átszúrja.*

Igy $o e$ látsugárra merőleges $c d$ -nek távlati eltünő pontját az $o e$ -re menő merőleges $o x$ fogja meghatározni *x-ben* ($y x$ úgy vétetik itt mint a képen meghatározott láthatár) melynél fogva a $c d e$ körnek egész hosszában és nem rövidítve látott $c d$ húrjának az x -re menő $f g$ vonal lesz képviselője, és mint ezen körnek leghosszabbnak látszó átmérője (vagy jobban mondva húrja) mely a láthatárral épen nem párhuzamos. Az $n s$ -nek az $o m$ -re merőleges z határozna meg eltünő pontját, és így tovább akárhány kör volna, mindeneknek változnék alakja, míg $p q$ -nak képe $h i$ a láthatárral párhuzamos lenne, mert az A -ra menő $o r$ egy úttal a képre is merőleges levén, az erre vont merőleges, a láthatárral párhuzamos, melynél fogva $h i$ is a láthatárral párhuzamos alakot öltene. A laphoz különböző hajlású hurok végeire menő látsugár nyílásai a vetületi lap vagy a kép lapja által ($y x$) nem egy irányban levén átmetszve, az ebből eredő mértékek is változnak, a hajlottabb metszetekéi, t. i. a kép széle felé hosszabbodnak, mint $c d$ húr mértéke mind a mellett hogy távolabb van a szemtől mint a vetületi lap, mégis hosszabbnak látszik $a b$ mint maga $c d$, és így nem csak a többinél $p. o. k l$ -nél hosszabb, hanem magánál a húr geometriai mértékénél is, holott a jobban szembe esők rövidebbnek látszanak az ürbeni mértéknél, mint $k l$ rövidebb $p q$ -nál, mert a vetületi sík az érintők közti szögletet nagyon hajlottan metszi át. Így a látsugárra merőleges húr a képtől ámbár elhajló, de a kép is elhajló ott a látástól, így az elhajlott $a b$ csak nagyobb közzel képviselheti a merőn szemben álló $c d$ mértékét, (lásd *ábra I.* és a gömbre nézve *ábra VIII.*). Ez annál érezhetőbb minél kisebb (s így helytelen) távval kezeljük a kör-távlatot; én itt azért vettem kis távot, hogy ezen aránytalanságnak látszó viszony jobban szembe tűnjék.

Ezen igazsággal ne hozza senki ellentétbe Thibault Távlatában (a 114-ik lapon) egy hosszú sor-oszlop egyenlősége eszméjét, mert az a kép síkjának az oszlopsor vonalával a szemtöli távola arányának egységét, és nem annyira az oszlop vastagságának a képeni metszése tökéletes egyenlőségét foglalja magában. De nem elég tisztán lévén megfejtve, így is lehetne magyarázni. Kevés szóval, azt érti, hogy egy vo-

nalon, melynek minden pontja a szemtől más távban esik, az egyenlő mértékeknek a képen is egyenlő vetülete esik, az ürbeni vonal távaránya a képével egy lévén, t. i. ha a vonal a képpel párbuzamos. Ezen mérték-változából nem von le azon körülmény, hogy egyenlő talapú hosszabb szárú háromszögek kisebb fokú csúcshöget zárnak, mert ezt az ürbeni vonal és vetületi lapnak a csúcshögtöli távolság arányának egysége kiegyenliti, söt még az a viszony is van, hogy minél távolabb áll a kör, annál nagyobb húrját látjuk, mert az érintöknek nagyobb közeledése van a párhuzamhoz. De ez egy képen érezhetlen lévén, az érezhetőbb különbséget a fennemlített okok szülik.

A gömbök is ezen utolsó okok által kapnak a képen változtatott alakot. Ez egyszerűbb talán és hamarább megfejtethö, ha az ürbeni gömb látszó széleire menö sugarakat egy kúpnek veszszük, melyet egy síkkal átmetszünk. Igen egyszerű, hogy a metszet síkja, ha azt nem merön, hanem ferdén metszem át, nem lesz kerek, a szerint a mint többé vagy kevésbbé ferde a metszet, vagy még egyszerűbben, ha egy gyertya *elé* tartunk egy gömböt, a falhoz csupán meröleges irányban lesz kerek árnyéka, és minden más ponton annál hosszabb minél jobban elhajlik ettöl, p. o. (*VIII. ábra*) o szögletbölí *c d* sugár közti gömb vetülete *f e* síkra a síkon *f e* mértéket kapja, míg a gömb középpontján átmenö sugárnak a síkot érintö pontjára a síkon esö meröleges irányban az árnyék mértéke tisztán az addig menö sugár szögnyílás *c d* mértéke lesz. Ebböl következik, hogy a képen csak a láthatár közepén, azaz a látsugarakat merölegesen fölfogó helyen lehet a gömböt egészen kerekén rajzolni, de minél távolabb attöl, annál hosszukábbra kell alakítani, mert a lapra nagyon ferdén menö látsugarak csak akkor alkotnak egy kerek kúpot, mint a térbeni gömbön.

De ezen visszásnak látszó eredmények akkor lesznek csak nagyon feltünök és kellemetlenül hatók, ha a képtöli szemtávot (distanz) *oly kicsinyre veszem, hogy az által a kép szélére menö látsugarak nagy elhajlást kapnak. Ezt tenni értelmes művész nem fogja, legalább tennie nem lenne szabad.*

Hasonló összeütközésben találják sokan a természetben tett észleleteket, és a nem első alapra, hanem csak következ-

tetésekből származó axiómákra épített tant, p. o. a tükrözésnél.

Itt ugyan is, mint tudva van, az alapeszme az, hogy a beeső és visszavetődő szög egyenlő. (L. a IX. ábrán) $a b f$ szög egyenlő $c b d$ szöggel a $d f$ tükrőben látott c pont az $a b$ szemsugárban van, még pedig olyan messze b -től mint a c a b -től, $a b f$ szöglet $d b e$ szöglettel csúcsszög és így egyenlő, tehát $d b c$ és $d b e$ szögletek egyenlők. Ha c és e pontot egy vonallal összekötöm, egy olyan egyenszerű háromszög áll elő, melynek a csúcs-szögletet elosztó $d b$ merőleges a talapjára, és megfordítva a $c e$ talap a $d b$ -re, ha $d f$ egy vizirányos sík $c e$ egy függőleges vonal. Így az $a c e$ közti sík függőleges, és ha ezt egy függőleges sikkal ($b-i$) bárhol átmetszem, az ezen síkoni metszés függőleges lesz, így mind a függő vonal $c d$ képe gh vonalon, mind annak tükrözött képe hb vonal függőleges lesz.

Ezen mértani igazságra alapítatik azon egyszerű perspektívai szabály, mely nem egyéb mint a mértani számítás eredménye, hogy t. i. minden ürbeni pontnak tükrözött képe a tükrőrei merőlegesben van, a tükrőtől vele egyenlő távolban.

Ezen és sok más ilyen eredményezésből axiómák a távlat kezelésénél rövidebb úton vezetvén célhoz, e tannak rövidített úton is nagyra terjedése miatt, nehogy sokan visszajedjenek, sokan az előadás és kezelés rövidebb módját alkalmazzák a tanításban. Mások meg a középpontra vetületek tanaképen kezelik, mely könnyebben felfogható, de hasonlíthatlanul több vonalozást kíván, tehát hosszabb munkával jár. Bármelyik úton induljon valaki, célhoz juthat, mert egy célhoz és egy eredményhez vezet mindkettő. Leginkább célhoz vezető, legtisztább ismereteket szerezhetni, ha mind két modort szakadatlan folyamban tanulmányozva, egyiket a másikkal megfejteni igyekszik. Legrosszabb, legtöbb zavart okozó, különböző alkalmakra, különböző tan szerint szerezni össze nem függő, hiányos fogalmakat.

Visszatérek előbbi feladatomhoz. Több művész tette nekem azon észrevételt, és többnek művén láttam ily nemű okoskodásnak nyomait, hogy a $c d$ vonalból az a szempontra visszavert sugaraknak a $d f$ vonalat érintő visszaverődési pontja (b) a $d f$ síkon lévén, ezen síkon a szemhez tartanak ;

és hogy vegyünk fel például a kép két szélére két függő vonalat, p. o. a *X. ábrán* D-F oszlopok külső vonalait, melyek a vízben tükröznek, a látsugarak (*L f K f*) egyenes vonalban menvén ezekre, a víz színén levő látsugár visszaverődési pontjai a víz színén a néző lábánál (*f* ponton) összekezdnek.

Ezen nézetből kiindulva többen festették a hold tükrözését ferde és nem függőleges irányban képeiken; *XI. ábrán a.* De nagyon helytelenül. Észleleteik az űrben nem alaptalanok, és nem helytelenek, de igen a vetületi lapon. Vegyük fel *b z* vonalat (*X ábr.*) *b i z v* vetületi lap alapjának, a valódi távlat *y f*, tegyük fel ezen *b z* talaponti látsugár-nyílások fokait, melyeket az *m u x n, f*-ben képeznek, a *b i z v* képen *r q* láthatárra *a w* távlattal, *m f*-nek *a o* satb. lesznek képviselői. A távlat szabályai szerint az *a p* látsugárral párhuzamosak távlati összekezdő pontja *p* lévén, az *n* pontból *p* pontra húzott vonal nem egyéb, mint *n* pontból *a p*-vel párhuzamos vízirányos vonal, azaz *n k*; így $m o = m L$ stb.: ezek vég eredményben a képen függőleges alakúak, de csak a víz színén fölül képviselnek függőlegest, azon alul pedig, azaz a víz színén, vízirányos távozó távlati vonalat, mely a víz színén a tükröző vonal irányának a képzezi hajlása fokát képviseli. Az egész zavar nem egyéből származik, mint egy távlati vonalnak a képen szabályos állásfoglalásából. Hogy hosszas ne legyenek, csak annyit mondok, mikép a képen két függőleges alakú vonal, ha vízirányú eltávozóknak képviselője, azon fokra széledni látszik, mint ezeknek a láthatáron egymástóli távolsága a határozott távpontbóli látsugarak között elfoglal.

Két függőleges a szemtől szétmenő síknak függő lapon függő metszete lévén, ez a képen a látsugársíknak a szemtől végetlenig terjedő egész alakjának képe, legyenek az ezen síkoni vonalok függőlegesek, vízirányosak vagy bárminő elhajlásuak, függőlegesek, melyek a kép talapjától annak tetejéig terjedhetnek, s így párhuzamosak, vagy bárminő irányban hajoljanak ezen síkon, és így mint távozók egymástól is távozók, vagy mint a nézőhöz is közeledők, egymáshoz is közeledők.

Minden ilyen két síkon eső bármilyen elhajlású vonal a képen mint vetületi lapon két függőleges, egymással párho-

zamos vonalat eredményez, akár vetületi, akár távlati axiómák szerint számítassék, és az egész zavar abból ered, hogy az ürbeni, a vetületi és távlatilag rajzolt vonalok összetévesztetnek egymással.

A távlatokban csaknem általában a víztükrozésnél nagyon kevésbé van számításba véve a nem nyugodt s így kisebb vagy nagyobb hányatású víztükrozés.

Thibault ¹⁾ (I. I. ábrát) a tengerben csak úgy mint egy kis tóban, egyenes sikon ²⁾ teszi a visszaverődés pontjaini látsugarak közé a nap és hold képét. T. i. a láthatáron alúl vele a tükröző siktól egyenlő távolban. (L. a XI. ábrát).

Ugyanezt teszi *Schreiber Guidó* is ³⁾, és a nevezett ponttól előre, a kép talapja felé elnyújtja azt a hullámok tetején. Ez csak úgy állana, ha azon ponton túl a tenger sima metszett tükrör lenne, és csak azon innen hullámoznék.

Thibault még azonkívül úgy rajzolja, mint két vízirányos párhuzamost, a víz hullámain a napnak vagy holdnak két széléről hosszúra nyúló, és két egymástól a szemből $\frac{33}{60}$ fokra nyíló függőlegesen párhuzamos, de vízirányban egymástól $\frac{33}{60}$ fokra távozó tükrözési látsugarak síkjait, melyek, ha a tükrörsík a napig nyúlnék, a nap roppant terjedelmére szélednének, t. i. az égi test tükrözött képét kétfelé osztva, középeről a láthatárra húz függőlegest és a láthatár ezen pontjától (XI. ábra b.) húz a nap széléről két vonalat, mint két ürbeni vízirányos párhuzamost.

Ezt *Schreiber Guidó* a Laurent Távlatánából mint hibát hozza fel ugyan, de állítását nem okadatolja semmivel, sőt még az első hibát, mint felebb említettük, ő is elköveti.

A közel látott folyó vagy álló víz gyenge gyűrűzésénél kevesebbet változik a tükrözés szabálya, a szerint a mint a

¹⁾ Anwendung der Linien-Perspective etc. herausgegeben von Chapuis. Nürnberg bei Johann Leonhard Schrag. 1834.

²⁾ A szövegben (95. lap) pedig különös ellenmondásképen a tenger felületét számtalan homorú és domború, hengeralakú stb. síkból állónak írja. Hogy a szöveg a rajzzal nem egyező, abból azt lehet gyanítunk, mikép író és rajzoló nem egy és ugyanazon ember volt, más írta és más rajzolta képeit.

³⁾ Malerische Perspective von Guido Schreiber. Karlsruhe 1854.

tükrözés síkjáni sugarak visszaverődése a hullámzó sík sok hajlásain több ponton kap visszatörődési szögletegyenlőséget. Melynél fogva az ürbeni egymás fölött függőlegesen lévő pontok, több egy vonalbani pontokon tükrözvén, egymás helyét felcserélik és így összezavarodnak, függőleges irányban (a nap és hold képei is) megnyúlnak, és a vízirányos keskenyebb tárgyak és vonalak képei hol egészen elenyésznek, hol összeolvadnak.

A tükrözést gyengén mozgatott vizen, a tükrözési látsíkok egyenes vonalánál csak kevéssel látjuk szélesebbre menni, de ez is megtörténik, mind a mellett, hogy a viznek a képpel párhuzamos metszésein hullámai, görbédesei nem nagyon érezhetők, és gyöngyei hajlásai miatt csak ezen síkhoz közel adhatnak olyan hajlást, mely sugár visszaverő merőleges hajlást képezzen. De az alak szüntelen változik, és a fényes sík nem csak nyúlik, de szélesedik is, és mikor a hullámok magosak, a víz színét nem lehet mint sima tükörlapot venni fel. Minden egyes hullám egy olyan tükörsíkhöz hasonlít, mely egy sphaera 8-ad részét, vagy minden irányban $\frac{1}{4}$ gömb öblét vagy többet is képvisel, tehát a láthatártól kezdve az előtérig minden hullám hordja a nap vagy hold képét, sőt hordhatja a fejponttól egész a láthatárig terjedő egész látásom képét minden egyes hullám, de még a hátam mögötti színeket is, mert néha homorú hengeralakot is képeznek a hullámok, midőn a hullám teteje átömlik, ilyen sokszor több mint félhenger-alakú hullám öblében és domború tetején a hátam mögötti láthatáron alúl levő tárgyak, sőt egész sphaerai látásom kaphat tükrözési pontokat (l. a XI. ábrát).

Thibault és *Schreiber* is hibásan rajzolják a nap tengerbeni tükrözését. A nap ugyanis nem hogy akkor nem tükrözik, ha 3 — 4 fokkal a láthatáron felül van (mint ők rajzolják) *ugyanannyi fokkal a láthatáron alúl*; de sőt ha már 45 foknyira emelkedett is, *mindig a láthatáron kezdve* tükrözik a tenger színén, mely egészen *égni látszik*. És a nap vagy hold nagyon magosra emelkedésében kapjuk az előtérbeni hullámok öbleiben a nap vagy holdnak hozzá hasonlóbb képeit, azt is inkább szélességre mint hosszúságra nézve, a hullám öblös vagy domború lévén megnyújtja vagy összebb húzza azokat.

Ezen égi testek lát fok-szélessége is többé nagy szerepet nem játszik, mert ezen vonaloktól nagyon távol levő hullámok is képeznek a visszavert látsugár síkjára merőleges irányt, (l. a XIII. ábrát) A naptól függőleges irány csak annyiban szerepel, hogy két felől ettől egyenlő arányban vesz el a fény. A távol levő nem nagyon átható szín, vagy világosság 12 foknyi magasban sem tükröződik, nagyon hányt tengerben pedig a távolban is a zenith vagy a hozzá közeledő szín tükrözik.

A hullámok nagysága és alakja végetlen különböző, erre szabályt készíteni nem lehet, csak annyit lehet legfőlebb mondani, hogy a ki ilyet fest, utánozza a természetet, az itt felhozott alapokon igyekeztvén haladni, — a ki ilyet nem látott pedig, helytelen rajzzal ne vigyen senkit tévútra.

Tévútakra vezetők továbbá a Távlatanokban az úgynevezett *távlati szabadságok*.

Ilyen „szabadságot“ több szerző enged művében magának s másoknak is, rendszeren nagy művészi tekintélyekre hivatkozván. Ilyen a többek közt a fő szempontnak nem a lát kör közepére tétele.

Thibault Távlatanának közlője művében (Anwendung der Linien Perspective von J. T. Thibault, übersetzt von Albert Reindel. Nürnberg 1834. a 111-ik lapon) a mellett, hogy tekintélyekre is hivatkozik, hoz fel oly esetet, mely csakugyan előfordul néha, hol a „szabadság“ megengedhető. P. o. egy oly képen, mely lenne 8 — 10 öl hosszú, és azon terem vagy folyosó szélessége, melyben egy ilyen kép helyezve van, csak 3 öl széles, így egy ilyen képet minden részein egy ugyanazon álláspontról látni sem lehet, vagy ha lehetne is, nagyon távoli pontjai olyan elhajlott szemsugarak közé esnének, hol ugyanazon foknyílású két látsugár, mely a képnek a nézővel szemben lévő részén egy lábnyi tért foglal el, ott 5 — 6 lábnyi tért foglalna el. Minél fogva az alakoknak ilyen viszony szerinti helyes rajzát kiszámítani nagyon nehéz lenne, és így ezen kényszerített rövid távhoz valóban nem is lenne helyes kötni. Ez azonban olyan kivételes eset, melynél a szabályok alkalmazásában is kivételt kell tenni. Ilyen kivételes csetre

a felebb említett „szerződési távlat“ név leginkább alkalmazható. Az alakok alkalmazott nagyságához véve a távpontokat, legfőlegb 20—22 látfoknyi lapokra kell felosztani a képet, hogy sehonnan nagyon hajlottan ne kelljen reá nézni, arra vigyázzván a felosztásnál, hogy a képtől elhajló vonalok két ilyen osztály válasz-vonalán ne menjenek át. Azonban ilyen kivételes esetekben leginkább igénybe vétetik a művész szakismerete és helyes ítélő tehetsége, hol a helyzet eltérrni kényszerít attól, a mit *Du Fresnoy* is mint szabályt mond: „Puncto vidéantur cuncta sub uno.“ Így nem egy pontról nézhetvén a tárgyakat, melyek minden pontról az ürben is máskép látszanak, és a kép előtt helyet változtatva is más képet adnak, keskeny látfokra osztva és helyes csoportozatú fölosztással a nézőt helyes látpontra utalva, az ürben nem egy irányban lévő és nem egy pontból látott eseményekkel is elég helyes hatást lehet elérni. Ezen esetet én egyszer és mindenkor a panoráma conventionális osztályába sorozom. De öszhatást, szaggatott tárgyak, változó nézponatok és hosszabb egymás után következő perczekben elérni akarni, annyit tenne, mint öszhangzó zenekar öszhatását egymás után következő egyes hangoktól várni.

A *Thibault* és *Schreiber G.* által felhozott szabadságot — a fő szempontnak a kép szélére tevését — nem ezen okkal lehet igazolni, azzal sem, hogy tekintélyek használták, mert ez okokért mindenütt hasonló szabadság meg nem engedhető. Ennek csak ott van helye, hol a néző állása a helyiség által határozva van, és a néző csak ezen ponttal lehet szemben, mert azon esetben, hol a néző a képhez legösztönszerűbben a kép két végétől egyenlő távol áll, ott fonák eredményt ad. Ha p. o. mint igen nagy részén a távlati festményeknek a fölvelt szemtáv (distantia) akkora mint a kép hossza, a szélén lévő főponttól (*XIV. ábrán*) (*a*) a kép másik szélén lesz a szemtáv (distantia) (*b*) föltéve; — vegyük, hogy *c* pontból kell egy távlati, a képhez vízirányos, merőlegest (*c a*) húzni és egy 45 fokra hajlót (*c b*). Képzeld most bárki, hogy *c a* merőleges és *c b* 45 fokú, (holott *c b* hajlik merőlegesebben a láthatárhoz.) Így *c d* párhuzamos lévén a képpel *d c a* szög 90 és *b c a* 45 fokú szög távlatilag. Ezt ilyen különbségű

elhajlású vonaloknak csak úgy fogja venni valaki, ha fel van kerve rá. Epenily visszásan hat az, ha a láthatár nem kellő helyre van téve, mint p. o. emelkedett látsugárban víztükrét, s lefelé irányzottban villámló felleget festeni a természeti igazság ellen van. Helyesen mondja *Du Fresnoy* :

„Naturae sit ubique tenor ratioque sequenda.
Non vicina pedum tabulata, excelsa tonantis
Astra domus depicta gerent nubesque, notosque ;
Nec mare depressum laquearia summa vel orcum.

— — — — —
Congrua sed propria semper statione locentur.“

Egy szóval, azt kell szem előtt tartani mindig, hogy a néző szempontja oda legyen gondolva, hol az magának legösztönszerűbben választhatja állását, legyen a kép függőlap, a néző feje feletti padlázat (plafond) vagy akármily elhajlású lap, helyesen kell meghatározni a néző szeméből azon síkra menő merőleges látsugár pontját. Ezt úgy lehet képzelni, mint egy kathetust, mely körül merőlegesen forog a kép egész síkján a másik kathetus, és ezekhez a szempontból a kép bármely pontjára menő szemsugár egy-egy hypotenusa. Így ezen fő merőleges szemsugár, melyre minden a képen találtató vonal számíttatik, az, mi ha helytelenül van felrakva, alap nélkül építettünk.

De a szempont mozgatósi szabadságánál sokkal zavaróbb az, melyet *Schreiber G.* enged meg, t. i. a két láthatár alkalmazása egy képen. Ezt azonban ő is csak kivételesen, s azon kikötéssel engedi meg, hogy az egységnek ne ártson. Leginkább *Paolo Veronese* tekintélyébe fogódzik, ki ezt gyakran használta, s mivel ezt tekintély használta, még indokot is tud hozzá keresni, nem ugyan a mértanban, hanem a hatás körüli okoskodásban, azt állítván, hogy nagyobb mélységeket lehet elérni, nagyobb rálátást kapván a síkokra.

Ezen nézetnek határozottan ellene mondok, mert elmélyedést, nagyobb síkot hozni a képre szabályszerűleg is lehet. De ezen az úton az egység hatása minden esetben elvesz, ha annyira takarjuk is, hogy az aránytalanság okát nem lehet első pillanatra észrevenni.

P. o. ha egy teremnek előtérbeni magassága 2 öl, szélessége 3 öl, nagy elmélyedésnél a magasság aránya a szélességéhez nem úgy állana többé mint 2 a 3-hoz. És ha egy oszlopokon álló boltozott folyosót rajzolunk (XV. ábra), melynek p. o. az előtérben a képpel párhuzamos ívének sugara az oszlopnak a x részét tenné, nagy távolban az egész oszlop magasságát is meghaladná, mint $e f$ et $e y$ (XV. ábra). Es ha egy hosszú egyenes sétányt így rajzolnánk (XV. ábra) az n és o pontoknál a fáknek 6 vagy 10 öl magosságuk is egy pontba veszvéen el, a sétány útjának vízirányos szélessége több fokra nyilóvá lenne a nagy távolban, és több száz vagy ezer ölet képviselne, holott az előtérben csak 4—5 öl volt, sőt minden vízirányos távozó vonal eszméje összezavartatnék, azon eredménynél fogva, hogy a két távozó függő sík vízirányos magossági vonalai sem egyik sem másik láthatáron, hanem e kettő között összekezdvén egy harmadik láthatárt képeznének. Egy szóval, a függő síkok $a c n$ és $b o d n$ és o pontoknál elveszési pontjaikat találnák, holott a köztöki vízirányos sík vagy a szélesség még kimondhatlan széles maradna.

Paolo Veronese sokszor vett két láthatárt egy képen fel, p. o. a dresdai képtárban levő *Kánai menyegzőn*. Itt a képek, s az asztalnak, hogy a rajta lévő tárgyokat láttassa, az *előbbi fölébe* ismét külön láthatárt vett. Azonban az asztalra nyert ugyan rálátást, de az alakok arányát áldozta föl ezért, s a lábak eltakarása nem hozza az ily nemű hibát helyre. Mert (XVI. ábra) $a b$ asztalra, mely a láthatáron fölül van (XVI. ábra) ha rálátok mint $a c$, ez $o f$ látsugárral párhuzamos síkot képvisel, melyhez ha az alakokat $i k$ vízirányos síkra állítom, a $h i$ alaknak fele magosságát tevő $a b$ asztal az ugyanakkora $n k$ alaknak $\frac{8}{9}$ -ét is teszi, és csak feje látszik, és ha az asztal lapjának a padlóhozi távolával az alakot arányba akarom tenni, hogy mint az i ponton, úgy a k ponton álló alaknak is fele legyen az asztalon fölül, vagy a $k n$ alak fog $m r$ pontok közt a *légben* állni, vagy $k p$ magosságú lenni, és így az asztal előtt állóhoz képest óriás, mely a csoport alakjai arányát elrontja. És ez feltűnik, bármint legyenek is fedezni akarva, és pedig feltűnik láikusoknak is, kik a hibát *megne-*

vezni nem tudják, de a visszás hatásról, mit a kép rájok tesz, panaszkodnak.

Mértanra alapított tannál nincs *más tekintély* mint a mértan. Szabályoktól eltérést senki tekintélyével nem lehet igazolni; a tekintélyek helyesen ott használtatnak, hol a vitásra okoskodásokkal, de nem ott, hol mértani vonalokkal kell felelni. De ily esetben is, csak addig támaszkodhatik tekintélyre minden ifju művész, míg a tekintélyek állításait helyesen indokolt nézettel alapjában megingatni nem képes.

Kit vehetni föl inkább tekintélynek a távlatban mint *Pozzót*, ki folytonosan, csaknem kizárólag ezen téren működött, és a távlatról vetületi modorban kezelve igen jeles munkát írt, és még is feltétlenül őt sem lehet mindenben p. o. az árnyéklatban követni. Mert két kötetű munkájában az árnyékról úgy szólva mit sem szól, rajzait azonban többnyire mind árnyékozza, de oly hibásan, hogy nem csak bizonyos uralgó szabálynak, de sőt okosdásnak sem sok nyoma van rajtok; p. o. egy falmelletti féloszlop (pylaster) árnyéka tisztán jelölve van, míg az előtte álló oszlopnak árnyéka, melytől már az említett féloszlop is kellene hogy árnyékot kapjon, sehol sem látható. Ennélfogva oszlopai nem csak egész, de sőt féldomborúaknak sem látszanak.

Egyszóval, feltétlenül a tekintélyeket sem lehet követni.

Végre egy ellenvetést a távlatban ellen nem hagyhatok szó nélkül, melynek ha nem lehet is minden követelését kielégíteni, de szó nélkül hagyni nagy hiba lenne.

Ez a két szemmel egyszerre látás.

Prof. Wheatstone 1838-ban értekezett erről, és azt állította, hogy a két szemsugár minden tárgyra mentében, a képet két ponton szűrja át, melynél fogva minden tárgynak két képe, két körrajza van minden síkon, és így két körrajzot (contour) kell festeni.

Erre *James Hall* feleletének (Art Journal 1852-ik évi, 89. lap.) tartalma röviden a következőkben öszpontosúl: Hogy ámbár a távlatban szabályai határozott viszonyokra nézve épen oly bebizonyíthatók, mint Euklidesnek bárme-

lyik problémája, mégis két hiányt rejtnek magokban: először, hogy *egy* szemre számítvák, és másodsor, hogy kisebbre adnak mindent mint a természet mértani mértéke. *Prof. Wheatstone* eszméjére azt jegyzi meg, hogy két körrajz inkább a tükrözésre, és ott is inkább a vastag üveg két síkja által okozott két körrajzra emlékeztetne. A két szem látsugara minden egyes ponton összpontosítható lévén, egy síkon lévő két körrajz mindenikét külön tisztán látná a képen a két szem. Hivatkozik arra, hogy a nagy mesterek érzés után használták a két szemmel látás főbb eredményét, t. i. azt ajánlja, hogy a főbb tárgyat kell, mint a melyre a két látsugár tisztalátási pontjai összekezesnek, tisztán és határozottan festeni. *Josua Reynoldsra* hivatkozik, ki azt állította, hogy csak a fejet kell tiszta látásban festeni, a többi részét az alaknak olyszerüleg mint a hogy azok a fejet néző szem előtt félig elmosódva látszanak. *Landseernek*, ki ezt magának megmagyaráztatni kérte, egy kérdéssel felelt, t. i. hogy mikép nézünk ki a háttérbeli tárgyak, ha rájuk nem nézünk? Továbbá azt hiszi *Hall*, hogy a nagy művészek, kik azt használták, különösen a mellékes tárgyak alárendelése végett és csak érzés s ösztön után, nem pedig a két látsugár tekintetbe vétele elvélből tették.

Ez meglehet; láttam olyakat, kik ezt legkevésbbé sem, és másokat, kik ezt nagyon is számba vették. P. o. *Poussin Miklós* sajátkezüleg festett arczképén a háttérbeni egyenes vonalokat épen a fej körrajzáig vivé, ellenkezöleg *Lawrence Lady Gower* arczképén a fejmögötti oszlop talapzatát attól fél fej távolságra elmosódva festé, mi által a fej igen szép emelkedettséget nyert. Tehát mivel némelyek nagyon tiszta, mások nagyon elmosott körrajzot festettek, hihető, hogy csak az érzés volt irányadó, de az áll, hogy nem *Wheatstone*, sem *Hall* az elsők, kik e gondolatra jöttek, mert *Leonardo Da Vinci* (Trattato della pittura. Roma 1817. a 82. lapon) munkájában ezen cím alatt: *Perchè la pittura non può mai parere spiccata come le cose naturali* *), ha nem is ugyanazon sza-

*) Miért nem látszanak a festett tárgyak annyira kiemelkedettek mint a természetben.

Kísértsük meg a két pontból szétágazó látsugaraknak űrbeni testek és távokkali viszonyaiból következtetett eredmények elérhetését szabályozni, kiemelvén lehető röviden a nélkülözhetlen feltételeket.

Egy egyenes sikot, melyet mindkét szemsugár érhet minden pontján mindkét szemmel láthatok egészen a széléig, azaz egész síkjának minden pontján összpontosúlhat mindkét szemsugáram tiszta látásra. Így a tárgyak azon részeit az űrben, melyre mindkét szememből mehet létsugár, nevezzük egész látásbani képnek. Egy közelebb álló lap ($g-a$) mögött kisebb vagy nagyobb távolban levő vonal vagy lap (XVII. ábrán) $d e f$ -nek $e f$ részét láthatom mindkét szemmel, $d e$ vonal részt is látom fél szemmel, az ilyent nevezzük tehát *fél-látásnak*, de ugyanazon időben a másik szememmel az $a g$ sik színét látom d -től e -ig a $d f$ vonal színével együtt, p. o. fölteszem, hogy $g a$ színe sárga és $d e f$ síké kék, okvetlenül a két szín vegyülete zöld áll elő a két szem előtt. Ezt az igaz, hogy ilyen következtetés egész eredményében használni nem lehet, mert a kép vetületi síkján, ezen közép szín által elfoglalt helyen, minden ponton összekezhetvén a szemsugarak, mindkét szemben tiszta zöld lenne, mely emelné a zöld szín elevenségét a fölött, a mi a két külön szemben külön színből származnék. Ennélfogva, ha a valódi látás eredményét tökéletesen nem érhetjük is el, egy halványabb közvetítő színnel mint a kettő tiszta vegyülete, kell a távolabbi tárgynak az elébb álló körrajzához közeleső részeit rokonosítani a közelebb álló színével. Az átváltozási színfokot azonban csak az érzés határozza meg.

Hogy a szemnek kell-e a távol és közel ponthoz igazodni vagy nem, azt itt nem vitatom, (azt hiszem, hogy igen), de hogy a két szem látsugarainak kisebb nagyobb távolbani összekezése fokán, és így (a fennebbi ábrán) az a pontnak a $d c$ vonal előtt, vagy a $d e$ pontnak az a pont mögötti mozgása tisztább fogalom képzői a távaránynak, mint a fél szemnek a távhoz igazodása, az áll.

Ezekből a következő alapigazságot állítom fel :

Két különböző színnek vagy világosságnak egy *tisztán határozott közvonali*g vitt egyhangúsága, kizárja a két szín-

nek szememtől nem egyenlő távolság eszméjét, azaz, két egy közvonalig tisztán menő egymástól különböző szín vagy világosság tökéletesen *egy távban* esni látszik.

Egy gömb vagy henger, egy szóval gömbölyű test még más látsugár viszonyt is képez mint egy sík, mert két látsugártól két érintőt kap P. o. (XVIII. ábrán) $a d b c$ ezen két érintő közti $iv, c d$ csak fél szemben képződik természetesen, a másik szemsugara érintőjén túl az irányában levő távolibb tárgy színét látja. Melynél fogva ennek is körrajzához közeledő részét a gömbölyűedés nagyságához képest az irányában levő távoli színnel rokonosítani kell, mert ha a szélég tisztán maga színét viselő gömbölyű test széle felé nem rokonosítatik a mögötte levővel, nem egész domborúságot, hanem csak egy szeletet képviselhet. Ez azonban nem oly nagyon feltűnő, ha háttere vele rokon színű. És ha egy olyan kis tárgy is mely az űrben kisebb helyet foglal el mint a két szem egymástól távolsága, ha a mögötte levő színnel nem rokonosítatik mint p. o. egy fának az ága a légszínével, attól elválni nem látszik.

James Hall azon Reynoldsrai hivatkozása, hogy a mellékes tárgyakat csak úgy kelljen festeni, mint az ember akkor látja, mikor a fő tárgyra néz, nemcsak a két szemmel látásnak, hanem nagyobb mértékben egy más tényezőnek tulajdonítható, t. i. tisztán csak azt látjuk mire szemünk két látsugara közvetlen irányozva és összpontosítva van, de homályosan látunk ugyanazon időben majd félkört, azaz 150 vagy 160 fokot, ennyi tükrözik szemeinkben, de ezek részleteit nem látjuk. Erre látszott gondolni néha Rembrandt is mellképeinél. Ez azonban több alakú képen, mint p. o. történeti festményen nem alkalmazható, mert ezen tényező egy nagy kép síkján is ugyanaz, t. i. ha ezt *mellék látásnak* vehetjük, csak azon pontot látjuk tisztán egy lapon is, a melyen látsugáraink összpontosultak. Melynél fogva itt ha magunk is iparkodunk, a természet is pótolja a mit elérni akarunk, könnyen túlesünk a helyes határon.

„Dumque fugis vitiosa, cave in contraria labi

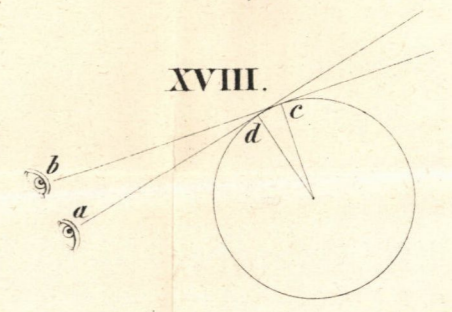
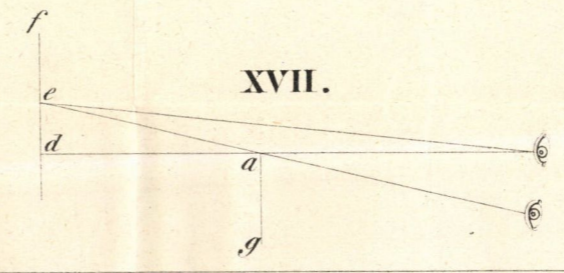
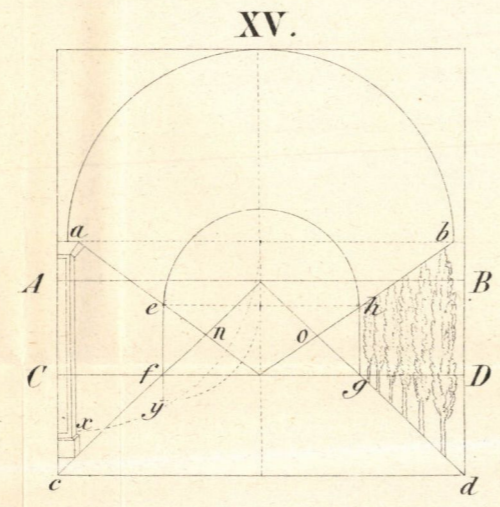
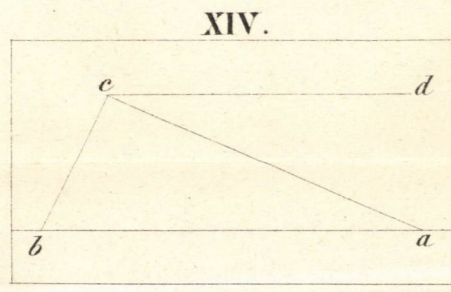
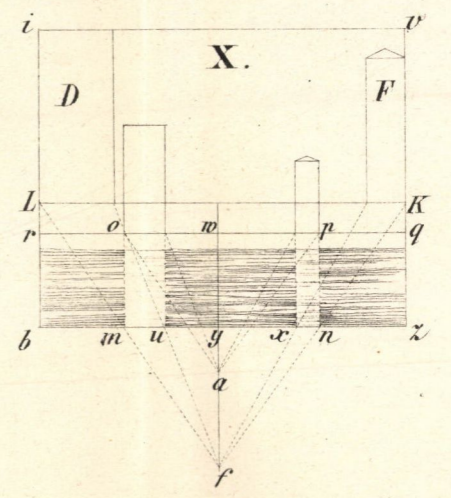
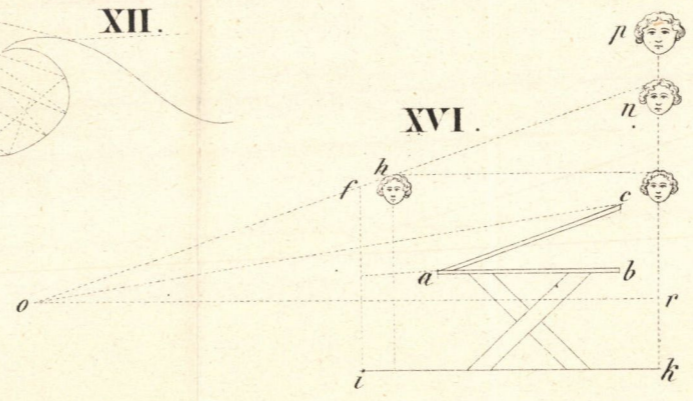
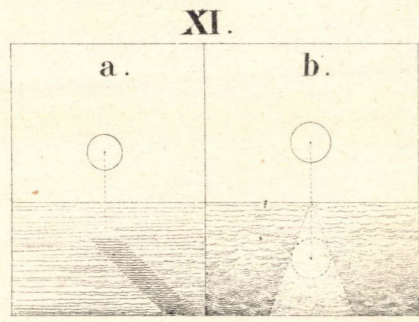
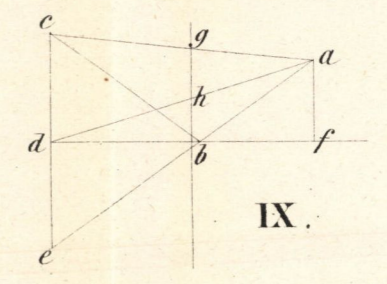
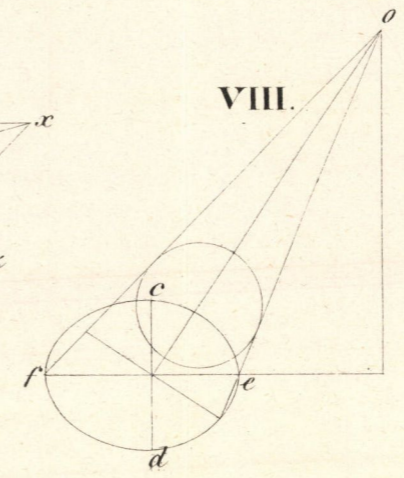
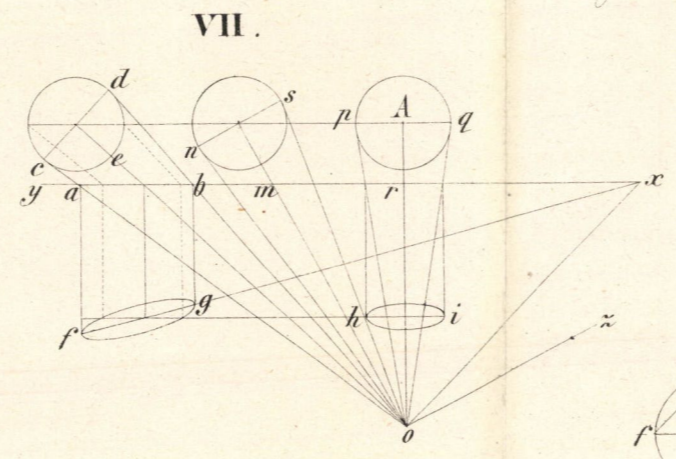
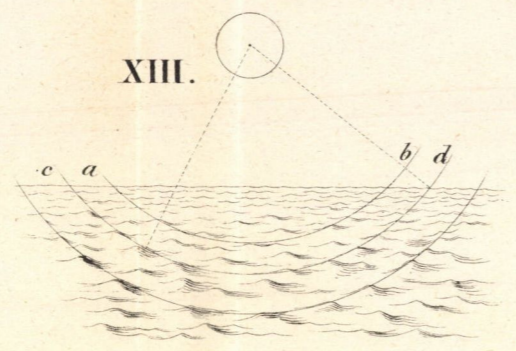
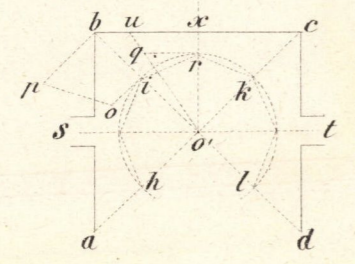
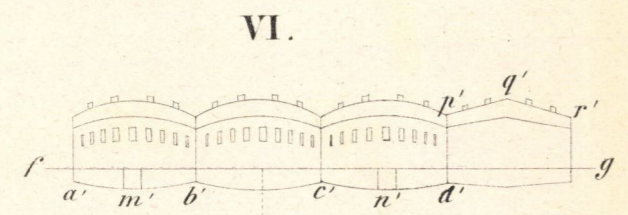
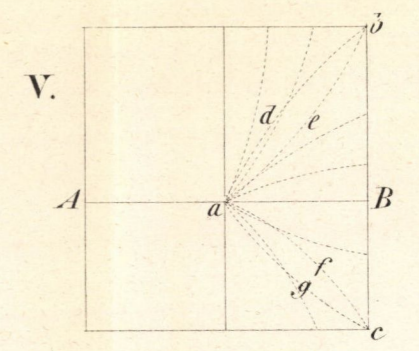
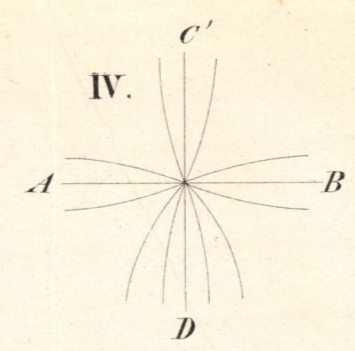
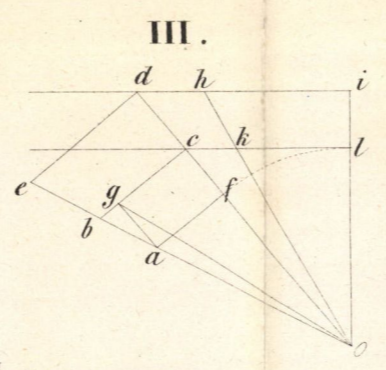
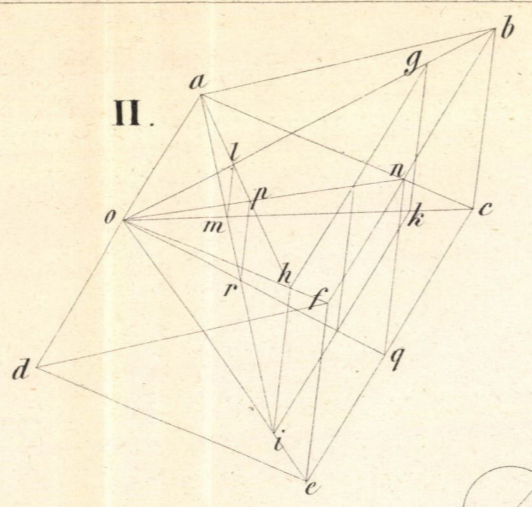
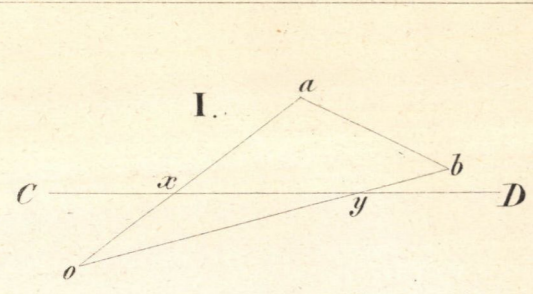
Damna mali, vitium extremis nam semper inhaeret“
mondja idevonatkozólag igen helyesen Du Fresnoy.

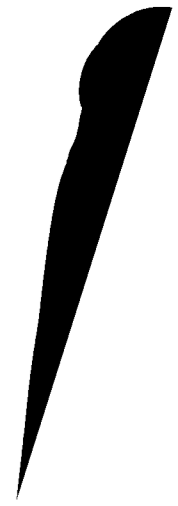
Azt hiszem, hogy a két szem látsugarainak az űrben mozgási szabadságát, az űrben nagyobb vagy kisebb távpon-
tokra összekező fokai és vetületei különbségét, és egyiknek
más, a másíknak megínt más pontra egyik a másík nélkül
hatását, egy határozott síkon nem lehet ugyan eléadni, de az
eredmény következetes lévén, helyes következtetéssel igye-
kezni kell a hiányokat kevésbé érezhetőkké tenni, a fenn-
említett *egész látás féllátás* és melléklátás helyes alkalmazása
által, és így azon téren is hol a művész határozott szabály
helyett érzésre utaltatik az érzést helyes következtetéssel he-
lyes irányban kell művelni.

Még *James Hall* második ellenvetése vár még feleletre,
hogy t. i. a távlat mindent kisebbre ad mint a természet
mértéke.

Ebben igazá van ugyan, mert ha egy egész élő alakot
festünk mely a kép előtteren csak egy két lábnyira is belebb
áll, már ötöd vagy hatod részével kisebbnek látjuk a termé-
szet mértékénél. De ezen viszony körül szabad a művésznak,
mint kisebb, úgy nagyobb mértéket is venni a valónál, pél-
dával ha egy élő egész alakot kell festeni, az alak távolát venni
föl a mértani mérték képviselőjének. Sőt *Schreiber G.* azon
véleményét osztom, hogy a mennyiben az emberi alak a te-
remtés mesterműve, ennek elsőséget lehet adni a mértékek
irányában is, és mint a zenénél hol az emberi hang megszólal,
ott a többi hangszer csak, mint ezt emelő, mint háttér szere-
pel, és ennél fogva annak egészen alárendeltetik; úgy a fes-
tészetben is a mellékes tárgyakat mindenben, t. i. a hangulat-
ban is ennek alá kell rendelni. Így a mértékben is a művésznak
szabadsága csak az arányok helyessége mellé köttetik.

A távlatokban még mellőzött, de szükséges proble-
mákról, mint hiányok és nem hibákról nem esvén ez érte-
kezésem körén belül, más alkalommal fogok szólni.





A PHILOSOPHIÁNAK PHYSIOLOGIAI FOR- DULATÁRÓL NÉMETHONBAN.

SZÉKFOGLALÓLAG ÉRTEKEZIK

ALMÁSI BALOGH SÁMUEL, LT.

Midőn e nagy diszú gyülekezetben, hol édes honunk kítűnő tudósainak fényes koszorúja által környezve szemlélem magamat, legelőször lépek fel, és pedig nem csak felszabadítva, de fel is hívatva a szólásra: megvallom, a benső tisztelet mellett némi remegés szállja meg keblemet, és inkább tartozásom érzete, mint magam iránti bizalom bátorít e tiszt teljesítésére. Philosophiai tárgyról kell értekezniem, s hogyan emelkedjem én a philosophia magas régióiba, vagy bűvárkodjam annak mélységeiben, ki e pályán inkább csak dilettánsnak mint avatottnak érzem magamat? De mivel szólnom kell, teljesítem tisztemet, elnézést reményelve arra nézve, mi tölem legjobb igyekezetem mellett is nem telhetnék.

A philosophiának physiologiai fordulatáról kívánok szólni, mely az újabb időkben Németonban, a tulajdonképi tudományos philosophia fészkeben, nagyon elhatalmazván, folytonos élénk vitákra s harcokra nyújt alkalmat. Értem a philosophiának physiologiai fordulatán azon bölcséleti módszert, miszerint sok új német bölcsészek a philosophiának legfőbb szemlélődési tárgyait, ú. m. világ-, szellem-, sőt magának istennek is lényegét és munkásságát egyenesen a létszerességből vagy életművességből (organismus) akarják kimagyarázni, némelyek egészen anyagilag, mások eszmeileg is, mi természetesen világistenletre (pantheismus) vagy pedig atheismusra vezet.

Tárgy-választásomban két indok vezérlett, egyik: mivel a bölcseletnek ezen fordulata az emberiség legbensőbb s legszentebb kívánataival ellenes; másik: mivel a szemlélődő bölcsészek által az eszmeiségnek (idealismus) a legfensőbb

fokig kivitele után, korunk jelen szükségéhez legillőbb feladatnak tartatik a pozitívhoz, a történelmihez visszatérés, kiváltképen pedig a philosophia történelméhez. Ezt tevő Német-honban *Hegel* legújabb biographja *Haym* ezen szemlélődő lángész fokenkénti fejlődésének és öszves philosophiájának részletes s kritikai rajzával. Honunkban szinte idves foglalkozásnak nyilvánítá ezt, és igen helyesen, Tudományos Akademiánk egy jeles tagja. (L. A Hazai bölcsezet jelene. Sárospatak. 1857. 165. s köv. l.). S hogy is ne? Hiszen minden nagy bölcsest ez vették nehéz, és vég czéllal alig biztató hosszadalmas pályájokon iránytú és tovább építhetési alap gyanánt; enél fogva nyilvánította *Hegel* is a maga philosophiai alkotmányát, mint minden megelőzött philosophiák elveit magában foglalót, valódi és legkifejtettebb, leggazdagabb s legeggyüttesebb (legconcrétebb) philosophiának. Nem tettem hát talán hibás fogást, midőn e csekély értekezésben, a történeti szempontból indulva, a kísérletet a philosophiának egy német-honi legújabb tüneményére nézve megtenni bátorodom.

Hogy a philosophiának ezen fordulatára a természettudomány s különöscbben a physiologia szorgalmasb és nyomosabb üzése, mint szinte az életben uralkodóvá lett anyagi ipar is tetemes befolyással volt, tagadni nem lehet; mindazáltal a dolog valódi eredete fentebb, és mélyebb kútfőben rejlik, ú. m. a pusztán szemlélődő bölcséletben, melynek két ide viszonyló fő hősei *Schelling* és *Hegel* valának. Állításom igazolása végett szükségesnek tartom a philosophia menetének ezen irányát lehető rövidséggel felmutatni önmagok és nevezetesb követőik rendszereikben, s úgy azután mind ezekről saját nézeteimet is egyenesen, de igénytelenül nyilvánítani.

Schelling, mint tudva van, a *Fichte* alanyi eszmeiségéhez a tárgyasságot is hozzá kapcsolta, úgy azonban, hogy az alany és tárgy azonságát állítná. Ő szerinte „a philosophia azon pont megismerésében áll, melyben egység és mindenség azonos. Ennek (t. i. a philosophiának) első és szükségképi célja, minden dolgoknak istenből, vagy az általányból születésüket megfogni, és a mennyiben az alanytárgyítás (Subject-Objectivirung) örök actjában az egész reál oldalt a természet teszi, tehát a természetbölcsélet az első és szükségképi oldala a

philosophiának. Ennek elve és eleme az általános azonság, de ez örökre megismerhetlen és önmagába burkozott volna, ha magát mint alanyiség a tárgyiségbe át nem változtatná, mely átváltozásnak a jelenelő (erscheinend) és véges természet a jelképe.“ (L. Vorlesungen über die Methode des akademischen Studiums. Von F. J. W. Schelling. Tübingen. 1803. 254. l.).

Schelling természetbölcseletét leghívebben és legterjedelmesebben *Oken* vitte ki. Ő a *Schelling* általános közönyét (különzetlenségét? absolute Indifferenz) való nevén semminek (Nichts) nevezvén, és szinte *Schelling* szerint ezen semmiben rejlő kettős oldalt, ú. m. istent és világot megkülönböztetvén, ezen ugyanazonos kettősségből összealkotta az egész mindenség létszerűségét (organismus) minden különféleségeiben, a nélkül, hogy a mindenegység elvét pillanatig is elhagyná, és ekként felállított egy physiologiai pantheistikus rendszert, melyben a mindent fel- és összefogó ritka talentomot, vagy a kivitel merészségét, vagy a minden különfélék folytonosan egységre vivésében s azonosításában ügyességét bámuljuk-e inkább? nehéz volna egyelőre elhatározni. Elég hozzá, hogy kik ő utána e philosophiai bölcseleti úton járdaltak, *Schelling* mellett ötöt vették kiváltképen kalaúzlú, mint e részbeni tovább fejlődésre gazdagabb kútfőt.

Ezek közé tartozik a sokféle képzettségű, mély gondolkodású philosoph és természettudós *Carus*, ki *Psyche* című híres munkájában, *Schelling* szellemében felvévén elvül, hogy minden tudatos a tudattalanból (tudatnélküliből) származik, az aethert (mit *Oken* anyagi semminek, de egyszersmind minden élet elvének mond) veszi alapúl, és ezen aetherből, de melylyel az isteni mindig elválhatlanúl együtt van, hozza le az életművezet kifejlődését, nevedését, fokozatait; az állatok lelkét, s majd az emberét is, a tudatnélküliség állapotától fogva minden életkorokon keresztül azon felső pontig, melyen az ember teljes öntudatú és szabadsággal bíró szellemmé lesz, s mint ilyen a természetten felül emelkedve egyéni életét állandóan megtartja, azaz halhatlan.

Fechner, a szellemdús és eredeti gondolkodó fő (kit azonban néhol ábrándosnak mondhatnánk, ha munkáját sze-

rényen csak kísérletnek nem vallaná), még messzebb üzte a physiologiai pantheismust, midőn egy igen terjedelmes munkájában (Zend-Avesta oder über die Dinge des Himmels und des Jenseits. 3 Theile. Leipzig. 1854.) *Schelling* és *Oken* után indulva, a csillagzatoknak s azok közt földünknek is nem csak valóságos lelket, de sokkal fensőbb fokú egyéniséget is tulajdonít, mint milyen a mienk embereké, kik e hatalmas lény szüleményei vagyunk; a többi csillagokat pedig, s különösen a napot még sokkal tökéletesb egyéneknek, halhatlan angyaloknak nyilvánítja, úgy azonban, hogy mind ezek fölé helyzi istent, mint minden lét és munkásság egészletét (Totalität), kinek kivüle semmi külvilág, kinek ellenében semmi lény külsőleg nincs, hanem minden szellemek az ő szellemének, minden testek az ő testének belvilágában mozognak, mi vel a testvilág isten teste, és a szellemvilág isten szelleme. (I. Th. 365—6. l.) A tudatot szinte kiterjeszti minden csillagokra is. Isten, úgymond, tud mindent, mi a csillagzatok lelkében, a csillagok mindent, mi az ő teremtményeik lelkében, a teremtmények mindent, mi az ő saját gondolataikban történik. (U. ott 46. l.). Egyébként *Fechner* nem tagadja pantheismusát, sőt azt a vallás tanaival megegyeztetni igyekszik, mit azonban az újabb szemlélődő bölcselek csaknem mindnyájan cselekedtek. Megjegyzendő még, hogy a földnek és minden csillagoknak szakadatlan tovább fejlődésével magát istent is folytonos előmenetben és tökéletesülésben mondja lenni, úgy hogy, mint maga kifejezi, a korosabb isten mindig többet tud, mint a fiatalabb tudott, minél vastagabb anthropomorphistico-pantheismust alig gondolhatni.

Legvilágosabban s legteljesebben kifejtve láthatni szemlélődési oldalról az életművezeti bölceletet egy újabb munkában (Der natürliche Weg des Menschen zu Gott. Nördlingen. 1858.), melynek szerzője megnevezve nincs, s mint az előszóban mondatik, nem él többé. Ez a ritka éles elméjű és mély gondolkodású bölcs, ki önbelátását követve, őszinte igazságszeretettel s hév lelkesüléssel a bölcsészet legfőbb tárgyait rövid, de velős munkájában összefoglalja, nem csak a véges élő lényeket, hanem magát istent is életművesnek állítja. „Nincsenek, úgy mond, egyéb lények, mint életművesek.

Minden valódi lény élő és életműves egyszersmind. A makrokosmos az egy határtalan életművesség; a mikrokosmosok a korlátolt életművezetek" (51. l.). Ő szerinte is a nagy világtömeg és a végtelen tér az isten teste, de egészen eltérőleg Fechnertől, nem tulajdonít annak külön életet. A csillagoknak, mond ő, nincs külön saját életök; csak részei ezek az egy határtalan természettestnek, csak tagok az ő megmérhetlen testén. Az életművesség elve szerint ez a bölcs világos kettedességet (dualismus) veszen alapúl; nincs, úgymond, lét-aljzat (Unterlage) és tulajdonság (Eigenschaft) nélkül; minden valódi lét csupán két állórész egyesülése által gondolható, a kis világokban korlátolt és véges módon, a nagy világban korlátlan és végtelen módon. A megmérhetlen viláépület az örök térben nem istenen kívül van, hanem az ő saját életművezetének kifejlése, a kis világ pedig az ő végtelen különféleségű eszméinek magán kívüli valósítása, melyeket, hogy való (real) lételre juthassanak, a maga testének betöltött teréből, a földből levé a szükséges anyagot, és művészileg teremté abból a korlátolt testet, hogy abban mindenik külön eszme az ő saját életét elkezdje és kifejtse.

Mi az anyagátszatot illeti, csudálni lehetne, hogy az újabb korban legelőször is éppen a legszemlélődőbb eszmeiségből jött ki a legvastagabb anyagosság, ha már Plátó nem mondotta volna, hogy minden dolog a maga ellenkezőjéből ered. Itt is úgy lön. *Hegel* úgy vette fel istent, mint általános szellemet, eszmét, és ezen eszméből hozza ki a mindenséget minden teljességeivel a fogalomnak dialektikai önmozgalma által, és ez eszme a tüneményvilágból ismét visszatérván önmagába, lesz általános szellemből öntudatos szellemmé. *Feuerbach*, ki azonban, mint látszik, csak a keresztyén vallás ellen akarta kiönteni philosophusi mérget, ezt az öntudatos szellemet merő emberi képzelődésnek, csalódnak nyilvánítja. *Hegel*ből indul ki, de megfordítva az ő tételét. „Ha, úgymond, a hegeli vallásbölcseletben a mystico-speculativ ész álláspontján a legfőbb tétel ez: *az ember tudása istenről, isten tudása önmagáról*; a természeti ész álláspontján az ellenes alaptét áll: *az ember tudása istenről: az ember tudása önmagáról.*“ (Das Wesen des Christenthums von Ludwig Feuer-

bach. Leipzig. 1841. 18. l.). Ő szerinte a vallás az ember öntudata tudat nélkül, azaz, a vallásban az ember a maga saját lényét teszi magának tárgyúl, a nélkül hogy tudná, hogy az az övé, úgy képzeli azt, mint valamely más lényt, s ezt hiszi istennek. Neki az istenség fogalma az emberiség fogalmával egy; minden meghatározások, melyek istent istenné teszik, az embernemre illők, egyéneken korlátoltak, de az egész nemben korlátlanok. Neki a hit lénye ez: hogy a mit az ember kíván, az van, — ő kíván halhatlan lenni, tehát halhatlan; kívánja, hogy legyen egy oly lény, ki mindent tehet, mi a természetnek és észnek lehetlen, tehát létezik oly lény stb. A világ örökké való, halhatlan csak az embernem, vagy az emberiség lénye, az emberi egyének a test halálával teljesen elenyésznek. Végre az egész vallás mysteriumát (mint maga szól: *nyilván és becsületesen, világosan és határozottan*) ezekben mondja ki: Az élet isten, az életélv istenélv, a valóságos életöröm valóságos vallás.

A mai anyagászat egészen a physikából és physiologiából indul ki; minden önálló szellemi lényt általában megtagad, s azt vitatja, hogy a mit léleknek, szellemnek neveznek, nem egyéb, mint anyagok öszmunkálásának természeti és vegytani eredménye egy életműves test terén belől. — *Czolbe*, ki az anyagiség elveihez legvilágosabban ragaszkodik, ámbár az etikában vallásos érzületet mutat, a szemlélhetőséget kívánja első okfövé emelni a gondolkodásban, feledve, hogy vannak észrevehető dolgok, melyek nem szemlélhetők, p. o. a hang, íz, szag, fájdalom, időfolyam. Rendszerét sensualismusként nevezi, mivel az minden ismereteket az érzékmunkásságból vezet le, az érzékmunkásságot pedig az érzékszerek gépi ingásaiból, melyek az idegtömegben az agyvelőig hatnak, és ezen ingások, melyek míg egyenes vonali irányban mentek, tudatnélküliek voltak, az agyvelőben egy önmagokba visszafutó körmozgalomba lépnek, és a gépi ingásoknak ez a köralakú mozgásuk az agyvelőben a tudat. Hasonlóúl az akaratöztönzések is az agyvelőből terjednek a mozgató (motorius) fonalakon.

Moleschott szerint a phosphor gondolkodik az agyvelőben, és az ember a tápszerekkel sajátítja el ugyanazon alkat-

részeket, melyek azután ő benne többek közt a szellemi működéseket is véghez viszik. De kikel egyszersmind azok ellen, kik egy holt, életre képtelen anyagot vesznek föl; neki az anyag nem holt kiterjeszkedés, nem holt ellenállás, hanem csupa erőszet, csupa munkásság. Azonban a gondolat nincs bevégezve; mert ha a munkásság már magában anyag, hogyan mondhatja, hogy az erő nem állhat meg hordozó nélkül, és hol lesz az anyag, melynek mozgattatnia kell? Inkább meg kellett volna ismernie, hogy a természetben egy erő sem állhat meg más erőkkeli összefüggés nélkül, s így közelebb jutott volna a valósághoz. — Még makacsabb anyagászok *Büchner* és *Vogt*. *Büchner* a vastag anyagiság mellett a vallás megvetésére is kiterjeszkedik; ő, mint magát kifejezi, teljesen kész a hit érvényességét és jogosságát megengedni azon feltét alatt, hogy az ne kívánjon egyéb lenni, mint a képzelgés ártatlan játéka és semmit nem mondó álom, melylyel az igazság elviselésére még meg nem ért gyenge elmék magokat édelgethessék. *Vogt*-nak csupán az anyag örök a hozzátartozó erővel; ő az élő lényekre nézve physiologiánál egyebet nem ismer, önálló szellemről hallani sem akar, az ember és állat közti szellemi különbséget csak mennyiséginek nyilvánítja, s azt állítja, hogy ebek és rókák csak oly jó okoskodásokat csinálnak, mint az emberek, csak hogy tisztán tapasztalatiakat. Neki az agyvelő csak olyan életműve a gondolkodásnak, mint a vese a húgyanak.

Hogy a physika és physiologia tüzesb üzése mellett a szemlélődő bölcsészet is nagy befolyással volt a mostani anyagszatra, azt nem csak én mondom, hanem magok a német bölcselők is, kik ezen hamis fordulat és irány ellen harcolnak, megerősítik azt. Még a szemlélődő *Weisze* is azt mondja, hogy a philosophiai szemlélődés, mióta a hegeli rendszernek saját tanítványi által előidézett megbukásával ereje kimerítettett, egy tisztán tapasztalati módszernek adott helyet, mely ott, hol uralomra jut, természetesen minden philosophiai gondolkodásnak kimaradhatlan halálát idézi elő. *Fortlage* a *Czölbe* és *Büchner* kikeléseit a szellemiség ellen egyenesen a szemlélődő bölcsészek túlcsigázott eszmeiskedésök eredményének mondja. De leghatalmasabban vitatja e dolgot *Schleiden*, ki a

pontos (exact) természettudománynak minden e részbeni befolyását megtagadván, mint a melynek semmi gondja lélekre, szellemre, istenre, vannak-e, nincsenek-e? az egész dolgot a philosophia *Kant* ótai folytonos hátramenetelének tulajdonítja, s különösen *Hegel* ellen a legvastagabb s szinte botrányig menő kíméletlenséggel kikel. (Ueber den Materialismus unserer Zeit. Von Dr. J. M. Schleiden. Lásd: Westermanns illusztrirte deutsche Monats-Hefte. Braunschweig. 1856. No. 1.) Való, hogy a szemlélődő bölcsészet is a philosophia fő tárgyaira, istenre, szellemre, világra nézve sok részben túl ment a korlátokon, míg az anyagiság mind ezeknek teljesen ellenök ment, de a kitünőbb nagy gondolkodók becsét és érdemét némely eltévedések után itélni meg, hamis és méltánytalan fogás.

Schelling és *Hegel* örökre tündöklő csillagai maradnak a valódi tudományos philosophiának. Mindketten a bölcsészet legfelsőbb fokát tűzék ki iparkodásuk tárgyául, és magasztos hévvel s fáradhatlan buzgalommal követék mind végig kitűzött czéljokat. *Schelling* lángeszűbb, *Hegel* nyomosabb gondolkodású, mindkettő költői szellemű, legfelsőbb értelmében vévén a költőiséget. *Schelling* az értelmi szemlélet (minő az ismeretnek a maga tárgyávali általános egységét értette), *Hegel* a fogalom dialektikai mozgalma által, hitték elérni a tudás legfőbb pontját. Nagy eszméik és egyetemi szemléleteik fen fognak maradni és gyümölcsözni a tudományos philosophiában, mint egyéb tudományokra is új világot árasztottak. Mindketten vitaták, hogy a valódi philosophiának az általányon vagy istenen kell kezdődnie, s mindketten itt mentek túl a határon is; — isten lényét és a teremtést akarták kimagyarázni, mi embereknek nem adatott. Való, hogy ha a teremtést tudnánk, mindent tudnánk, de akkor magunknak kellene isteneknek lennünk, a mivel *Hegelt* sokan vádolták is, hogy t. i. az embert istenítette.

Itt lesz már helye, hogy az eddig megpendített tárgyakat, mennyire egy rövid értekezés határa engedi, kissé részletesebben is vizsgálóra vegyem, és kimutassam, mennyi valóssággal bírnak, és minő viszonyban állnak azok nézetem szerint az ész és a szív kívánataival.

Mi illeti legelőbb is az isten lényegének és nyilvánulásának (vagy a teremtésnek) fejtegetését, *Schelling* és *Hegel* e tárgyban, mint magok megvallják, *Spinozától* indultak ki. Mindketten *Spinoza* állóványát (substantia) szükségesképi álláspontjául ismerik el a philosophiának, csakhogy nem a legfőbbnek, azért is — úgy mondanak — tovább kell menni, a legfelsőbbig, az élő öntudatos szellemig. De úgy látszik, hogy mind e mellett is a pantheismusból egészen ki nem verekedhettek, sőt *Hegel* világosan mondja, hogy a theistikus előterjesztés által az isten pusztá elvonttá (abstractum) tétetik, holott isten nem elvont, hanem együttes (concret) egysege a végetlennel és a végesnek, a létnek és levésnek, egy tevőlegesnek és egy tagadólagosnak. De lássuk rendre a dolgot.

Az isten lényegét *Schelling* úgy adja elő, hogy az az általános alanyi és az általános tárgyi, a tudatos és tudattalan közötti azonság alapja, és így sem alany sem tárgy, sem mindkettő egyszersem nem lehet, hanem csak az általános azonság, melyben semmi kettősség nincs, s épen azért mivel minden tudat feltétele kettősség, soha tudatra nem juthat. (System des transcendentalen Idealismus. Tübingen, 1800.) — Mi tehát ez az isten, ki itt ily körülményesen élénk rajzoltatik? Felelet: semmi, mert itt a valamiségnek minden feltételei meg vannak semmitve, és mégis *Schelling* és *Oken* szerint ez a semmi teremti, vagy inkább fejt ki a megmérhetlen világgal együtt önmagát is valódi életre és istenségre. — Utóbbi tanításaiban, vagyis úgynevezett kijelentési philosophiájában, a vakon vagy épenleg létezőnek (des blind oder geradezu Existirenden) fogalmát teszi elsővé, minek, mint mondja, semmit előtte nem gondolhatni. Ezen minden gondolat előtti örök valaminek felvillan a lehetőség magát vak lételétől megszabadítani, önmagának mása lenni, s így teremtetett a világ, t. i. a vaklétből a lehetőség, a lehetőségből a lenni kellés. De isten ismét mind e hármon felül van, mint az egy-minden, s ez az ő istensége. Úgy látszik, hogy ezen minden gondolhatás előtti vakon létezőben ismét a régi semmivel találkozunk; mi pedig a további fejtegetést illeti: lehet ugyan a létel lehetőségéről a lenni kellésre okoskodni, de

oly tárgyra nézve tenni ezt, mint isten, kinek létele minden gondolható tényeken végtelenül felül álló tény, előttem leg-alább felesleges. Mert itt a lehetőség az isten lételének lépcsőjévé tétetik, isten pedig nem csak úgy van, mint minden léttel öslehetősége, hanem szintoly mértékben, mint ösvalódiság, egyik mint másik egyszerre, mivelhogy van, és öröktől fogva általában az, a mi.

Hegel szerint az isten lénye, miként t. i. világ előtt, a természetnek és egy véges szellemnek teremtése előtt, a maga igazi valóságában volt, az eszme, vagy az önmagával azonos gondolkodás. Ez tehát csak benmaradó munkássága istennek, mert, hogy magáért legyen, azaz, hogy öntudatra jusson, szükség elébb magát megüresítenie *) (entäuszern) és a természetben a másként-lét alakjában jelenelnie, hogy azután ezen elidegenülésből (Entfremdung) ismét visszatérvén, valódi szellemmé legyen, mert csak ez által érte el az általános szellem a maga egész tökélyét, hogy t. i. egy önmagáról tudó szellemmé legyen. Ezen önmagát szülő, elébbvívő, és magába visszatérő menetel a fogalom dialektikai mozgalma.

Itt tehát a *Kant* által megismerhetlennek nyilvánított magábani dolog (Ding an sich) élénk volna állítva a fogalomban, mert *Hegel* szerint a fogalom a magánlét (das Ansich), melyben a tudás a léttel teljesen egyesülve van. Megvallom, magasztos gondolat, és a gondolat kivitele a megmérhetlen gazdagságú természet minden lépcsőin keresztül bámulatos kitartásra és talentomra mutat, ámbár tagadhatlanul sok önkényességekkel is jár. Azonban kár, hogy az egész csak emberi gondolat. Vajjon eljuthatunk-e ez által az isten lényegének teljes ismeretére? mert épen ennyit, nem kevesbet állít *Hegel* a maga philosophiai rendszeréről, hogy az annak, mit a vallás csak képlet által ismer, valódi tudására juttat bennünket. Már *Schelling* is mondta, hogy istenről vagy általánfogva világos és kimerítő ismeret lehet, vagy semmi. S különös, hogy *Hegel* hív követője, *Marheineke* azt mondja,

*) Így tette ki az istenségből kilépést *Károli Gáspár* a Biblia fordításában. „Ki mikor istennek formájában volna, nem állítá ragado-mánynak lenni az ő istennel való egyenlőségét, hanem ő magát megüresíté stb.“ Filipp. 2. 6, 7.

hogy : „*Schelling* szerint az isten csak lesz szellem, *Hegel* szerint pedig szellem, értelmiség önmagából és önmaga által ; s ez a legélesb ellentét a schellingi és hegeli bölcsészet közt, hogy amannak a lét, ennek a gondolkodás az általánosan első.“ (Zur Kritik der Schellingschen Offenbarungsphilosophie. Von Dr. Philipp Marheineke. Berlin. 1843. 44. l.). Az elsőre azt jegyzem meg, hogy ha isten már önmagából és önmaga által szellem, miért kell mégis önmagából kilépnie, hogy valódi szellemmé legyen? a másodikra azt, hogy ámbár a gondolkodás igen sokkal felül áll a pusztá vagy gondolkodás nélküli léten, de miben áll tulajdonképi emelvénye, ha öntudatot még azután kell számlálhatlan lépcsőzeteken keresztül szereznie? *Hegel* ugyan azt is tanítja, hogy isten a maga munkásságában örökké kezdet, közép és vég; előre feltevése, megszüntetése (Aufhebung) és eredménye önmagának, a nélkül, hogy a világhoz, mint magára nézve feltételhez volna kötötve. — Az utóbbi kifejezés szerint isten a világot szabadon teremtette volna. De mikor? Kétségkívül, mikor önmagát, mint máskéntlétet tette; úgy de még akkor nem bírt öntudattal, hol vette hát a szabadságot? — Azt mondja ugyan *Hegel*, hogy az általánynak a legfensőbb határozványa ez : hogy az a szellem. De ugyanő szerinte ezt csak az együttes vagy a már önmagába visszatért általányról mondhatni valódilig; ez pedig a teremtés bevégezése után következik.

Ha a máskéntlét eredményét gondolóra vesszük, még inkább el kell kedvetlenednünk, mert itt azon tanítmányt látjuk, hogy minden egyéni létel csak csallét (Trugexistenz), és semmi valódi létező nincs, csak a közönséges, vagy a fogalom. Értse meg a kinek tetszik a fogalom dialektikai mozgalmának célját, vagy érdemét, ha az mindössze csak csallétel előhozására volt intézve, én ezen egész működésben nem látok egyebet alakoskodásnál, mert ha az egyéni lét a fogalom valóditása, micsoda magát kicsúfoló s egyszersmind megsemmítő játékúzás magát csalóka és minden valódiságtól üres szüleményekben akarni valósitani! Vegyük a dolgot a mint van : a fogalom állandó, az egyéni változékony : de azért az egyéni szintoly valárd (real) a maga nemében, csakhogy anyagilag folyvást más-más alakokban, de szellemileg örökké

azon egy valóságban. Azt mondja az ifjabb *Fichte*: „Valóban soha sem fogja a szemlélődés a tapasztalati tudományok elvesztett bizalmát visszanyerni mind addig, míg képes leendő oly magyarázatokat nyújtani, melyek minden mesterkézettség mellett mégis nem csupán félig elegendőknek bizonyúlnak.“ (Zur Seelenfrage. Eine philosophische Confession von Immanuel Hermann Fichte. Leipzig. 1859. 145. l.). Szerintem is túlságos, és a valódi bölcselésre keveset vagy épen semmit sem használ annyira vinni a dolgot, mint *Schelling* is vitatá, hogy a küldolgok lételérőli bizonyosság pusztá előítélet. Azt vetik tán ellenem, hogy nem értem a dolgot. Meglehet. De azt mondom, hogy ámbár a philosophiának nem lehet s nem is kell a köznép felfoghatási fokához és nyelvéhez alkalmazkodnia: mindazáltal, ha azt tudományhoz s nevezetesen philosophiához szokott emberek sem érthetik, akkor a homály oka csekély véleményem szerint az előadóban van, mert azon furcsa felhányásban, hogy a ki valamely philosophiai rendszerben gáncoskodik, az azt nem érti, semmi nyomatékot nem látok. Így akárkit értetlennek mondhatnánk, mert csakugyan minden ember saját eszét s belátását követi, és egyebet okosan nem is követhet. A fő kérdés csak ez volna: Valóban megtette-e ez vagy amaz philosoph, a mit megígért? valóban teljes tudást szerzett-e isteni és emberi dolgokról? és e kérdésre bizony nem oly könnyű dolog megfelelni, mint *Schelling* és *Hegel* bár egyébként valóban bámulatos magasságig vitt philosophiájok által vélték; mert részemről azt tartom, hogy az önkifejlés és teremtés két egészen különböző fogalom, és egyik a másikkal meg nem állhat. A ki csak önmagát fejtőzteti ki, az nem teremt, vagy ha épen ezen kifejezéseket csakugyan össze akaránk zavarni, tehát csak önmagát teremtené, a mi képtelenség. Mert az a mondat, hogy isten azért épen nem része, hanem egészlete a mindenségnek, semmi kedvezőbb fordulatot nem ad a dolognak, hanem csak annyit tanít minden fellengző szavak és előadások mellett is, hogy a világ így volt és így lesz örökké, a hogy azt látjuk, magában és magától. Ennyit pedig elégszer hallhatunk minden tudományos philosophia nélküli emberektől is.

Nem kevésbé szerencsétlen a fenebb említett névtelen

philosoph (lásd: 5. I. „Der natürliche Weg stb.“) physiologiai kísérlete, ki a pantheismusnak a theismussali kiengesztelését az által akará kivinni, hogy a nagy világalkotmányt az egyéni élő állatoktól elkülönöztetve, az elsőt az isten valódi testévé, az élő állatokat ő általa teremtett külön lényekké tette. Ő szerinte, mint az emberben, úgy a nagy természetben is, a két oldal, anyag és szellem egy lénynek van összekötve, és együtteszi annak életét. Midőn tehát isten a csillagokat teremté — így szól ő — nem teremtett külön lényeket magán kívül, hanem saját testét képezé ki; a megmérhetlen világ az ő láthatlan lényének látható teste, az ő saját életművezetének kifejlése; ellenben az egyéni élő lények teremtése az ő szabadságának önkényes tette, az ő szeretetének műve. Valóban különös egyeztetés. Egy szép költői képzeletnek a régi hellen modorban megjárja, de a mai keresztyén bölcsélet ily roppant testes teremtőt nem képzelhet. Meg kell melleleg valanom, hogy ezen testet minden fensége és pompája mellett is istenhez méltónak nem láthatom. Mert ámbár a természet roppant erőivel semmiféle emberi ész és hatalom ingyen sem mérközhetik, de mégis a föld testen sokféle uralma van, azt más-más alakokba öltöztetheti, több férgekkel együtt turkálhatja, löporral szétszórhatja stb.; és ha bár az embernek minden megfeszített munkája a földgömbnek csak külső héján sem bír keresztülhatni, mégis csak isten teste az a szerző szerint, minden testes lények böre pedig nagyon érzékeny portéka. — Szintoly tévedésnek tartom, hogy az istent folytonos kifejlődés alá veti, mind testi, mind szellemi tekintetben, állítván, hogy istennek valamint léte a végtelenbe elébb megyen, úgy önismerete is. Az isten — úgymond — soha sem gondolhatja ki magát teljesen, soha sem tudhatja ki magát egészen; ötet az emberi tökély szerint bevégzett tökélyüvé tenni, annyi mint bevégzett, azért is korlátolt lénynek gondolni; a tökéletesség e neme nem örök élet volna, hanem örök halál. — Ez a képzelet igen természetes, mihelyt valaki az istent csak életművezetettel gondolhatja, csakhogy itt a fogalmak össze vannak zavarva, mert emberi tökély szerint soha senki sem szól, legalább nem szólhat bevégzett tökélyről, mivel a dolog épen megfordítva áll, mint a szerző mondja,

t. i. a folytonos, soha véet nem érő tökéletesülés épen csak a korlátolt lényre, az emberre illik, a legtökéletesebb vagy bevégzett tökélyű lényben pedig, milyennek istent szükségesképen gondolnunk kell, semmi elébbmenésű lépcső, hanem csak örök tökélyű lét és munkálkodás van.

Schelling, kitől ama tan vétetett, azon kérdésre: miért nem tökéletes egyszerre az isten? azt feleli: mert az isten élet, nem pusztá lét; minden életnek pedig sorsa van, és a szenvedésnek s levésnek alávetetett. — Csudálatos felelet egy lángeszű bölcstől. Mert a korlátolt és fensőbb hatalomtól függő lénynek, az embernek élete bizonyos sors alá vetetett igenis, de istennek, a minden élet kútfejének is épen csak oly létet tulajdonítani, mint a korlátolt lényeknek, vastag physiologiai pantheismus. — Idő és tér múlhatlan alakjai az emberi létnek és képlésnek, de istennél csak kijelentési alakok. Az ember térben és időben jelenek, és így e két alakban kell kifejlődni s tökélyesülnie is, t. i. térben a testi nevedezés, időben a szellemi folytonos elébbmenés által. De isten, ki az idő teremtője, lehetetlen, hogy emberi mód szerint az időn belül éljen, múltja, jelene és jövője legyen, mint p. o. már régibb bölcsek is felvették, hogy a világ teremtése előtt számtalan sok lehető világok terveit fontolgatá, míg végre a legjobbat kiválasztotta, — s újabban *Fechner* is vitatá, hogy folyvást újabb s tökéletesebb munkákról gondolkozik, mert különben meg kellene únatkoznia a végtelen örökkévalóságban. Mintha bizony lehetne valami időpótlást találni örökkévalóságban. Az ily egészen emberi mód szerinti gondolkodással az istennek valódi tiszta megfogására és tudására, mit az újabb bölcsek czélul kitűztek, soha fel nem emelkedhetünk. Tévelygés azt állítani, mit a névtelen bölcsmond, hogy a theismus az ész kívánataival és a természet nagyságával ellenmondásba jövés, és hogy egy világkivüli munkáló szellem sem létellel, sem étellel nem bírhat. Igenis, ha a philosophiát physiologiává változtatjuk, és a világot épen az isten életművezetévé teszszük. De ez maga is pantheisticus felfogás; egyébként pedig még a *Hegel* iskolájából szakadt szemlélődő bölcselek is többnyire a theismusnak hódolnak. Ennek hódolt Tudományos Akademiánk egykori jeles tagja, a legszemlélődő

döbb bölcsek egyike *Nyiry István* is, ki világosan így adá elő e részbeni vizsgálódásai eredményét: „Az isten egyetlen, legegyszerűbb, önmaga által természete szerint létező, az egész világtól teljesen megkülönböztetett, annál végtelenül hatalmasabb, a világ szerző és megtartó oka.“ (Prima elementa matheseos intensorum. Constructa per Stephanum Nyiry. Cassoviae. 1821. p. 106. sequ.)

A tulajdonképi anyagászok és érzékészek nem gondolva istennel, mint *Schleiden* mondja, van-e nincs-e? az anyagot teszik minden erők alapjává; és az anyagi erőkből fejtik aztán ki a szellemet is minden csudálatos működéseivel. Nekik p. o. az anyagtömeg egy villanyos készülék, melynek legfőbb szüleménye az agyvelő-rostoknak azon mozgásuk vagy megfeszülésök, mit gondolkodásnak nevezünk, — és ez a készülék a vér-életnek igen finom és sokszerűen bonyolult vegyalkata által folyvást munkásságban tartatik. (*Oken* a vért többek közt folyós planétának nevezte.)

Ezen különös tévelygés többek közt onnan származik, hogy ők az anyagot, melyet belső lényegében szinte nem ismerünk, úgy veszik alapúl, mint egészen ismeretes tárgyat, holott épen nem úgy van a dolog. Mennyit beszéltek már a parányokról, melyek sok bölcsek szerint, mint az anyag legkisebb és legutósó részecskéi a természeti erőkkel együtt önálló és örök lényeggel bírnának. De hol vannak ránk nézve e parányok? Az anyag feloszthatósága meghalad minden emberi gondolatot. Ama lángeszű természettudós és orvos, *Hahnemann*, egy szemernyi anyagot decilliód részre osztott, a nélkül, hogy elenyészett volna, sőt fajlagos ereje még jobban kifejtözött. Eloszthatlan a szemlélődő bölcsek szerint csak a pont, mely szerintök semmi, mivel semmi hézagban nincs, — hol lesz hát ránk nézve az anyagot az anyagtalantól elválasztó határ? Ha pedig *Leibnitz* szerint az anyagot örökös álomba merült monádok halmazának tekintjük, hogyan származhatnak ebből gondolatok valami szelleminek hozzájárulta nélkül? nem is említvén, hogy az ő monádjai szinte minden kiterjedés és alak nélküliek lévén, a fenebb említett eszmei ponttól nem különböznek. Valljuk meg őszintén, hogy itt ismét a természetnek emberi ész által elérhetlen titkához jutottunk, és mi

soha sem magyarázhatjuk meg teljesen, miből és miként hozta létre isten azt, mit mi anyagnak nevezünk.

Másik oka e tévelygésnek az, hogy ezen bölcselek összezavarják a természeti erőket a szellemi munkásságokkal. Való, hogy az anyagban a természeti erők munkálkodván, ezeknek az ember is, mint testben élő lény alájok van vettette testére nézve, sőt a testi életművezetnek is, mint a jelen életre nézve a szellemi munkásság múlhatlan eszközeinek a szellemre tagadhatlan befolyással kell lennie; de mind a mellett a szellemi munkásságok egészen más természetű, más rendű dolgok. Bizonyos, hogy a képlés (Vorstellen) alap-processusai természettörvényeken épülnek, de a melyek a gépiesség természettörvényének egyenesen ellenébe vannak téve, és a lélektan háttérbe szorítása a physiologia mellett (a fő dologé a mellék dolog mellett) annál helytelenebb, mivel a physiologiai tények legnagyobb része a tulajdonképi embernek, vagy a szellemnek megmagyarázására mit sem lendít, s mihelyt azokkal kezdjük a dolgot, a lélektani nézetet félrevezetjük, a helyett, hogy azt az Énre s miről a beszéd van, téríténők. Azon nyilvánítás tehát, hogy az agyvelő gondolkodik, semmi okos értelmet nem foglal magában. Képletek, gondolatok és fogalmak helynélküli belső jelenetek, melyeknek azzal, mi a természeti hézagmozgalmaknál történik, legkisebb hasonlóságuk sincs. Bár mily sokságát gondoljuk is a szellemi munkálatoknak (gondolatoknak, képzeleteknek stb.) azok mindig térnélküliek maradnak; ellenben az anyagi parányok oly elútasíthatlan, kisebb vagy nagyobb tért elfoglaló tömegeket állítanak érzékeink elé, melyeket gondolkodásunk szükségesképi előrefeltevésükül elfogadni kénytelen, hogy magának ismeretet és tudást szerezhessen. Svajjon kisegít-e bennünket a hínárból azon pusztá állítás, hogy mindezek csak oly korlátok, melyeket az eszme teszen magának, hogy öntudatra juthasson? — Korántsem az anyagászok védelmére hozom ezt fel, hanem csak annyit akarok mondani, hogy ámbár nincs arra jogunk, hogy az anyagvilágot megszüntessük s csupán saját teremtményünknek állítsuk, de még kevesebb van az anyagászoknak arra, hogy a szellemvilágot az anyagnak egészen alárendeljék.

Ezt pedig ők annyira vitték, hogy az embernek első eredetét is az anyagból vezetik le, s mi több, még szemlélődő bölcssek is vetemedtek e balgatagságra. Így *Oken* egyenesen a föld szüleményének tartja, s mint a leghitványabb ázalék-férgeket a vízből származtatja az embert. „Minden állatok eredete — úgymond — a víz; a tenger partján származtak, nem a tenger vagy a szárazföld közepén. Az özön vetette ki az első embereket.“ Ezen előadás azonfelül, hogy valódi bölcshez épen nem illő, még csupa zavar is: *nem a tenger közepén, hanem a partján származott, és még is az özön vetette ki.* — *Fechner* szinte az öntudatos földgolyótól származtatja az embert, ámbár feleslegül utána teszi, hogy ha a föld szellemét teremtőnknek nézzük is, azzal ki nem zárjuk, hogy az isten szelleme fensőbb értelemben teremtőnk. — Ennél sokkal helyesebben és méltóságosabban szól a *Névtelen* bölcs. Ő szerinte isten egy végtelenségéből még meghatározatlan lehetőségeknek, melyeket magában talált, határozott meg egy töménytelen sokságát kisvilági valárdságoknak. Végtelen szabadságából választá lényének fénytengeréből egy eszmét, és a mellé a maga nyugvó alljzatából, az anyagi elemekből egy hozzá illő testet adván, felemelé azt egy saját kisvilági lételre és életre. Testét az ember őseredetileg a földi természet felgerjesztett életéből, azontúl mint fajzat, szüleitől vette. De egyéni szelleme nem épen úgy származik a szüléktől, és nem pusztá kifejlése a családnak, sem a testi természet kinyomata. Az egyéni szellem a maga különös, gyakran egészen új ajándékaival közvetlenül jött elő isten szelleméből, egy sajátképi szava istennek. Az isten szavai élő lények ő rajta kívül. Az ő teremtő szava „az ember“ személy volt. Midőn isten magából személyeket teremtett, a legtisztább világosságban nyilatkoztatta ki a maga öntudatát és teremtői személyességét. Mi bohóság tehát sok pantheistáknak azon ábrányuk, hogy isten csak az emberszellemben jutott öntudatra. Istentől a személyességet megtagadni annyi volna, mint mondani: az ember, az isten teremtménye az ő teremtőjétől oly képességeket nyert idomúl, melyeket a teremtő sem magában nem bírt, sem magán kívül nem talált, és így nem is adhatott, azaz, beszélnék szavakat értelem nélkül. Azonban az ember teste

az istennek élő testéből vétetvén, abban ismét egy testi és lelki (seelisch) oldalt kell megkülönböztetnünk, de ezen lelkét ismét különválasztanunk az egyéni szellemtől, mely mint tulajdonság lakja a testet, mert a szem, kéz, agyvelő, szív s egyéb lelki idomok, mint közös kikészítés (Ausstattung) a testtel együtt minden embereknek adattak, de az egyéni idomokat mindenik magáért (für sich) kapta. — Mi fenséges előadása volna ez az ember eredetének, ha a teremtőnek vastag physiologiai működése, saját valódi testének örökös szagatása bele nem volna zavarva!

Harmadik tetemes tévelygésök az anyagászoknak az, hogy a szellem legfőbb tulajdonát, úgy szólván lényegét, t. i. annak személyességét csak mellékdolognak, vagyis a testi életművezet eredményének tartják. Még szemlélődő bölcsesknél is előfordúl ez a physiologiai nézet. Az idősb *Fichte* világosan mondja, hogy istennek tudatot és személyességet tulajdonítani annyi, mint ötlet véges lénynyé tenni, mivel tudat és annak magasb foka korlátoltsághoz és végességhez vannak kötve. *Hegel* az általános szellemet, vagy istent a maga kifejlésénél fogva öntudatra juttatja, de az emberi egyéniség ő szerinte csak a lelkes-életművezetnek régiójába esik, nem a szellemébe, mert neki az egyéni csak a véges, a nemvaló s megszüntetendő (das Aufzuhebende), és így az ember személyessége is csak átmenő tünet, s a valódi lét csak az egytetemes emberiség fogalmát illeti. — Ily lealacsonyítása a személyiségnek szerintem roppant tévedés. Én a személyiséget a szellem legfelségesb tulajdonának, lényegének tartom, mi nélkül az semmivé válnék, valamint az egytetemes emberiség fogalmi fenmaradása is üres, ízetlen csalképpé, mert mire való a fogalom, ha annak tartalma, egyenkénti részei semmi valódisággal nem bírnak. Szerintem a személyiség vagy énség isten legdicsebb nyilatkozata bennünk, az ő valóságos képe. Minden változik körülünk és bennünk, még gondolatink és érzelmeink is fejlődésünk útján változnak, módosulnak, de énünk, személyiségünk rendületlen marad; tudjuk bizonynyal, hogy mi vagyunk kik ezelőtt másként gondolkodtunk, másként érzetünk, vagy kik ezt és amazt cselekedtük, mert énünk, alapja, lényege szellemi létünknek.

E hiedelmekben épen nem hagyom magamat megtévesztetni az által, mit az ellenkező értelműek a szellemnek apránkénti kifejléséről a tudatnélküliségből az öntudatra, és azontúl is olykori elszenderüléséről vagy nyavalyás állapotiról beszélnek; mert én a szellemet nem tapasztalati oldalról veszem fel, hanem istenhez mint szerzőjéhez viszonyában, és így azon isteni tervhez és célhoz képest, melyet szellemünkre nézve kinyilatkoztatva láthatunk. E szerint természetesen úgy kell gondolkodnunk, hogy istennek, mint végtelen tökélyű lénynek, ha egyszer teremtett, a magán kívül lehető minden tökéletességeket meg kellett valósítania a legalsóbb foktól fogva a legfelsőig, és egyszersmind mindeniknek saját kifejlési útját és módját is megszabnia. E mi bolygó csillagunkon, a földön az embert helyezé a legfelsőbb fokra, következőképen a maga szellemének legfőbb és legdicsőbb tulajdonát, az énséget vagy személyiséget is csak ezen legnemesb teremtményében nyilatkoztató ki. De természetes dolog ismét, hogy mihelyt valamely lénynek lényege nem tökéletesség, hanem folytonos tökéletesülés, tehát e tökéletesülésnek egyfelől szükségesképen a maga természetéhez szabott legalsó fokon kell kezdődnie, mert különben a tökéletesülés lehetetlen, másfelől pedig a tökéletességnek mind a mellett is, mint teremtményben, mindig korlátoltnak kell maradnia. Így hát bennünk is az anyagi oldalnak ébrényből (embryo) kell a legtökéletesb életművezetre, a szellemnek tudatnélküliségből a legvilágosabb öntudatra kifejlődnie. Azonban az anyag csak a korlátozó aljzat, mely szellemünk fejlődése eszközüül rendeltetett, de az uralom rajta a szellemé, és ámbár a szoros egységénél fogva tagadhatlan viszonynyal és befolyással van a szellemre e földi életben, de tulajdonképi uralma épen nincs. A szellem soha a maga énségét el nem veszti, valamint uralmát is a testen szilárd akarat által fenntarthatja, csupán, hogy a testnek külföldi állapotiban, mely az ő maga nyilvánításának eszközüül rendeltetett, működéseit nem mindenkor egyenlően nyilváníthatja, p. o. a testnek beteg állapotiban, vagy sérült életműszerei által természetesen nem mutatkozhatik úgy, mint annak teljesen ép állapotában; de e tünetmények a szellemnek nem lényegére, hanem csak külső nyilatkozataira tar-

toznak ; szinte hogy sok képlet benne elhomályosúl vagy feledségbe sülyed, ez ismét csak annyit mutat, hogy korlátolt lény, és mindentudó nem lehet.

Legsötétebb oldala az anyagászatnak és a világistenletnek az, miszerint az emberiség legbensőbb s legszentebb kívánataival ellenkeznek ; az elsőbb az által, hogy minden érzéktüli eszméket pusztá agyrémeknek nyilvánít ; a második az által, hogy az egyéni szellemet az általános szellemben egészen elsülyeszti. Szomorú eltévelyedés. Az emberi szellembenső kívánatai saját énjének fenmaradása, erkölcsi rendeltetése, és egy legfőbb s legtökélyesb lény felől, ki mindeneket előhozott és önnön bölcs és szent czéljai szerint intéz, elútasíthatlanok. Nem saját fontolgatásunk eredményei ezek, hanem szellemünk belsejének, azon önérzetnek nyilatkozatai, melyek lényünket s tudatunkat valóan emberivé teszik, melyek nélkül létünknek sem oka, sem célja, sem értéke nincs, és minden philosophálás teljesen szükségtelen és becsetlen foglalkozássá válik, mivel annak semmi alapja és tartalma nincs, mihelyt önmagunk ellen indulunk ; mert hol lehet, hol lesz az igazság alapja, ha azt önmagunkban megsemmítjük, vagy belőle idéltlen gúnyt üzünk ?

A physikának, mely a tünetvilággal bajlódik, szüksége van kiegészítése végett metaphysikára, mely a tünetek megett rejló s azokban magát kinyilatkoztató felől felvilágosítást adni igyekszik. *Schopenhauer* is a metaphysikai szükségből hozza le mind a vallást, mind a philosophiát, csak-hogy ő annak legelső és legerősb ösztönét az élet nyomoraitól veszi. Azt mondja : Ha életünk végetlen és fájdalomtalan volna, tán senkinek sem jutna eszébe kérdeni : miért van a világ, s miért épen ily minőségű, hanem minden épen magában megértetődne. — Való, hogy e világi sok és sokféle gonoszak eleitőlfogva ezer nyugtalanságokat okoztak az emberi észnek, és a legtávolabb hajdankortól kezdve egyik fő feladatát tette minden philosophiáknak és vallásoknak azok eredetének ki-magyarázása. Többnyire egy az istentől elkülönzött rossz szellemből, vagy pedig a testhez köttetett ember tökéletlenségéből fejtegették ; újabban *Schelling* az isten létalapját megelőzőt ős- vagy nem-alapból (Ur- oder Ungrund), s ezt követve

a *Névtelen* bölcis azt vitatja, hogy isten valóban magában találta és ismerte meg a gonosz lehetőségét, de mivel ő a tökéletesülés, tehát folytonosan legyőzi ezen lehetőséget magában, még pedig korlátlanul. De mivel vagyunk mind e magyarázatokkal közelebb a valóságos megfejtéshez? Hiába! mi jelen állapotunkban jót rossz nélkül sem nem gondolhatunk, sem nem élvezhetünk. Megismerem, hogy ez a nyugtalan elmék kétségeit el nem oszlatja, mert az ő kérdések veleje éppen az, hogy miért kell mind ennek így lennie? Azonban éppen ez vezet bennünket vissza önkeblünk csalhatlan kijelentéseihez, melyek egy érzékfeletti fennségesebb mérleg szerint mind e látszatokból és zavarokból a legtökéletesebb öszhangzat kifejlését jósolják fő és bizonyos cél gyanánt. E nélkül maga a világtörténet a legnagyobb atheismusra vezetne, s valóban fájlalni lehet, hogy oly dús tehetségű philosoph is, mint *Schopenhauer*, szerfeletti elkeseredésében a tagadhatlanul igen sok világi gonoszak miatt a legelhatározottabb pessimismusnak adta magát, s az életet hitványságok és nyomorok öszvegének, az ismerő és élő lényeket a megkérgesült föld héjáni „penész boréknak“ mondja. Ez nagyon megalacsonyító és az ember belsejét fellázító világnézet, azért is helyes semmiképen nem lehet. A mi a *valódi emberi* érzelmeket megsérti, az bizonyosan tudományi hibákat is foglal magában. Nagy hiba volt *Hegel* legbuzgóbb tanítványában, *Rosenkranzban* is, hogy *Feuerbachot* lángoló igazságszeretet végett magasztalta azért, hogy a keresztényen vallás hitágazatait és szentségeit magismusukból kivetkeztette, és hosszasan védi azon szín alatt, hogy az ő atheismusa erkölcsi atheismus. (Ueber Schelling und Hegel. Ein Sendschreiben an Pierre Leroux von Karl Rosenkranz. Königsberg. 1843.)

Egyébiránt a philosophiának physiologiai fordulatára nézve, melyről értekeztem, minden eddigi tévelyítő hatása mellett is *Ruge Arnótiál* azt tartom, hogy ezen nem szükség nyugtalankodnunk. „Sorsa a pártoknak, mond ő, hogy ugyanazon célhoz jussanak, míg ellenes irányok felé gondolnak menni. Minél elhatározottabban hátat fordít a világ az eszmeinek, annál erősbén kénytelenítettik rövid időn ismét utána óhajtozni.“ Szilárd bizalmam van nekem is, hogy a philosophia terén

higgadt ítéllettel és ernyedetlen hűséggel forgolódo bölcselek, a tapasztalás és szemlélődés egyoldalúságait szerencsésen legyőzve, oly mélyebben alapzott tudást fognak czélul kitűzni és minél szilárdabb alapra építeni, mely a csupa tudományon kívül az ember benső lényegének és szent kívánatainak is elégat teend.

O Z O R A I P Í P Ó.

MAGYAR TÖRTÉNELMI JELLEMRAJZ ZSIGMOND KIRÁLY
KORÁBÓL.

OLVASTA NOV. 24. 1856.

WENZEL GUSZTÁV RT.

Ozori Pípo nem tartozik múltunk azon nagy jellemei közé, kiknek neveit az örök dicsőség fénykoszorúja körül sugározza. Sőt mindjárt eleve megjegyzem, hogy ő sem személyisége és tetteinél, sem kora jelentékenységénél fogva a középszerűség színvonalánál magasbra nem emelkedett. Mindamellert nevéhez történetünknek oly fontos visszaemlékezései vannak kötve, sorsa pedig és szereplése Zsigmond király személyes viszonyaiba és mindazon eseményekbe, melyek ennek ötven éves uralkodása alatt hazánk politikai hatalmának hanyatlását vonták magok után, oly mélyen be volt szöve, hogy történelmi ismereteink teljessége szempontjából életírása nem csekély érdekekkel bír.

A kor, melyben Pípo szerepelt, akár Európa általános történelmi fordulóit, akár különösen Magyarország sorsát tekintjük, átmeneti kor volt. Nem hiányoztak ugyan benne egyes nevezetes politikai és társadalmi tünemények. De arra, mi egyedül képes valamely kort nagygyá tenni; hatásteljes fejleményekre, és maradandó szellemi iránylatokra, abban nem találunk. A középkort jellemző azon nagyszerű küzdelmek, melyek az európai emberiség politikai és társadalmi létében akkorban rejő számos ellentéteknek kiegyenlítése végett folytak, s

melyek csaknem három századig az egyházi és a világi hatalom közt alig olykor nyugvó egyenetlenségeket idéztek elő, be voltak fejezve, a nélkül hogy a várt eredményhez vezettek volna; a köz békesség pedig, mely az európai népek általános óhaj-tásának tárgya volt, sehol nem állt helyre. A hova tekintünk, a szellemi és anyagi élet terén, mindenütt nehézségek merültek fel, melyeknek legyőzésére a régi eszmék gyakorlati hatással már nem bírtak; új hatalom pedig, mely azon providenciális erőt kifejthette volna, hogy általa a mozgalmak megnyugtatót, vagy csak azon nyugalmat, mely a küzdő tényezők kifáradásából szokott következni, eszközölhette, sehol nem mutatkozott. Némi ideig az Anjou és a Luxemburg házak politikája látszott a túlnyomóságot birni, s Magyarország és Csehország oly jelentőségre emelkedtek, hogy Európa leginkább tőlök látszott várni bajai orvoslására az elhatározó lépést. Azonban nagy Lajos magyar és lengyel király halála után csakhamar sülyedésnek indult mindaz, mit politikája teremtett volt; utódja Zsigmond könnyelműsége és ügyetlensége pedig leginkább Magyarországnak, mely politikai szereplésének fő támasza volt, állásán annyit rontott, hogy az ennek folytán szenvedett veszteségek helyre állíthatók nem voltak többé. Nem csoda tehát, hogy ezen idő, mely általában nagyszerű történeti fejleményeknek nem kedvezett, egyes tettszomjas jellemeknek is csak igen szűk munkássági tért engedett. Csak a közelgő török veszély kezdte ismét hivatottabb férfiaknak a történelmi nagyság alapját nyújtani. Azonban ezen is csak Hunyadi János ideje óta látunk Európa szellemi életében némi emelkedést, mely mindazáltal más hasonló események, p. o. a keresztes hadak, történelmi jelentőségénél jóval hátrább maradt mindig. Ilyen kor tehát képes ugyan egyes szerencsés személyek emelkedését felmutatni, de történeti nagyságokat nem.

Ozorai Pípó ezeknek sorába tartozott Magyarországbán. Eredetére nézve idegen, t. i. olasz születésű volt, kit sorsa hazánkba hozott, s ki itt azon szolgálatok folytán, melyekkel válságos időkben Zsigmond király uralma mellett küzdött, nem csak ennek kegyét és bizalmát nyerte ki, hanem itt új hont is talált, a királytól gazdagon megjutalmaztatván és előkelő hivatalokra emeltetvén, sőt végre az ország nagyai közt is fé-

nyes állásra emelkedvén. A kor állapotainak folytán miképz azokat épen feltüntettem, ebben valami különöst és rendkívülit nem látunk. De a hazánkban akkor ezen úton nagyra emelkedett férfiak többnyire vagy Píponál nevezetesebb személyek levén, nálánál nemesebb tetteket is fejtettek ki, vagy más okoknál fogva, p. o. mivel nagy családi hatalommal bírtak, voltak képesek Zsigmond támogatásában fontosabb eredményeket kivívni. Pípo, mint látszik, nagyobbára csak a körülmények ügyes felhasználásának köszöné emelkedését; úgy hogy őt e tekintetben méltán a sors kedveltjének, a szerencse gyermekének nevezhetjük.

Ekép nem fogunk csodálkozni, hogy Píponak sok irigyei és ellenségei voltak; és pedig nagy részt épen azok közt, kik szintén az ő nyomdokain indúltak. Úgy látszik, hogy ezektől származnak azon gyakran igen méltatlan koholmányok és rágalmak, melyekre róla még azonkorú tudositásokban is úton útfélen találunk. Ezeket barátai, személyének és tetteinek túlságos eldicsérése által egyáltalán véve nem czáfolták meg. A történeti igazság azt kívánja, hogy, ha már személyiségének némi érdeket tulajdoníttatik, jellemét és tetteit is részrehajlatlan kritikai vizsgálat alapján híven meghatározni, s ezeknek eredményéhez képest tisztán felfogni és megismertetni igyekezzünk.

Ez jelen értekezésemnek feladata. Vizsgálataim hét részre oszlanak, melyeknek I-je *Pípo eredetére* vonatkozik; a II. *Pípót Zsigmond király szolgálatában* tekinti; a III-ik *szereplését Magyarország történetében*; a IV-ik *kitüntetéseit*, az V-ik *Családi viszonyait*, a VI-dik *utolsó hadjáratát és halálát*; végre a VII-ik *Pípo jellemzését* tárgyalja.

Egyébiránt czélszerűnek látszik, mindenek előtt a kútfőket és segédforrásokat is kiemelnem, melyekből adataimat merítettem. Ezek általában krónikák (névszerint a *Diarium Ferrarese*, Muratorinál *Script. Rer. Ital.* XXIV. köt.; *Andrae de Redusiis Chronicon Tarvisinum*, u. o. XIX. köt. stb.) és okmányok, melyek azon kor eseményeiről és Pípo személyes viszonyairól nyújtanak adatokat. Különösen pedig szükséges azon néhány munkát felemlítenem, melyek Pípo személyiségét és tetteit tüzetesen tárgyalják. Ezek a következők:

Mellino Dominico, Vita del famosissimo e chiarissimo capitano Filippo Scolari gentiluomo Fiorentino, chiamato Pippo Spano Conte de Temesvar stb. Florencz 1570. ; második kiadás u. o. 1606. A szerző Strozzi Jánosnak, Medici Cosmas trientiszinatti követének, volt titoknokja, később Medici Péter nevelője.

Due vite di Filippo Scolari detto Pippo Spano con documenti e note; kiadva Pollidori Fülöp Lajostól az Archivio Storico Italiano című történelmi kútfőgyűjtemény IV. kötetében (Florencz. 1843. 117—232. ll.). Ezen életírások elseje (*La vita di meser Philipppo Scholari*) egy névtelen kortársnak olasz nyelven írt műve (eml. gyűjt. 151—162. ll.); másikat pedig (162—184. ll.) a híres Pozzi (Poggio) Jakab florenczi polgár*) írta latin nyelven, Fortini Bastiano pedig olaszra fordította. Az Archivio Storico ezen olasz fordítást hozza (*Vita di messer Filippo Scolari cittadino Fiorentino per sopranoime chiamato Spano, composta e fatta da Jacopo di messer Poggio, e di latina in fiorentina tradotta da Bastiano Fortini.*) Mellini azt bizonyítja Pozziról, „essere vivuto suo padre a quel tempo, e aver conosciuto l' Imperatore Gismondo et lo Spano nel Concilio di Gostanza, et potuto sapere de' particolari non saputi dagli altri.“

Ezen két életrajzhoz függetlenül és felvilágosításul csatoltattak :

a) *Sagredo Conte Agostino Veneto, Nota apologetica intorno a Pippo Spano* (Archivio Storico IV. köt. 129—149. ll.).

b) *Canestrini József, Discorso sopra alcune relazioni della Repubblica Fiorentina col re d' Ungheria e con Filippo Scolari* (U. o. 185—213. ll.).

Caprioli Aliprando, Ritratto di cento Capitani Illustri. (Magát ezen munkát, melynek 49. lapján PíPó életírása foglaltatik, nem volt módomban látni).

Vita 103 virorum illustrium, qui saeculo XV. extiterunt, auctore coaevo Vespasiano Florentino. (Kiadta Mai Angelo a Spicilegium Romanumban. Róma 1839.)

*) „Jacobó Bracciolini, messer Poggio fia.“ Ez ugyanaz, ki 1478. Florenczben a Pozziak összeesküvése alkalmával szomorú életvéget lelt.

I. Pípó eredete.

Ozorai Pípó (Fülöp) Florenczben született 1369¹⁾. Eredetéről egymással ellenkező tudósításaink vannak. Windeck Eberhard, Zsigmond királynak egykorú életirója (szül. 1382. Mainzban, megh. ugyanott 1443.) őt egy florenczi varga fiának állítja²⁾, s ezt követték mindeddig többnyire hazai történetíróink. Ellenben a szintén egykorú olasz tudósítások szerint³⁾ ő a Scolari olasz nemes nemzetségből származott, mely már a XIII. században Florencznek egyik legelőkelőbb családja volt⁴⁾, és a ghibellinek részén állván, II. Frigyes császár hívei közé tartozott. Ugyanazt tudjuk meg több okmányból is, melyeket alább közlök; és Aeneas Sylvius, ki őt munkáinak több helyein „Pipponem Florentinorum ex domo Stroziorum“ nevezi, tehát a Strozzi nemzetség, szintén Florencz egyik legnemesebb családja, ivadékanak tartja, ezen szembetűnő hibája mellett is indirecte legalább azt bizonyítja, hogy Pípó nemes születésű volt.

Mi indíthatta őt arra, hogy szülővárosát elhagyja, azt Florencznek azon idei viszonyai magyarázzák meg. Caprioli szerint⁵⁾ a guelfi párt, mely Florenczben hatalomra jutott, kényszerítette erre családját. Más tudósítások úgy értesítenek, hogy már első gyermekségét Florenczen kívül töltötte, vagy Antellában, vagy Tizzanóban⁶⁾.

¹⁾ „L' anno 1369. nacque Filippo.“ Poggio, Archivio Stor. Ital. IV. k. 1. r. 164. l.

²⁾ „Derselb Pipo was eines schusters sun von Florenz, wenn In der konig (Zsigmond) zu einen herrn gemacht hette.“ Cap. XXVII.

³⁾ Pípó névtelen életirója (Arch. stor. Ital. IV. k. 1. r. 151. l.), Poggio (u. o. 163. l.).

⁴⁾ Hüllmann K. D., Städtewesen des Mittelalters, III. köt. (Bonn 1828. 420. l.). A Scolari család a Buondelmonte nemzetségnek volt ága (Poggio, Arch. Stor. u. o. 163. l.), melylyel alább fogunk megismerkedni.

⁵⁾ Ritratto di cento Capitani Illustri, 49. l. Megegyez evvel Canestrini az Archivio Storicoban u. o. 185. l.

⁶⁾ „Nella villa della Antella nella sua infantia fu allevato.“ (Névtelen életirója). „Allevato col padre e madre poveramente in una villa chiamata Tizzano, sette miglia allà Città.“ (Poggio).

Atyját Istvánnak, anyját Antóniának hívták ¹⁾. Szülői szegénységbe esvén, neki tehetségökhöz képest jó nevelést igyekeztek ugyan adni; de őt magasabb polgári állásra előkészíteni nem voltak képesek. Anyja őt egy ottani pap gondviselésére bízta, kitől a grammatikát és több hasznos ismereteket tanult. Már korán Németországgal kereskedő florenczi kalmárok keze alá jutván, kik őt a kereskedésre kiképezték ²⁾ és névszerint az akkor szokásos olasz számviteli módban oktatták, ezek kíséretében 13 éves korában ³⁾ Németországba is útazott, hol vele azonnal találkozunk.

II. Pípó, Zsigmond király szolgálatában.

Pípó névtelen életírója öszhangzólag a „Diario Ferraresé”-vel úgy tudósít, hogy ő azon kereskedőkkel, kiknek szolgálatában volt, Németországba útazott; hol Magyarország egyik nagyjának ügynökével ismerkedett meg, kihez, midőn olasz urai tovább Flandriába mentek, hozzá szegődött. Pozzi szerint ez Pecchia Lukács vala, előkelő kalmár, kinek Budán is terjedelmes kereskedési üzlete volt. Évvel azután Magyarországra jött, hol az említett főúr kegyét megnyervén, nála maradt, és hű szolgálatai által magát különösen kitüntette ⁴⁾. Halála után Zsigmond szolgálatába lépett.

¹⁾ „Di padre chiamato Stefano e di matre chiamata Antonia nacque stb.” (Poggio).

²⁾ „Essendo lui piccolo fanciullo et di buona qualità et di costumi et d'ingegno era eccellente. Et gia quella parte la quale si chiama l'abbaco, assai ben docto, fu dato dalla madre a uno prete honesto per imparare grammatica. El quale molto egregiamente fattosi dotto collo aiuto di questo prete, la madre di poi a certi mercatanti, e' quali andavano in Germania, lo dette; et loro, come huomini eccellenti, di questo giovane con allegrezza et volentieri la cura accettarono, perchè era di forma egregia, soggiunto insieme colla eleganzia.” (Névtelen életírója).

³⁾ „Al terzodecimo anno della età sua.” (Poggio).

⁴⁾ „Et subitamente ne vanno (a fenn említett kereskedők) in Germania; et Philippo insieme con loro andando, ogni ufficio di suggestione et di humiltà usava. Et certamente niuna parola d'arrogantia parlava, a niuno loro comandamento con tardità rispondeva; anzi più tosto, quando era chiamato, era prestissimo all'ubbidire: per la

Ha kérdezzük, ki volt ezen magyarországi főúr? a felhozott három tudósítást egybefoglalva, nem nehéz eligazodnunk.

Mindenek előtt megjegyzendő, hogy ha hitelt adunk is azon tudósításnak, miszerint Pipó némi ideig Trierben tartózkodott, névtelen életírója azon adata még is, mely a trieri érseket Pipó életviszonyaiba szövi, alig érdemel figyelmet. Pechia Lukács áll itt az előtéren, erről pedig csak azt tudjuk, hogy Budán üzlete volt; hogy a magyarországi főurakkal ez által összeköttetésben állt; s hogy Pipót üzletében alkalmaztatta, mi által ez könnyen több magyar úrral

qual cosa intervenne che dalloro (da loro) come se fussi figliuolo era amato. Ma concio sia cosa che loro andassino a Trevere, et quivi ritta alquanti dì dimorassino, constretti da necessità, senza dimorare fu loro di mestiero andare in Fiandra; et accio che Philippo non avessi molestia della prestezza del cammino loro, lo lasciarono, con savio et discreto consilio, appresso dell' Arcivescovo di Treveri.“ (Pipó névtelen életírója az Archivio Storicoban u. o. 152. l.). Hogy itt a trieri érsek tekintetében tévedés van, azonnal bizonyítani fogom. A *Diario Ferrarese* tudósítása: „Mess. Pipò essendo uno putto si partì da Fiorenza e andò in Lamagna (Németországba) e stette con uno, che era fattore in Lamagna de uno Referendario del Re de Ungaria, et per spazio di tempo andò in Ungaria con lui stando, et tanto piacque a quello Referendario, che lo fece suo cavaliere; et essendo andato lo Re ad acquistare parte dela Ungaria, lo dicto Referendario moritte, et hauendo hauuto lo Re la nuova della sua morte, et amando il dicto Pipò, si lo fece il suo referendario e fecelo grande“ (Muratori *Scriptores Rer. Ital.* XXIV. köt. 177. l.). Végre Pozzi ekkép értesít: „Nel qual tempo andò in Ungheria con Luca Pechia, il quale avea a Buda ragioni e traffichi grandi. Nella qual città non molto tempo essendo stato, a caso intervenne che quivi capitò, per comperare da Luca moltissime cose pel signore, il tesauriere del re Gismondo: e veggendo il giovanetto nello assettare le cose, e nel tenere i conti e le ragioni, prestissimamente ogni cosa fare, con una destrezza d'ingegno da natura data; con molti prieghi lo chiese al mercatante, promettendoli, se gliene dava, d'averlo e tenerlo sempre per suo figliulo. Costui desideroso d'acquistare la benevolenza d'esso uomo, e molto più d'acquistare quella del vescovo Strigoniense, potentissimo nella provincia del principe, del quale era fratello, gliene donò. Il quale in breve tempo, per la industria e diligenza sua fu sì caro ed accetto a ciascheduno, e sì le sustanze del suo signore e la cura dal Re a lui commessa ordinatamente ridusse.

megismerkedhetek. Pozzi további elbeszélése azután az esztergami érseket említi, s így csaknem kétségkívül, hogy névtelen életirója itt az esztergami és a trieri érsekeket felcserélte ¹⁾. Az esztergami érsek volt tehát, mint látszik, azon főúr, kinek ügynöke Pecchia Lukács vala, s ki utóbb Pípót pártfogolván, neki módot nyújtott Zsigmond király szolgálataiba jutni, mi későbbi szerencséjének alapja lett.

Ez hazai kútfőinkkel is tökéletes összhangzásban áll; melyek szerint esztergami érsek akkor Demeter bíbornok volt, előbb szerémi és nagyváradi, (mások szerint erdélyi) s zágrábi püspök, 1379-től fogva pedig esztergami érsek. Ez nagy Lajos királytól több követségi missióban alkalmaztatván, Olaszországban, és a pápánál Avignonban megfordult; tehát a külfölddel összeköttetésben állt, talán külföldi eredetű is volt ²⁾; s így igen természetes, hogy Németországban ügynöke is lehetett. A többi magától következett; főképp ha tekintetbe vesszük, hogy Pozzi szerint Pípó első teendője az érseknél, zavarban lévő számvitelének rendbeszedése ³⁾ volt, mire ő élethivatásánál és tanulmányainál fogva

¹⁾ E szerint nem is szükséges a „Trier“ nevet „Tirnau“-ra magyarítani, miként azt Polidori és Aschbach (Geschichte Kaiser Sigmonds IV. köt. 212. l.) tették.

²⁾ Pozzi tudósításának folytán azt lehet következtetni, hogy Pecchia Lukács ennek factora, s hogy Pípó 1382. vagy kevéssel ezután lépett szolgálatába. Demeter érsekre és bíbornokra nézve v. ö. Purpura Pannonica (Kassa 1745.) 21. l.; Schmitth Miklós Archiepiscopi Strigonienses (Nagy-Szombat 1758.) 204. l.; Memoria Basilicae Strigoniensis (Pest. 1856.) 73. l.; Török János Magyarország Primása (Pest 1859.) 75. l.

³⁾ „Pertanto di qui intervenne, che un certo di l' Arcivescovo, el calcolo delle sue entrate et la ragione dello erario da' sua (suoi) administranti domandando, et non pichola confusione et difficultà tra l' una parte et l' altra parte d' esso calcolo nasceva; et chiaramente più tosto per ignorantia di conte, che per alcuna infidelità o mancanza, era nata. De' quali la ignorantia Filippo vedendo, el riso che dentro aveva, non potè fare che nella faccia non si dimostrassi: et l' Arcivescovo risguardandolo nel ridere, la cagione del riso a pieno volle intendere: et ricusando lui manifestarlo, più strettamente et con maggior desiderio, et con sollecita investigatione et piena di menaccie lo domandò. Finalmente Filippo, considerando la cagione di questo

is különösen alkalmas vala. S úgy látszik, hogy ebben tanusított ügyességének folytán bíztak Pípóra az ország számviteli ügyei is ¹⁾, mi őt más főurakkal, sőt magával a királlyal is megismertette, neki különös haszonvehetőség hírért szerezvén.

Demeter ugyanazon nap, melyen Zsigmond Székesfe-

riso più non potere celare, con quello ufficio di riverentia el quale si convenia a tale antistite, ubidì a' sua comandamenti, et la cagione del riso insinuò. Contro al quale di poi l' Arcivescovo faccendosi incontro, lo dimandò se tale ragione calcolare sapessi : lui rispose confessando che sì, et bene. Et l' Arcivescovo disse : Fa prestamente, ch' io ti veggħa. Per la qual cosa Philippo, *come è di costume apresso di noi* (azaz az olasz számviteli mód szerint), con prestissimo conto quelle raggione saldò et fermò in modo, che stupefacto l' Arcivescovo si maravigliò. El quale soldo di ragione partorì cagione et materia allui (a lui) della presidentia et honore che lui conseguitò. Imperò che, per tale factò preesistente l' Arcivescovo di più cominciò a preporre et exaltare Philippo sopra agli altri familiari et amici.“ (Pípó névtelen életírója az Archivio Storicóban u. o. 152. és 153. l.).

¹⁾ „Vivendo lui (Pipo) in grande onore, e nessuno avanzandolo di grazia e di reputazione appresso al suo signore, venne a Strigonia al vescovo, al qual luogo ancora il Re era venuto. Levate via le vivande, e ragionandosi in fra li principi di creare un esercito di dodici mila cavalli, i quali andassino alla custodia e guardia del Danubio per difendere quel paese dall' assolto de' Turchi, i quali aveano preso Cervia (így ; Mellini munkájának 16. lapján mond : „i quali di poco innanzi avevano preso la Servia“); e non vi essendo alcuno che sapesse fare conto, e racôrre la somma della pecunia che bisognava per dare alli soldati : chiamato Filippo, e preso lui la penna, ipso factò con tale celerità ebbe il conto fatto, che tutti i circostanti si maravigliavano, grandissimamente lodandolo. La qual cosa considerata Gismondo Re, desideroso d'innalzare e tirare innanzi gli uomini ingegnosi, pensando fra sè medesimo costui esser nato a maggiori cose che quelle la mercatanzia seco arreca“ ; stb. (Poggio, Archivio stb. 165. l.). Bármit tartunk az olasz tudósító fennhangú phrásisairól, elbeszéléseinek lényege még is olyannyira megfelel országos viszonyaink azon ideai állapotának, hogy teljes hitelre méltónak látszik, a mennyiben kiemeli, mikép számviteli ügyessége vonta Pípóra' először Zsigmond király figyelmét. Az első rigómezői (kossovopolyi) csata, mely Szerbia nemzeti erejét a XIV. században tönkre tette, s melyre a tudósítás nyilván vonatkozik, 1289-ben törtévé, Pozzi elbeszélése ezen oldalról is némi támaszt nyer, ámbár Demeter érsek akkor már nem élt.

hírvárt Benedek veszprémi püspök által megkoronáztatott, Esztergomban eltemettetvén (1387. martius 31-kén), miután az elhunyt érsek Pípót hadiszolgálatokra is alkalmaztatta¹⁾ ő Zsigmond előtt ezen körülmény folytán is kedves lehetett, ki épen akkor rendezte seregét, melylyel a pártosok által még fogva tartott Mária királyné szabadítására indulni készült.

Kétseget nem szenved, hogy Pípó ezen idő táján lépett Zsigmond szolgálatába; s további fejtegetéseink mutatni fogják, mikép ő csakugyan kettős — t. i. hadi, és financiális irányban szolgált a királynak.

III. Pípó szereplése Magyarország történetében.

Minden életírói szerint Pípó első hadi szolgálatait Zsigmondnak a lázadók ellen tette. Említetik egy nagy fontosságú csata, melyben magát különösen kitüntette. Zsigmondnak tudniillik, ki koronáztatása óta, neje Mária királyné életében is, mint valóságos király akart uralkodni, számos ellenségei voltak az ország nagyai közt. Ezek leginkább a déli tartományok lázadóira támaszkodtak, kiknek teljes megsemmisítése ennek folytán Zsigmondra nézve életkérdés volt. S miután vezérei már több évig harczoltak ezek ellen, végre 1392. maga indult a táborba. Nincs kétség, hogy ez alkalommal történt azon nevezetes csata, melyre a Diario Ferrarese vonatkozik²⁾, s melynek nem csak szerencsés kimenetét, ha-

¹⁾ A Diario Ferrarese határozottan mondja, hogy a magyarországi főúr, kinél szolgált, tehát az esztergami érsek „lo fece suo cavaliere“; mi elég világosan katonai szolgálatokra látszik mutatni.

²⁾ Van ugyan tudósítás arról, hogy Zsigmondnak már 1387., midőn neje Mária királyné a fogságból kiszabadult, kellett a lázadókkal harczolni. P. o. „Anno 1387. Sigismundus Rex magistro Nicolao filio Joannis de Kanisa quasdam possessiones donat, quod in expugnatione castris Sumlech nuncupati leonina audacia suffultus ipso Sigismundo Rege cernente viriliter pugnando missilium et lapidum juges ictus de manibus infidelium in Regiis obsequiis in suae personae laesionem corporalem et dictorum infidelium contractionem valde magnam ferenter supportavit.“ Ex litteris ejusdem Regis Budae datis in festo B. Elisabeth Reginae, anno Domini 1387. (Okmányi kivonat Kaprinali

nem saját megmentését is Zsigmond leginkább Pípónak köszöné¹⁾. Ezen tudósítás szerint Boszniának akkor rövid idő alatti elfoglalása is leginkább Pípó erélyének volt eredménye²⁾.

Pípó ez által Zsigmond különös kegyét és bizalmát nyervén el, mindjárt ezen idő óta reá nem csekély befolyást kezdett gyakorolni.

Ennek csakhamar egy igen jellemző példáját találjuk.

Tudva van, hogy Mária királyné halála után (1395. május 17.) az alig lecsillapított lázadás a déli tartományokban újra kitört Zsigmond ellen. Tudva van Vajdafi Györgynek a lázadók elleni harcztette, kiknek élén Konth István állt, a híres nádornak Konth Miklósnak fia. A szerencsétlen 32 főúr, kik ezen alkalommal elfogattak, Budán a sz. Györgyi téren Zsigmond parancsára ítélet nélkül kegyetlenül kivégeztetett. Ha Pípó névtelen életirójának hitelt adhatunk (ki egyébiránt a kivégeztetés helyének nem Budát, hanem Pípó egyik várát állítja, s a dolgot úgy beszéli el, mintha az elfogottak a vár belsejében titkon kivégeztetvén, a többiek rettentő példájára holttesteik azután kitétetek³⁾ volna) övé

kéziratai közt a magyar kir. egyetem könyvtárában, 4. B. V. köt. 52. l.): azonban úgy látszik, hogy Pípó ezen ütközetekben még nem vett részt, hogy tehát a Diario Ferrarese elbeszélését arra alkalmaznunk nem szabad.

¹⁾ „Essendo, mond a Diario Ferrarese, in una battaglia contra li infideli lo Re havè una gran paura de havere la peggiore, e fuggi, per non essere preso, vedendo, che non podria durare a tanta moltitudine de infideli, che ogni giorno li vegnevano a dosso; e questo Pipo fece uno aviso; e pensosse di stare forte, e tolse lui una corona in testa di quelle de lo Re per agomentare li cavalieri e la gente de lo Re, perchè li infideli credesseno, che quello fusse lo Re in persona, et non sapesseno, che fusse fuggito. E tanto confortò li Baroni, che lui se mettè inanti sicome Re, e li Baroni tutti li seguitonno, et in manco de uno di se rumpì tutto lo campo de li infideli, et ne prese tanti, et ne ammazzò tanti di quelli, che non se podria dire, in tanto che furono vincitori“ (Muratori Script. Rer. Ital. XXIV. 177. l.).

²⁾ „E subito (Pipo) si mise in ordine con la sua gente, e ando contra li infideli de Bosina. Pertanto fra uno anno conquistò tutto lo Reame integramente“ (U. o.).

³⁾ „Adinvenne in questo mezzo, ch' e' baroni et alchuni militi contro al Re et congiuratione et tractato feciano. La qual congiura

az igen k etes szín   rdem , hogy Zsigmondnak ezen rendk iv li szigort tan csolta.

Ily el zmenyek ut an nem fogjuk csod alni, hogy P p , kiben Zsigmond h   s szolg lat ban semmit l visszanimjed  ember t ismerte fel, egyr szr l ugyan a kir ly bizalm ban

certamente tanto subito et si alla sproveduta contro al Re venne, che se Philippo non avessi ricevuto il Re nel prefato chastello (az  letir  szerint „Exoda“; de az esemenyek menete oda mutat, hogy Zsigmond Bud ra von lt vissza), senza dubbio il re Sigismondo in quel di sarebbe stato morto. — — In questo mezzo gli amici di Sigismondo, i quali erano spartiti, fuggono a Exoda (ism t kell  rteni Bud t); in tal modo, che non con pichola multitudine di cavalieri era fortificatosi. Considerando adunque costoro i quali contro al Re pestilentemente s' erano levati, esso Re di di in di essere pi  forte, et s  in debolezza per la carestia delloro (del loro) duce venire, et interamente per questo le cose loro andare a male; perdono et pacti fanno diliberatione domandare al Re. A' quali Sigismondo curante ( gy) acconsentire, Philippo risguardando, loro non da alcuno vero pentimento o benivolentia essersi mossi, anzi pi  tosto per nicist  et per paura essere sospinti et constretti; al Re salutifero consiglio d' intorno a s  e il reame dette: la qual cosa non contro allo honesto, niente di meno rimuneracione di beneficio et cosa degna a' vulgari pareva. Per la qual cosa Sigismondo, trovando Philippo   se essere fedelissimo, et sagace contro alla insolentia et malitia degli huomini scellerati, e acerbitt  ( gy) di veleno; quello, che Philippo l' ammunni con alegrezza udendo, a effecto mandare diliber . Et finalmente, le man dextre a chi le domand , dette: et chiamati a dua a dua e' principi de militi, e' quali piu tempo fa contro al Re aveano fatto congiura et sforzo, dentro alle porte del chastello secretamente comand  fussino uccisi. Imperoch , chon ci  sia chosa che a uno a uno, o veramente a dua a dua, come detto abbiamo, intrassino nel chastello a vedere i luoghi tribunali del Re; in uno certo angulo pi  interiore e pi  secreto, da certi sui servi, all' omicidio prestissimi, di coltello furono morti. Et questa fu degna cosa, che coloro che al loro signore aveano rotta la fede, colla infidelt  del loro signore perissino; et quegli che, per infidelt , di coltello il Re uccidere feciono sforzo, con quello in verso loro trasmutato fussino morti. Et chon ci  sia chosa che quasi insino a trenta degli uccisi il numero fusse adempiuto, come lui expeditamente avea veduto; i corpi di quegli morti innanzi al popolo che aspectava, furono gittati: e' quali risguardando il popolo, divent  timoroso; e ognuno taceva, pi  per paura che per istupore o maraviglia. Et di poi, come capi senza lingua, si partirono: et notificato che fu tal chosa, tutta quella convegn  et ragunata di popoli et di militi s, artitansi, a' luoghi propri si ritorn . (Archivio Storico Italiano IV. k. I. r. 155.—157. 1.).

mindinkább emelkedett; de másrésről a magyarok előtt magát gyűlöletessé tette ¹⁾. S ezen gyűlölség oka annak, hogy midőn 1401. april 28-kán Zsigmond a főuraktól fogságba tetett, ő is elfogatott ²⁾. De a királynak rövid idő alatti kisz-

¹⁾ Számos irígylöi is voltak. „In questo mezzo, mond névtelen életírója, gli altri baroni, et anchora alchuni de' magistrati, tanta si poco fra tra 'l Re et Philippo forestiero amicitia essere nata risguardando, subitamente in invidia contro a Philippo a poco a poco si riscaldarono; et continovamente lo incolpovano appresso del Re et di poca fede et di timidità. A mormorii de' quali il Re mai acchomodò gli orecchi; ma di di in di più grandemente trovandolo fedele, lo faceva alto“ (Arch. Stor. IV. köt. 155. l.). És Poggio: „Conseguitò tanta gracia e benevolenza appresso del Re, che, accumulato ed ornato di grandissime dignità, in grandissima invidia de' principi pervenne.“ (U. o. 165. l.).

²⁾ Windeck és Aeneas Sylvius tudósításait Zsigmond elfogatásáról némileg kiegészíti Pozzi elbeszélése. Miután t. i. ez a királynak Budára érkezését említette, folytatólag ezeket írja: „Narrandogli il castellano della ròcca, i congiurati essere venuti con grande esercito a Pestro (Pestre), castello dirimpetto a Buda; ed affermandoli, essere uno solo rimedio alla salute di quello, se, poste le guardie super le mura, guardassino il castello dallo asalto dei nimici, insino a tanto che si vedessi e fussi manifesto a che fine i nemici andassino; non volle, che ciò si facessi, affermando palesemente, nessuno di quelli che si diceva contro a sè venire, essere stato mai da lui violato o ingiuriato, perchè gli animi loro dovessino essere inverso di sè così sdegnati. Mentre che queste cose si trattavano, i principi, passato il fiume Istro, entrati nella città, vengono al castelletto. Il Re domanda quelli entrati dentro, essendovi un gran cerchio di circostanti, che voglia dire questo tumulto, o a che fine sia questa raunata e moltitudine de' principi. Al quale rispondendo uno dei più vecchi, disse: per questo avere congiurato ed a lui essere venuti, per darli le leggi del reggere e governare lo imperio; acciochè contro alla voglia di tutta la nobiltà e isdegno di tutti gli altri popoli, non signoreggiasse il regno suo, come regno ingiusto ed iniquo, e non degno d' uomo buono. Con queste parole il Re, di natura sua mitissimo, in tal modo accese, che preso un pugnale che allato cinto avea, contro di lui con impeto si volse. Ma, mentre che lui perseguita il nimico, fu con una spada da Bigatto Marino (Mellini ötet Bugiatto Marinonak nevezi; úgy látszik, Bebek Imréd kell érteni, ámbár máshonnan nincs tudomásunk, hogy ez Zsigmond ellen kardot rántott volna), uno de' principali, assalito, e pressochè morto. Lo scampo fu, che tirando in dietro il piè, in modo il collo in sul lato manco piegò, che il colpo invano discese; e la co-

badulása őt szintén szabaddá tette, s ezen időponttól fogva az első méltóságokra emeltetvén, csakhamar az ország legfontosb ügyeiben szerepelt.

E tekintetben a következő történelmi momentumokat és iránylatokat emeljük ki.

1) *Pípó dalmátiai hadjárata.* 1402. és 1403-ban Zsigmondnak nehéz háborúja volt László nápolyi királylyal, a szerencsétlen II. Károly fiával, kit Magyarországon egy párt a trónnal kínált vala meg. A háború általános menetére nézve, Lászlónak Jádrában királylyá koronáztatása, de rövid idő alatt Nápolyba visszatérése tudva lévén; elég itt említenünk, hogy főkép Ozorai Píónak ez alkalommal kifejtett rendkívüli erélye és ügyessége volt az, mely által Zsigmond ügyei oly szerencsésen fordultak, hogy az őt és uralkodását ezen oldalról fenyegető veszély elhárúlhatott. Pozzi ebben tanusított mind vitézségét mind eszélyét különösen magasztalja; s ha mindjárt elbeszéléseben némi túlzásra találunk is, annyiban mégis adhatunk neki hitelt, hogy különösen Píónak köszöné Zsigmond, ügyeinek e részben kedvező fordulatót¹⁾. Ennek

rona, di perle e di pietre preziose ornata, di capo gli cadde. Filippo Scolari, in questo tumulto in difensione del Re combattendo, scampò delle mani de' nimici per lo ajuto e mezzo del vescovo Strigoniense, che con la toga il coperse e difese, gridando, lui averlo preso; ed a Strigonia dal vescovo fu per prigione menato. Il quale, ipso facto che conobbe, Gismondo, per li conforti della madre de' principali duchi ovvero marchesi a' quali la cura sua era stata commessa, della provincia delli Schiavi nella quale era guardato, essersi in Boemia fuggito; per la persuasione del vescovo di Strigonia essendoli comandato che il Re seguitasse, a Usero, castello sotto il dominio e signoria sua, facendo grandissimi viaggi, pervenne.“ (Pípó névtelen életrója az Archivio Storico Italiano IV. kötetében 1. r. 166—168. ll.).

1) Pozzi erről így ír: „In questo mezzo i baroni del regno feciono pensieri e deliberazione di pigliare Gismondo re, e di chiamare nel Regno Ladislao re di Napoli. Mandate adunque a Napoli, di commune sentenza di tutti, lettere e inbasciadori, feciono che Ladislao collo esercito prestamente venisse in Dalmatia alla città di Zara. La qual cosa intendendo Gismondo, ed essendo avvisato della venuta del nimico, venne a Buda“ stb. következik elfogatásának és kiszabadulásának, s Pípó ez alatti sorsának elbeszélése. Zsigmond azután Csehországba eltávoztván, Pípo „a Usero (Ozora) pervenne. Del quale luogo

folytán nagy tekintélyre jutott; olyannyira, hogy a magyar főuraknak ezen időben Zsigmond irányában tanusított idegenkedése mellett, a király legnevezetesebb hadivezérének tartott.

partendosi ; avendo con tumulto e prestezza fatto numero di gente d' arme, e raunati insino in cavalli settecento, prese uno castello di natura fortissimo, del Vescovo di Visprino (Veszprém) ; e mandati per diversi luoghi in nome del Re chi facesse soldati, in brieve tempo raunò grande esercito. Fortificato adunque con tale gente, venendo e discendendo al combattere, intra pochi mesi lo esercito, per varii e diversi luoghi entrando, tanto terrore a ognuno messe, che più provincie perdute recuperò ; e tutta la nobiltà infra suo si ribellò. Essendo di poi avvisato, il Gran Siniscalco del Re di Napoli da Ladislao mandato ne' confini del Reame, per la provincia della Bossina essere entrato, e con esercito da non farsene beffe a Buda appressarsi ; lasciate tutte l' altre cose, incontro gli venç. I baroni ungheri che col Siniscalco erano, ipso facto che intesero Filippo Seolari venire, sbigottiti dell' impresa loro, la notte seguente a difendere le sue cose si fuggirono. La qual cosa conosciuta, il Siniscalco napolitano, dubitando di tradimento, fatto consiglio tra' suoi ed ogni cosa narrata, si ritirò indietro, ed a Zara a Ladislao ritornò. Il quale dubitando che quel medesimo a lui, che a Carlo suo padre non avvenisse, nel Reame si tornò. Filippo Seolari in questo mezzo d' ogni cosa ordinatamente per lettere Gismondo avvisa : confortandolo che prestamente entri nell' Ungheria, perchè facilmente colla presenza sua ogni cosa confermerebbe, dando animo e ardore agli amici ; e con poca fatica i nimici, dalla speranza di Ladislao abbandonati, potrebbe reprimere. Per queste ragioni mosso Gismondo con assai conveniente esercito, ricevuto dal fratello Re di Boemia, venne a Vienna e chiamato a sè Filippo, lo ringraziò dello averlo così prontamente soccorso nel suo dubbioso stato. " Következett erre a pártütők legyőzése. Miután t. i. Zsigmond katonasága Píóp seregével egyesült volna, „andarono a campo a un castello d' uno principe che il Re tradire voluto avea ; e quello assediato, i Boemi presono ; preso, lo missono a sacco ; e, nessuna considerazione o differenza avendo di maschi o di femmine, l' arsono. Il principe del detto castello, nello esercito de' congiurati andato, come senti la moglie, e' figliuoli e tutto il popolo essere stato preda delli soldati, e tutta la terra della uccisione e del sangue de' suoi essere stata bagnata ; per impazienza di tanto dolore si morì. Avendo conosciuta la crudeltà de' Boemi, i baroni congiurati, disperati, e sbigottiti delle loro cose, e l' animo di Gismondo re temendo, a prieghi ed alle lacrime rivolti, mandano allo spano ; lui preghiano, che a tanti mali soccorrere voglia stb" ; kinek közbenjárására Zsigmond kegyelmét

2) *Török háborúk.* Tudva van, hogy a nikápoli ütközet után (1396) Bajazet török császár Magyarországra könnyen a legveszélyesb sorsot hozhatta volna; ha Timur mogul fejedelem, őt épen akkor keletről megtámadván s az angorai ütközetben (1402 július 20) legyőzvé, el nem fogja, s a török fegyvert Magyarországtól el nem fordítja; sőt az ozman hatalmat csaknem meg nem semmisíti. De hazánk szerencsétlensége úgy hozta magával, hogy Zsigmond és ellenkirálya László közt polgári háború keletkezvén, az ország sem belső nyugalmat nem nyert, sem erejét a törökök ellen nem igen szedhette össze. Így történt, hogy, miután I. Mohamednek sikerült tíz éves háború után a török hatalomnak már szétbomlásnak indúlt elemét megint egy egészszé szervezni, Magyarország, ellensége balsorsának semmi hasznát nem vette; s hogy midőn a törökök 1413. Europa ellen ismét háborút indítanak, és 1416. Magyarországot megtámadák, Havasalföld viszonyaiba, mint már az előtt Szerviaéba, befolyást nyertek, sőt Bosznián keresztül egészen Stiriáig hatottak. Ez azon hosszas hadakozásoknak volt kezdete, melyek ezen idő óta az ozmán hatalom és Magyarország közt folytak. Egyébiránt minden tudósítások azt bizonyítják, hogy a törököknek első megtámadásai nem annyira nagy készfületti háború, mint inkább csak kisebb hadjáratok voltak, melyeknek Magyarország, erejének csak némi megfeszítésével is, sikeresen ellent állhatott volna; s hogy, midőn 1416. erősebb összeütközés történt Havasalföldön, Losonczy István volt a magyar hadaknak fővezére.

Ezt tekintetbe véve, minden túlzásaik mellett is különös

meg is nyerték. „Per la qual cosa, col salvo condotto tutti in campo venendo, ed essendosi tutti a piè del Re gittati, Gismondo con alta voce che ognuno intendesse, disse a tutti: pe' prieghi dello spano, del quale erano meriti e benefizii grandissimi inverso di sè e della casa sua, perdonare ed ogni cosa rimettere; non di manco, avvisarli ed ammonirli, che per l' avvenire fussino più fedeli, e che s' avvezzassino a obbedire a' migliori e maggiori. Solamente Bigatto, il quale contro di lui il coltello prese, vietò a se venire; nientedimeno, con questa conditione gli perdonò, che mai per lo avvenire innanzi gli venisse. Per queste cose il nome dello spano per tutto il reame era grande, e l' auctorità maggiore.” (Archivio Storico u. o. 166—172. l.).

figyelmet látszanak igényelni Ozorai Pípó olasz életíróinak elbeszélései, melyek szerint hősük épen az említett időben vitte volna véghez a törökök ellen legjelesebb haditetteit. Ezen elbeszélések szerint Zsigmondnak, miután nápolyi László leküzdése után Magyarországból általan királynak volt elismerve, a török császár ellen kelle háborút kezdeni, ki a szerb dezpotát is maga mellé vevén, Bosznián keresztül tört Magyarországra ¹⁾). A magyar hadak főparancsnoksága Pípóra volt bízva, ki a törököket tökéletesen megvörvén, nagy dicsőséggel tért vissza Magyarországra. Zsigmond ezen alkalommal őt az egész sereg jelenlétében az arany lovagi rend díszével ékesíté, s az ország alsó részeinek védelmezését rá bízta; minek folytán ő 24 évig, azaz egész haláláig csak nem szünet nélkül a törökök ellen harczolt ²⁾). Ezek szerint az alsó

¹⁾ „Salutato e chiamato come vero re il Re (Zsigmond) di Buda da tutti i duchi e marchesi, essendo lo Imperadore de' Turchi, per le guerre civili delli Ungheri, nella Ungheria per li confini della Bossina entrato; avendo sotto spezie di parentado, preso per suo compagno nella guerra il Despoto della Cervia; ed avendo dato gran calamità e detrimento alla provincia, dando licenzia e commiato a tutti li re, e proposto e pubblicato a ognuno lo editto ed il bando, che à uno certo di determinato ciascheduno col suo esercito fusse ne' confini della Bossina; ed avendo loro il comandamento ubbedito: fu costretto Gismondo con li nemici alla zuffa venire“. (Poggio. Archivio Storico u. o. 173. l.)

²⁾ „Avendo grande occisione de' barbari fatta, essendo lo Spano capitano, lo esercito vittorioso ne rimenò. E lo spano, per essersi lui si egregiamente portato, donandoli le insegne militari alla presenza di tutto le esercito, lo fece cavaliere aurato, ed a lui la cura della Cervia (Szerbia) e del fiume Istro commisse. Sopra le rippe del quale, ed a tutte le vie e passi d' onde entrare si potea, tali guardio e presidii pose, e tali fortezze e turri di legno edificò, che difficile cosa era senza qualche gran calamità e occisione i ripari passare.“ (Poggio id. h. 173. l.) sőt Szerbiára nézve Mellini azt mondja: „Tolta a' Turchi mercè di Filippo“ (33. l.). Általában pedig tudósít Pípó névtelen életírója: „Andando Philippo contro a' Turchi a combattere, da principio iusta le riviere del Danubio con crudel plaga gli venne a ferire, et constringegli a partirsi de termini altrui; et non solamente questo, ma ancora de' loro proprii termini gli fecie fuggire. Et non solamente è stata una victoria sola contro a' Turchi auta di Philippo, benchè io, per seguitare la prevità non le vogli recitare tutte stb. Et finalmente,

végvárak, ú. m. Temesvár, Orsova és Belgrád megerősítése Píópó által megkezdve, később pedig Hunyadi János által nagyobb tökélyre emelve és mintegy befejezve lett volna ¹⁾. Minden esetre figyelmet érdemel, hogy Pozzi Hunyadi Jánost a haditudományban világosan Píópó növendékének mondja ²⁾.

Mindezek nyomán a Píópónak a törökök ellen véghez vitt haditetteit illető olasz tudósításokat itt mellőznöm nem lehet. Ha bár a dolgok részleteit nem világosítják is fel egészen; még is nem csekély súlyt nyernek az által, hogy nagyrészt szemtanúk közleményeiből látszanak merítve lenni ³⁾; s egyébként is, ha szembetűnő túlzásaiktól elvonatkozunk, hazai kútfőink tartalmával nem állnak ellenmondásban.

Megtudjuk ezekből, hogy Píópó első győzelme után a törökök sokáig nem háborgatták Magyarországot, hogy ő sajátos taktikát alkalmazott ellenök, melyről még szó lesz; hogy, midőn később ismét megkezdték támadásaikat, Píópó által számos (18, vagy mások szerint 23) ütközetben visszaverettek, bár ez ütközetek általán véve nagyobb szerűek nem lehettek;

in tal modo per venti quattro anni gli assali et affixe.“ (Archivio Storico 158. l.).

¹⁾ Az imént láttuk, hogy Ozorai Píópó erődítései, ha nem kizárólag, legalább nagyobbrészt csak fából készültek; a védvárak erős anyagból épített bástyáinak, tornyainak stb. készítését minden meglévő tudósítások, s ezekkel összhangzólag a hagyomány is, Hunyadi János művének tartják. Orsovára nézve mindazáltal Poggio határozottan mondja: „Orsava, castello al fiume Istro vicino, dai Turchi spianato, con molta celerità rifece; che, non perduto tempo alcuno, ma ancora la notte al lume di torchi, la ròcca, di natura fortissima fece.“ (Arch. Stor. IV. köt. 178. l.)

²⁾ „Giovanni Vaivoda, dallo Spano insino da giovanetto allevato, e per molte guerre sotto il governo suo fatte già nominato.“ (Arch. Stor. 179. l.) Azonban Polidori maga ezen szavakhoz még a következő jegyzetet teszi: „Vorremmo di ciò pure poter produrre testimonianze migliori di questa, in cui (vaglia il vero) una severa critica non può riposarsi.“

³⁾ „Dico di quelle battaglie le quali sono universali, et le quali con la pubblica cymba (így) essere citate conoscono: a me notificante tali cose il preclaro huomo Lorenzo Buondelmonti, el quale quelle provincie et luoghi per più anni cercò et abitò; et dallui tal cose imparai.“ (Píópó névtelen életírója, Arch. Stor. 158. l.).

hogy ő magát Belgrád alatt különösen kitüntette; s hogy ezeknek folytán neve rémületes volt a törökök előtt ¹⁾. Egyébiránt sajnálhatni, hogy mindezen tudósítások haditetteit csak általában említik, és a részletekbe nem igen ereszkednek. A történeti kritika tehát szintén csak általában tarthatja róla azt, hogy ő a törökökkel többször vitézül és szerencsésen vívott; hogy azonban haditetteinek kedvező kimenetelét gyakran ravaszágának és kegyetlenségének inkább, mint vitézségének

¹⁾ „Certamente dopo la prima et seconda rotta i Turchi, vivente ancora Minione loro duce, (ki volt ez?) non ardivano assalire i confini de' Cristiani, stimando loro essere bastanza, e più bastanza, le mura delle loro città potere defendere: e' quali Turchi, inanzi che Philippo fussi duca o vero capitano, il fiume del Danubio e tutta l' Albania e quasi l' Ungheria non temevano, transnando molestare“ (Az egykorú anonymus életíró, Arch. Stor. 158. l.). Csaknem ugyanazon időben magasztalta Arezzói Lénárd (Leonardus Aretinus) Pípo hadi tetteit a törökök ellen, kinek elbeszélését követi a XVI. században Mellini, a magyarokról is megemlékezvén „Certi loro romanzi fatti in memoria della virtù di Pippo Spano fiorentino.“ (Vita del famoso stb. Filippo Scolari 56. l.). Pozzi a kosztinczi egyházi zsinat idejére vonatkozólag azt mondja: „Lo spano, in questo mezzo, per molte battaglie contra Turchi felicemente fatte, già per fama nominato“ stb; és másutt, hogy ő meghalt „con tale gloria delle cose da lui fatte, che i Turchi al terrore del nome suo, de ciotto volte essendo con lui a battaglia ed alle mani venuti e da lui sempre vinti, lungo tempo di poi si quietarono;“ s hogy egyedül Hunyadi János, az ő növendéke, vitt az övéihez hasonló hadi tetteket véghez a törökök ellen. (Arch. Stor. 175. és 179. l.) Caprioli szerint 23 ütközete volt a törökökkel. Végre Polidori egy XVI. századi, marquis Capponi Gino birtokában lévő kézirati florenzei krónikát említ (szerzőjét nevezi „Francesco di Vettorino del Rosso), mely Ozorai Píporól a következőket tartalmazza: „Vidono i padri nostri . . . Filippo Iscolari, ispano tra gli Ungheri, ed il quale, per sue ammirabili virtù per tutti i gradi militari infino al supremo arrivò. Ventitrè volte venne in battaglia giudicata contro i Turchi, e tutte le volte ne riportò gloriosa vittoria.“ Azután olasz hadjáratait is beszéllve és ötöt Julius Caesarral, Hanniballal, Fabius Maximussal és Mithridatessel összehasonlítván, az utóbbi kettőnek híres hadi cselei irányában Pípo Belgrád alatti győzelmét említi: „In qua parte fu inferiore l' ammicabile astuzia di Filippo, massime a Belgrado, quando fingendo sommo timore, allettò e condusse i nemici in luogo, che con soli vasi di sassi pieni, da alto luogo per precipizii e scondescese ripe rovinati, tante migliaia uccise, quanto non è il duplicato numero delle porte di Firenze.“ (Arch. Stor. IV. köt. 159. l.)

köszöné, s hogy azon nyílt férfias bátorság, mely a magyar lovagi kor szellemének egyik jellemző vonása, benne fellelhető nem volt.

Épen azért összehasonlítását Hunyadi Jánossal egyáltalában véve helyesnek nem találom.

3) *Olaszthoni ügyek.* Zsigmond 1410-ben minden igyekezetét oda fordítván, hogy a német választóktól királynak választassék, egyúttal az olasz fejedelmek, s névszerint a Rómában székelő pápának is kereste barátságát, hogy t. i. utóbb császári koronáztatása iránt minden netalán keletkezhető nehézséget mindjárt eleve elhárítson. E végett Ozorai Pípót küldte követül Olaszországba, az ottani fejedelmekkel barátságos összeköttetéseket eszközözendőt. Követsége eredményéről elég legyen általában említenem, hogy több olasz udvarnál csakugyan célt is ért; hogy azonban a velencei köztársaság már ezen alkalommal is Zsigmond iránti ellenszenvének nyilvános jeleit adta ¹⁾. Van több tudósítás Píponak ezen időbeni ünnepeltetéséről Olaszországban ²⁾.

¹⁾ „Gismondo, Imperadore de' Romani eletto, lo spano in Italia al sommo Pontefice ed agli altri principi e repubbliche mandò, che il passo chiedesse, che senza ingiuria gli fusse lecito alla città di Roma andare e dal Pontefice la corona dello imperio ricevere. Da tutti gli fu benignamente risposto, eccetto che da' Veneziani.“ (Poggio, Arch. Stor. 173. I.)

²⁾ Egy azonkori ferrárai tudósítás szerint: „Anno 1410. die Sabati 21. Junii de mane Dominus Pipus de Scholaribus Miles de Florentia, Consiliarius Domini Regis Hungariae et ultra ceteros sibi carus, constitutusque apud eum in multa auctoritate atque potentia, transivit per Ferrariam cum centum equis versus Bononiam et Florentiam proficiscens ad Dominum Papam et Dominos Florentinos officio legationis pro Domino Rege praefato. Et per aliquot dies ante transiverant etiam alii de sua comitiva cum 150 equis vel circa.“ (Muratori Scriptores Rer. Ital. XVIII. k. 1096. laphoz.). — A *Diario Ferrarese* szerint; „1410. adì XXI. di Zugno uno nobile homo chiamato Mess. Pipo da Fiorenza, Ambasiadore de lo Re Sigismondo Re de Ungaria arrivò in la città de Ferrara, et da lo Illustrissimo Marchexe Nicolo da Este fu honoratissimamente ricevuto, et partito andossene a Bologna dal P'apa, et stette molti giorni ivi con li suoi parenti, per essere di grande parentado. — — E stato chel fu a Fiorenza alcun giorni, se partì adì XVI. di Augusto, e tornò a Bologna, e poi a Ferrara, e andò a Venezia, poscia in Ungaria, et fu honoratamamente ricevuto in tutte queste

4. *Velencei háború.* Píó életében a velencei háború, mely Olaszhon azonkorú legfontosb eseményei közé tartozik ¹⁾, s melynek élére Zsigmond által állíttatott, talán a legnevezetesb esemény volt. Itt oly ponton áll, a hol csakugyan kora viszonyaira nevezetes befolyást gyakorolhatott volna; de jellemző, hogy épen itt nem csak czélt nem ért, hanem kegyetlenségének és ravaszságának nem kisebb tanuságát adta mint hadi tudományának, s hogy az egész hadjáratnak oly sajátságos kimenete volt, mikép az által Píó jellemének tisztasága, és Zsigmond iránti hűsége nem csekély mértékben gyanúsnak mutatkozott.

E háborúra az szogáltatott alkalmat, hogy a köztársaság, melynek László nápolyi király Dalmátiárai állítólagos jogát 100,000 aranyért 1409. eladta, Jadrát elfoglalta, s egész Dalmátiát hatalmába keríteni készült. Az innen támadt egyenetlenségek színhelye kezdetben Dalmátia volt, s a magyar hadi erő itt is egyedül defensív állásban tartotta magát. Velence igyekezetei mindazáltal, Olaszthonban birtokát mind inkább kiterjeszteni, és ellenségeskedései Zsigmond irányában, főkép miután ez 1410. római királylyá választatott, elvégre oly jelentékenyeknek mutatkoztak, hogy formasierinti háború látszott szükségesnek. Ezen háború, noha a német birodalom érdekeinek abban túlnyomó része volt, és egyik főczéljáúl Zsigmond a Carrara uraknak Pádua és a della Scala uraknak

parti in lo andare et ne lo ritornare.“ (Muratori Script. XXIV. köt. 177. l.) — Florenczi tartozkodására nézve, mely egyszersmind olasz követségéről is ad felvilágosítást, mond Pozzi: „A Firenze con 300 uomini d' arme accompagnato, l' anno 1410. venne; con tal comitiva e tali gentiluomini del regno suoi seguaci che chiaramente si dimostrava, che lui l' amministrazione di tutta l' Ungheria e la Magna tenea; e che lui era uomo di tanto imperio e di tante cose da lui fatte degno. Abitò nella casa sua propria, nel Borgo degli Albizzi; ed in quaranta dì che nella patria stette, in prima tutti i gentiluomini, di poi tutto il popolo convitò, e corte bandita a ognuno tenne: ed avendo inverso di tutti gli uomini d' ogni grado liberalità grandissima usata, impetrata la licenza, si parti.“ (Arch. Stor. 180. l.)

¹⁾ Azért nem csoda, hogy p. o. Verci híres munkájában „*Storia della Marca Trevigiana*“, a XIX. kötet csaknem kizárólag ezen háborúval foglalkodik.

Veróna fejdelemségeibe visszahelyezését tűzte ki ; mégis csaknem kizárólag magyar hadi erővel folyt, Ozorai Pípó és Marczali Miklós vezetése alatt. Ámbár azonban mind Zsigmond, mind a velencei köztársaság más fejdelmekkel szövethatározatok által igyekezett magát erősíteni, két éves lefolyásának (1411. november havától az 1413. ápril 17-kén Triestben kötött öt évi fegyverszünetig) mégis alig vala egyéb közvetlen eredménye, mint Istriának, Friaulnak és a trevisói marcának borzalmat gerjesztő ismételt pusztításai. A magyar korona jogaira e háború igen káros befolyással volt. Mert a fegyverszünet sem tartóztatta a velenceieket, hogy Ragúsát s legközelebbi környékét és szigeteit kivéve, az egész dalmát tengerpartot lassanként el ne foglalják ; Zsigmond pedig 1414. óta a német birodalom, sőt az összes nyugati egyház ügyeitől annyira volt igénybe véve, s a hussita háború nyomasztó gondjai közt oly kevésbé volt már képes önálló politikai tevékenységet kifejteni, hogy Magyarország érdekeit egészen elhanyagolta, s hogy ezen időben Dalmatia, Galiczia, és Lodomeria, ha nem jogilag is, de tetteleg a szent koronától elragadtattak.

Látjuk ezekből, hogy a velencei háború, kettős értelemben, nevezetes esemény volt : magában véve, és azon politikai és diplomaciai tárgyalásoknál fogva, melyek annak folytán történtek. Pípó benne csak egyik szereplő főszemély volt ; és pedig a hadi mezőn inkább, mint a politikai tárgyalások terén.

Van több, leginkább olasz író, kik Pípónak ezen háborúban véghez vitt hadi tetteit olyannyira magasztalják, hogy öt Haniballal, Julius Caesarral és Belizárral hasonlítják össze¹⁾. Ha azonban mindazt, mit ezen urak fennhéjázó állításuk indokolására felhoznak, közelebről megvizsgáljuk, nagyobbára csak üres phrasisokra találunk, melyek az által nyernek némi súlyt, hogy a velencei háborúról szóló egykorú és hiteles tudósítások csak töredékesek és gyakran igen határozatlanok vagy homályosak, s hogy az egyes tudósítások közt nem ritkán még a főpontokra nézve is egyenes el-

¹⁾ L. Pípó névtelen életíróját az Archivio Storico IV. kötetében 159. sk. ll., s az ottani 1. alatti jegyzetet ; — úgy szintén Pozzit 174. lap.

lenmondások vannak. A részrehajlatlan történelmi kritikának tehát itt annál nehezebb a feladata, minthogy másrésről a legsúlyosabb vádak, ú. m. kegyetlenség és árulás, melyek Píó ellen felhozatnak, különösen ezen háborúra nézve felmerülnek. Nézetem szerint mindenek előtt szükséges volna, a meglévő adatokat egybefoglalva, ezen háború hadtudományi történetét tisztába hozni, minthogy egyedül ennek alapján (mert Píó stratégiailag mívelt hadivezér volt, s névszerint ezen háborúban kétségkívül az akkori hadtudomány szabályait követte) lehetnének képesek, egyes hadi tetteit kellőleg méltányolni és megítélni. Mindeddig ilyenmő hadtörténeti fejtegetésre még az olasz történelmi munkákban sem találunk; s így kénytelenek vagyunk Píó tetteit azon bizonyos historiai homályban vizsgálgatni, mely a történelmi igazság felderítését leginkább szokta nehezíteni.

Azonban bármint legyen is ez, annyi bizonyos, hogy a velencei háború első három hónapja alatt (1411-ki novemberben és decemberben, s 1412-ki januárban) Píó, a velenceiek nagyszerű védelmi eszközeinek daczára, bámulatos sebességgel foglalta el Istriát, Friault és a trevisoi űrvidéket, s hogy nem volt velencei vezér vagy sereg, nem volt vár vagy erősség, mely neki sikerrel ellenállhatott volna. Del Verme Tádé és Malatesta Károly, mindkettő híres velencei vezér, ellene mit sem tehettek. Már 1412. január 5-kén érkezett 19 velencei zászló Budára, hol Zsigmond akkor tartózkodott, melyeket az első rohannál elfoglalt; a várak, erősségek és városok száma pedig, melyeket ezen rövid idő alatt bevett, 72-re ment. Ekkor mindazáltal hirtelen fordulat állt be, s már 1412. február 14-kén visszavonult ismét Treviso vidékéről, és Udinet, később Bellunót választotta hadi mőteleinek alappontjául; s ezen idő óta a magyar sereg minden vitézsége és vezéreinek minden törekedése mellett is, sem Píó, sem később maga Zsigmond, ki a harcztéren megjelent, nem volt többé képes, oly eldöntő nyereményre szert tenni, melynek állandó jelentősége lett volna. A hadi szerencsének mérlege, hol az egyik, hol a másik részre hajlott, s végre oly fégyverszűnet köttetett, mely még kedvezőtlen békességnél is rosszabb volt.

Ily körülmények közt nem csoda, hogy Pípót már a kortársak is megvesztegetésről és árulásról vádolták ¹⁾; minek alapján újabb történelmi irodalmunkban is még oda célzó elbeszélésekre találunk ²⁾. Az egész azonban csak mendemonda, melynek megczáfolása ma már aligha szükséges többé ³⁾. A háborúnak szerencsétlen fordulata eléggé megmagyarázható abból, hogy Pípó 1412. februárban hirtelen súlyosan megbetegedett, úgy hogy Magyarországra visszatérni volt kénytelen ⁴⁾; hogy Marczali Miklós, ugyan 1412. mártiusban a mottai ütközetben, mely különben a magyarokra nézve kedvező volt, elesett; s hogy Zsigmondnak folyton folyva zavart finánczállapotai oly számos hadisereg hasz-

¹⁾ „Derselb Pipo lis sich dorch die von Venedigenn stechen mit zweyenn silberein vbergulten fleschen mit Malwiasie, doch waren es dockaten.“ Az egykorú Windeck XXVII. fejr. — „Satis constat, Pipum post praeclara belli facinora auro, ut dicitur, corruptum omissa provincia in Pannoniam rediisse.“ Sabellico Mark Antal (meghalt 1506.), *Rerum Venetarum* Dec. II. lib. 9. (Velence 1780. 464. l.); — szintűgy Giustiniani Péter (megh. 1516.) *Rerum Venetarum Historiae Libri XIII.* (Velence 1560. IV. könyv 186. l.); — „Pipus, quum multa praeclara facinora gessisset, auro demum a Veneto corruptus, dimissa provincia in Ungariam reversus est.“ Bonfinius, *Rerum Ungaricarum Decades*, Dec. III. lib. 3. (Frankfurt 1581. 402. l.) stb.

²⁾ Pray *Annal. Reg. Hung.* II. köt. 245. l.; Palma *Notitia Rer. Hung.* II. köt. 180.; — Buday *Ezsaias Magyarország Históriája* I. köt. 197. l.; Engel *Gesch. d. ung. Reichs* II. köt. 273. l., és mások. Katona (*Hist. Crit. Reg. XII.* köt. 150. l.) ezen elbeszélést már hamisnak állítja; s Virág *Benedek (Magyar Századok* II. köt. Buda 1816. 393. l.) is csak azt mondja; „Az vala hire, hogy Filepet megvesztegette pénzzel az ellenség.“

³⁾ Ez főleg áll azon mondáról, melyszerint Pípót „detecta viri avaritia, Sigismundus infuso in os auro enectari jussit.“ (Bonfinius, Sabellico és Guistiniani után, id. h.; kik azonban elbeszélésekhez azon megjegyzést teszik: „ut ajunt.“ Gr. Sagredonak Pípót igazoló értekezéséről alább még lesz szó.

⁴⁾ „Pipo capetano di Ongari a di 14. Fevrer 1411. (velencei számítás szerint, tehát 1412.) se amalò de una grave infirmità et se fece condur in Ongaria in una sbara.“ Régi velencei krónika (kéziratban a *Collectio Correriana*ban LXXVIII. sz. a.) Sagredónál, *Nota apologetica* 142. l.

nálását meg nem engedték, mely a velenceiek hadi erejének megtörésére elégséges lett volna.

E hadjárat szerencsétlen fordulatainál Magyarország érdekeire nézve még sokkal károsabb volt az abból fejlődött politikai és diplomaciai tárgyalásoknak menete.

Láttuk, hogy a háború kezdettől fogva nem egyedül Magyarország érdekében folyt, s hogy a római-német birodalom és Felső Olaszhon ügyei annak egyik főként képezték. Később, midőn a velencei köztársaság Zsigmond ellen László nápolyi királylyal szövetkezett, a politikai conjuncturák még bonyadalmosbakká lettek, s a római pápa és Florencz érdekei is kezdtek azokban nem csekély jelentőséggel bírni. Mind ezen elemek sajátos súlypontokat foglaltak magokban, melyeknek összhátása a magyar érdekekre nézve kedvezőtlen volt. De miután László nápolyi király 1414. augusztus 6-kán meghalván, Zsigmond az európai zavarok elintézését egyedül a nyugati egyház pápai szakadásának kiegyenlítése által találta lehetségesnek, s e végett XXIII. János pápát arra bírta, hogy 1414. végére Konstanczba általános egyházi zsinatot hirdessen; a magyar korona érdekei már csaknem egészen elhanyagoltattak, sőt az ország is, a már igen közélről fenyegető török voszedelem daczára, úgy szólván magára hagyatott.

Így történt, hogy 1412. közepe táján, midőn XXIII. János pápa Zsigmond királyt és a velencei köztársaságot Rómában egy különös congressus alkalmával, melyen mindkét fél követei megjelentek, kibékíteni akarta ¹⁾, minden erre czélzó igyekezetei meghiúsultak; hogy miután a pápával e tekintetben Ulászló lengyel király egyesült, s különös követ által a velencei köztársaságot arra bírta, hogy Budára képviselőjét küldje, hol ugyanazon évben a bekítési tárgyalások folytattattak, ezek sem vezettek célra ²⁾; s hogy, midőn a pápa ezen háladatlan feladatot megúnván ³⁾, Zsigmondnak

¹⁾ A kéziratí Chronica Dolfina, Vercinél Storia della Marca Trevigiana XIX. köt. 61. l.

²⁾ Dlugoss János Hist. Poloniae Lipsce 1711. XI. könyv 329. l. s a háború történetének általános kútfői.

³⁾ Zsigmond maga írt e tárgyban levelet a pápához (Martene,

ipja Cilly Hermann a közbenjárói szerepet elvállalta, a tárgyalások 1412. végén Capo d' Istriában semmi eredményt nem szültek, az 1413-ki triesti fegyverszünetnek pedig épen csak annyi hatása volt, hogy Magyarországot saját érdekeinek érvényesítésében akadályoztatta. Zsigmondnak egész gondja Európa általános békítésére volt irányozva, s az 1413. novemberben Lodiban kezdődött tárgyalások, melyek alatta florenczi köztársaság még egyszer sikernélküli kísérletet tett Zsigmond és Velencez közt határozott békekötést létrehozni¹⁾, ezután is folytattatván, végre a konstanczi egy házi zsinatot eredményezték; a nélkül, hogy ezen időtől fogva, Magyarország jogai és érdekei még különös tekintetbevételben részesültek volna.

Úgy hiszem, ezen adatok combinációjából egyszersmind láthatjuk azon szomorú jelentőséget is, melylyel az ország legfontosb érdekeinek szempontjából hazánk történetében Ozorai Píópó bír. Ő volt azon háború fővezére, mely a velencei köztársaságnak alkalmat szolgáltatott, hogy Dalmátiát hatalmába kerítse, s melynek szükségleteit a mindig pénzben szegény Zsigmond az által akarta fedezni, hogy a szepesi városokat a lengyel királynak elzálogosította, ki különben is e körülményt arra használta, hogy Gallicziára és Lodomériára nézve, Zsigmonddal 1412. martius 15-kén az ismeretes egyességet kösse, mely ezen két fontos tartománynak a magyar koronától elidegenítésének alapúl szolgált.

5. *Hussita háború.* Különösen hatályosnak, azonban szintén csak kedvezőtlen értelemben, mutatkozott Píópónak befolyása Zsigmondnak második hussita háborújára 1421. és 1422.

Thesaurus Anecdotorum I. köt. 1743. l.); a pápa mindazáltal kívánatára reá nem állt (Theodorici de Niem, De vita Papae Joannis XXIII. I. könyv 34. fejt.

¹⁾ „La Republica (értetik a florenczi köztársaság) consigliava a Sigismondo a fare la pace coi Veneziani“ (Canestrini, Discorso sopra alcune relazioni della Repubblica Fiorentina col Re d' Ungheria stb. Archivio Storico Italiano IV. köt. 1. rész. 198. l.).

Tudva van, hogy IV. Venczel cseh király és római-német császárnak 1419. augusztus 16-kán történt halála után, midőn Zsigmond Csehország trónját elfoglalni készült, ott nem csak belső meghasonlás és általános pártoskodás támadt, hanem végre azon pusztító és vésteljes háború is kitört, melyet hussita háborúnak szoktak nevezni. Már Venczel alatt Csehországban a kedélyeknek legelkeseredettebb hangulata volt, és Trocnowi Zizska János lovag merész politikai terveket forralt. Zsigmond ellen most csaknem egész Csehország felkelt; s minthogy igényeiről lemondani nem akart, fegyverhez volt kénytelen nyúlni. Az 1420. hadjárat alatt, a német fejedelmek és főurak segítségével, magyar lovasságnak élén június 30-kán tartotta ugyan ünnepélyes bevonulását a prágai várba; itt azonban az ellenpárttól, mely a várost megszállva tartotta, folytonosan háborgattatván, miután július 28-kán a cseh koronával magát Konrád prágai érsek által cseh királynak koronáztatta, nem lévén biztos maradása, augusztus 2-kán oda hagyta ismét a prágai várt. Már augusztus 7-kén Kutnabányán (Kuttenberg), azon csehországi városban volt, mely mint a hussitáknak legelhatározottabb ellene, leginkább Zsigmondhoz szitott. Azonban minden erejének megfeszítése mellett itt sem volt képes Csehországban magát fenntarthatni, s így végre 1421. visszatért Magyarországra, hol vele május 14-kén Trencsinben találkozunk. A csehek ugyanazon évi június havában Czaslauban országgyűlést tartván, Zsigmondot trónvesztettnek nyilatkoztatták; s még a mérsékelt párt is, mely a túlzók ellen a monarchiai elvet érvényben tartani igyekezett, azután Kutnabányán egybegyűlvén, Ulászló lengyel királyt, s miután ez kívánatukra rá nem állt, unokatestvérét Vitoldot litvániai fejedelmet a koronával megkínálta.

Zsigmond ily kedvezőtlen körülmények közt kettős irányban volt kénytelen jogai fenntartásáról gondoskodni; diplomaciai úton Lengyelországban a hussiták terveinek létesítését hiúsítván meg, és fegyveres erővel.

A diplomaciai tárgyalásokban Ozorai Pípónak, mint látszik, nem volt része. Itt Zsigmond könnyelműsége, melylyel a lengyel király és a német rend által a köztök fennforgó

egyenetlenségben bírónak és közbenjárónak választatván, 1420. Boroszlóban a lengyelek ellen nyilatkozott volt, sokat rontott ugyan. Mindamellett ezen diplomacziái bonyodalmak az által, hogy V. Márton pápa azokban a keresztyén egyház egyik nevezetes veszedelmére ismert, s ennek értelmében intézkedett is, Zsigmondra nézve nem voltak oly kedvezőtlenek mint első pillantásra látszott. Lengyelországban a híres Olesniczi Zbinyev prépost, Ulászló titkára és meghitt tanácsosa, az egyház érdekeihez képest Ulászló királyra úgy hatott, hogy nem csak a cseh koronát visszaútasítá, hanem Zsigmondnak a hussiták mint az egyház ellenségei ellen barátságot és frigyét is ajánlott; Vitold pedig, kit a német rend ellenébeni ügyei Litvániában letartóztattak, Csehországba nem indulhatott, s Korybut testvérét helytartójául oda küldvén, Zsigmond irányában nem volt oly veszélyes ellenség, hogy ez tőle hatalmi állását félteni kénytelen lett volna.

Sokkal veszélyesebb volt reá nézve az 1421/2-ki hadjárat, melynek szerencsétlen kimenetele, ha Pípónak felróható nem volt is, mégis túlnyomó részvéténél fogva hírétnevét nem igen dicső színben tünteti fel előttünk.

A hadjárat terve szerint combinált megtámadásnak kellett történni a csehek ellen; Németország, Slézia, Magyarország és Ausztria részéről. Ezen hadjáratot nem csak Zsigmond, hanem maga a pápa is minden módon igyekeztek előmozdítani, s így az utóbbinak követe, Branda bíbornok, a német fejedelmek seregeinek gyűjtésében és előnyomulásában is, előkelő szerepet vitt. Elsők a sléziaiak mintegy 20,000-nyi sereggel, még a czaszlaui országgyűlés alatt, törtek be Csehországba, rémitő pusztításokat vivén véghez; azonban Zizska közeletének hírére vissza vonultak ismét. Zsigmondnak és vejének Albert ausztriai herczegnek dél felőli előnyomulását akarták bevárni, hogy két oldalról egyszerre támadtassék meg az ellenség. De Zsigmond, kit a török veszedelem Magyarországon tartóztatott, késedelmezvén; végre a német, csaknem 200,000 harczosból álló sereg, melynél a pápai követ, s a mainezi, kölni, trieri, rainai és brandenburgi választó, és számos más fejedelmek is voltak, szeptember 10-kén lépte által Égernél a csehországi határt; szeptember 19-kén a sléziaiak

is újlag betörvén Csehországba. Mindezek daczára ezen hatalmas sereg sem eredményezett semmit, sőt a németek Saaczig előnyomulván, miután mintegy három hetet ezen város ostromlására vesztegettek, a hussiták közelítésének hírére october 2-kán ismét visszavonultak. Ehhez képest a hadjárat egész terve már kiforgatva levén, nagy vigyázatlanság volt Zsigmond és Albert részéről, hogy a tél közeledtével, igen kedvezőtlen körülmények közt, mégis az előnyomulásra határozták el magukat, Pipó tanácsára, ki a német sereg irányábani megvetését durva szavakkal kinyilatkoztatván, s itt kétségkívül vezéri tehetségét túlbecsülvén, oka volt azon elbizakodásnak, mely a magyar és ausztriai seregnek nagy kárára lön ¹⁾. A magyar sereg mintegy 80,000, az ausztriai 12,000 harczost számlált. Ezekhez járúlhattak még azon cseh főurak hadai, kik (Wartenberg Csenjek, Rosenberg Ulrich stb.) Zsigmond készülleteinek hírére a hussitáktól elpártoltak. Zsigmond maga september végén Albert ausztriai herczeggel és a magyar sereg vezéreivel nem csak a cseh háborúra nézve Pozsonyban tanácskozmányt tartott, hanem ekkor leányának Erzsébetnek kiházásitása iránt a végleges intézkedéseket is megtette ²⁾. Innen Pipót küldte előre Morvaországba, hogy az ottani hussitákat megsemmisítse, maga pedig Trencsínen és Brumovon át, november 1-jén Brünnben termett, hol morvai országgyűlést tartott. Miután az ottani ügyeket rendezte volna, a csehországi hussiták ellen irányzott támadását megkezdte. A háború, mely így kezdődött, tartamra nézve ugyan rövid, de fontos eseményekben annál gazdagabb volt. Színhelye Czászlau és Kutnabánya vidéke volt. Zsigmond Iglau felé indúlt, hol vele november 19-kén találkozunk, s hol 11 napig tétlenül időzött. E közben serege Kutnabányához közeledett, melynek katolikus érzelmű lakosai a magyar sereg közele-

¹⁾ „Der (Pipo) solte wider den konig gesprochen haben : Was er wollte der Teutschen Hundeskind ; wär er doch sust stark genug.“ Windeck XCIV. fejt.

²⁾ Windeck 89. Az illető okmányokat lásd Lichnovszkinál Geschichte des Hauses Habsburg, a Regesták közt 2035—2040. szám alatt.



dése hírére a városban tartózkodott hussitákat megölték, s a királyt és seregét december 20-kán nagy örömmel fogadták. Minthogy Albert ausztriai herceg is Jaispitz és Lundenburg felől előnyomult, nagy rémülés támadt a csehek közt, kik most minden pártoskodást félretevén Zsigmond ellen egysültek. Zizska, mindnyájuktól felszóllittatván, hogy a hazát védelmezze, elejute Kutnabánya alatt nem volt szerencsés. A hegyek közé szorítottatván, Zsigmond serege őt minden felől körül vette. Már azt hitték, hogy a hussita sereg vezérestül el fog fogatni; midőn Zizska december 24-én éjszakának idején katonáit hadi szekerei közé állítván, iszonyatos csörömpöléssel a magyar táboron áttört. Mikor Zsigmond serege másnap látta, hogy a hussiták a bércek torkolatából kimenekültek, babonás rémülés szállta meg a legvitézebbeket is, s az öregbített erővel visszaérkezett Zizska elől 1422. elején a királyi sereg vad rendetlenségben hátrált ¹⁾. Zsigmond nyakra före Iglauba menekült, Píóra a visszavonulás vezetését bízván ²⁾. Ez, hogy Morvaországtól visszatartóztassa a hussita sereget, szokása szerint a legvadabb kegyetlenségeket követett el, saját feleit sem kímélvén; Kutnabányat felgyújtotta, s kun és szerb katonáit pusztítani küldte szét. De ez Zizskát fel nem tartóztatta, ki utána vágatván, Németbród mellett Píót lovasságával január 8-kán ütközetre kényszeríté. A gyalogság t. i. a mocsáros és sikamló földön csak lassan haladhatván, a 15,000 emberből álló lovasság az összes hussita sereget mindaddig volt kénytelen fentartóztatni, míg amaz visszavonulását némi renddel eszközlésbe vehette. Zizska ez alkalommal nagy zsákmányt tett; hét zászlót, számos társzerket, és Zsigmond pogyászatának jó részét elfogván ³⁾. A

¹⁾ Aschbach, Geschichte Kaiser Sigmunds III. köt. Hamburg 1841. 140. l.; Szalay László, Magyarország története II. köt. Lipcse 1852. 360. l.

²⁾ Ennek folytán Píóra a visszavonulás csapásainak okát rótták. „Des gab man dem Pipo die schult, der machte die flucht hin in der stat (Kuttenberg) vnd auch im velde.“ Windeck XCIV. fej.

³⁾ „Caesar Iglaviam usque fuga pervenit. Exercitus dissipatus, capta septem vexilla. Pipo Florentinus, Ungarorum ductor, cum per Sazavam glacie adstrictum fugit, ea rupta plurimos amisit. Capti 450

magyar seregből pedig, midőn a Szaczava vizének befagyott lápjain átmenne, leszakadván a jég, sokan elsülyedtek. Zsigmond szerencséjére a hussiták közt ezen reájok nézve kedvezőbb fordulat után a belső pártoskodás ismét erősebben tört ki; s így a kellő vigyázat nélkül kezdett és ügyetlenül vezetett hadjárat ügyét egészen nem rontotta meg ¹⁾). Mind a magyar, mind a német seregek ezen tapasztalásoknak folytán azt látták, hogy a hussita háborúban a legnagyobb ovatosággal kell eljárni; a hussitáknak pedig alkalmat szolgáltatnak, hogy Pipót nem kevésbé mint a német sereg vezéreit csak gunynyal említsék, minek néhány utóhangjára még a történetíróknál is találunk ²⁾).

currus Caesarei pretiosissimis rebus onerati. Praedam omnem inter milites Ziska magna suorum commendatione divisit.“ Balbin Bohuszlav, Epit. hist. rerum Bohemicarum Prága 1677. lib. IV. c. 8. — Palaczky, Geschichte von Böhmen III. köt. 2. r. 272. sk. 11.

¹⁾ Teljesen mindazáltal a hussiták csak 1434. győzettek le; s egész Csehország csak 1436. ismerte el Zsigmondot királynak.

²⁾ P. o. Saacznak a németek általi ostromlásáról s az ostromlók visszavonulásáról Theobold Zakárnál ezeket olvassuk: „Der Gubernator desz Heersz liesz viel Tauben vnd Sperlinge fangen, band jhnen an die Schwäntz Kertzen, die aus Pech vnd Schwefel gemachet, liesz sie in die Stadt fliegen, vnd vermeynet eine Brunst darinnen anzurichten; aber die Bürger brachten durch ihre Vorsichtigkeit die Sach dahin, dasz es verhütet worden. — — (Dann) wolten etliche wider den Sperlingen Schwefelkerzlein an die Schwäntz binden, vnd da es geschehen, flog der diebische Sperling inn das Lager, setzt sich auff ein Gezelt, so von Stro gemacht, zündet es an, die Landsknecht lauffen durcheinander, wissen nit, wer das Feuer angezündet, der Sperling, dem es die Federn versenget, laufft auff der Erden von einem Gezelt zum andern, vnd steckt so viel Gezelt an, dasz das ganze Lager brennend wird. Da das die in der Stadt sehen, greiffen sie eylend zur Wehr, fallen die erschrockenen Feind an, schlagen sie in die Flucht, und jagens zum Land hinaus.“ (Hussitenkrieg, Nürnberg 1621. 217. l.). Pipónak pedig nem csekély kicsinlését a németbródi ütközetre nézve találjuk Aeneas Sylviusnál: „Sigismundo in equitum vi ac numero spes victoriae posita erat, illorunque frequentiam ut adaugeret, bobus, quorum greges secum ex Hungaria adduxerat, post aciem collocatis, in speciem equorum usus est. — — Cum caeco Zisconi indicatur, non esse omnes equites, quos Sigismundus in acie ostentaret, sed boves quoque plurimos ibi adesse, jubet ille omnes suos ab ulti-

6. *Pípó részvéte az országos ügyek kezelésében.* Láttuk már, hogy Pípó, Zsigmond király uralkodásának kezdetétől fogva, annak egyik legbizalmasb tanácsadója volt, ki határozataira gyakran igen nagy befolyással bírt. De láttuk azt is, hogy tanácslásai nem ritkán rosszak levén, Pípó a magyarok előtt gyűlöletessé vált, minek folytán 1402. Zsigmonddal ő is elfogatott. Másrészről azonban a király bizalma Pípóhoz ezen előzményeknek folytán mindinkább erősebb alapot nyert, úgy hogy őt az ország legfontosb ügyeiben használta. Erre mutat 1410-ki követsége Olaszthonba, melyről fentebb szó volt. De 1414. után még sokkal több példára találunk, melyekben Pípó előkelő szerepet játszott.

Nem lehet itt feladatomban Pípónak az országos ügyek kezelésébeni részvétét az akkor nálunk divatozott kormányzati és közigazgatási rendezés egyes formáira visszavezetni. Magyarország államlétét csak általában vevén szemügyre, mi különösen ennek tekintetéből Pípó szereplését illeti, ez korántsem volt oly nevezetes, mint hadvezéri jelentősége. Úgy látszik, hogy bár Zsigmond bizodalma őt is a főurak rendébe emelte fel, mégis államférfiúi hivatása kevesebbé akkori államtöredékeinken, mint közvetlenül a királyhozi személyes viszonyán alapúlt. Mindamellettt államlétünkre is nem csekély befolyást gyakorolt négyes irányban: a) a *király tanácsában*, b) a *közigazgatási*, c) a *fináncz-* és d) a *küliügyek terén*.

a) *A király tanácsában.* Ha Zsigmond történetét végig tekintjük, azt találjuk, hogy a legfontosabb országos ügyek gyakran országgyűlésen kívül végeztettek, úgy hogy nem marad azon nagy befolyás felett kétség, melyet ezen időben az országos tanács főfontosságú politikai kérdések elintézésére gyakorolt. Mindamellettt a jogtörténelmi tanulmányok hazánk irodalmában csaknem teljes elhanyagolásának, a politikai történelem pedig egyoldalú művelésének egyik következtése, hogy az országos tanács szervezéséről és tár-

mis etiam subsidiis cum sagittis et flagellis evocari; plaustrisque a lateribus provolutis in ipsos equites emitti. Is novus terror additus, vertit retro equites Hungaros, quibus turbatis stb.“ (Historia Bohemiae lib. XXVI.).

gyalási rendéről Zsigmond király korából, a legáltalánosb vonatkozásokon kívül, alig tudunk valamit. Csak azt állíthatjuk némi biztonsággal, hogy akkoriban *kétféle* ily országos tanács tartatott; tudniillik *kisebb* vagyis *rendes*, melyen a folyó kormányzati ügyek tárgyalattak és intézettek el, és *rendkívüli* fontosabb országos ügyek rendezése végett. Az, mit ma bureaucratának neveznek, a XV. század kezdetén még ismeretlen volt; s így valamint egyrészt az országos tanács egyszersmind királyi tanács is volt, úgy a király ezen mindkétmű tanácsának is egészen más alkatelemekből kellett állni, mint milyenek jelenleg ilyenmű tisztársaságokban szoktak lenni. Általában az ország alkotmányával álltak összhangzásban; különösen pedig úgy hiszem, hogy nem tévedék, ha mai felfogás szerint a nagyobb királyi tanácsot a jelenleg szokásos országgyűlési bizottságokkal, a kisebbet pedig a napjainkban ú. n. bizalmi férfiak gyűléscivel hasonlítom össze; magától értve, az akkor nálunk divatozott alkotmányos viszonyokhoz képest.

Pípóval Zsigmond királynak mind nagyobb mind kisebb tanácsában találkozunk ¹⁾. Hogy ő azonkívül, mint urának meghitt embere, annak intézkedéseire magánutílag is befolyt, már fentebb volt említve. Ez mindazáltal csupán személyi viszonynak levén következése, itt nem jó tekintetbe. Itt csak a király tanácsábani tisztí részvétének néhány példáját akarom kiemelni; azon homálynak folytán azonban, mely Zsigmond történetén még mindig nehezedik, kimerítő, vagy csak némileg teljes képet nyújtani nem levén képes.

A királyi *nagyobb* tanács történelmi fontosságáról már az árpádi királyok okmányai tesznek teljes bizonyosságot. Az

¹⁾ A Diario Ferrarese róla azt mondja, hogy Zsigmond király tanácsában (in lo suo consiglio) különös tekintélyvel bír (Muratori Script. Rer. Ital. XXIV. köt. 177. l.); Zsigmond pedig Budáról 1412. január 30-ka alatt a német randeket tudósítja: Wir haben den Edlen Philippen von Ozora Graven zu Themespurg *vnseren Rat* vnd lieben getreuen mit vnszer volk vnd XM Pferden vmb sanct Martinstag nachst vorgangen hin in Ir die vorgenannte Land (azaz Velenceze ellen) gesandt“ (Aschbach Geschichte Kaiser Sigmunds I. köt. Hamburg 1838. 430. l.; Fejér Cod. Dipl. X. k. 5. r. 232. l.).

Anjon királyok korából még határozottabb adataink vannak. Hogy Zsigmond alatt is nevezetes szereplése volt, azt az okmányokban akárhányszor olvasható záradék: „ex deliberatione“ vagy „de consilio Praelatorum, Baronum Regnique nostri Procerum“ világosan bizonyítja. Albert alatt, több előbb ezen régi záradék mellett elintézett ügyeknél, 1439. már ezt találjuk: „de unanimi Praelatorum et Baronum Procerumque ac Universitatis nobilium atque regnicolarum nostrorum in praesenti eorum congregatione generali consilio, assensuque et voluntate.“ Az Albert király halála után bekövetkezett időkből pedig ez országos tanács ismét új phasisba lépett, melyet Knauz Nándor igen érdekes vizsgálódás tárgyává tett¹⁾. Azonban bármi nevezetes és ezekhez képest a király ezen nagyobb, vagyis szorosabb értelmű országos tanácsának története, részleteiről mégis igen kevés tudósítás jutott korunkra. Névszerint Pípót illetőleg tudjuk, hogy ezen tanácsnak tagja volt, s hogy mint ilyen annak az országnak mind külső mind belső viszonyait illető tárgyalásaiban részt vett. Például említem az ország külviszonyaira nézve Pípó hozzájárulását, midőn Zsigmond király Ulászló lengyel királylyal 1412. szövetséget kötött²⁾, s midőn 1423. ezen szövetséget megújítja³⁾; az ország belviszonyaira nézve pedig azon részvétet, melylyel az ország több előkelő főpapjaival és főurival együtt 1424. Borbála királyné birtokának biztosításában volt⁴⁾.

A *kisebb* királyi tanács mindaddig még kevesebb részeseült buváraink figyelmében; ámbár ennek tárgyalásai szintoly érdekesek voltak, mint a nagyobbéi. A mint vizsgálataink jelenleg állnak, a buvárnak alig van egyéb támasza, melyre e tárgyban kombinációit építhetné, mint az előadó neve, melyet az elhatározást tartalmazó okmányon kitenni szo-

¹⁾ Az országtanács és országgyűlések története 1445—1452. Akadémiai székfoglaló előadás. Pest 1859.

²⁾ Fejér Cod. Dipl. X. k. 5. r. 281. l.

³⁾ Fejér Cod. Dipl. X. k. 6. r. 536. l.

⁴⁾ Ezen 1424. május 5-kén kelt oklevél közé fog tétetni a Történelmi Tár XII. kötetében.

kás volt. Nagy kár, hogy az okmányok kiadói eddig ezen körülményre igen keveset figyeltek, s az előadók neveit csak ritkán említették fel¹⁾. Azonban csupán ezen adatok is kettes felvilágosítást nyújtanak; t. i. hogy az ország előkelő dignitariusaira is találunk az előadók közt, s hogy alig van kétség, miszerint az egyes előadókra oly tárgyak bízattak, melyek különben is tiszti hivatásuk köréhez tartoztak. Ezen utóbbi körülmény módot nyújtana, egyes államférfiaink politikai és hivatalos teendőiről tanulmányokat tenni.

Pípót illetőleg három okmányt akarok például kiemelni, mely az ő előadásának folytán kelt. Névszerint:

1403. kelt Székesfehérvárott october 26-kán; Zsigmond király adománya János Jakab²⁾fa és Chothik unokája számára, Felnemphthi Miklós és János, s Chuph János Ung megyében fekvő jószágairól, ezeknek hűtlenségénél fogva, mivel Homonnai János vezérlete alatt Durazzoi László nápolyi király mellett Zsigmond ellen Dalmátiában harczoltak. (Az okmányt jelen értekezésem függelékében közlöm).

1403. kelt Székesfehérvárott november 5-kén, Zsigmond király adománya, illetőleg királyi helybenhagyása, hogy Isépi Péter Debrői István hűtlenségének folytán Aba-Újvár megyében fekvő birtokát Thobaydi Bertalannak hagyományozhassa. (Fejér Cod. Dipl. X. köt. 4. r. 204. l.; v. ö. u. o. X. köt. 5. r. 48. l.).

1404. kelt „in descensu nostro canpestri terrae Moraviae prope oppidum Podyvyn aliter Kostel“ augustus 12-kén; Zsigmond adománya Gersei Petheő János és Tamás számára, kik a hűtlenek ellen harczolván, és a király seregében Morvaországban szolgálván magokat érdemesítették, Vasmegyében fekvő Sz. Péterfalva, Ivánföldre, Sz. Mihályfalva és Dé-

¹⁾ „Harum formularum in Regum Hungariae litteris saec XIV. et XV. usus est longe frequentissimus, momentum in diiudicandis illis maximum, ut notam negligentiae supinae effugere vix possint illi, qui secundis curis diploma Regium aliquod divulgant, quin recognitionis Cancellariae formulas recenseant.“ Schwartner, *Introductio in Rem Diplomatacam*, 2. kiad. Buda 1802. 286. l.

nesfalva jószágokról. (Közli Horváth Mihály a Történelmi Tár IX. kötetében Pest 1861. 131. l.).

Ezen mindhárom adomány Pípó előadására történvén, eléggé bizonyítja : a) hogy Pípó 1403. és 1404. Zsigmond tanácsában mint előadó részt vett, és b) hogy oly ügyek voltak előadásának tárgya, melyekben hűtlenségi háromlások, és vitéz tetteknek adomány általi jutalmazása volt szönyegen.

b) *Pípó szereplése Magyarország közigazgatásában.* Hazánk közigazgatási viszonyaiban Pípó kettős minőségben szerepelt, mint szörényi bán s mint temesi gróf és főispán. Pozzi ugyan azt állítja, hogy midőn Zsigmond 1413-ban Olaszországba ment, Pípót hagyta volna maga helyett Magyarországon helytartójának ¹⁾. Ez azonban alaptalan állítás. Mert tudjuk máshonnan teljes biztonsággal, hogy Zsigmondnak távolléte alatt ezen időben Kanizsai János esztergami érsek és Garai Miklós nádor voltak Magyarország helytartói ²⁾.

Szörényi bánnak neveztetik Pípó 1408. a sárkányrend alapszabályait tartalmazó oklevélben ³⁾. Mikor nyerte ő ezen tisztséget, nem tudatik, azonban 1405., mint azonnal látni fogjuk, már temesi gróf és főispán is volt. 1409. őt még egyszer találjuk szörényi bán czímjével ⁴⁾. Különbösen e tisztségébeni szerepléséről közelebbi tudomással nem bírunk. 1409-től kezdve több év alatt a szörényi bánság üresedésben lévőknek mondatik.

Rei nézve sokkal fontosabb volt a temesi főispánság és grófság, melyet már akkor viselt, midőn 1410. Olaszhonba, mint Zsigmond követe, s 1411. mint fővezér a velencei háborúba indult. Innen látszik származni a „spano“ czím is, melylyel az olasz kútfőkben folyton folyvást említettik. Lehoczky őt már 1407. temesi főispánnak említi ⁵⁾; legújabban

¹⁾ „Avendo lo spano in luogo di re lasciato.“ Poggio Arch. Stor. Ital. IV. k. 1. r. 175. l.

²⁾ Id. Bartal György, Comment. ad histor. status jurisque publ. Hung. aevi medii, III. köt. 123. l.

³⁾ Fejér Cod. Dipl. X. köt. 4. r. 682. l.

⁴⁾ Fejér Cod. Dipl. X. köt. 8. r. 498. l.

⁵⁾ Lehoczky Endre, Incl. Regni Hungariae et Partium eidem au-

pedig Preyer János és Schwicker János Henrik azt mondják, hogy 1407-től fogva 1424-ig temesi gróf volt ¹⁾). Anyai bizonyos, hogy már 1405. a florenczi köztársaságtól levélben „Comes Temesiensis“-nek czímeztetik ²⁾); s hogy 1407-től fogva hazai okmányainkban folyton folyva mind haláláig (1426.) így említették. Névszerint 1407.³⁾, 1408.⁴⁾, 1410.⁵⁾, 1411.⁶⁾, 1412.⁷⁾, 1415.⁸⁾, 1416.⁹⁾, 1418.¹⁰⁾, 1420.¹¹⁾, 1423.¹²⁾ és 1424.¹³⁾ okmányilag; de azonkívül minden egyéb történelmi kútfőkben, melyeknek jelen értekezésemben hasznát vettem; halálára vonatkozólag pedig Pozzától ¹⁴⁾). Pipó tehát 1405-től kezdve Temes vármegyében, mint főispán a közigazgatás mindazon hatóságát, és mindazon jogokat gyakorolta, melyekkel akkor hazánkban a főispánok bírtak; sőt, tekintetbe véve, hogy a temesi főispán egyszersmind temesi gróf is volt, és

nexarum quatuor Status et Ordinek, Pars I. Pozsony 1796. 152. l.; a „Supremi Comites Themesienses“ közt.

¹⁾ „Vom Jahre 1407. bis 1424. bekleidete die temeser Grafenwürde Philipp von Ozora.“ Preyer János, Monographie der k. Freistadt Temesvár, Temesvár 1853. 10. l.; és Schwicker J. H., Geschichte des Temeser Banats, Nagy Becskere 1861. 76. l.

²⁾ Lásd a Függelék III. sz. a.

³⁾ Fejér Cod. Dipl. X. köt. 4. r. 856. l. és alább a Függelék IV. és V. sz. a.

⁴⁾ A Függelék VI. sz. a.

⁵⁾ Kovacsóczy Mih., Árpádia I. köt. Kassa 1833. 205. l. és alább a Függelék VI. sz. a.

⁶⁾ Aschbach Geschichte Kaiser Sigismunds, I. köt. 430. l., Fejér Cod. Dipl. X. k. 5. r. 232. l.

⁷⁾ Fejér Cod. Dipl. X. k. 5. r. 281. l.

⁸⁾ A Függelék VIII. sz. a.

⁹⁾ Történelmi Tár IX. köt. Pest 1861. 135. l.

¹⁰⁾ Pray, De Prioratu Auranae Bécs 1773. 41. l.; Fejér Cod. Dipl. X. köt. 6. r. 171. l.

¹¹⁾ Chronica fratrum Minorum de Observantia in Provinciis Bosnae et Hungariae, a Magyar Akademia Nyelvelmlékei I. kötetében XXI. l.

¹²⁾ Fejér Cod. Dipl. X. k. 6. r. 536. l., és a Függelék XI. és XII. szám alatt.

¹³⁾ Fejér Cod. Dipl. X. k. 6. r. 611.

¹⁴⁾ Poggio, Arch. Stor. Ital. IV. k. 1. r. 184. l.

mint ilyen az ország zászlós-uraihoz számíttatott ¹⁾, a főispánninál nagyobb hatalommal is volt felruházva. Azonkívül egy 1407-ki oklevélből kitétszik, hogy ő egyszersemind Csanád, Orod, Csongrád, Krassó és Kewe megyéknek is volt főispánja ²⁾, úgy hogy hivataloskodása általában az ország alsó részeire terjedt, hol, mint látszik, mindenütt tett közigazgatási intézkedéseket ³⁾, és megyei törvényszéket tartott ⁴⁾; s azonkívül országos ügyek tárgyalásában, az országgyűlésen és a király tanácsán kívül, névszerint a nádortól, mint az ország első nagy bírjától tartott törvényszékben is közbíró minőségében részt vett ⁵⁾. Ezeknél mindazáltal nevezetesebb volt még, hogy Pípó az igazgatására bizott részekben adományokat is tett ⁶⁾.

c) *Pípó az ország finánczügyeiben.* Az ország finánczügyeinek kezelésében Pípó kettős irányban vett részt; mint az országos sóügynek főnöke (Camerarum Regalium Salis Comes), és mint általában a bányászat igazgatója.

A sóügy hazánk azonkori finánczrendszerének egyik főfontosságú tényezője volt; mert az országos költségek nagyrészen a sóaknak s általában a sóügy jövedelmeiből fedeztettek. Ezen különben igen érdekes tárgy fejtegetése jelen értekezésem körén kívül esvén, csak röviden azt említem, hogy Pípó 1404.⁷⁾ és 1407.⁸⁾ okmányilag, mint „Comes Camerarum Salium Regalium“ említették.

Hogy Pípó a bányászat, névszerint az arany-bányászat igazgatóságát is vitte, Pozzi bizonyítja⁹⁾; hazai kútfőink mindazáltal erről közelebbi tudósítást nem nyújtanak.

¹⁾ Werbőczy Hk. I. 94.

²⁾ L. a Függelék IV. sz. a.

³⁾ Fejér Cod. Dipl. X. k. 2. r. 171. és 611. ll.

⁴⁾ Függelék IV. sz. a.

⁵⁾ Fejér Cod. Dipl. X. k. 4. r. 856. l.

⁶⁾ Ilyenek példáját nyújtja a Függelék VI. száma. Másnemű adományaira találunk Fejérnél Cod. Dipl. X. k. 5. r. 44. l., és a Függelék XX. számában.

⁷⁾ Történelmi Tár IX. köt. Pest 1861. 131. l.

⁸⁾ A Függelék V. sz. a.

⁹⁾ (Zsigmond) „gli dette e commise la cura del cavare l'oro

Ezekhez képest, úgy látszik, hogy Píópó részvéte az ország finanszügyeinek kezelésében később, midőn mint Zsigmond fővezére a velencei és a hussita háborúban fontosb hivatása jutott, megszűnt. A király pénzügyeibe nyilván azon előzményeinél fogva nyert nevezetesb befolyást, melyek őt mint tanúlt kereskedőt első ura, Demeter esztergami érsek, és utóbb maga Zsigmond számviteli megszorultságainak tisztábahozására alkalmatossá tették. Nagy kár, hogy valamint általában hazánk finanszügyeinek történetéről; úgy névszerint Píópó ezen téren kifejtett működéséről részletes kútírói adatokkal nem bírunk.

d) *Píópó befolyása az ország külügyeire.* Zsigmond királynak nem csak külpolitikája, hanem diplomaciai modora is, nagy előde Lajos azonirányú magatartásához képest nevezetes ellentétet mutat. Míg Lajos király ugyanis, kinek politikája „alapeszméjében nagy, nyilatkozataiban nemes nem kevesbbé, mint fényes, minden tekintetben pedig magyar nemzeti jellemű volt“¹⁾, európai szereplésének mind támaszát mind céljait Magyarországnban kereste, és külügyeinek vezetését is magyarokra bizván, ezen úton dicsőségének hervadhatban babérkoszorúját lelte²⁾; Zsigmond, Magyarország erejét idegen célokra használta fel, és sem egészen véve magyar politikát nem követett, sem európai terveinek kivételét magyar eredetű államférfiakra nem bízta. A magyarokhoz neki szintén bizalma soha nem igen volt; miért is különösen külpolitikájában leginkább három férfit használt; Németország irányában, míg annak királyává nem választott, Hohenzollerni Frigyes³⁾, Lengyelország irányában Stibor vajdát⁴⁾, Olaszország irányában Ozorai Píópót.

¹⁾ Lásd értekezésemet: „A magyarok Rómában 1350.“ a Magyar Akademia Évkönyveinek X. kötetében, 30. l.

²⁾ Lásd közleményeim az 1381-ki békekötésről a Történelmi Tár XI. kötetében, Pest 1862.

³⁾ Lásd akadémiai előadásomat Hohenzollerni Frigyes nürnbergi várgrófnak, a porosz uralkodó család alapítójának tartózkodásáról Magyarországnban és Zsigmond király szolgálatában állásáról (1851. november 22-kén); az akadémiai Értesítőben.

⁴⁾ Slotvinski Szaniszló; Stibor wspomnienie historyczne (Stibor

Itt egyedül ez utóbbiról levén szó, miután 1410-ki olasz-honi követségét, s az 1402-ki dalmátiai és az 1411—1413-ki velencei háborút már fentebb megismertettem, csak néhány rövid megjegyzést szabadjon még tennem.

Miután az 1413-ki triesti fegyverszünet, melyről fentebb szólottam, nem vezetett békességre, hanem folytonos új meg új diplomaciai nehézségekre; nem ugyan Magyarország részéről, hanem Európa azonkori bonyadalmainak folytán, különösen az olasz kérdés volt az, melynek elintézése mindenek előtt szükségesnek tartatott arra, hogy az egyházi schisma kiegyenlítésék, s hogy Zsigmondnak császárrá koronáztatása Rómában megtörténhessék. A három pápa, névszerint XXIII. János és XII. Gergely, személyi állása e tekintetben nem csekély nehézségnek volt ugyan oka; de sokkal inkább még az olasz hatalmasságok, névszerint a milánói herczegek, a velencei és a florenczi köztársaságok s László nápolyi király nagyravágyása. Zsigmond ezeknek irányában a közvetítőnek szerencsétlen politikáját vállalta magára, s ennek kivitelére nézve szintoly szerencsétlenül egyesült a florenczi köztársasággal.

Ezen politika kártékony hatása mindjárt 1413. is mutatkozott. Zsigmond tiroli és lombardiai utazása közben t. i. junius 28-kán Trientben, julius 28-kán Botzenben, és november hóban Lodiban diplomaciai conferentiák tartatván, mindenütt a florencziek játszották a főszerepet, a békességnek Olaszországban helyreállítását tűzvén ki célul. Trientben Zsigmond a florencziek indítványára csak általános szavakkal felelt és mibe sem ereszkedett; Botzenben Pípó is jelen volt, s itt Zsigmond oly merész hadi terveket hozott szóba Olaszország irányában, melyet 15,000 lovassal akart meghódítani, hogy a köztársaság követei elrémültek. Zsigmond ugyan azt hitte, hogy Pípó e tekintetben Florencz kormányával már egyetértésben van; a követek azonban állítván, hogy nincs utasításuk, ez ellen erélyes óvást tettek ¹⁾. Pípó ez al-

történeti visszaemlékezés) Miklosics Ferencz Slavische Bibliothek I. kötetében Récs 1851. 111. sk. ll.

¹⁾ Zsigmond „maravigliossi con gli ambasciatori Fiorentini nelle

kalommal egy Olaszország meghódítását tárgyazó teljesen kidolgozott hadi tervet mutatott be, mely ámbár egészen eredménytelen maradt, reánk nézve mégis annyiban érdekes, mennyiben benne Dalmátia még magyar tartománynak vétezik, és Zsigmond királynak onnant a harcza küldendő hadi hajórajáról van szó ¹⁾. Ezeknek folytán a botzeni konferenciának eredménye nem volt egyéb, mint Zsigmond nyilatkozata, hogy Olaszországban mint közvetítő fog fellépni; hol ha békes úton célt nem érne, fegyvert is fog használni ²⁾. Flo-

conferenze di Bolzano, che non gli parlassero di questa condotta; e quelli grandemente sorpresi, affermarono che lo Spano (Pipo) non aveva veruna commissione nè trattato di questo con la Repubblica. L' Imperatore replica, che lo Spano e Filippo Del Bene gli avevano parlato di questo trattato come di cosa ferma, ch' egli avrebbe ottenuto dal Duca di Baviera e da quello d' Austria almeno dodici mila cavalli, i quali dovrebbero essere pagati dal Papa e dai Fiorentini; e che questi avevano domandato allo Spano che le paghe non passessero nelle mani di esso Imperatore, ma bensì nelle sue. Gli ambasciatori protestavano contro questa condotta, per la quale non avevano alcuna istruzione; e l' Imperatore insisteva, affermando che lo Spano e Filippo Del Bene gli avevano fatto credere, che il papa desiderava accozzarsi con lui per meglio negoziare un tal trattato, e che essi ambasciatori avevano commissione di farlo.“ (Canestrini G., Discorso sopra alcune relazioni della Repubblica Fiorentina col Re d' Ungheria e con Filippo Scolari; az Archivio Storico Ital. IV. köt. 1. részében, 195 és 196. ll.).

¹⁾ „Per terra l' esercito dei Fiorentini e del papa doveva cavalcare nel Regno (Nápolyba) dalla parte di Roma, e farsi forte tra l' Appenino e il Mediterraneo; per mare dovevano muovere dalla Dalmazia e dalla Schiavonia le galere dell' Imperatore, e con quelle che gli avrebbero fornite Luigi d' Angiò e i Genovesi, infestare il Regno sopra tutte le coste dell' Adriatico e del Mediterraneo.“ (Canestrini u. o. 196. l.) Canestrini ezen tervhez megjegyzi, hogy nem tudatik, ha vajjon Pipót arra a nagyravágyás bírta, Olaszországban hasonló szerepet játszani, mint akkoriban más olaszthoni vezérek (Sforza, Braccio di Montona, Carmagnola stb.), vagy XXIII. János pápa biztatásai.

²⁾ „La conclusione però dell' Imperatore nelle conferenze di Bolzano fu questa, egli si offriva mediatore per trattare la pace tra il re Ladislao, il papa e i Fiorentini; se poi questi volevano la guerra contro quel re, egli aveva trovato il modo di farla con la condotta dello Spauo: ma avvertiva gli ambasciatori, che egli non cominciava la guerra se non per terminarla con la distruzione di quel principe: che

rencznek mindazáltal Olaszország békesítésére nézve, egészen más tervei voltak, miért is mindenek előtt a lodi-i conferentián Zsigmondot a velencei köztársassággal, melynek követei ott szintén megjelentek, igyekezett kibékíteni¹⁾. Ez utóbbi, ha a magyar korona jogai épségben maradnak, hazánkra nézve legjobb lett volna. De Zsigmondnak ennél sokkal fellengzőbb tervei voltak, s így, nyilván Pípó befolyásának folytán, a florenczi követek igyekezetei eredményhez nem vezettek.

A florencziek ezen fellépése 1414. megszüntette Velence és Florenz közt az előbbi feszült viszonyt²⁾; mi annál fontosabb volt, minthogy László királynak ugyanazon évben történt halála Olaszország eseményeiben általános fordulatot okozott. Pípónak is ez által megghiúsultak tervei, pedig

se fosse stata intrapresa, doveva condursi a fine; perocchè essendo egli in amicizia col re Ladislao, non voleva diventargli nemico, se non per disfarlo interamente. Gli ambasciatori confusi e dissidenti delle intenzioni dell' Imperatore, lo lasciano a Bolzano, e ritornano a Firenze a ragguagliare del tutto la Signoria.“ (Canestrini u. o.).

¹⁾ A florenczi követek utasítása volt: „Dovevano rappresentare a Sigismondo che la Repubblica s' era mossa in favore del papa, perchè vedeva andare in rovina lo stato della Chiesa, e perèhè i principi e signori del mondo, ai quali principalmente apparteneva un tal debito, non si levarono in soccorso del pontifice, ed essa sola lo avea fatto volentieri per rispetto della Chiesa e per compiacere al medesimo Imperatore, il quale per sue lettere e per quelle di Filippo Scolari l' avea pregata di assumere un tal carico; e finalmente, che Firenze non avea inimicizia col re Ladislao, e s' era messa in guerra solamente per proteggere il santo padre. Soggiungevano inoltre, che la loro Repubblica accettava le proposizioni di pace ch' esso Imperatore avea fatte agli altri ambasciatori a Bolzano, ricusando le offerte dei 15,000 cavalli e la condotta dello Spano; ed anzi consigliava a Sigismondo a fare la pace co Veneziani.“ (Canestrini u. o.).

²⁾ Például hozom fel a velencei nagytanácsnak 1414. april 27-ki határozatát: „Cum alias tempore, quo Comes Pipus venit ad damna nostri Domini cum gentibus Regis Hungarie in hac proxima guerra fuerit prohibitum, quod aliquis Florentinus non posset habitare in Padua, quod principaliter processit, quia idem Pipus Florentinus erat; et modo versatur dubium apud aliquos, si talis prohibitio observari debeat; (határozatik, hogy annak érvénye megszűnt). A *Misti* című velencei államkönyv. I. köt. 251. lev.

az alkalom, mely Lodiban kedvező velencei békekötésre kínálkozott, és mely az ő tanácsára elszalasztatott, vissza nem tért többé. Sőt Olaszország új conjuncturáinak folytán Zsigmondnak tekintélye ott olyannyira alászállt, hogy Florenz maga ellene II. Johannával nápolyi királynéval, és Genuának doge-jával Campofregoso Tamással titkon szövetségre lépett.

Úgy hiszem, a magyar történelem szempontjából sem érdek nélküli tudósítás, hogy Campofregoso Tamás szövetségesei előtt azon értelemben nyilatkozott, miszerint Zsigmondtól félni nincs többé oka Olaszországnak ¹⁾; s ha azonkívül még tekintetbe vesszük, hogy az egyházi schisma kiegyenlítése után, maga V. Márton pápa is, ki Zsigmondnak mindent köszöne, hozzá őszinte barátsággal nem viseltetett ²⁾; körülbelül fogjuk tudhatni, mi kedvezőtlen volt a terrenum, melyen az öt éves triesti fegyverszünet lefolyása után (1418. april 17.) a velencei köztársasággal a békealkudozások újból megkísértettek.

Ezeket V. Márton pápa kezdeményezte az összes kereszténység érdekeinek színe alatt. Azonban a köztársaság, mely már 1415. a törököket arra indította, hogy Magyaror-

¹⁾ „Il doge disse risolutamente agli ambasciatori de' suoi alleati, che Sigismondo non trovavasi in molto buon ordine, e che di lui era da fare minore stima che per avventura non facevasi, nè vedeva in esso alcun ostacolo da averne pensiero quando non fosse stato d' accordo con lui il Duca di Milano; che egli era in istretta amicizia con Sigismondo, e confedavasi di ruderlo a cose piacevoli pei Fiorentini e per sè medesimo; che tentandosi dall' Imperatore cose contrarie allo stato dei Fiorentini ed al suo, egli era disposto a prendere quel provvedimento che fossero opportuni alla salvezza delle due repubbliche“ (Canestrini id. m. 199. l.).

²⁾ Rieti Jakab (Jacopo da Rieti dell' Ordine de' Predicatori) előtt, kit a florenczi köztársaság a közte és Zsigmond közt fennálló viszony ügyében Konstanczba V. Márton pápához követül küldött, ez ekkép nyilatkozott: „di non aver coll' Imperatore una stretta amicizia; ma che mentre era in Constanza, erasi colle apparenze mostrato amico di Sigismondo, solo per conseguire il pacifico stato di Santa Chiesa. Egli credeva che l' Imperatore nè volesse nè potesse in quest' anno venire in Italia, perchè era povero di danari e di gente; e dal canto suo protestava che nè al presente, nè in alcun tempo sarebbe disposto a scendere con Sigismondo in Italia.“ (Canestrini u. o.).

szágra törjenek, ámbár Konstanczba négy követet küldött, nem csak hogy Zsigmond azon követelését, miszerint a Friaulban és Dalmátiában elfoglalt helyeket visszaadja, s a magyar koronának azon 7000 arany évi adót, melyre 1381. a turini békességben magát kötelezte, ismét fizesse, határozottan vissza utasította ¹⁾); hanem Mocenigo Tamás doge még a békealkudozások alatt, újból kezdte meg az ellenségeskedéseket.

Nem lehet feladatom ezen háború részleteit fejtegetni. Reánk nézve legfontosabb, hogy míg egyrészt a törökök és a boszniai lázadók Zsigmond hadi gondjait vették igénybe, s a hussita mozgalmak Csehországon nehezdedtek, másrészt a velenceiek 1418—1420. Dalmátiának csaknem egész partvidékét elfoglalták.

Időközben mindazáltal Olaszországban is új bonyodalmak támadtak, s különösen a florenczi köztársaságnak kellett sokat szenvedni a milánói hercegtől. Így történt, hogy Florencz bánni kezdte, hogy 1413. a Zsigmond király és Velence közt folyt békealkudozásokat oly könnyen félbe szakítatni engedte; önhaszna tanácsolván, most mindent elkövetni, hogy nem csak Olaszországban saját állását biztosítsa, hanem a kettő közti háborúnak is, mely különben a keresztyénség érdekeit is nagyban kockáztotta, vége vessék. Ez alkalommal a diplomacia terén ismét Pípóval találkozunk. Hozzá fordult a köztársaság, hogy befolyását Zsigmondnál a kívánt békesség tekintetében felhasználja, ki is Pípó által megnyerelve, Filippo de Bene-t küldte Florenczbe, azt üzenvén, hogy a békességre hajlandó, s hogy VIII. Amadé szavoyi

¹⁾ „In derselben zitte tedingetent die Rete der Venediger lange mit dem Kunige, vnd der Bopst Martin zwüschen jn. Man kunde aber keinen weg vinden noch treffen, das sii eins werden mochten, wenne Kunig Sigmund begerte an die Venediger, das sii yme vnd dem Rich von Ungern geben, was sii sich verschriben hetten, vnd was sii der krone zu Vngern angewunnen hetten wider ire brieffe vnd sygel, und das sii dem Romischen riche angewunden hetten, das widergeben, das sii wider rechte ynen hettent. Der wolltent sii keins nit thun, vnd also schiedent sii von dannen on endes.“ (Windeck Aschbachuál, Gesch. d. K. Sigmund II. köt. 455. l.)

herceget közbenjáróul kívánja ¹⁾). Florencz ekkor Velenczében a magyar békesség létrehozásán kívül, frigyét is igyekezett kötni a milánói herceg ellen. Azonban mindkét tekintetben célt érni nem tudott. Zsigmonddal a velencei köztársaság kékét kötni nem akart, minthogy az előzményeknél fogva ez érdekeinek nem látszott megfelelni; Mária Fülöp milánói herceggel pedig annál kevesebbé akart szakítani, minthogy addig szövetségese volt. Csak Mocenigo Tamás velencei doge halála után (1423. aprilhóban), kinek utódja Foscari Ferencz már előbb Velenczében mint államprocurator a milánói háború mellett nyilatkozott, mutatkozott más hangulat. Ennek folytán Florencz 1424. Magyarországra új követséget küldött, mely Velenczével a békesség ügyét előmozdítani, de egyszersemind a milánói herceg ellen szövetséget is eszközölni utasítva volt ²⁾). A florenczi köztársaság igyekezetei mindazáltal csak lassan haladtak. Velence elvégre Florenczcel, Ferrarával, Mantuával és Ravennával a milánói herceg ellen mégis szövetséget kötött, melyhez a savoyei herceg is 1426. csatlakozott. Zsigmond is hozzá állt, és nagyszerű ígéretekkel tett ³⁾). De bár ennek következtében Olaszországban Miláno ellen erős háború kezdődött, ő a csatatéren meg nem jelent.

A Zsigmond és Velence közt tervezett és Pipó által vezetett békealkudozások, bár végre eredmény nélkül maradtak, Pipó diplomaciai működése tekintetéből itt figyelmet érdemelnek. Rinaldo degli Albizzi és Nello di Giuliano Martini florenczi követek t. i. 1426. martius 16-kán először Bécs-

¹⁾ — — „per richiedere alla Repubblica che s'intendesse con Amedeo di Savoia, scelto da lui per negoziatore nell trattare la pace coi Veneziani.“ (Canestrini u. o. 202. l.). Ezen Amadét Zsigmond herceggé tette volt; s ő ugyanaz, kit később a baseli zsinat V. Felix neve alatt ellenpápnak választott.

²⁾ A florenczi követek utasítását lásd a Függelékben XIII. sz. a.

³⁾ „Richiese Filippo Scolari che lo inducesse a passare insieme con lui e con 20,000 cavalli in Italia; e l' Imperatore, mosso dall' odio contra Filippo Visconti, al quale egli affetava di non dar mai il titolo di Duca, e dalle istanze dello Spano promise di calare in Italia pel Maggio del 1425. al soccorso de' Fiorentini e allo sterminio del Duca di Milano“ (Canestrini id. m. 203. l.).

ben kezdvén az alkudozásokat, Zsigmond a békére ismét hajlandónak nyilatkozott ¹⁾; határozott békepontok mindazáltal csak más két conferentia után formuláztattak, melyeknek egyike Esztergamban május 1-jén ²⁾, és másika pár nappal később Tatán Pípó részvéte mellett tartott ³⁾. Zsigmond e pontokat május 12-kén adta által, Pípó mint közbenjárója jelenlétében, a florenzi követeknek ⁴⁾; kik azokat a

¹⁾ „Quando Rinaldo degli Albizzi e Nello di Giuliano Martini dottore in legge furono davanti l' Imperatore a Vienna il 16. Marzo 1426., Sigismondo non solamente accettò la loro mediazione, ma anzi volle, che quest' accordo non fosse trattato da altri che dai Fiorentini e dallo Spano. A questo fine l' Imperatore mandò gli ambasciatori a Buda perchè si concertassero con Filippo Seolari, dal quale disse molto fidarsi più che d' altri, e col quale farebbero più in due dì che con gli altri in un mese, e gli fece anco accompagnare con molto onore a quella capitale del suo regno, d' onde gli ambasciatori notificarono allo Spano l' ordine che avuto avevano dall' Imperatore di abboccarsi con esso lui.“ (Canestrini u. o. 204. l.).

²⁾ „Un altra conferenza ebbero gl' inviati Fiorentini con Sigismondo a Strigonia il 1º Maggio 1426., nel quale fo risoluto, che dovendo lui andare stb. (a hussiták ellen), gli ambasciatori potrebbero liberamente praticare con lo Spano a Tata sulla pace tra lui e la Repubblica di Venezia. L' Imperatore offerivasi di accordare il Commune di Firenze con Filippo Maria; gli avvertiva, che non seguendo la pace tra lui e Venezia, i Fiorentini dovrebbero restarsi neutri, nè mai dare ajuto ai Veneziani; ricordava com' egli avesse sempre beneficiato i Fiorentini, e come era disposto a fare altrettanto per l' avvenire; prometteva, se la pace si facesse, d' intendersi col Senato Veneto e con la Signoria di Firenze, e di non mai soccorrere ai Visconti, purchè Firenze non ajutasse contro di lui i Veneziani.“ (Canestrini u. o. 205. l.).

³⁾ „La terza conferenza degli ambasciatori con lo Spano e co Milanese da Prato, vescovo di Varadino, tennesi a Tata; dove dopo aver passati molti giorni in trattativi, non potendosi ragionare di pace, lo Spano, il Milanese e gli ambasciatori vennero a fermare una tregua, a condizione però che i Veneziani dessero ajuto di galere contro il Turco, quando l' Imperatore lo chiedesse, ma non più che una volta all' anno; e inoltre, che Firenze facesse tregua col Duca; e questo essere il solo patto al quale anch' egli l' avrebbe fatta coi Veneziani. Gli ambasciatori però furono avvertiti dallo Spano, che questo articolo si sopprimerebbe, quando le altre condizioni venissero accettati.“ (Canestrini u. o. 205. l.).

⁴⁾ „In un' altra udienza dell' Imperatore avuta dagli ambascia-

velencei köztársasághoz áttették. Az ezután Velenczében tartott tanácskozásoknak folytán, a köztársaság egy diplomaciai jegyzetben válaszolt ¹⁾, melyet a florenzi követek ismét Zsigmondhoz és Pípóhoz írt levelek mellett küldtek át Magyarországra ²⁾. Ezen levelek fogadtatásáról és a velencei jegyzetnek további sorsáról nincs ugyan tudomásunk. De ha tekintetbe vesszük, hogy Zsigmond még 1426. július 6-kán Vissegrádon Maria Fülöpöt a miláno hercegségnek régóta kívánt hűbérével megadományozta ³⁾, sőt Hunyadi Jánosnak is megengedte, hogy egy magyar lovassapattal szolgálatába léphessen ⁴⁾, nem lehet kételkednünk, hogy ezen tárgyalásoknak nem volt semmi eredménye.

tori Fiorentini il 12. Maggio deglo stesso anno egli rammentò loro, in presenza dello Spano, del vescovo di Varadino e di molti baroni, i beneficj fatti ai loro compatriotti, e particolarmente a quelli che si trovavano in Ungheria, nominando Filippo Scolari e varj altri; ch' egli aveva determinato di non lasciar distruggere il Duca di Milano, non avendo pace definitiva coi Veneziani, perchè questi non divenissero grandi: il che non era utile nemmeno agli stessi Fiorentini. In quest'udienza lo Spano e il vescovo di Varadino consegnarono agli ambasciatori Fiorentini, la scritta dei capitoli della tregua, da loro prima formati tra la Repubblica Veneziana e Sigismondo. Dopo che gli ambasciatori furono in tutte queste udienze trattati dall' Imperatore in grande onore, conferendo con essi egli medesimi e i suoi baroni in piedi, come era l' uso di quella corte, vennero accompagnati per tutto il Regno dai cortigiani di Sigismondo con molta onorificenza; come pure dallo Spano, il quale deputò alcuni de' suoi gentiluomini per loro comitisa, e ordinò che fossero condotti sopra un carro a sei cavalli per tutti i suoi terreni, in omaggio della Repubblica Fiorentina." (Canestrini u. o. 205. és 206. ll.). A Zsigmond által elfogadott békepontokat lásd a Függelékben XIV. sz. a.

¹⁾ Ezen jegyzetet lásd a Függelékben XV. sz. a.

²⁾ Ezen két levelet lásd a Függelékben XVI. sz. a.

³⁾ Engel, Geschichte des ungarischen Reichs II. köt. Bécs 1834. 316. l.

⁴⁾ Engel u. o. Bonfinius is Hunyadi Jánosról azt mondja: „in Italia duos annos sub Duce Philippo Mediolanensi prima stipendia meruit.“ (Rer. Ungar. Decades Frankof. 1581. 423. l.). Ennek folytán Visconti Mária Fülöp milánói herceg és Hunyadi János közt később is barátságos viszony állt fenn, melyről az előbbinek következő levele ad bizonyosságot:

Pípó még ugyanazon évben meghalt; s így sem Zsigmondnak szövetsége Mária Fülöp milánói herceggel Velence ellen (1431. július 2-kán és augusztus 1-jén); sem azon 1428. ismét a velencei köztársassággal kezdett békealkudozások, melyeknek eredménye, többszöri félbeszakítások után, végre az 1433. ápril 26-kán szintén csak 5 évre Ferrarában kötött fegyverszünet volt, nem tartoznak már Pípó történetéhez.

IV. Pípó kitüntetései és szerencséje Magyarorszáiban.

Már fentebb említettem, hogy Pípónak, a mint Zsigmond szolgálatába lépett, tehát már 1387., sikerült annak különös bizalmát megnyerni; valódi nagyobb kitüntetései mindazonáltal csak Durazzoi László nápolyi király legyőzete után kezdődnek. Ezen időtől fogva Zsigmond öt kitüntetésekkel annyira elhalmozta, hogy a Diario Ferrarese, habár némi túlzással, róla azt mondta: „Il dicto Messer Pipo in fina al giorno de oggi e lo maggiore homo, che sia in la corte del dicto Re in lo suo consiglio ¹⁾).

Midőn az olasz kútfők Pípónak Magyarorszáiban állásáról szólnak, általában igen túlzó kitételekkel élnek; melyeket fentebb hazai kútfőink közvetlen adatainak felhasználása által, a tényálladék valódi mértékére visszavezetni már meg-

„Magnifice et potens, amice noster charissime!

„Molestum habentes subortum inter vos et dominum Cily bellum, quod quidem nullum producere fructum bonum potest; emittendum illuc duximus, et emittimus ea de causa dilectum familiarem nostrum Franciscum de Laude presencium exhibitorem, et nonnulla sibi commisimus superinde Magnificencie Vestre nomine nostro vive vocis oraculo referenda. Libeat ergo rogamus suis relatibus non aliter quam nostris fidei plenitudinem impartiri. Datum Mediolani die XXVIII. Aprilis (MCCC)XLV.

Filippus Maria Angelus Dux Mediolani

Papie Anglerieque Comes ac Janue Dominus.

Kivülről: Magnifico et potenti amico nostro charissimo, domino Johanni de Hunyad Waywode Transsiluano et Armorum Capitaneo.
(Az eredeti után).

¹⁾ Muratori, Script. Rer. Ital. XXIV. köt. 178. l.

kísértettem. Mindamellett ezeknek alapján is látjuk, hogy Pípónak itt igen előkelő állása és fontos befolyása volt. Ennek értelmében kiténtetéseitől hármas irányban kell szólnunk; 1) *tisztségeit és országos hivatalait*, 2) *birtokát*, 3) azon *befolyást* vevén szemügyre, melylyel a királynál és országos ügyeinkben bírt.

1) Pípó történeti szerepléséről fentebb szóltam, s így hadvezéri tetteivel nem kevésbé mint a magyar államlét különféle terén kifejtett tevékenységével már megismerkedtünk. Mindenütt azt láttuk, hogy műkedése őt a viszonyok legmagasb körébe emelte; s azon tisztségek, melyeket viselt; a főispánság, a szörényi bánóság stb., a hely, melyet a király tanácsában elfoglalt, valamint a követségek is, melyekben többször eljárta, mindannyi kiténtetések voltak, melyekbe Zsigmond király bizalma és kegyelme által részesítettett, s melyeknek folytán országos előkelő állást a főurak sorában nyert. Jeléül annak, mi kitűnő személyiségnek tekintetett, ki kell emelnünk azt is, hogy a sárkányrend alapítása alkalmával, avval ő is diszítettett, mi által mindazon jogokban és kiténtetésekben részesült, de egyúttal mindazon kötelességeket is elvállalta, melyek ezen előkelő magyar rend tagjait illették ¹⁾.

Pípó olasz életírói azonkívül különösen felemlítik, hogy ő a konstanczi zsinatra Zsigmond által hivatván²⁾, ott igen fontos szerepet játszott. Mert midőn híre terjedt, hogy XXIII.

¹⁾ Ezen rend alapítására, tagjaira és statutumaira nézve lásd Zsigmond király és Borbála királyné 1408-ki oklevelét Fejérmél Cod. Dipl. X. k. 4. r. 682—693. ll.

²⁾ „Lo Spano fu da Gismoudo a Costanza chiamato, dove con gran pompa e apparecchio venne. Dal quale ricevuto con grandissimo onore, fu quasi come in delizie e cosa carissima tenuto: come colui che il regno avea amministrato con egregia fede e giustizia, e con grande ed eccelso animo l' impeto de' barbari spesse volte avea raffrenato.“ (Poggio, Arch. Stor. Ital. IV. k. I. r. 175. és 176. ll.). Úgy szintén találjuk Pípót azon összeállításban is, melyben Wagner Károly a Konstanczi zsinatban jelen volt magyar egyházi és világi főurakat s egyetemi és városi képviselőket egybefoglalta (Ungarischer Magazin IV. köt. Pozsony 1797. 246. l.).

János pápa Konstanczából eltávozni szándékozik, a király öröködött felette, s mint tudósítóink mondják, a felvigyázat és később a pápa őrizete Pípóra bízott¹⁾. Ha ez így van, közvetlenül Pípóra vonatkozott XXIII. János híveinek panasza: „Rex Romanorum fecit per multos dies venire exploratores usque ad cameram dicti domini nostri; et una die usque ad cameram propriam et lectum ejusdem, ad videndum, utrum aufugerit“²⁾. A török háború volt oka, hogy Pípó még 1415. volt kénytelen Konstanczot oda hagyni és Magyarországra visszasietni. Úgy látszik mindazáltal, hogy később ismét Konstanczban volt, s hogy névszerint jelen volt akkor, midőn 1418. april 21-kén a 45. ülésben a zsinat ünnepélyesen befejeztetett³⁾.

2) Pípó Magyarországbani roppant birtokáról képzelünk lehet, ha Albizi Rinald és Giuliani Nello florenczi követeknek 1426-ki tudósításában azt olvassuk, hogy több napig folyton folyva Pípó birtokán utaztak⁴⁾. Ezen birtokának

¹⁾ „Essendo lo Spano a Costanza, ed avendo presa la cura del guardare il Pontefice (a letett XXIII. Jánost); in mentre che a lui andava (la qual cosa due o tre volte il dì facea), il qual era nondimeno sostenuto in luogo onesto e prigionie conveniente; trovò uno servo in suo scambio nel letto giacere, e fare le viste di dormire: ma Giovanni papa per l' appoggio ed ajuto d' Alberto Duca d' Austria (értetik Frigyes ausztriai herczeg és tiroli gróf) in abito d' un servo tedesco, da Alberto (azaz Frigyesből) accompognato, essersi fuggito. Andatosene a Gismondo, che, in sulla mensa appoggiato, come disperato stava, del suo caso e fortuna dolendosi, ed in una ora tante fatiche e le spese di tante anni esser perdute; confortato da lui Gismondo, e comandato agli uomini d' arme che lo seguitassino, con grande impeto entrò ne' confini dell' Austria stb. (Poggio u. o. 181. és 182. ll.).

²⁾ Informations Papae, quas miserat Universitati Parisiensi stb. von der Hardtnál, Rerum Cancillii Constantiensis tom. II. Francof. 1697. pars X. 259. l.

³⁾ „Essendo la Chiesa, pel mezzo di Gismondo, nel pristino stato e dignità restituita; insieme con lui in Ungheria si tornò: così caro ed accetto all' Imperadore, che nessuna cosa, o pubblica o privata, se non per suo mezzo e consiglio facea“ (Poggio id m. 176. l.).

⁴⁾ „Che cavalczano piu giornate per il territorio del Spano.“ Mellini, vita del famos. Capit. Filippo Scolari (2-dik kiad. Florenz 1606. 89. l.). Pípó terjedelmes birtokáról Aeneas Sylvius is tesz említést.

kettős eredete volt. Jó részét névszerint neje Borbála, az Ozorai előkelő család leánya után bírta ¹⁾; azonban kétséget nem szenved, hogy legtöbb jószágait részint Zsigmond királytól adományképen nyerte ²⁾, részint magánszerződések útján szerezte.

Igen feltűnő egyébíránt, hogy a Pípót illető adománylevelek közül egyet sem bírnak már. E sorok írójának legálább még nem sikerült, húsz évet túlhaladó levéltári tanulmányai és vizsgálatai alatt ilyenmü adománylevélnek habár csak egyetlenegy példányára is akadhatni. Úgy látszik azonban, hogy Pozzi, midőn Pípó életét megírta, ilyeneket ismert. Szavai, melyekkel annak Temesvár várával és a temesi főispánsággal történt adományoztatásáról tudósít ³⁾, ezt igen

tést, munkáinak több helyén, névszerint : „Dictorum et factorum Alfonsi Regis Commentarius“-ában.

¹⁾ „Ebbe donna Barbara Unghera di nazione di nobilissima stirpe, ed Ozora castello richissimo in dota“ (Poggio id. m. 176. l.).

²⁾ „Wenn In der König zu euen herrn gemacht hette.“ Windeck.

³⁾ Pollidori Pózzinak ide vonatkozó tudósításán fenakadván, azt mondja : „Versione impropria d' un latino che potè essere elegante“ (Arch. Stor. Ital. IV. k. l. r. 170. l. a jegyzetben). Úgy látszik, hogy a tudósítás csaknem szószerint a Magyarorszában szokásos okmányi stíllel megegyezvén, nem egyéb, mint Zsigmond illető latin adománylevelének olasz kivonata. A király t. i. Pípót dicsérvén, ezeket mondja ott : „dello averlo così prontamente soccorso nel suo dubbioso stato e con sì eccelso e grande animo avere recuperato, colli suoi soldati raunati, gran parte del reame : non avendo lui dubitato fuori delli confini andare incontro al Siniscalco ; avendo lui costretto Ladislao re, come fuggitivo a Napoli ritornare ; e finalmente, essendosi lui in tal maniera portato, che meritamente per sua virtù e industria lui (úgy látszik, Zsigmond értetik) poteva il nome suo reale essere grande e preclaro per tutta l' Ungheria, e che lui vivea nel *paterno regno come a lui, essendo figliuolo di Carlo, si richiedeva* (ezen passus Zsigmondra vonatkozik, ki IV. Károly római-német császár és cseh királynak volt fia) ; ed essere difficile al presente, potere a tanti meriti ed obblighi, quanto si conveniva, soddisfare ; ma dovere curare sì, che per lo avvenire ognuno conosca, nessuna cosa esser più propria e conveniente al Re, che con grato animo i benefizii rimeritare, e di liberalità e beneficenza tutti gli altri avanzare. Nondimeno, *donargli per al presente Timiscivario castello, ed il soprannome Spano*“ stb. (Poggio Arch. Stor. Ital. IV. k. l. r. 169. és 170. l.).

hihetővé teszik. Úgy látszik továbbá, hogy Lehoczky Endre tudósítása Pípó birtokáról, szintúgy okmányi adatokon alapszik¹⁾.

Azon tudósításokat egybefoglalva, melyek Pípó birtokáról korunkra jutottak, a következő jószágok voltak övéi:

a) Egy vár, melyet Pípó névtelen életírója *Exodának* nevez, s mely, mint látszik, neki legelől Zsigmondtól adományoztatott²⁾. Ecsed Szathmár megyében, mely a Báthoriak ősi birtoka volt, ez nem lehetett; de talán Eszékét vagy Ecseget Heves megyében kell ezen név alatt érteni.

b) *Simontornya*, Pozzi szerint szintén Zsigmond adománya³⁾.

c) *Temesvár* a temesi ispánsággal együtt⁴⁾.

d) *Lippa*, ma Temes megyében⁵⁾.

e) *Kethye* (Kéty), Tolna megyében⁶⁾.

f) Neje Ozorai Borbálának hozománya, hová Lehoczky *Ozorát, Tamásit és Simontornyát*, továbbá a *Kaposztafalvai és Koppáni* nevezetes birtokrészeket számítja — mind Tolna megyében⁷⁾. Simontornyára, mint látszik, Pípó saját személyére nyert a királytól új adományt; különben ezen tudósítást Pozzinak fent említett szavaival nem lehetne összegeztetni. Minden esetre feltűnő, hogy Simontornya 1401. a Kanisaiak birtokában volt⁸⁾.

¹⁾ *Stemmatographia nobilium familiarium Regni Hungariae, Pars II. Pozsony 1798. 266. l.*

²⁾ „(Il re Sigismondo) uno castello, el quale per propria natura è munitissimo e difficillimo a andarvi, el quale loro chiamano *Exoda* in dono a detto Philippo largi; nel quale di poi, per le ricchezze gli abbondavano, uno palagio a modo di re Philippo edificò“ (*Arch. Stor. Ital. IV. köt. 1. r. 155. l.*).

³⁾ „Da lui (azaz Zsigmondtól) ricevè Simontornia, castello egregio“ (*Poggio, id. m. 164. l.*).

⁴⁾ „Timiscivario castello ed il soprannome Spano.“ (*Poggio id. m. 170. l.*). „Timiscivario, castello dal Re donatoli, dalli abitatori quasi abbandonato, di mura attorniato e di molti edificii ornato, dal popolo abitato lo ridusse.“ (*Poggio id. m. 179. l.*).

⁵⁾ „A Lippa, dove mori, uno spedale da' fondamente fece, con maravigliosa arte fabbricato, e per sua beneficenza ricchissimo fatto.“ (*Poggio id. m. 179. l.*).

⁶⁾ *Függelék XII. sz. a.*

⁷⁾ *Stemmatographia, Pars II. 266. l.*

⁸⁾ *Fejér Cod. Dipl. X. k. 4. r. 48. l.*

g) Több más jószág Fehér, Tolna és Somogy megyékben; névszerint Hosszúfalu és Bajka Fehér megyében, Berchtold v. Kis-Bér, Beregh és Endröd Tolna megyében, Somodor Somogy megyében ¹⁾).

Az említett jószágok csak példája azon roppant birtoknak, melyet Píópó, ki mint vagyontalan szegény ifjú hazánkba jött, itt szerzett, s mely, mint látszik, nagyobbára a dunántúli részekben és azon megyékben feküdt, melyeknek főispánya volt; tehát Temes, Csanád, Orod, Csongrád, Krassó és Keve megyékben ²⁾). Zsigmond Píópót egyszer, birtokára nézve, országa leghatalmasb emberének nyilatkoztatta ³⁾).

Píópó birtokviszonyaira vonatkoznak a következő adatok:

Ozorát, mely, miután a fentemlített Exoda nevű várát megerősítette, s így inkább csak háborús időre biztos és egyszermind kényelmes tartózkodási helynek alakította ⁴⁾), rendes lakhelye volt, műépületekkel, névszerint nagszerű templommal és palotával díszítette, a helység jelentőségét egy mester ségesen ástott tóval is emelvén ⁵⁾). 1399. Ozora és Zekeb számára vásári privilegiumot is nyert ⁶⁾).

Temesvár szépítésére és erősítésére, s lakosainak érdekeire különös gondot fordított ⁷⁾).

Lippán kórházat alapított, melyet gazdagon megadományozott ⁸⁾),

¹⁾ Lehoczky Stemmatographia id. h.

²⁾ Lásd a Függelék IV. számát.

³⁾ Zinkgraf szerint Zsigmond azt mondta volna: „Wenn Pipó von Ozora Graf von Temesvar untreu gegen mich sein wollte, so dürfte er mir nur ein weisses Stäblein in die Hand geben, ich müsste nackt und bloss aus dem Königreich ziehen.“ (Teutscher Nation Apophtegmata Leiden 1644. I. köt. 52. l.).

⁴⁾ Lásd névtelen életírója szerint a fentebbi jegyzetet.

⁵⁾ „Rifece Ozara; ed in esso un tempio sontuosissimo ed una casa reale ricchissima edifició. Forato un monte (így!) dal lago Baratrone (Balaton) dal nome della città così chiamato quattro miglia discosto l'acqua insino al castello condusse, fece un lago.“ (Poggio id. m. 176. l.).

⁶⁾ „1399. impetrat nundinas in Ozora et Zekeb.“ Lehoczky, Stemmatographia Pars II. 266. l.

⁷⁾ L. Poggio szerint a fentebbi jegyzetet.

⁸⁾ L. Poggio szerint a fentebbi jegyzetet.

Hogy ő részint mint hatalmas dynasta, részint mint főispán birtoklási beírásokat (inscriptiones) is tett, melyeket Zsigmond adományképen megerősített, már fentebb volt említve ¹⁾.

Végre nevezetesek azon percek is, melyek neki Ozorai uradalmának szomszédjaival, a szent János-rendű keresztesekkel, főképp Gyanth helységre nézve, voltak, és melyek halála után még özvegyének is nem csekély alkalmatlanságára lehettek ²⁾.

3) Kitűnő országos állásának és előkelő tisztségeinek folytán, de Zsigmond királyhozi confidentialis viszonyánál fogva is, Píópó mind a király elhatározásaira, mind az országos ügyekre igen nevezetes befolyással bírt. Hogy Píópó külső tekintélye is így nagyra emelkedett, azt már fentebb láttuk. Ennek egyik fontos következése volt, hogy gyakran közbenjárását vagy pártfogását keresték azok, kiknek Magyarországon vagy Zsigmond királynál elintézendő ügyeik voltak.

Igen messze vezetne, ha Píópó közbenjárásának ilyenmű eseteit részletesen egybeállítani akarnám; mert egész pályája azt mutatja, hogy azok is, kik különben tőle idegenkedtek, midőn segítségére szorultak, tudták őt felkeresni. Szabadjon mindazáltal egyikét példát felhoznom, melyekben ezen irányú tekintélye különösen mutatkozik.

Emlékezetes többek közt e tekintetben V. Márton pápa levele Píópóhoz ³⁾, melyben 1419. Buondelmonte Jánost pécsváradi apátot pártfogásába ajánlja; ki később a kalocsai érsekségre emeltetett. Mily befolyásosnak kellett lenni Píópónak, ha maga a pápa ilyen ügyben kérte ki pártfogását!

Különben látni fogjuk azonnal, hogy Píópót több rokoni Magyarországra követték, kiknek néhány a ő pártfogása mellett előkelő egyházi javadalmat, sőt egyikök a nagy-

¹⁾ Fejér Cod. Dipl. X. k. 5. r. 44. l.; Függelék VII. és XX. sz. a.

²⁾ Fejér Cod. Dipl. X. köt. 4. r. 182. l.; és X. köt. 7. r. 283 és 499. ll.

³⁾ A Függelék IX. száma.

váradai püspöki széket nyerte. Leányrokonainak főrangú családokbai házításaira is találunk.

Pipó befolyásának köszönték azonkívül nem csak a florenczi kalmárok, hogy üzletök Magyarországon mindinkább nagyobb kiterjedést nyert, hanem sok más florenczi is, hogy Zsigmond király kegyeiben részesítették, s hazánkban tehetőségöknek megfelelő állást és szerencsét találtak. Alább látni fogjuk, hogy Pipó halála után e tekintetben nevezetes fordulat állt be.

Általában tehát azt látjuk, hogy Pipó, akár személyes kitüntetéseit, akár vagyonosságát, akár országos befolyását tekintjük, Zsigmond király korában hazánkban egyik legtehtentélyesebb férfia volt.

V. Családi viszonyai.

Pipót az előtt közönségesen az Ozorai család ivadékának tartották ¹⁾; bár voltak olyanok is, kik őt a Tallóczy, a Hedervári, sőt a Garai családból származtatták ²⁾. Mindezen nézetek alaptalanságát már fentebb kimutattam, bebizonyítván, hogy Pipó florenczi születésű, a Scolari ottani nemes családból volt.

Az Ozorai családdal *Ozorai Borbálával*, *Ozorai Endre leányávali házassága* által jött összeköttetésbe ³⁾, kinek nyájasságát (cortessia) és gazdag ajándékait a florenczi követek különösen magasztalják ⁴⁾.

¹⁾ Lehoczky, *Stemmatographia Pars II.* 266. l.

²⁾ „Alii hunc Pionem ad familias Tallocz, Hedervár et Gara referunt.“ Lehoczky u. o. Névszerint Tallóczy Frankkal is azonosított. Lehoczky id. m. 384. l.

³⁾ „Ebbe donna Barbara, unghera di nazione, di nobilissima stirpe; ed Ozora, castello ricchissimo, in dota.“ (Poggio, *Arch. Stor. Ital.* IV. köt. 176. l.).

⁴⁾ „Fummo ricevuti dalla Contessa magnificamente a sue spese. — Visitammo la Contessa, et — — — ci fe' festa assai. Di poi ci presentò all' osteria a M. Nello — — et a me per sua parte piú tappeti di braccia tre l' uno; una camicia lunga di bagno — — — con fregi d' oro filato stb. E per parte dello Spano mi mandò un tamburo turco, stb.“ (*Arch. Stor. Ital.* u. o. a jegyzetben).

Ehhez képest az Ozorai család itt nem képezi fejtegetésnek tárgyát ¹⁾).

Ozorai Pípó *családi viszonyait* kettős szempontból kell tekintenünk : 1) *gyermekre nézve* és 2) azt vizsgálván, vajon *florencai rokonainak volt-e Magyarországra valami vonatkozása*.

1) Határozottan tudjuk, hogy *Ozorai Pípónak nejétől Borbálától négy fia volt*, kik azonban mind atyjuk előtt még fiatal korukban elhaltak ²⁾). Így tehát igaza van a Túróczi-kronika szerzőjének, midőn azt mondja : „Comes Pipo de Ozora nullo sui sanguinis superstite herede defunctus ³⁾).

Vannak ugyan, kik azt állítják, hogy Pípó után Borbála nevű leánya maradt volna hátra, ki Enyingi Török Imréhez férhez menván, sok szép jószágot kapott hozományul ⁴⁾). Azonban tudjuk, hogy Török Imrének neje nem Ozorai Borbála, hanem Pákosi Krisztina volt ⁵⁾). Találunk ugyan egy másik Ozorai Borbálára is még; de ez nem Pípónak, hanem sógorának, Ozorai Miklósnak volt leánya, és Derecskey Lukácsnak neje ⁶⁾).

2) Pípónak Magyarorszában előkelő és befolyásos állása florencai rokonai közül is többet vezetett ide ⁷⁾), kiket szóba hoznunk szintén szükséges.

Pípónak atyja, fiát Magyarországba követte, s Budán letelepedvén itt hatvan éves korában halt meg, és szintén Budán temettetett el ⁸⁾). Anyja, mint látszik, már előbb halt el.

¹⁾ Erre nézve lásd a Történelmi Tár VI. kötetett 62. l.

²⁾ „Di quella ebbe quattro figliuoli, i quali, da acerba ed immatura morte prevenuti, tutti giovani sotterò.” (Poggio id. m. 177. l.).

³⁾ IV. 19. fejt.

⁴⁾ Lehoczky, Stemmographia P. II. 266., és utána legtöbb hazai iróink.

⁵⁾ Wagner Károly, Collectanea Geneologico-Historica Illustrum Hungariae familiarum, quae jam intercederunt, Decas III. Pozsony 1802. 128. l.

⁶⁾ Történelmi Tár VI. köt. 62. l.

⁷⁾ „Della famiglia e gente sua (Pipo) quelli che potè tirò innanzi (Poggio, Arch. Stor. Ital. IV. k. 1. r. 179. l.).

⁸⁾ „Il padre, il quale lo seguìò quando regnava (azaz itt élt),

Testvérei közül Mátét, Rainert ¹⁾, Lőrinczet és Pierát ismerjük. Piera az Infangeti család egyik tagjához ment férjhez, kitől több gyermeke, névszerint három leánya volt, kiknek érdekében sokat remélt Pipótól ²⁾. Annyi bizonyos, hogy legifjabbik leányának egy magyar főurrali házasságában Endre váradi püspök sokat fáradozott ³⁾. Egy másik leánya utáni veje degli Albizzi Rinaldo florenczi követtel akart Magyarországra jönni; azonban anyósa, ki akkor már özvegy volt, őt el nem bocsáta ⁴⁾.

Oldalrokonai közül történetünkben legnevezetesebbek Buondelmonte János és di Renzo Endre. Mindkettőnek szerencséséről Mellini tudósít körülményesen ⁵⁾.

Buondelmonte János mint pécsváradi apát jött Magyarországra, s 1424. a kalocsai érsekséget nyerte ⁶⁾.

Endre („Messer Andrea di Filippo di Renzo degli Scolarari“) nagyváradi püspökké lett; s mind az ő, mind utódja János ⁷⁾ (Mellini szerint „Mr. Giovanni Milanese da Prato“),

d'età d'anni settanta a Suda (Buda) lungo il Danubio mori e quivi fu sepolto.“ (Poggio id. m. 177. l.).

¹⁾ L. a Függelék XX. számát; és Canestrini id. m. 210. l.

²⁾ „Come madonna Piera (degli Infangeti) *confortavasi nell'a speranza*, che suo cognato (Pipó) le farebbe onore e del bene assai, continuando ella ad allevare quelle sue figliuole (Caterina, Giuliana della Mattea, e Francesca) in atto viduile e onesto“ (a florenczi követek Canestrininél u. o. 1^o3. l.).

³⁾ „Come lo Spano mediante lo vescovo di Varadino trattava di maritare in casa Guadagni (?) la più giovane delle sue nipote.“ (U. o.).

⁴⁾ „Come Rinaldo degli Albizzi pensasse a menar seco in Ungheria Giovanni genero del signore Spano (azaz unokahugának férjét), ma mutò poi concetto, vedendo che madonna Piera contentavasi male di rimanere senza alcuno de' suoi generi“ stb. (U. o.).

⁵⁾ Úgy szintén Pozzi: „Chiamò alcuni a sè de' Buondelmonti, e due de loro vescovi di grandissime chiese fece fare.“ (Poggio id. m. 179. l.).

⁶⁾ T. i. IV. János kalocsai érsek. Voltak, kik ezt Garai Miklós fiának tartották; de hibásan. Pray (Specimen Hierarchiae II. r. 76. l.) és Katóna (Historia Metr. Colocensis Ecclesiae I. r. 408. l.) ezt „Joannes de Brondilmontibus“-nak nevezik.

⁷⁾ L. Pray Specimen Hierarchiae II. r. 179. l.

ki szintén florenczi eredetű volt, tanácsával Zsigmond gyakran a legfontosabb ügyekben élt.

Ezekon kívül ez időben itt Pípónak még több rokonaival; de egyszersmind számos más florencziekkal is találkozunk. Ilyenek voltak Lamberteschi Miklós és János, de Colle Gáspár, di Vanni Cavalcanti Gianozzo, Rucellai Ferencz, del Bene Fülöp, di Nofri Leonard, Milanesi Simon és mások, kikről a florenczi követek jelentést tesznek. Pípó, ki egyetlenegyszer látogatta meg szülővárosát ¹⁾; különös örömet talált abban, ha földieit Magyarországbán maga körül láthatta, vagy számukra előkelő hivatalokat eszközölhetett ki.

VI. Pípó utolsó hadjárata és halála.

A török veszély, 1426. ismét közelről fenyegetvén Magyarországot, utolsó hadi tettére szólítá ki Pípót. Hazai történetíróink ezen hadjáratról nem tesznek említést. De a Pípó életét tárgyazó olasz tudósítások e tekintetben oly határozottan és részletesen szólnak ²⁾, hogy különös figyelmünket ma-

¹⁾ „A Firenze una volta solamente venne.“ (Poggio id. m. 180. l.).

²⁾ „Essendo l' Imperadore ne' confini della Magna (értetik Németország) sopra il Danubio appresso a Tata; e quivi tuttigli' imbasciatori de' principi cristiani essendo venuti; e venendo a lui imbasciatori del Dispoto di Rascia, con cavalli dugento, a dirli che, se presto non si soccorre, il principe loro co' Turchi doversi accordare, nè patire il suo reame essere preda delli inimici: per la qual cosa Gismondo ipso facto eh' e'gli ebbe uditi, da sei principi solamente accompagnato (cioè dal vescoro Moguntino, di Colonia e di Visprino, e dal Duca di Bavaria, di Sassonia e di Littona) a casa dello Spano venendo (il quale, dalle gotte affennato, nel letto giacea), lo confortò che al Dispoto soccorresse. Ma recusando lo Spano per rispetto della infermità, ed affermando l' Imperadore, essere de stimare più la virtù e l' animo suo che l' esercito, specialmente essendo fama appresso de' Turchi, lui essere morto; fu costretto, benchè consumate e indebolite le forze, mettere in punto la guerra, ed al cammino apparecchiarsi. Per la qual cosa, mandati ipso facto cavallari a suoi prefetti che ne' confini della Rascia in hiberna erano sparti, che in punto si mettessino, ed il di costituito lo aspettassero; in su uno carro, con grandissime giornate, fu in campo portato, d' onde erano dieci giornate o più di via che bi-

gokra vonják; főkép miután egykorú más feljegyzések által támogattnak ¹⁾).

Szerintök t. i. leginkább Szerbiának kétséges állása, melynek körülményeit a törökök saját érdekekben akarták felhasználni, bírta Pípót arra, hogy, különben is Zsigmondtól e tekintetben meghatalmazva levén, nyáron 1426. 5000 lo-vassal és 10,000 gyaloggal ellenök indúlt ²⁾). Segítségére volt Péter, a portugalliai király fia is, ki egy szent fogadást teljesítendő, 800 keresztessel hozzá csatlakozott. Golumbácz vár közelében történt az ütközet, mely mindkét részen nagy veszteségekkel járt, azonban a magyar fegyver győzelmével végződött. Píónak ez utolsó diadala volt. Már előbb betegeskedvén, a hadjárat fáradalmi alatt betegsége oly súlyossá lett, hogy győztes seregét oda hagyni kénytelenítettvén, ma-

sognava comminare. Raunato lo esercito appresso Colombatio (Golumbácz) castello alla Rascia vicino, gli vennero incontro gli ambasciatori dello Imperadore de' Turchi, domandandoli pace e patti o veramente tregua a tempo; dicendo essersi contro alli cristiani levati stimando lui essere morto, del quale vivo paura aveano. Recusò lo Spano, ed il di propose della battaglia, nel quale lo aspettassino. E non manchò; chè, messe in punto ed assettato le squadre, assaltando li nimici, li ruppe; ed avendo uccisione grande fatta, più di venti migliaia ne furono morti: nondimeno non fu senza sangue la vittoria, essendo molti de' suoi stati morti, (tra i quali fu) Piero, figliolo del Re di Portogallo, il quale per sodisfare a uno voto, dalle estreme parti del mondo a lui era venuto con gran pompa ed apparato, con ottocento uomini d' arme, vestiti tutti di drappo bianco, avendo ognuno la croce rossa sopra l' arme, che quasi tutti furono morti. Il capitano, nel campo con grandissima gloria riportato, per la fatigazione dello animo perduta quasi la favella, fu a Lipa condotto; dove mori.“ (Poggio id. m. 182—184. ll.).

¹⁾ P. o. Corner Herman egykorú krónikája által, 1427-re vonatkozólag: „Exercitui (contra Turcos) Sigismundus praefecit quendam civem Florentinum Pipowe cognominatum. — — Et sic bellum durum cum eis dimicans, tandem victor fortuna sibi favente effectus est, ultra XL millia armatorum prosternens. Exercitus tamen Ungarorum multos amisit gladiis inimicorum interemtus.“ (Eccard Corp. Hist. medii aevi II. köt. 1179. 1.).

²⁾ Mellini szerint, Vita del famosissimo e chiarissimo capitano Filippo Scolari, 52. l.

gát jószágára Lippára vitette, hol 1426. december 27-kén 60 éves korában meghalt ¹⁾).

Halálának hírére Zsigmond legélénkebb részvétet mutatott. Holtteste Székesfehérvárra vittetett, hol a boldogságos asszony temploma mellett, királyaink sírjai közelében, különös kápolnában eltakarított. Temetésénél Zsigmond maga egész udvarával jelen volt ²⁾).

Pípó e kápolnát még élteben eltemettetési helyéül díszesen maga lépítette fel; hol az oltár mellett márványból készült sírja volt, ezen latin felírással :

„SEPVLCRVM EGREGII ET MAGNIFICI DOMINI FILIPPI DE SCOLARIBUS DE FLORENCIA, COMITIS THEMESVARIENSIS ET OZORE, QVI OBIT ANNO DOMINI M.CCCC.XXVI.DIE XXVII.MENSIS DECEMBRIS³⁾).

Jelenleg sem ezen kápolna, sem Pípó sírja nem áll fenn többé, mindkettő a török idő alatt pusztulván el; sőt czímerét sem ismerjük már máshonnan, mint pecsétjeiből, melyek azon kor néhány okmányán még találhatnak. Itt ezt Pípónak a bécsi cs. k. titkos levéltárban őrzött egy 1424-ki eredeti okmánytól függő pecsége után közlöm ⁴⁾).



Comite pipponis

¹⁾ Corner ugyan a hadjáratot 1427-ra teszi, s e szerint Pípó halála is csak ezen évben történhetett volna; azonban Pozzi és Pípónak névtelen életírójának 1426-ról szóló tudósítása sokkal biztosabb. Az anonymus továbbá azt mondja: „Mori detto Philippo in Ungheria nell castello chiamato Exoda et con apparato regale è stato in Buda.“ (Arch. Stor. Ital. IV. k. 1. r. 162. l.). Ezt mindazáltal helyre igazítja gr. Sagredo: „Mori lo Spano in Lippa e fu sepolto non già in Buda, ma in Alba Reale, dovero la capella è fatta di nuovo per sua sepoltora.“ (U. o.).

²⁾ „La qual cosa (Pípó halálát) come lo Imperadore, che era a Vienna, senti; ipso facto, con veste brune con tutti li suoi vestito, quivi ne venne. Il corpo ad Alba Reale portato seguitando lui con tutti li suoi, e l' onoranze degnamente fatte, il sePELLI; ed una capella degna edificò, allato a quella nella quale i Re d' Ungheria dicono essere sepolti.“ (Poggio id. m. 184. l.).

³⁾ „Nel cui sepolcro fatto di marmo e posto apprè dell' altare di detta capella, si leggeva in fino a che cotal città di Alba Reale vene sotto l' imperio de Turchi l' anno 1543. questa iscrizione latina“ stb. (Mellini id. m. 64. l.).

⁴⁾ Magát az okmányt a T. Tár XII. számában fogom közzé tenni.

Pipónak halála nem volt ugyan nálunk különös országos fontosságú esemény; ámbár az 1427-ki török hadjárat, és Zsigmondnak Golumbácztól szenvedett veszteségei nagyon is mutatták, hogy a magyar seregnek akkoriban már nem volt tapasztalt és feladatának megfelelő vezére. Következései mindazáltal igen érdekesek, és hazánk akkori állapotára, sőt Zsigmond királyra nézve is jellemző vonást foglalnak magokban.

Roppant vagyonának örököséül, minthogy gyermekei nem voltak, Píó Zsigmond királyt nevezte ¹⁾. Van ugyan egy végrendelete, melyet Rainer testvére három fia, Fülöp, János és Lőrincz érdekében tett, s melyet Zsigmond is 1426. december 31-én megerősített ²⁾. De ez, úgy látszik, eredmény nélkül maradt. Ennek folytán florenczi rokonai kimaradtak zárva az örökségből, sőt a florenczi követek azon 2000 arany forint kiadására sem voltak képesek Zsigmondot bírni, melyeket Píó egyik előbb meghalt unokahugának hagyományozott ³⁾. Ez, mint látszik, volt oka, hogy egy fényes templomnak, melyet Píó Florenczben a kamaldulensisek kolostora mellett a híres Brunelleschi építész által kezdetett meg, csak alsó falai épültek ki; halála után nem lévén senki, ki a költségeket viselni akarta volna; mire nézve mindazáltal Pozzi különösen Máté, Píó testvére hanyagságát vádolja ⁴⁾.

¹⁾ „Non avendo alcun figliuolo, lasciate herede l' Imperadore.“ (Poggio id. m. 179. l.).

²⁾ L. a Függetléket XX. sz. a.

³⁾ „Gli ambasciatori fiorentini (degli Albizzi Lukács és Guicciardini Péter) prima di pigliare licenza dell' Imperatore domanda- rone conte a Sigismondo della somma di 2000 fiorini d' oro, che quegli (Píó) aveva lasciati. Ma l' Imperatore rispose lora, che siccome lo Spano era stato suo fattore, ed era morto senza redergli ragione, così tutto ciò che egli aveva, era suo; e pero anche i 2000 fiorini d' oro destinati alla figliuola di messer Matteo suo fratello, essendo questa morta, dovevano tornare a lui: volere egli contutto ciò starsene al diritto, perchè un fiorentino, il quale era creditore dello Spano, gli aveva domandato quell' assegnamento.“ (Arch. Stor. Ital IV. köt. I. r. 210. l.).

⁴⁾ „Per sua (Máté) negligenza (che la pecunia in suoi bisigni spese) tale edificio imperfetto rimase; onde solamente i fondamenti e li principii si veggono del gran tempio, quale quivi dovere esser di-

Különös fogadásnak folytán Pípónak két kolostort kellett volna építeni; azonban már V. Márton pápa megengedte, hogy kettő helyett csak egy építtessék; halála után pedig, minthogy az arra szánt pénz egynek felépítésére is kevés volt, V. Márton és IV. Jenő pápák engedelméből más kolostorok hasznára fordított¹⁾. Pípó emlékét Florenczben csak egy oratorium tartotta fenn, melyet néhány barátja alapított; csatládja pedig azon fényből, melyet személyisége neki szerzett volt, csakhamar kivetköztetett ismét²⁾.

Hogy özvegye az őt hazai jogunknál fogva illető jogositványokban és kedvezményekben részesült³⁾ különös esemény nem volt; s így itt tekintetbe sem jöhet.

Testvére Máté már Pípó előtt halt meg (1426. január 16.). Úgy látszik, hogy vele jó egyetértésben volt; mert tudjuk, hogy ez három végrendeletet készített, melyeknek mindenkében testvéréről megemlékezett; az elsőt 1423. január 24-kén Florenczben, fi gyermekeit és maradékait, s ilyenek nem létében Pípót nevezvén örökösnek, úgy mindazáltal, hogy Florenczbe vagy legalább Olaszthonba menjen lakni (purchè però egli abitasse in Firenze o veramente in Italia) s hogy

mostravano.“ (Pozzio id. m. 181. l.). Polidori ehhez azt jegyzi meg, hogy Richatti Florenz köz épületeit különösen vizsgálta (Chiese Fiorentine tom. VIII. 173. l.) „invece di accare messer Matteo di aver volti ad altro uso i danari destinati a fabbricare quel tempio, accuso il governo stesso di Firenze, il quale spese quelle somme nel fare la guerra contro i Lucchesi.“ — Lassi erről így szól: „Annesso all' orto dei PP. degli Angioli, laddove fa angolo verso ponente, resta un avanzo di bellissima architettura, col disegno di Brunellesco, in un tempio, che se fosse compiuto sarebbe uno de' monumenti più eleganti dell' arte. Questo tempio per voto fatto da Filippo Scolari doveva esser dedicato agli Apostoli, ed aversi ciascuno la sua capella.“ (Osservatore Fiorentino, ediz 1821. tom. II. 167. l.).

¹⁾ Canestrini az Arch. Storicoban id. köt. 209. l.

²⁾ „Cosi di questa fortunata famiglia, che il valore e i meriti dello Spano avevano innalzata agli onori e alle dignità in paese straniero, dopo esserne stata per sempre privata nella patria, altra memoria non restò tranne un oratorio in Firenze.“ (Canestrini, Discorso id. m. 210. l.).

³⁾ P. o. Fejér Cod. Dipl. X. k. 7. r. 283. és 499. ll.

netalán gyermeknélküli halála után Tizzanóban 10 camaldulensis számára kolostor alapíttassék; a másodikat Florenczben 1424. martius 24-kén, mely által az előbbit ismétli és helybenhagyja; a harmadikat Váradon 1426. januar 13-kán, mely által az előbbi kettőt megsemmisítvén, Pipót örökösének rendeli, úgy azonban, hogy az említett kolostort építse ¹⁾. Zsigmond király ezen utóbbi végrendeletet 1426. Brassóban december 31-kén megerősítette ²⁾.

Pipó egy másik testvérének, Lőrincznek (Laurentius de Scolarius) végrendelete Zsigmond által szintén akkor erősített meg ³⁾.

Végre ugyanott és ugyanakkor erősítette meg Zsigmond Endre nagyváradai püspök (megh. 1426. januar 24.) végrendeletét is ⁴⁾.

Pipó halála tehát egész családjára nézve annál érzékenyebb csapás volt, minthogy ugyan 1426. annak több más fő tekintélyű tagja is kimúlt. Azonban az 1428-ki év Magyarországnban családját, sőt általában az itt tartózkodó florenczieket még erősebben sújtotta.

Tudva van, hogy 1427. a török háború ismét kitört, s hogy abban maga Zsigmond vezérkedett. A hadjáratnak, mely 1428. is folytatódott, színhelye Havasalföld és Szerbia volt; különösen pedig fontos 1428. május utolsó hetében a csata Golumbácz vára alatt, melyet Zsigmond minden áron vissza foglalni akart. E csatáról, melyben a magyar sereg nagy veszteséget szenvedett, sőt maga a király is nagy veszélynek volt kitéve, csak hézagos tudósításaink vannak. Mellőzve a többi részleteket, és a török győzelemnek Magyarországra

¹⁾ Canestrini id. m. 208. l. Mellini id. m. 55. l.

²⁾ A császár Mátét ezen alkalommal nevezi: „Mathem de Scolari germanum Magnifici Piponis de Ozora, olim Comitis Themesvariensis bonae memoriae fidelis nostri sincere dilecti.“ (Mellini u. o.).

³⁾ Chmel közleménye a német birodalom regestakönyveiből, Aschbachnál Gesch. K. Sigmonds III. köt. 461. l.

⁴⁾ Mellini id. h.. Ebben, Messer Andrea di Filippo di Renzo degli Scolari“ Pipót örökösének tette „committendo alla sua fede, di fabbricare nella sua possessione di Vecchio Maggio (?) un monastero di Camaldolensi“ stb. (Canestrini id. m. 209. l.).

igen káros következéseit, csak azt említjük, hogy a florenczi köztársaság Magyarországon 1427. és 1428. volt követinek, t. i. di Masso degli Albizzi Lukács és Luigi Guicciardini Péternek, jelentése ezen tudósításokat lényegesen pótolja.

Ezen jelentés szerint t. i. a magyar hajóraj parancsnoka a Dunán a florenczi Lamberteschi Miklós volt; a hajórajt pedig árulásnak folytán nagy veszteség érte, úgy hogy 5000 ember elesett, és 25 gálya és hadi hajó elveszett. Rozgonyi István neje, a vitéz Szent Györgyi Cecilia, egy gályával Golumbácz és a vele szemközt a Duna ellenpartján fekvő Lászlóvár közt a közlekedést nyitva tartván, ugyanekkor a szerbiai részen küzdő magyar seregnek segítségére volt, s talán azt a végveszélytől is megmentvén; jutalmazásúl Zsigmondtól nevezetes adományt nyert¹⁾. A főáruló egy megvesztegetett oláh volt; azonban a florenczi de Colle Gáspár, kire a sereg élelmezésének gondja vala bízva, rossz intézkedései által a magyarok veszteségét még emelte. A florencziek ellenségei ezen alkalmat felhasználván, Zsigmondot olyannyira ingerelték fel ezek ellen, hogy néhányuk börtönbe záratott, jószágaik is elkoboztatván; a többi pedig csaknem mind az országból kiutasított. Ez a florencziekre nézve, annál nagyobb catastrophá volt, minthogy Pípó, ki érdekeiket a királynál pártfogolhatta volna, nem élt többé²⁾. Zsigmond ki-

¹⁾ Lásd ezen adomány 1435-i megerősítését Fejérmél Cod. Dipl. X. k. 7. r. 628. l.

²⁾ Canestrini a florenczi követek jelentéséről terjedelmes tudósítást ad. A köztársaság őket 1427. júliusában Zsigmondhoz küldvén, még ezen utastással látta el: „Filipo e Lorenzo Scolari, nostri dilectissimi cittadini conforterete a conservarsi nella grazia del re e seguitare la vestigia del Magnifico Spano, ricordando loro il debito della patria, et lo scrivere et avisare delle cose che sentono senza pregiudicio, e da loro piglierete informatione di tutto quello hanno notitia, et massime delle cose tochano a fatti nostri. E i predetti alla Maestà del Re affectuosissimamente raccomandarete, dimostrando quanto eccessivamente gli amiamo, e quanto avremo a gratia qualunque dignità, honore e comodo verso loro farà; ricordando la fede e opere dello Spano, e la fedeltà e devotione de detti Filippo e Lorenzo alla sua Serenità“ (Arch. Stor. Ital. IV. köt. 1. r. 206. l.). „Pochi mesi dopo la morte dello Spano, mond azután már jelentésük alapján Canestrini

engesztelhetlen volt; s ezen fordulat egyik főokának látszik

(azonban 17 holnap volt) l' armata del re sul Danubio essendo stata rotta a tradimento, gl' inimici dei Fiorentini si concertarono insieme per mettere in sospetto del principe il capitano di quella, Niccolò Lamberteschi fiorentino. Più non viveva lo Spano, che con la sua provata fedeltà e autorità grande potesse allontanare i sospetti dai suoi compatriotti; laonde cominciò allora contro i Fiorentini una persecuzione la quale si estese per tutto il regno. Niccolò e Giovanni de' Lamberteschi furono catturati, e i loro beni confiscati; Gasparre de Colle, commissario del re in quell' armatetta, fu presso, e gli fu tolto il valore di venti mila florini d' oro; Giannozzo di Vauni Cavalcanti, famigliare di Niccolò Lamberteschi, venne fatto prigioniero; a Filippo e Lorenzo degli Scolari si levarono le canove del sale; Guelfo di Messer Francesco Rucellai fu gettato nelle carceri di Buda; e l' Arcivescovo di Collocia, che era un Buondelmonti, si trovava mai sicuro sul suo seggio; e tutti i mercatanti Fiorentini erano pressati da grande timore. (Discorso sopra alcune rrellazioni della Repubblica Fiorentina col Re d' Ungheria; u. o. 192. sk. 11.). S továbbá: „Nelle udienze accordate agl' inviati della Repubblica Sigismondo soleva sempre tenere al suo fianco molti Fiorentini; tra i quali Filippo del Bene, Lionardo di Nofri, Lorenzo Scolari, Simone Milanese, coi quali s' intratteneva volentieri, trattandoli con molto onore, assicurandoli che li vedeva sempre con piacere e gratitudine, e commendando pubblicamente la memoria del Spano.“ Azonban most „grandissimo era il dolore di questo principe per la rotta di quell' armata (értetnek Golumbác alatti veszteségei) la quale gli fece perdere l' isola di Sagna (?), cinquemilla nomini, e venticinque galee o fuste armate, di quelle che si usavano sul Danubio;“ melyben különösen vádoltatott „il capitano della flottiglia Niccolò Lamberteschi, in quel tradimento commesso da un Vallaco, e al qual avea partecipato Gasparre co' suoi cattivi provvedimenti.“ A florencziek elleni gyanusítások és üldezések tekintetében „gli ambasciatori non cessavano d' intercedere pei sostenuti e pei mercatanti perseguitati; e benchè Niccolò Lamberteschi fosse dichiarato innocente pel giudizio che n' era stato commesso agli ambasciatori di Milano, e solo colpevole il da Colle, nulladimeno egli era sempre incarcerato.“ Hasztalan volt a követek közbenjárása. „Finalmente, trovandosi egli (Zsigmond) un giorno con gli ambasciatori Fiorentini sulla piazza di Semelino, ordinò che si traesse dallo carcere Niccolò Lamberteschi; e mandato per gli ambasciatori dei Veneziani e per M. Brunoro della Scala ambasciatore del Duca di Milano, volle che il Lamberteschi fosse di nuovo inteso. Il Lamberteschi si difese, vennero ammesse le sue scuse, e Sigismondo dichiarò che ne disporrebbe secondo ragione.“ Csak midőn már haza térni készültek, „esso Imperatore avendo preso per un braccio Piero Guicciardini

lenni, hogy ő Píó örökségét florenczi rokonainak kiadni vonakodott ¹⁾).

VII. Osorai Píó jellemzése.

Miután Píó életviszonyaival és történeti szereplésével hazánkban megismerkedtünk, vissza térünk ismét hozzá, biztos kútfői adatok alapján személyes jellemét meghatározandók. Láttuk már, mi különböző nézettel vannak e tekintetben történetíróink. A históriai igazság, mely itt egyedül lehet vezérelvünk, megkívánja, hogy minden ellen- vagy rokonszenvet félre tévén, csupán azon tudósításokat kövessük, melyek a történelmi kritika tűzpróbáját kiállják. Tekintjük pedig őt mint *embert* és mint *közjellemt.*

Testi alkotására nézve Píó közép termetű és sovány volt. Erős természete és állandó egészsége élteinek csak utolsó, éveiben volt köszvény által megrontva. Tiszta feje arcszínje, fekete szemei, mosolygó tekintete és nyájas külseje vonásainak bizonyos vidorságot kölcsönöztek, mely különben, mint láttuk, szíve érzelmeit, kegyetlenségét és ravaszságát alig tükrözte le. Ámbár eredetere nézve olasz, mégis hazánkban egészen megmagyarosodott, haját és szakálát az akkori magyar divat szerint hosszúra növeztvén, és magyar szabású, többnyire selyem kelméből készült ruhájában, mely bókáig ért, az olaszok előtt úgy tűnt fel, hogy benne földijökre reá nem ismertek. Jó tehetségekkel és kivált könnyű felfogással bírt; miért is minthogy ifjúságában sok szorgalmat fordított kiképzésére, ismeretekben gazdag volt. Névszerint ékesszólását magasztalták, mely annál hatályosabb lehetett, minthogy hat nyelvet bírt, az olaszt, magyart, németet, len-

gli disse queste parole : S' io passo in Italia , come io credo e come è mio desiderio, io me porterò in forma, che dietro alla mia vita tutti gl' Italiani arranno eagione di pregare Iddio per la mia anima“; mit a követek a florencziekre nézve is kedvező nyilatkozatnak vettek. (U. o. 207—209. ll.).

¹⁾ Már fentebb láttuk, mi kedvezőtlen válasz jutott ekkor az említett florenczi követeknek, midőn a Pípótól unokahugának hagyományozott 2000 aranyforintot Zsigmondtól kérték.

gyelt, csehet és oláhot ¹⁾). Mások testi erejét és ügyességét is emlegetik ²⁾). Olaszországban még négy arczképe megvan; az egyik húsz évvel ez előtt Comoban őriztetett, a „Museo Gioviano“-ban; egy másik Florenczben a „R. Galleria degli Uffizi“-ben; a többi kettő is Florenczben volt, Viesseux Péter úr birtokában, és Minerbetti Boni házában; mely utóbbi után jelent meg arczképe az „Elogi degli Illustri Toscani“ című munkának második kötetében ³⁾).

Életmódja igen egyszerű volt; s ámbár roppant vagyona mellett háztartását csaknem királyi fényvel vitte; a maga személyére nézve igen mértékletesen élt. Úgy szintén családi körében is az erkölcsök tisztaságára sokat tartott, neje irányában jó férj volt, gyermekei irányában jó apa. Különösen említik róla, hogy a feslett életnek és buja kicsapongásoknak határozott ellene volt. Barátai iránt mindig bizalomteljes, nyájas és szolgálatra kész; ellenségeit kiengesztelhetlen gyűlöletességgel és bosszúval üldözte. Sokféle, nem ritkán igen nyomasztó és terhes teendői közt szabad idejét szórakozásul és mulatságul leginkább vadászattal töltötte be ⁴⁾).

¹⁾ „Dicesi, lui essere stato di mediocre forma, d'occhi neri, di pelo bianco, di faccia allegra e quasi simile a uno chi rida, di corpo magro, di buona valitudine: se non che negli ultimi anni fu dalle gotte molestato. Usò la barba lunga; e capelli insino in sulle spalle lunghi, secondo il costume di quella gente; le veste insino in terra lunghe, e sempre di seta. Fu di grande eloquenza, e d'ingegno in modo facile, che, oltre alla fiorentina ed unghera lingua, la tedesca, la polacca e la boema e la valacca lingua così ben sapea, che qualunque proferia, quella la sua propria pareo.“ (Poggio, Arch. Stor. Ital. IV. k. 1. r. 176. l.).

²⁾ „Si dice lui essere stato eccellentemente dotato; facundo nel parlare, bello e grande d'aspetto, ampio nelle forze, di veloce ingegno, victorioso nelle battaglie, recto nel giudicio.“ (Névtelen életírója u. o. 160. l.).

³⁾ Liverati Károly Ernő az Archivio Storico Italianoban IV. k. 1. r. 231. l.; Polidori u. o. 161. l. a jegyzetben.

⁴⁾ „Fu del mangiare e del bere, secondo la qualità dell'aria, continentissimo; ma di lussuria molto più continente: in modo che, infermando lui nella Magna, e nell'estremo pericolo della vita essendo, promettendogli i medici la pristina sanità se il coito usare volesse,

Bökezéséget szegények és szűk lködök irányában élet-írói különösen emelik ki; s ennek felelnek meg számos alapítványai is, névszerint a lippai árpolda, melyről már fentebb volt szó. A templomok is gyakran részesültek segedelmében és adakozásaiban; s mellözve több általa alapított templomot és kolostort, melyeket szintén fentebb már szóba hoztam; különösen említették, hogy 180-nál több kápolnát saját költségén építtetett fel ¹⁾. Egyik főkivánata az volt, szülővárosában nevét egy nagyszerű egyházi műépítmény által örökíteni; s e célból „Santa Maria degli Angeli“-nek tiszteletére templomot kezdett építeni, melynek számára sok pénzt küldött Florenczbe testvérének Máténak. Azonban láttuk, hogy ezen templom nem lett kiépítve ²⁾.

con costante animo recusò ciò fare; molto meglio essere dicendo onoratamente morire, che bruttamente per lussuria e vizio vivere. Fu di clemenza e liberalità grande: non ebbe alcuni che fussino alla guardia del corpo suo, nè alcuno che la credenza gli facesse. Fu di tanta affabilità ed umanità, che spesso fu dagli amici ripreso, come poca considerazione della dignità sua avendo. La casa d' apparato e sontuosità regale era ornata; ogni cosa d' oro ed argento risplendea: la famiglia domestica con tali costumi governava, che di quivi esempio d' ogni virtù prender si poteva. Nel resto del tempo che dalla molestia delle guerre gli avanzava, per ricreare l' animo dava opera al cacciare.“ (Poggio id. m. 177. és 178. ll.).

¹⁾ „Fu huomo magnanimo et piacevole a largire; e dare elemosine fu inchinato e pronto, e alle povere chiese e agli orfani e alle xenodachie, o vogliam dire spedali. Et dicesse certamente, che lui circa cento ottanta chapelle dal fondamento ha fatto fare: alcune in luoghi solitari et in pasture et in boschi, mediante le quali lui avea fatto l' andata, con più brieve via e più brieve chammino inversa i Turchi; alchune n' avea fatte fare in ciptà, alcune in chastella, o vogliam dire in luoghi dimestichi. E tutte queste cose non colle entrate publiche, ma cholle proprie sue sostantie. E alcune di queste chapelle, in luoghi più degni et più ornati fatte o vogliam dire poste, di beni mobili et immobili abundantemente dotò. La qual chosa oggi essere chosì si pruova, perchè di continuoovo si vede.“ (Pípó névtelen életírója u. o. 161. l.).

²⁾ Ebbe cura dai fondamenti un tempio di Santa Maria degli Angeli edificare, acciocchè qualchè monumento e ricordo delle cose sue fabbricato appresso a' discendenti nella patria restasse. Ed avendo a Messer Matheo cavaliere suo fratello gran quantita d' oro mandato“ stb. (Poggio id. m. 181. l.).

Pipót mint történeti és mintegy közszemélyt már a jelen értekezés kezdetén jellemeztem; s nincs egyéb hátra, mint hogy azt, mit ott rövid szóval mondtam, részletesben kútfőileg indokoljam. Névszerint kell róla mint hadivezérrel és államféfírről szólni.

Nincs kétség, hogy Pipó stratégiaílag művelt hadi vezér volt; azonban valamint korában a hadi tudomány általában még igen szűk és hiányos volt, és csak a XV. század vége felé emeltetett magasabb színvonalra; úgy hadvezéri tetteit is ehhez képet kell méltatnunk. Úgy látszik, hogy a védő háborúban ügyesebb és szerencsésebb volt, mint a támadóban, s hogy hadakozási módszerében az arra való helyeknek erődítésekkel való ellátása, az ellenség irányában mindennemű cselekednek használása, és határnélküli kegyetlenségnek alkalmaztatása főhelyen voltak. Úgy szintén azon rendszert is követte, mely szerint a had maga magát az ellenség földének teljes elpusztítása által fentartani hivatva van ¹⁾. Ezen úton maga is nagy nyereségekre tett szert. Hadi tettei közül különösen szokták említeni 1411—1413-ki velencei hadjáratát. Miután erről már fentebb terjedelmesben szóltam, stratégiai szempontból itt röviden csak azt akarom még kiemelni, hogy Pipó ezen alkalommal a támadó harcban ügyességéről is adott bizonyosságot, alig másfél hónap alatt Friaulban 72 várat és erősséget elfoglalván ²⁾; úgy hogy akkor nem ok

¹⁾ E tekintetben nevezetes példát olvasunk névtelen életírójánál: „Narrano, l' usanza di Filippo essere stata questa: che venendo e approssimandosi la vernata, quasi allora, come se la nicista lo spingessi o la commodità gliel comandassi, e' luoghi estremi de Troiani (Traciani azaz Rasciani, értetik Szerbország) predava, partendosi da' confini dell' Ungheria almeno con tre o quattro alie di militi; et venendo la primavera, Philippo l' exercito suo, affortificato con le spoglie et ricchezze de' nimici più che con le sua, lo mandava arricchire dentro all' enteriori de' Turchi: in tal modo che spessissime volte i Turchi con grandissimo desiderio preghavano Philippo che lui si partissi, offerendogli doni grandissimi d' innumerabile quantità di pecunia, domandandogli la man dextra.“ (Névtelen életírója id. m. 159. l.).

²⁾ Az elfoglalt várak és erősségek jegyzékét kiadatlan kútfőből közölte Aschbach Gesch. K. Sigmunds I. köt. 443. sköv. ll.; s utána Fejér Cod. Dipl. X. k. 5. r. 248. sk. ll.

nélkül lehetett Caesarnak jelszavait „Veni, vidi, vici“, reá is alkalmaztatni. A háború, mely ily szerencsésen kezdődött, szerencsétlen fordulatának oka, mint fentebb láttuk, nyilván Zsigmond maga volt, ki seregének hadi műtetteit nem támogatta eléggé; míg végre Pípó veszedelmesen megbetegedvén a vezérségről lemondani és Magyarországra visszatérni kénytelenítettett ¹⁾). Hogy ő áruló nem volt, mint ellenségei állították, azt gr. Sagredo Ágoston az általam is többször említett nota apologeticájában, sok ismeretlen történeti adat egybeállításá által bebizonyította ²⁾); azonban ezt ma, hol a kútföket jobban ismerjük, különben sem fogná már oly történetíró állítani, ki azoknak adatait részletesen és kritikai szellemmel tanulmányozta. Ellenben méltán vádoltatik Pípó, hogy ezen háborúban a legnagyobb kegyetlenségeket elkövette, s hogy a vidéket kiperédálván, inkább saját meggazdagodásáról gondoskodott, mint a háború szerencsés kimeneteléről ³⁾). Kü-

¹⁾ Pozzi szerint Zsigmond „per amore di Marsilio Carrarese e di Pier Brunoro Scala, antichi signori di Padova e di Verona“ küldte Pípót Velenceze ellen; a velenceziek pedig „feciono una fossa da' monti infino al lido del mare, fra Trevigi e 'l Frigoli, di lunghezza dieci miglia, e messonvi dentro il fiume chiamato Livenza, e torri e bertesche per diversi luoghi edificarono. Ma tutte furono in vano: perchè lo Spano nel primo tempo con venti mila uomini tra a piè ed a cavallo, in quel luogo andato; passata la fossa e prese le castella, e scacciata Scalabrino capitano dell' esercito de' Veneziani, che aveva sotto di se dodici mila uomini; presa Aquilegia, Udine e tutta la regione, infino alle porte di Trevigi predando discorse: essendo da lui arsi i borghi, e secondo l' uso de' nemici, per tutto dato il guasto. Venendone la vernata, e non venendo l' ajuto ed il soccorso dell' Imperadore promesso, e la maggior parte de suoi essendo sparsa a difendere i luoghi presi delli nemici; in Ungheria si ritornò.“ (Arch. Stor. Ital. IV. k. 1. r. 173. és 174. ll.).

²⁾ Arch. Stor. Ital. IV. k. 1. r. 129—149. ll. Különben Pípót ezen vád ellen már a XVII. században védte Gaddi Jakab, „Elogiographus scilicet Elog' a omnimoda“ című munkájában. (Florencz 1637. 57—63. ll.).

³⁾ Az egykorú trevisói krónika e tekintetben Pípó kegyetlenségeiről, végre azt mondja: „Spoliata terra miserrima Serravallis apud Hungaros tot et tantae sunt divitiae compertae, quod Pipus Capitaneus solum ab Hungaris pro decima Capitaneatus habuit LX millia ducatos.“ (Muratori Script. Rer. Ital. XIX. köt 835. l.).

lönben a török háborúk története is azt mutatja, hogy hadakozási módszere még igen fejletlen volt; mert p. o. mit várhatott azon gyöngye és kétes jelentőségű erősségektől, melyeket hazánk védelmezése végett fából készítettetett.

Mindezekhez képest, Píóban bizonyos stratégiai genialitást nem akarok tagadni; azonban epochalis hadivezér, úgy hogy összehasonlítása Hanniballal, Julius Caesarral és Belizárral, helyesnek találtathatnék, bizonyára nem volt. Hanniballal legfeljebb annyiban hasonlítható össze, mennyiben a fent említett trevisói krónika azt mondja róla: „Pipus de Sclaribus Comes, Capitaneus Hungarorum, non sapientior Hannibale, qui dum apud Cannas Romanorum potentiam conquassasset, victoria uti nescivit.“ Mennyiben pedig névtelen életírója őt soha meg nem győzött lovagnak nevezi ¹⁾, ebben üres phrasisnál, melynek alapja nincs, egyebet nem látunk. Hadtörténeti legnagyobb érdeme talán az, hogy, mint fentebb láttuk, Hunyadi János a hadi tudományban az ő tanítványa volt. Ez azonban Magyarországot a törökök ellen már erős köfalakkal bekerített várak által, és nem fából készített erődítésekkel igyekezett védelmezni.

Mi Píó államférfíui tehetségeit illeti, úgy látszik, hogy ezek hadvezéri jelességénél még sokkal gyöngébbek voltak. Mert mit mondjunk p. o. egy államférfi eszélyéről és tapintatáról, ki egy urával barátságos viszonyban álló fejedelemnek, Magyarország érdekében fáradozó követét azon ürügy alatt, hogy kém, egyszerűen elzáratja s a legdurvább bánásmódban részesíti, mint Píó ezt Örmény Gergelylyel (Gregorius Armenus) Ulászló lengyel király követével tette ²⁾.

¹⁾ „Cavaleriere che mai non è stato vinto.“ (Arch. Stor. Ital. IV. k. 1. r. 162. l.).

²⁾ Ulászló lengyel király Zsigmond kívánatára 1416. I. Mahomed török császárhoz Gori Skarbeket és Örmény Gergelyt küldte követekül, hogy közte és Magyarország közt a békességet közvetítsék; mire a török császár hajlandónak nyilatkozott. Erre „Gregorius Armenus, Turcarum nunciis non audentibus in Hungariam sine salvo conductu progredi, et in metis Domini Turcarum remanentibus, in Hungariae Regnum ad expediendam securitatem Turcarum nunciis processit. Verum cum ad Píonem de Ozora Banum Temesiensem

Legyünk tehát méltányosak Ozorai Pípora nézve; de igazságosak is. Ő történetileg nevezetes férfi, tehát históriai notabilitás volt; de nem nagy férfi, nem históriai nagyság. Ám- bár tehát mi őt annyira nem magasztaljuk, mint néhány, leg- inkább olasz történetíró; mégis méltatlanságnak tartjuk, ha más történetírók, p. o. Windeck Eberhard, Sabellico Mark Antál, Giustiniani Péter stb. őt gyalázzák, és történetét ko- holmányokkal elferdítik. Sőt nem titkolhatjuk el sajnálkozásunkat, hogy Aeneas Sylvius, ki pár évtizeddel később Zsig- mondról és koráról sokat írt, már Pípó tetteinek említésére egyetlen árva szót sem talált; s hogy Florenczben is a Sco- lari család emléke egészen kihalt, úgy hogy czímerén kívül, mely az Albizziek egykori házában még megvan, egyéb marad- ványa nem található többé ¹⁾.

pervenisset, et rebus ordine patefactis, quas apud Turcam gesserant, de dando salvo conductu Turcarum nuntiis, ipsum requisivisset; non secus quam explorator et hostis ab eodem Pipone captus est, et in vincula coniectus, omnesque res, vestes, et sarcinae suae, usque ad calciamentorum corrigias, ne quid litterarum a Turcis, vel in eorum favorem ferret, scrutatae et incisae. Propter quod Turcarum nuncii praefati, Gregorii Armeni captivitate et ignominia, qua a Pipone tractabatur, comperta, velocius redeuntes, maiori crudelitate coepe- runt in Hungaros saevire. Sed nec Wladislaus Poloniae Rex strages et vastationes Hungariae post a Turcis secutas, intercipere, quamvis multipliciter ab Hungarorum Baronibus sollicitatus, sustinuit, pudore et dedecore sibi et suo nuncio Gregorio illato exacerbatus. Qui non solum treugam, aut si id deposcerent, perpetuam pacem, sed etiam cum potentiis suis, ferre Hungaris auxilia statuerat. Gregorius tan- dem Armenus Baronum Hungariae absolutus iudicio, quoniam nihil in eo, quod affine foret criminationi, deprehensum iri poterat, ad Wladislaum Poloniae Regem rediit.“ (Dlugossi Historia Polonica, Lipse 1711. XI. könyv 362. l.).

¹⁾ Polidori ezen czímerről azt mondja: „L' arme degli Scola- r vedesi ancora oggidì presso al canto de' Pazzi, all' entrata di Borgo degli Albizzi, sul muro della casa che fu già di quella famiglia (oggi degli Albertini). Quanto alla significazione del drago che in essa ve- desi, si consulti il Borghini, Discorsi t. II. p. 115. e il De Migliore, Fi- renze illustrata p. 287.“ (Arch. Stor. Ital. IV. k. 1. r. 180. l. a jegyzet- ben). Látjuk ebből egyszersmind, hogy Pípó a Scolariak czímerével Magyarországon nem élt.

Okmányi Függelék.

I.

Az 1403-ki dalmatiai háborúra vonatkozó három okmány.

1) *De Sancto Miniato Máté, László nápolyi király titkárának levele a florenczi köztársaság két főtitkéhez.*

Onorati patres mei. Ut vos de occurrentibus in Dalmatia participes reddam; applicuerunt huc die VIII. huius mensis, XII magna navigia Serenissimi Principis, domini Regis Ladislai, cum equis, militibus stipendiariis, grano, ordeo et aliis ad huiusmodi ministerium pertinentibus; quem quidem apparatus opere precium vidisse fuit. Heri huc applicuit Vayvoda Regni Bossine, cui nomen Chervoya, princeps magnus et potentissimus omnium Regni illius, qui quidem fuit causa potissima, ut Regnum Dalmatie, et omnes partes Sclavonie ad dominum Ladislaum diverterent. Hic Regem expectat cum comitiva maxima. Homo ipse patarenus est, sed datur ordo, ut dominus . . . Cardinalis crismate eum confirmet, et reducat ad lumen vere salutis; et sic ipse iam assentire videretur, sub spe, ut dominus Rex ipsum constituat Marchionem in partibus Bossine, prout mihi asserit dominus Archiepiscopus Spalatensis, amicus suus et vicinus, et mihi pater et dominus.

Proceres Regni Hungarie, existentes in maxima comitiva et apparatu, heri scripserunt huc licteras: sunt enim prope per dietam; puto erunt hic die Veneris post cras; quorum omnium caput et ductor est dominus Archiepiscopus Strigoniensis, ad cujus servitia fui, vir quidem et Baro magne prudentie et potentie.

Dominum Regem expectamus hic, cum domino Cardinali, cum galeis XV, die Sabati proxima, que erit XIV^o huius mensis. Distulit enim ex eo, quod Dux Austrie misit ambaxiatam egregiam, petens ut secum traducat sororem ipsius domini Regis, futuram uxorem suam; et quod si hoc non facit, ut traducat, adversabitur et opponet se circa recuperatio-

nem Regni Hungarie; si autem ducet eam, erit eidem Regi propicius et fautor. Ipse enim Dux Austrie est potentissimus et magnus, est ambiciosus sue jurisdictionis, habetque confinia cum Boemia, Hungaria et Sclavonia, pollicitusque est dare brachium potens domino Regi: ob quod dominus Rex consulte decrevit ducere sororem, et ob hoc tardavit aliquantisper. Ego profecto maximam facio extimacionem de favore et amicitia Ducis Austrie; et sic pariter de opposito, inspecta ejus vicinitate et potencia. Quibus inspectis omnibus, nisi aliud latens est in erba, videre videor singula huic domino prospere successura. De qua quidem prosperitate spero, quod et defessa Italia, et Magnifica nostra Florentina Respublica eciam degustabit. Valet. Hec solum vobis scribenda duxi, referte ubi opus videtur vestre prudentie. Allexi vos ad aliquid rescribendum: si feceritis, de quo rogo, obsecro et obtestor, reddam vicem, faciamque vos participes prout singula subsequenter. Jadre, die Mercurii XI Julii.

Matheus de Sancto Miniato, ut filius.

Kivülről. Egregiis et spectabilibus viris ser Colucio de Salutatis Cancellario, et ser Viviano Scribe Reformationum magnifici Communis Florentie etc. patribus meis honorandissimis.

(Közli Canestrini az Archivio Storico Italiano IV. kötetében 1. r. 216. l.).

2) *Galeotus titkár levele ugyanazokhoz.*

Scripsi die 24-a presentis — — — Dominus Legatus et dominus Rex, cum eorum comitivis, Gyadram (Jadram) incolumes pervenerunt 19-a presentis, cum VII galeis, galeottis quinque, et aliquibus barcis, nobiles et Baronibus oneratis; et mane insimul Gyadram feliciter intraverunt, cum ingentibus gaudiis — — — Discensu navium gratiosissime Rex duos milites honoravit; fratrem domini Guidonis Mattafara, qui pro eo multum et diucius laboravit; et alium. Quo facto, in cathedrali ecclesia missam audierunt; inde ad consignata loca unusquisque processit. Deinde eodem mane civitatem intravit domina Ducissa Regis soror. Die illo ac sequenti ad

suscipiendum munera, ac recipiendum quos visitatum venerunt, vocatum est, tam cives, quam alios. Erant enim hic Regem expectantes Chervoja, magnus dominus potentia, corpore non minori, qui (ut dicitur) causa principalis extat de statu Regis in partibus istis; erat et Comes Joannes cognatus suus, eciam magne potencie dominus, et nobiles plures, qui omnes de Regno Bosne sunt; homines supra quoscumque viderim corpore excellentes. Die vero 21-a venere dominus Archiepiscopus Ystrigoniensis, maxime potencie, et in cujus manibus fere cura Regni existit; Magnus Comes Palatinus, Episcopus Jurinensis, et alii quamplures milites et Barones; quibus obviam ivere qui cuncti Regis et Legati domini ac nobiles; ipse vero Rex equester usque januam civitatis venit: ibi istos dominos moratus, qui fere per jactum lapidis a janua de equibus descendentes, pedester Regem adeunt, et salutant, et debitam exhibent reverenciam. Inde ad domicilia consignata rediit unusquisque. Sequenti die in camera paramenti domini Regis fuere dominus Legatus, dominus Rex, Dux Amalfi olim Tricarici Comes, de quo verum fama non mentitur nec assentatur; dominus Baruti de Regalibus Cipri, et filius fratris Regis Cipri; dominus Benedictus de Acciarolis, quem Rex summe honorat et diligit; Comes Bigelli, Comes Troie, frater Magistri Justitierii; dominus Loysius Mareschi, Capitaneus galearum; duo filii domini Tomasii (de) Santo Severino, primogenitus et minor; dominus Ropertus de Sancto Severino, Franciscus de Corsinis, et alii milites et nobiles, quos longum esset nominare; circa decem de societate Cardinalis, Archiepiscopus Tarentinus, Episcopus Signe et tres alii. Venerunt deinde domini illi Ungarie et Bosnie; dominus Archiepiscopus Ystrigoniensis, dominus Episcopus Sagabrie, quem postquam hic fuimus, dominus Legatus transtulit de Archiepiscopatu Coloccie ad Episcopatum Sagabrie, eo volente, quare multo melior ecclesia est, et sibi Marchio Sigismundus acceperat; dominus Archiepiscopus Coloccie, Episcopus Jurinensis et alius Episcopus; magnus Comes Palatinus, Chervoia, Comes Joannes, et alii domini et nobiles circa octo vel decem. Quibus omnibus in silencio sedentibus, surrexit dominus Archiepiscopus Ystrigoniensis, et pro parte omnium do-

minorum Ungarie illic astancium, et aliorum, qui hic non sunt, Regi ambaxiatam exposuit; et responso habito collacionem fecerunt, et domum reversi sunt. Deinde die singulo fuerunt in consiliis pro ordinando facta Regni et coronacionem Regis, que hic fiet in brevi; diem ceterum nescio, quare nondum statuerunt. Certe asserunt, Regem paucos habere oppositos, et non multe potencie, quare a flumine Drave citra omnes sibi obbediunt; et asserunt, quod quam primo Rex gentes suas habuerit, in campis omnes sibi obbedient: multi enim de adventu suo dubii steterunt suspensi, qui videntes obbedient. Asserunt eciam, et a satis fide digno littere sunt, Marchionem Sigismundum a Boemiis fore captum. Hic venturus est Rex Bosnie, homo Regis Ungarie, Comes Signe; duo ex Ducibus Austrie eciam expectantur pro facto domine Ducisse; et alii domini plures. Hoc est, quantum calamo commictendum est. Dicitur multos dominos et comitantes venturos, oratores suos missuros Regem visitatum: intelligens estis (igy). Pro nunc nil aliud occurrit, nisi quod me vobis recomendo, rogans ut grave vobis non sit aliquid de occurrentibus istic scribere: multa enim dicuntur; certum nichil. Valet. Datum Gyadre — — Julii

Vester ut filius
Galeottus.

Kivülröl. Honorabili patri carissimo ser Viviano Reformationum etc. Florentie.

(Közli Canestrini u. o. 217. l.).

3) *De Sancto Miniato Máté másik levele ugyanazokhoz.*

Etsi Galeottus mihi in scribendo laborem ademerit, atamen, ut servem promissa, ecce hec est tertia mea descriptio.

Die XVIII. huius mensis applicuit huc dominus Rex Ladislaus, et soror, et dominus Legatus, cum XII galeis et cum proceribus suis, inter quos fuit Comes Tricarici, qui Dux est Amalfie, et alii nonnulli proceres et milites Regni; honorabilis equidem comitiva. Die Sabati XII. venerunt huc Prelati et Barones Regni hujus; videlicet dominus Archiepiscopus Strigoniensis; Magnus Comes, qui nominatur Thedericus Bebeth; Episcopus Jauriensis, Episcopus Nitriensis,

Episcopus Zagabriensis, Episcopus Vesprimiensis, Archiepiscopus Colocensis; et alii plures nobiles huius Regni. Fuit inter ipsos et Regem aliqua dissensio usque ad presentem diem. Volebant Ungari, ut Rex promitteret personaliter venire in Regnum et terminum scire ab eo. Rex dispositus videtur nolle ulterius progredi pro nunc, sed absolute vult hic coronam Regni promissam sibi in Baruto. Dominus Legatus se interposuit pro concordii conclusione: quin etiam alia erant que petebant Ungari. Tandem, ex virtute domini Legati, conclusum est, ut corona detur hic absolute. Ad hec omnia ego fui sepissime internuncius hinc inde. Regnum istud pro nunc exemptum et liberum est ab adversariis, et a Sigismundo olim Rege, qui ad presens est in Boemia, et ibi ansius est in controversia cum fratre et patruo. Rex iste satis mihi pavidus videtur, et non risponde alle forbici. Non licet mihi omnia scribere. Vult coronari in proximis diebus, et puto fiet actum coronacionis die secunda mensis Augusti: erit quidem Rex extra ordinem suum. Et sonsi coronati in Camaldoli o in Belletri re ai miei giorni con più solemnità, che non fia questa. Non c'è la corona del Reame, perochè è a Misingrado (Visegrád); non ci è il libro consueto; non ci sono altre cose usitate, che sono in Albareale. Negotium ibit taliter qualiter, Deus det felicem exitum. Expeto et expecto aliquid responsum a vobis, et presertim de patrie condicione: de quo vos precor et deprecor. Valet. Jadre, festinante die XXX Julii.

Matheus de Sancto Miniato
Regius Secretarius.

Kivülbröl. Egregio viro ser Viviano Reformationum Magnifici Communis Florencie etc. patri meo.

(Közli Canestrini u. o. 219. 1.).

II.

Zsigmond királynak Píró előadására tett adománya.
1403.

Relacio Piponis.

Nos Sigismundus etc. memorie commendamus significantes tenore presencium quibus expedit universis: Quod

fidelis noster dilectus Johannes filius Jacobi filii Chothik (?) ad nostre Maiestatis veniens conspectum, propositis suis fidelitatibus et fidelium serviciorum meritis per ipsum culmini nostro sub diversitate locorum et temporum exhibitis, signanter hiis elapsis disturbiorum temporibus, quibus nonnulli Prelati, Magnates, proceres et nobiles Regni nostri ingrati et immemores beneficiorum a Celsitudine nostra largiflue perceptorum, rebellionis culcano (?) ducti, imo spiritu proteruie seducti, a sinu clemencie nostre se auertere attemptando, inito fraudulentio consilio, quomodo nos eorum dominum justum spernendo refutarent, imo quod deterius, dominum naturalem ab eis eliminarent, sicque tractantes et hinc inde ruminantes, quomodo alium in Regem eligendo introducerent, vota eorum devia in crimen lese nostre Maiestatis in personam Ladislai filii condam Caroli de Duracio direxerunt. Cuius tandem banderium erigendo per diuersa loca Regni in eiusdem et regnicolarum deuastacionem et incommoda detulerunt, et quod nephandius est, in locis Capitulorum et Ecclesiarum cum reliquiarum processionibus idololatrie perfidia dictum banderium venerari disposuerunt, prefato Ladislao plurimas ciuitates, possessiones et loca, signanter in Dalmacia et Chroacia subiugari faciendo, que adhuc in manibus emulorum nostrorum retinentur; alios eciam adeo grandes et multiplices excessus et enormitates committere presumpserunt, quod eosdem longum et difficile nimis foret declarare. In quibus quidem erroneis processibus Nicolaus et Johannes filii Ladislai de Felnemphy ac filii eorundem, nec non Johannes dictus Chuph, ut rei de ipsis testatur veritas, Johanni filio Johannis de Homonna nostro notorio infideli adherendo sub banderio predicti Ladislai premissa perpetrare et quantum potuerunt augmentare non expauerunt; prefatus autem Johannes filius Jacobi filii Chochik mentem suam ad viam dirigens rectitudinis imitandoque tramitem justicie fideli nostro viro magnifico Francisco Bubek pridem bano nostro Machouiensi adherens, sub vexillo nostro Regio prenotatis nostris emulis et rebellibus tam viriliter tamque fideliter se opponere studuit, ut in numero iustorum, quibus Rex Regum aduersus hostes triumphum largitur, est inuentus. Hijs itaque peractis et com-

missis prefatus Johannes filius Jacobi filii Chothik a nostra Maiestate porciones possessionarias predictorum Nicolai et Johannis filiorum Ladislai et filiorum eorundem in dicta possessione Felnemphy vocata duodecim sessiones continentes in Comitatu de Ungh habita existentes, nec non porciones uniuersas predicti Johannis dicti Chuph nostrorum infidelium iuxta flumina Olsta et Rudua in dicto Comitatu decurrencia habitas et existentes, tamquam per notam infidelitatis ad manus nostras Regias deuolutas sibi dari humillime supplicauit. Nos quoque pretacta animaduertendo et propensius considerando, pretactas porciones nostrorum infidelium simul cum vniuersis fructibus et singulis earum pertinenciis sub earum veris et antiquis metis quibus eodem per predictos Nicolaum et Johannem ac filios eorundem, nec non Johannem filium Chuph nostros infideles tente fuissent et possesse, de dominorum Prelatorum et Baronum nostrorum consilio ac omni eo iure, quo premissis infidelitatis note titulo nostre incumbunt collacioni, eidem Johanni filio Chotkik eiusdemque heredibus et posteritatibus vniuersis dedimus, donauimus et contulimus, ymmo damus, donamus et conferimus iure perpetuo et irreuocabiliter tenendas, habendas et possidendas saluo iure alieno presencium litterarum nostrarum patrocinio mediante; quas cum nobis in specie fuerint reportate in formam nostri in priuilegii faciemus redigi. Tali tamen condicione, quod idem Johannes filius Jacobi filii Chotkik aut eius superstites, de vniuersarum porcionum infidelium nostrorum et sessionibus jobagionum in iisdem residencium — — nostram Celsitudinem ad fidem eorundem Deo debitam fidelitatemque nobis et sacro nostro diademati per ipsos obseruandam teneantur cercius informare. Datum in Alba Regali feria sexta proxima ante festum Beatorum Simonis et Jude Apostolorum, anno Domini millesimo quadringentesimo tercio.

Másolata Horvát Istvá n kéziratái közt a nemzeti muzeum kéziratárában)

III.

A florenczi köztársaság levele Ozorai Pípóhoz 1405.

Philippo de Scolari Comiti Temesuariensi. Priores Arcium et Vexilliferi Justicie Populi et Communis Florencie Nobili et Magnifico viro Philippo de Scolari, dilectissimo Cui nostro salutem et prosperos ad vota successus. Audivimus ad quem excellentem gradum inclitus Princeps et metuentissimus dominus, dominus Sigismundus Rex Hungarie, virtute et fidelitate tua suaque gratitudine te promovit, in qua quidem re gavisi sumus, te fame splendorique maiorum tuorum non fortuna, sed meritis allucere. Scis enim quibus ista progenies viris claruit, quantumque patriam honoravit, et nunc te videmus per ipsorum vestigia gradientem noviter in singulare patrie decus, non dignitate solum, quam fortuna plerumque parat, sed virtutibus, sed digna retributione tanti Principis emersisse. Gracias agimus ergo summo numini, quod tibi tantam virtutem concedere dignatum est, et talem gradum, qui te reciperet, preparare; sed super omnia gratulamur, et gracias agimus, quod te fecerit in manus talis tantique Principis incidisse. Verum, dilectissime ciuis noster, macte virtute fac, vt laudabiliter incepisti, fac fide, meritisque Regi tuo et domino tuo te in dies facias graciorem. Honora te, honora patriam, que per Dei graciam, quantum in se est, tibi et aliis ciuibus est honori; quod facies, si cepta non deseres, sed usque in ultimum prosequeris vt actenus. Nunc autem memor esto conciuum tuorum, qui post graciam Regiam te solum habent in illis partibus protectorem, illis consulas, illos iuues, illos obnoxios non dimittas iniurie, nec rogari velis, sed coneris cuncta rogamina prevenire. Sed inter alios tibi nominatim et affectuosissime commendamus Frontem Pien Frontis, et socios; quidquid enim eis prebueris auxilii vel fauoris, nostris bene placitis cumulabimus. Datum Florencie die 5. Iulii, XIII. Indiccione anno Domini 1405.

(Mellini, Vita del famosissimo e chiarissimo Capitano Filippo Seolari, 2-ik kiad. Florencz 1606. 94. l.)

IV.

Ozorai Píró Csongrád megye törvényszékét tartja. 1407.

Nos Pipo de Ozora Themesiensis, Chanadiensis, Orodienſis, Chongradienſis, de Crassou et de Kewe Comes memorie commendamus per presentes, quod in cogregacione nostra judiciali Vniuersitatis Nobilium prescripti Comitatus Chongradienſis, feria tertia videlicet in festo Conuersionis Beati Pauli Apostoli ex speciali Regia commissione prope Ciuitatem Zegediensem celebrata, magister Petrus et Georgius filii Stephani, et alter Georgius ac Stephanus filij alterius Stephani, et Gabriel filius Nicolai filij Pose de Zeer, de medio aliorum exurgentes proposuerunt eo modo, quod medietas fluuij Tycie a possessione Themerken vocata incipiens vsque ad possessionem Kerthueles appellata semper et ab antiquo ipsorum fuisſet hereditaria et haberetur de presenti; et hoc Vice-Comiti nostro, Judicibus Nobilium, Juratisque Assessoribus dicte cogregacionis nostre constaret euidenter; petentes nos cum instantia, vt ijdem Vice-Comes noster, Judices Nobilium et Jurati Assessores, qualem de premissis (sciunt), faterentur veritatem. Cumque nos eosdem Vice-Comitem nostrum, Judices Nobilium ac Juratos Assessores super premissis requisitos habuissemus, iidem ad fidem eorum Deo debitam fidelitatemque domino nostro Regi ac sacro sancto (vagy suo sacro) dijadiemati conseruandam pro dicenda veritate et iusticia obseruanda, tacto Diue Crucis ligno nobis prestitam, vnanimi et concordí testificacione taliter confirmarunt, quod predicta medietas fluuii Tycie a possessione Themerken vocata incipiens usque ad possessionem Kerthueles appellatam semper et ab antiquo ipsorum fuisſet hereditaria et haberetur de presenti. In quarum assercionum testimonium presentes litteras nostras patentes eisdem filiis Pose duximus concedendas communi iusticia suadente. Datum decimo die Congregacionis nostre predictae in loco memorato, anno Domini millesimo quadringentesimo septimo.

(Néhai Jerney János akadémiai tag kézirati gyűjteménye).

. V.

Ozorai Pípó rendelete, hogy János vesprémi püspöknek a budai és visegrádi várakhoz rendelt tizedének ára kifizettségük. 1407.

Pipo de Ozora Themesiensis et Camararum salium Regalium Comes dilecto nobis nobili viro Andree filio Bricci de Kerestur Camarario nostro Albensi salutem cum dileccione. Cum Serenissimus dominus noster Rex Sigismundus, sicuti oretenus, sic nonminus eciam litteratorie nobis dederit in mandatis, vt venerabili in Christo patri domino Johanni Episcopo Wesprimiensi racione decimarum suarum infrascriptarum, videlicet decime magne de Alba Ecclesia Nandor et de Nyek ad Castrum Budense per dominum Gregorium Comitem Capelle sue Regie etc.; decimarum autem de Keze, Kaloz, Zenché, Pomaz, Zentendre, Leanfalw, Tah, Warad, Bogdan et Kissen ad Castrum Wissegradiense per Comitem Karulum Corbauie, Gubernatorem Episcopatus Waciensis et Castellatum Wissegradiensem recipi factarum, super mille octingentis florenis per centum nouos denarios computando de salibus suis Regalibus omnimodam impendere et exhiberi facere debeamus satisfacionem; dileccioni igitur vestre firmissime committimus et omnino volentes mandamus, quatenus mox et primitus, vt sales Regij in Albam Regalem in proximo conducentur, prefato domino Johanni Episcopo vel suis hominibus presencium exhibitoribus sales ad valorem dictorum mille et octingentorum florenorum se extendentes, dare et assignare, eundemque dominum Episcopum vel suos homines ante omnes alios cum bonis salibus de eisdem realiter expedire, presentesque nostras litteras simulcum litteris Regalibus superinde nobis preceptorie loquentibus cum presentibus vobis exhibendis pro nostra et vestra expedicione apud vos reseruare debeatis. Et aliud nullo modo facere presumpmatis. Datum Bude in die Cene Domini, anno eiusdem M^o CCCC^o septimo.

(Eredetie papiron, Pípónak belül zöld viaszba nyomott pecsétével.)

VI.

Zsigmond király István Hymfi fiának meghagyja, hogy a boszniai háborúra nézve Ozorai Pípó utasítását kövesse. 1408.

Sigismundus Dei gracia Rex Hungarie, Dalmacie, Croacie etc.

Nobilis vir fidelis noster dilecte. Quamuis pro elidenda emulorum nostrorum Boznensium, confiniorum dictorum Regnorum nostrorum sepissimorum hostilium invasorum, proterua, generalem nostrum exercitum, in quo et nos Deo duce personaliter intererimus, ad festum Natiuitatis Beati Johannis Baptiste nunc venturum proclamari fecerimus; tamen nos pro vberiori tuicione dictorum confiniorum eorundem Regnorum nostrorum eciam de presenti singulis diebus exercituamur. Quare fidelitatem vestram requirimus, quatenus habitis presentibus ad Magnificum virum Píponem de Ozora, Comitem nostrum Temesiensem, fidelem et dilectum, de nostra intentione vobis referenda in hac parte plenarie informatum vos personaliter transferatis, et quicquid idem in facto ipsius exercituum expedicionis vobis nomine nostro retulerit, per omnia indubitanter credendo; id nostri Regii amplioris beneplaciti et doni Regalis vobis exhibendi debito effectui mancipetis, vt et nos tandem eidem vestre fidelitati nostrorum vltioribus antidotorum premiis benigniter assurgamus. Aliud non facturi. Datum in Dragothy feria quinta proxima ante festum Beate Elene Regine.

Kivülről. Nobili viro Magistro Stephano filio Petri filii Hym, fideli nostro dilecto.

(Eredetie a pécsi püspöki könyvtár okmányi gyűjteményében. Fejér ezen levelet hibásan 1435-re teszi. Cod. Dipl. X. k. 7. r. 627. l.).

VII.

Ozorai Pípó Gerlistére vonatkozó új adománya Gerlistei István számára. 1410.

— — — Alteras vero (litteras) Piponis de Ozora Comititis, Temesiensis super possessione Gerlista (Krássó vármegyében), nobili Stephano filio Sebastiani de Gerlista noviter collata novae donacionis titulo, in Tömösvár feria II. proxima post festum Beati Antonii Confessoris in anno Domini 1410. patenter in pergameno confectas sigilloque eiusdem Comititis impendenti roboratas stb.

(Zsigmond János erdélyi fejedelem 1569-ki adományleveléből, Kovacsóczy Mihály Árpádiájában, I. köt. Kassa 1833. 205. l.)

VIII.

Ozorai Borbála, Pípó neje levele Scolari Lörinczhez. 1415.

Barbara de Ozora, Consors domini Piponis Comititis Themesuariensis (scribit Laurentio Scolari tunc Budae commoranti ei committendo, ut quamprimum intellexerit quosdam dominos ibidem pro consultatione convenisse, illico notam reddat Philippo de Ozora marito quippe eiusdem Barbarae illorum intentionem et factos per eos conclusiones). Datum in Pechvarad die 5. Augusti 1415.

(Mellini, id. m. 50. l.)

IX.

V. Márton pápa Bondelmonti Jánost pécsváradi apáttot Zsigmond király pártfogásába ajánlja. 1419.

Martinus Episcopus servus servorum Dei charissimo in Christo filio Sigismundo Romanorum Regi Illustri salutem et Apostolicam benedictionem. Cum maxime ad nos pertinere

arbitremur, eos paternis affectibus complecti, et Apostolicis prosequi favoribus, quos virtutum insignibus et vitae integritate conspicuos esse intelligimus, eo maiori caritatis ardore erga dilectum filium Johannem de Bondelmontibus Abbatem Pecenarium (Pécsvárad) Ordinis Sancti Benedicti afficimur, quo praeter suae vitae honestatem generisque decorem, nostrae ac tuae Celsitudinis devotissimum zelatorem esse percepimus. Quare Celsitudinem tuam affectuose rogamus, atque in Domino exhortamur, ut nostro et suorum meritorum intuitu eundem Johannem in omnibus rebus ad suum statum augendum pertinentibus, plurimum recommissum habere velis; quod nobis admodum gratum erit. Datum Florentiae sub annulo piscatoris die XIII. mensis Januarii Pontificatus nostri anno III.

(Mellini id. m. 51. 1.)

X.

V. Márton levele ugyanazon érdemben O. orai Pípho:
1419.

Martinus Episcopus servus servorum Dei dilecto filio Nobili viro Pippo de Sclaribus Comiti Ozore salutem et Apostolicam benedictionem. Dilecte fili. Quia percepimus, dilectum filium Johannem de Bondelmontibus Abbatem Pecenariensem Ordinis Sancti Benedicti, virtutum insignibus et vite honestate, atque generis decore conspicuum esse, et erga Sedem Apostolicam atque charissimum in Christo filium nostrum Sigismundum singulari devotione affectum esse, eius statum, honorem ac decus cupientes, scripsimus prefato Regi, ut in omnibus rebus ad augendum statum dicti Johannis pertinentibus nostri intuitu se benignum praebeat. Verum quia pro executione huiusmodi nostrae intentionis tuae nobilitatis favor opportunus esse dignoscitur, eandem tuam nobilitatem paternis affectibus in Deo exhortamur, quatenus diligenti ac vigili intercessione apud Celsitudinem Regiam assistere velis, vt huiusmodi nostra voluntas affectum consequi valeat. Datum Florentiae sub annulo piscatoris die XIII. mensis Januarii, Pontificatus nostri anno III.

(Mellini id. m. 52. 1.)

XI.

Ozorai Pípó bizonyosága Pinkesdy Imre, Vizegyani Thege Mihály és Cherekley Tamás kun kapitányok vallatásáról. 1423.

Nos Pipo de Ozora Comes Themesiensis memorie commendamus per presentes, quod Emericus filius Pinkesd, et Michael Thege de Vizegjan, et Thomas Cherekley, Capitanei Comanorum Sedis Zenthelt coram nobis personaliter constituti sunt confessi sponte in hunc modum: Quod licet Oswaldus Aarhimi de Tapson una cum suis gentibus in descensu Jangot descendendo aliqua damna Comanis de eadem intulisset, tamen ipse Oswaldus super dictis damnis plenariam impendisset satisfaccionem. Pro eo — — — — — quitum liberum modisque omnibus absolutum. Datum in Themeswar feria tertia post festum Beati Emerici Ducis, anno Domini M^o. CCCC^o. XXIII.

(Cornides kézirati gyűjteményéből.)

XII.

Zsigmond király határjárató parancsa Kethye és Nagy Berény helységek közt. 1423.

Sigismundus stb. Dicitur nobis in persona Magnifici viri Piponis de Ozora Themesiensis Comititis stb. (a király parancsa, hogy „Kethye“ és „Nagberen“ közt határjárás tartassék. A káptalan neve, melyhez a parancs intézve van, nem olvasható többé. Kethye Pípónak, Nagyberény a veszprémi káptalannak birtoka). Datum Bude in festo Beati Martini Episcopi et Confessoris anno Domini M^o CCCC^o XX^o tercio.

(A káptalan jelentéséből „datum vigesimo die diei reambulacionis et erreccionis metarum“ 1423.; melynek igen megrongált és már csak csekély részben olvasható példánya őriztetik a veszprémi káptalan levéltárában.)

XIII.

Degli Albizzi Rinald és di Giuliano Nello florenczi követekek utastása Zsigmond királyhoz és Ozorai Píphoz. 1423.

Estratto dell' Istruzione data agli Ambasciatori fiorentini inviati a Sigismondo imperatore e a Pippo Spano nell' Ottobre del 1424.

(Comissione per Sigismondo.)

— — — — — La Sua Maestà conforterete nel suo glorioso et magnifico proposito alla passata in Italia, per confusione del suo inimico et ribelli, et a nostri favori et degli altri suoi devoti et servidori; et con tale potentia et ordine, che con gloria della sua sacra Maestà et consolatione de servidori del sacro imperio et suoi, alle cose predecete possa dare votiva et felice perfectione. Et benchè noi ci rendiamo certissimi che la somma prudentia della sua Serenità tutte le cose utili a tali effecti abbia preparate, nientedimeno fedelmente ricorderete, che utilissimo sarà, si per la riputatione et potentia, come ancora per gli siti et passi che posseggono, che con lui insieme concorrano et sieno lo illustre et excellentissimo principe Duca di Savoia, et la lega de Svizzeri, come per la sua Maestà a Biagio fu offerto, et elli (Biagio di Jacopo Guasconi fiorentino mandato da Sigismondo in qualità di suo Ambasciatore a Firenze) a noi l' ha rapportato. Et che innanzi alla sua venuta sieno preparati et in ordine colle loro forze alle offese del tiranno, et all' onore della Sua Maestà, et in que' luoghi che alla Sua Maestà et a loro parrà più utile: et conosciuto la divocione — — — — gli portano, et quanto ancora per giustissime cagioni sono emuli al tiranno, siamo certissimi che inteso il suo desiderio, et veduta la sua invictissima Maestà alla decta passata in Italia, daranno grandissimo favore alla sua impresa coll' estermínio dello inimico. Et a questo fare et a pigliare obblighi particolari et certi da loro, oltre a generali, conforterete la reale Supremientia. Et domandando egli quanta brigata sarebbe apta a questa sua passata et a dare perfectione alle cose predecete, direte che meno di XX mila cavagli che fussino colla

Sua Maestà, non vorebbero essere; et che questa forza, examinato bene, pensiamo sarà a sufficientia, perchè oltre a' sopradicti, speriamo de divoti et servidori dello imperio si dovranno a suoi favori et voleri muovere. Et se voi la sua Serenità non domandasse di questo, con quelle parole et quando vi parrà tempo commodo alla materia, ne moverete a lui, et per modo che gli sia grato. Et in questa parte soggiugnerete, che noi siamo certissimi che la sua Serenità ha ordinato et provveduto i luoghi et passi che sieno habili et larghi alla passata sua in Lombardia all' offese del tiranno, che non gli possano essere impediti, o per quelli ritardato la venuta sua: et se facto interamente non fusse, supplicherete la Maestà, che si degni farlo, et prestamente, acciò che si levi ogni obstaculo et a lui sia la venuta libera et aperta. Et non obstante che noi siamo certissimi, che colle sue forze proprie et degli altri fedeli dello imperio, e' concorreranno con lui et a suoi favori a dare effecto a tutte le cose sopradecte; nientedimeno, perchè oltre a ciascuno altro desideriamo la sua gloria et exaltatione, et lo exterminio del tiranno et rubello suo, siamo disposti colle forze a noi possibili offendere il decto suo inimico nelle parti di qua a noi habili, et nulla per questo effecto omettere, et che alla Maestà sua pensiamo debba piacere: ma se la Serenità sua volesse che si explicificasse la quantità della gente che noi fusimo obligati tenere, et altrimenti non chiudere, siamo contenti essere obligati tenere a tempo d'verno per infino alla somma di cavalli quattro mila cinque cento, et a tempo di state insino a cavalli sei mila.

Et perchè la nostra devotione ci tirerà a esaminare et ricordare tutte le cose che sieno triumpho della Sacratissima Serenità sua et a confusione del tiranno, gli ricorderete, come il Signore di Mantua è Vicario dello Imperio et divoto della sua Serenità; ha i passi et luoghi apti a offendere il decto suo inimico, et ne' principali luoghi che occupa et tiene, et che non dubitiamo a seguire i suoi comandamenti sarà fervente: il perchè, quando vi parrà tempo commodo et apto, confortate la Supereminencia del Re, che si degni richiederlo et comandargli quando vedrà sia utile; ma non si vuol fare tale richie-

sta del Signore di Mantova se non a tempo, quando sarà con potentia vicino al paese; et così potrà degli altri che saranno a tali effecti utili richiedere et inducere, che sono nelle patrie predecite. Et non dubitiamo che degli altri vi sono, che per loro propria volontà, quando v'è la sua Maestà con forza, dispartiranno a tutte le cose che penseranno piacergli, et che per la — — — del tiranno, desiderano il suo exterminio. Et perchè, inteso le cose exposteci per Biagio per parte della sua Serenità, infra l'altre presuppognamo et tegnamo certissimo la sua passata in Lombardia, con potentia apta et sufficiente a dare perfectione a' suoi desiderii, per tutto il mese di Maggio proximo che debba venire, et contentarsi che per certo tempo noi promettiamo non fare pace o concordia col suo inimico et rubello tiranno, non obstante le nostre gravezze et lunghe et gravissime spese che c'è stato, è et sarà necessario sopportare per la nostra difesa, et honore del sanctissimo imperio et della sua Maestà, per piacere alla Clementia sua siamo contenti non fare pace o concordia col decto tiranno senza consentimento della sua Serenità per di qui a tutto il mese d' Octobre MCCCCXXVI; nel quale tempo si viene a inchiudere due estati, come certo comprendiamo essere la sua intentione. Salvo che se fra 'l decto tempo si partisse da Lombardia, et non lasciasse sufficiente exercito suo alla decta impresa in Lombardia, sia lecito alla nostra Comunità fare pace et concordia come li piacesse; benchè crediamo questo caso non intervenire, considerato l'animo della sua Excellentia; et così e converso.

Et certi siamo, la benignità reale non consentirebbe fare del decto tiranno alcuna concordia dove non intervenisse il consentimento nostro; perchè portandoci l'amore et affectione singolarissima, come veggiamo, per consolatione del nostro popolo a lui devotissimo et fidelissimo, per la somma humanità della sua Altezza, consentire si farà larghissimamente, etian-dio se per noi non si domandasse. Come sapete, la nostra Signoria con quella de' Viniziani in buona amicitia s'è sempre conservata: et a venire a perfectione del desiderio della Maestà reale, utilissimo è non aspreggiare i Viniziani, ma mostrare più tosto verso loro humanità. Et per quello noi sentiamo, nella

lega et confederatione hanno col tiranno per respecto della reale Maestà, non sono obligati a dargli favori più che lanciae 500; et per questa cagione, et per levare loro sospetto et gelosia, fate che il detto serenissimo Re prometta non fare contro a loro o loro stato, in questa sua passata et ritornata nella Magna o Ungheria col suo exercito, et iandio se al decto tiranno prestassino il decto favore, a che sono obligati, come si dice: et questo s' acconci non quelle parole, che sieno con onore del decto Re, et a suo contentamento, si che si possano mostrare, purchè l' effecto importi quanto diciamo di sopra: et questo può mostrare fare per supplicationi et preghiere nostre. Appresso, perchè la dignità papale per ciascuno debbe essere riverita, considerato che in terra rappresenta il nostro Redentore, però supplicharete la Maestà reale, che si degni per nostra singulare gratia promettere et obligare, non fare per alcuna cagione contro al Sancto Padre o suo stato, nella venuta o ritornata col suo exercito; benchè ancora questo per sè medesimo ci rendiamo certi farà la Clementia reale. Oltre acciò, come è noto alla sua Maestà, per tutti i tempi passati et ne' presenti, la passata di tanto principe quanto è la sua suprema dignità, ma ancora di molto minor grado, dà terrore a molti: et per questo ci pare utile, a rendere ferventi alle sue volontà ciascuno, che per sue patenti et auctentiche scripture esso prometta conservar noi, et i nostri collegati et raccomandati, ne' nostri et ne' loro stati, gradi et dignità, et quelli non permettere sieno offesi o molestati: ma dalla sua Serenità et potentia difesi, conservati et favoreggiati, et si et come ne' capitoli si contiene che con questa arete — — — — —

(Comissione per lo Spano.)

— — — — Il magnifico signore messer Filippo Solari, Conte di Temesvar, nostro honorato et dilectissimo cittadino, saluterete et conforterete affectuosissimamente, come bono figliuolo della nostra Signoria, et amantissimo cittadino et fautore della sua patria; et della prosperità et suo buono stato con lui vi rallegrerete, et a preservare nella sua buona dispositione il conforterete et inanimerete; et delle operationi facte,

et che continuamente fa colla Maestà reale in favore della Signoria et della Città nostra, et de' cittadini et mercatanti nostri, il ringratierete et commenderete; et a seguitare per l'avenire nelle cose predecete, et a noi grate, et per salute della patria, et a confusione del tiranno, inimico et ribello del sancto Imperio, lo inducerete et pregherete: et in questo afatigandosi, fa cose honorevole et debita a lui, grata alla Serenità del Re, et a noi somamente acceptissima, et alla sua fama conforme. Et conforterete et richiederete il detto messer Filippo venire insieme colla Maestà reale, mostrandogli la somma confidentia abbiamo in lui, et quanto utile riputiamo la sua venuta, per nostro piacere et consolatione, et per sua fama et onore: et come et quando gli parrà, ne parlerete col signor Re, supplicando et pregandolo di ciò divotissimamente et con ogni instantia, si che l'effecto segua; ricordandogli la somma divotione et fede sua, che alcuno non vi troverebbe simile, non che maggiore. Et in quello avrete a tractare col decto serenissimo, come vi occorerà et vedrete essere utile alla intentione nostra, il richiederete; perchè non dubitiamo in ciascuna cosa sarà disposto et fervente: et da lui piglierete aviso et informatione di tutte le cose sentisse, et degli apparecchi et ordini che si fanno pella Maestà del Re, per gli Electori, o per altri privati signori della Magna et d' Ungheria, per la passata in Italia del decto Re; et se obstacolo alcuno o cosa contraria sentisse o cognoscesse.

Et dove il decto messer Filippo non vi fosse, et fusse presso al Re a quattro giornate, andrete uno o due di voi, come vi parrà, a così fare, et nel luogo dove fusse, a tempo et per modo che utile vi parrà — — — — —

(Canestrini közleménye az Archivio Storico Italiano IV. kötetének 1. részében 223—227. ll.).

XIV.

*Zsigmond terve a velencei köztársasággal kötendő bé-
kességhez. 1426.*

Minuta dei capitoli della tregua tra l' Imperatore Sigismondo e la Repubblica Veneziana, consegnata da Pippo Spano agli ambasciatori fiorentini nell' udienza avuta dall' Imperatore ai 12. di Maggio 1426.

Hec instrucciones, que secundum intencionem Serenissimi domini Romanorum et Hungarie Regis pro dominis ambassiatoribus Florencie in negocio per eos cum Venetis tractando, pro modo responsionis facte sunt, sequuntur et sunt tales :

Sacra Regia Maiestas contenta est cum Venetis treguas per dictos dominos ambassiatores Florentinos petitas facere; ita videlicet, ut quolibet anno, dum prefata Maiestas suum exercitum contra Turcos mittet, et dnm per eandem Maiestatem Regiam Venetis significabitur, tunc iidem Veneti ad terminum et diem, qui et que per Maiestatem Regiam eis intimabitur, ad tenendum passus seu transitus Turchorum, eorum galeas armatas sic et taliter mittere teneantur, ac tandiu et taliter ipsas galeas in tenendo passus et transitus predictos, quamdiu exercitus Regie Maiestatis contra Turchos morabitur perseveranter permanere, quod Turci de Anatolia ad Romaniam, aut de Romania ad Anatoliam nullatenus transfretare possint; immo et si opus fuerit eciam ad Danubium contra Turcos et in subsidium gencium Regie Maiestatis, iidem Veneti certas eorum galeas mittere teneantur. Ipse autem treugue firmentur ad competencia tempora durature.

Item si tractatus harum treugarum ad effectum deduci poterit, tunc conclusio treugarum instituendarum fiat et terminetur in Buda, vel in loco eidem propinguo, coram Regia Maiestate. Si vero Maiestas Regia ibi pro tunc presens non fuerit, tunc ipsa conclusio treugarum fiat ibidem Bude coram Prelatis et Baronibus, qui ad hoc plenum mandatum habebunt.

Item si favente Altissimo treugue huiusmodi inter Maiestatem Regiam et Venetos stabiliri poterunt et confirmari; tunc Maiestas Regia contenta est, quod durantibus treuguis pretactis teneatur tractatus apud Regiam Maiestatem per medium Florentinorum de pace inter Maiestatem Suam Regiam et Venetos ordinanda; ad quod dicti Veneti eorum legatos et ambassiatores plenum mandatum habentes ad ipsam Regiam Maiestatem mittere teneantur.

Item Regia Maiestas sic et taliter vult intrare talismodi treguas cum pretactis Venetis, quod eciam inter Filippum Mariam de Mediolano, ac Florentinos et Venetos ad tempus treugarum prescriptarum treugue habeantur et firmentur; si tamen ipse Filippus Maria huiusmodi treugas habere voluerit et acceptare.

Et vult ipsa Regia Maiestas durantibus ipsis treuguis se intromittere de concordia et pace inter ipsum Filippum Mariam et Florentinos ac Venetos ordinandam. Si vero prenotatus Filippus Maria huiusmodi treguas cum Florentinis et Venetis habere et acceptare noluerit; tunc nec prefata Maiestas Regia intrabit et habebit treguas cum Venetis supradictis. Vult tamen ipsa Maiestas Regia, eciam Filippo Maria cum Florentinis et Venetis in guerra remanente, deducere tractatus pro pace inter eosdem ordinanda. Et similiter vult, quod eciam Sua Maiestate cum Venetis in guerra remanente, tractetur per Florentinos de pace inter Suam Maiestatem et Venetos facienda.

Hec acta sunt in tota die mensis Maii in anno MCCCCXXVI.

Per me Matheum Prepositum Zagradiensem, Vice-Cancellarium Regie Maiestatie.

(Canestrini közleménye u. o. 227—229. ll., ki azt jegyzi meg: „qualche brano si trovano nel Elogiographo di Jacopo Gaddi“).

XV.

*A velencei kormánytanácsnak arra tett megjegyzése.
1426.*

Nota degli articoli aggiunti dal Senato Veneto ai Capitoli della tregua.

Nota de intencione Illustrissimi Ducis Venetorum nobis transmissa.

Videtur Illustrissimo Ducali Dominio Veneciarum, quod Spectabiles Oratores Magnifice Communitatis Florencie scriberent Serenissimo Romanorum et Hungarie Regi sub isto effectu, videlicet quod fuerunt hic ad nostram presenciam, nobisque retulerunt illa, que habuerunt a Sua Serenitate super materia concordie cum nostro Dominio, et quod invenerunt nos sincere et perfecte dispositos ad honores Sue Serenitatis, ac paratos ad omnia, que sunt racionabilia et honesta, pro habendo bonam concordiam cum Sua Regia Maiestate, quam naturaliter ab antiquo dileximus et diligimus, quod suo loco et tempore hec nostra bona intencio demonstrabitur per effectum. Et quod, sicut ipsi dixerunt Sue Serenitati, avisant ea de responsione et bona intencione a nobis habita, quod ipsi eorum viam versum Florenciam persequentur, ubi loquentur etiam cum dominis suis, et quod mittunt hunc proprium nuncium ista de causa ad informacionem Sue Serenitatis, cui supplicant, ut dignetur super ista materia per eundem nuncium respondere, ut expediti de Florencia sciant, quid facere habeant in premissis.

(Canestrini közleménye u. o. 229. l.).

XVI.

A florenczi követek e tárgybani levelei Zsigmond királyhoz és Ozorai Pápához. 1426.

1.

Lettera degli Ambasciatori Fiorentini all' Imperatore, dei 10. Giugno 1426., sulle loro pratiche coi Veneziani intorno ai capitoli delle tregua.

Serenissimo domino nostro Imperatori etc. Serenissime Cesar. Notum facimus Maiestati vestre, quatenus salvi devenimus ad hanc civitatem Venetiarum, fuimusque cum Illustrissimo Ducali Dominio, narravimusque ac exhibuimus ea, quae a vestra Serenitate super materia cum vestra Maiestate et Illustrissimo Domino pertractanda percepimus; et invenimus ipsum Dominum et eius cives sincere et perfecte dispositos ad honores vestrae Serenitatis, ac paratos ad omnia, quae sint rationabilia et honesta, pro habendo bonam concordiam cum vestra Regia Maiestate, quam aiunt naturaliter ab antiquo dilexisse et impresentiarum diligere; quodque suo loco et tempore eorum bona intentio demonstrabitur per effectum. Pro cuius executione, prout cum vestra Serenitate permansimus in nostro discessu, iter versus civitatem Florentiae, Deo duce, die crastina prosequemur; ibique magnificis dominis nostris, filiis et servitoribus Maiestatis vestrae cuncta narrabimus, et inde aut viva voce, aut per litteras cuncta circa materiam praelibatam serius Maiestati vestrae narrabuntur, cui hunc proprium nuntium ad informationem vestrae Serenitatis transmittimus: supplicantes eidem Magnificentiae, ut dignetur per eundem nuntium nobis respondere, ut praedictum Illustrissimum Ducale Dominium et Magnifica Communitas nostra scire possint, quod per executionem praedictae bonae voluntatis circa transmissionem ad partes vestras agendum sit. Recommendantes insuper Maiestati vestrae filios et servitores vestros praedictos, ac eorum ligam; Deus custodiat Serenitatem vestram, cui nos humiliter recommendamus.

Venetis die X. Junii 1426.; per humillissimos servitores, Oratores Florentinos,

Rinaldo et Nello,
Ambasciatori Fiorentini.

(Közli Canestrini u. o. 229. 1.)

2.

Lettera degli Ambasciatori Fiorentini scritta da Venetia a Pippo Spano sullo stesso argomento.

Domino Spano Comiti Temesvariensi etc. Magnifice ac strenue domine etc. Siamo stati con questa Illustrissima Signoria di Venetia, et narrato et dato loro quanto dalla Maesta dello Re a bocca et per scripture avemmo. Dalloro abbiamo avuto perfecta et buona risposta, conforme al vostro et nostro parere et desiderio; et di tutto avisamo la Maesta dello Re per uno breve, che sarà con questa, del quale in questa vi mandiamo la copia. Noi comprehendiamo, che se non fusse la coda di quella scriptura, che vi sapete, la cosa avrebbe avuto presto effecto. Noi ce n' andiamo a Firenze, dove adopremo quanto ci sia possibile per lo effecto di quanto colla Maesta dello Re et colla vostra Signoria rimanemo, et speriamo se di costa siamo certificati, non abbio a nuocere al facto, ne seguirà prestamente buona dimonstratione, et principio allo effecto desiderato. Preghiamo la vostra Signoria, vi piaccia sollecitare che la risposta s' abbia presto per questo proprio, che noi mandiamo, accio che di qua non manchi fare quanto si richiede per effecto delle cose predecite. Delle perfectissime operationi della vostra Signoria n' abbiamo facto vera relatione a quella Illustrissima Signoria, che molto l' ha avuto caro; et per lo simile faremo a Firenze. Sappiamo non essere bisogno raccomandarvi la patria nostra, ma noi vostri figliuoli et servitori alla vostra Signoria raccomandiamo. Quam conservet Altissimus iuxta vota.

In Venetia a di X. Junii. V. M. S.

Rinaldo et Nello
Ambasciatori Fiorentini.

(Közli Canestrini u. o. 230. 1.)

XVII.

De Prato Milanesei János választott váradi püspök levele delli Albizzi Rinald és di Giuliano Nello florenczi követekhez. (Töredék) 1426.

— — — — „scd Deo favente die dominico XIV^o. huius manus consecracionis recipiam in hac Ecclesia mea, vbi magna pars Baronum constituetur. Et si ardua non occurrent, puto Maiestatem Regiam interesse. Casu vero, quod huc non accederet, prope pedes Serenitatis eiusdem me constituam pro aliquibus diebus, et deinde huc reuersus, versus Comitem (Ozori Pipót érti) ad exercitum contra Turcas iter arripiam. Penes quos omnia expediam peragenda, vel toto posse operam dabo: prius autem alia responsa particulariter dare non possum. Sed postquam fuero cum dictis dominis, particulariter respondebo. Super eo autem, quod dominus Comes (Pipó) nobis commisit, quod vnacum Petro della Rena disposeretis de alia puella, non est opus, quod alia littera emanet; nam certitudinaliter teneatis, quod quidquid per vos duos vna cum Vierio Guadagna conclusum fuerit, execucionem habebit. Datum Varadini die 11. Julii (MCCCC)XXVI.

Johannes
Electus Varadiensis.

(Mellini, Vita del famosissimo Capitano Filippo Scolari stb. 2-dik kiad. 89. l.)

XVIII.

Delli Albizzi Rinald és di Giuliano Martini Nello, florenczi követek jelentésének töredéke a köztársaság tanácsa előtt Magyarországban végzett ügyeikről. 1426.

„Tra le altre cose nel fine della scrittura fu giunto, come voleua la lega facesse tregua con lo Duca, altrimenti non voleua tregua con Vinezia: benche questa parte ci fu accet-

tata dallo spano, et da altri, che si leuerebbe, se l' altre cose s' acconciassino: ma posta vi fu, per farci più solleciti.“

„Dice in oltre, che caualcarano piu giornate per li territorio dello Spano“ (Ozorai Pípót érti).

„Enui subito notato, quanto appresso, ch' è particolare, secondo me, da non essere disprezzato, per una maggiore cognizione, forse allora utile. Lingue in Schiauonia anche hanno terre e ville disperse. E prima: Vngari, Tedeschi, Schiaui, Valacchi, habent quasi linguam Romanam, Rasciani quasi linguam Sclauonicam, Franciosi, Boemi, quasi linguam Sclauonicam, Polani quasi linguam Sclauonicam, Graeci non habent villam, Tartari, Cumani quasi Tartari, Philistey, Hermini (Armeni), Egyptiaci, qui vocantur gli Vssi, Florencie querunt elemosinam, raptim furantur, de jure, ut sibi videtur.

(Mellini, Vita del famosissimo, e chiarissimo Capitano Filippo Scolaro stb. 89. 1.).

XIX.

*Ugyanazon florenczi követek levele Ozorai Pípóhoz.
1426.*

Magnifice et potens Domine etc. Da Vinezia scriuemmo alla S. V., quanto di quiui fu alla materia, al nostro picciolo parere, di bisogno, et fante proprio ne mandammo etiamdio con lettere alla Maesta del Re; nelle quali si contenea la perfetta disposizione de signori Viniziani, come per quelle averete veduto. Di poi siamo stati dinanzi a nostri M. S., a quali abbiamo referito le vostre laudabili et magnifiche operazioni, et mostrato et per scrittura, e a parole quanto bene a honore et vtile della vostra magnifica patria aete operato. Diche, benche alloro non sia nuouo, quanto possano vi ringraziano. Noi vi diciamo, che essi, con ogni operazione sono apparecchiati ad mettere ad essecuzione, quanto con la S. V. fu ragionato. E se non fusse la coda di quella scrittura, la quale la S. V. bene intende, gia si sarebbe da ogni luogo proueduto a quello era bisogno permettere ad essecuzione il laudabile principio per la Maesta del Re e V. S. fatta, ma quella

hà ritenuto e ritiene. E però ci pare sia di bisogno, per potere in tanto santa operazione seguitare, la S. V. adoperi ci sia certa risposta, confortando la V. M. S., che in cio colla vostra usata sollecitudine seguitaue: perche crediamo di tale operazione non potreue auere, se non onore. Ne altro ci resta, se non raccomandarci alla V. M. S. E la risposta della M. del Re, et della S. V. aspettiamo per questo fante proprio, il quale indirizziamo costa a Simone Milanese e compagni, come rimanemmo con la S. V. In Firenze a di 2. di Luglio 1426. Mandiammi interchiusa in questa la copia della lettera, che scriuiamo alla Maesta del Re

R. K.

N. etc.

(Mellini, Vita di Filippo Scolari stb. 87. l.).

XX.

Zsigmond király Ozorai Píró adakozását néhány unokaöcscse számára megerősíti. 1427.

Fragmentum privilegii, quo Rex Sigismundus donationem per Filippum Scolari Comitem Temesiensem Philippo, Joanni et Laurentio nepotibus suis, filiis Ranieri de Scolari factam confirmat:

Sigismundus etc.; attendentes nihilominus celebrem et insignem memoriam, ac immensa laudum praeconia, quae praefatus Pipo apud nos reliquisse dinoscitur, pensantes praeterea fidelia et multum accepta servitia, quibus nobis et Sacro Imperio ac Coronae nostrae Ungariae cum omni constantia et strenuitate, tanquam verus athleta et tetragonus placere studuit incessanter; propter quae, et multa alia caritatis antidota, quibus praefatum Piponem in armario nostrae specialis praerogativae gratiae gestavimus; etiam ad benefaciendum suis haeredibus, consanguineis et posteris non modica inclinatione invitamur; stb. stb. stb. Datum in Brassovia die ultima Decembris, anno Domini 1427., Regnorum nostrorum Hungariae 40^o, Romanorum 17^o et Bohemiae 7^o.

(Mellini, Vita di Filippo Scolari stb. 54. l.).

TARTALOM.

	<i>Lap</i>
Magyarország bűnvádi statistikája. II. <i>Konek Sándor</i>	3
Emlébeszéd gróf Cziráky Antal ig. tag felett. <i>Pauler Tivadar</i>	27
Külföldi nyelvtudományi munkák ismertetése. <i>Fogarasi János</i> .	45
A nyelvészeti palaeontologia módszere Pictet szerint. <i>Csengery</i> <i>Antal</i>	55
Az elévülés észjogi alapja. <i>Pauler Tivadar</i>	65
A hasonító nyelvészetről, tekintettel a m. nyelv ékirati fontos- ságára. <i>Mátyás Flórián</i>	99
A festészeti távlatról. <i>Barabás Miklós</i>	116
A philosophiának physiologiai fordulatáról Némethonban. Al- mási <i>Balogh Sámuel</i>	151
Ozorai Pípó. Magyar történelmi jellemrajz Zsigmond király ko- rából. <i>Wenzel Gusztáv</i>	172

ÉRTESÍTÉS.

Az Akadémiai Értesítő 1859-ki folyama szokatlan kiterjedést vévén, az akadémia azt két szakaszban rendelte kiadatni, melyek egyike a nyelv, philosophia, történet és törvénytud. osztályok dolgozatait hozza, másika a mathem. és természettud. osztályokét. Akkor kelvén e határozat, midőn két füzet a még összes Értesítőből már megjelent volt, történt, hogy a II-d. füzetben egy természettudományi értekezés is áll (a Kaba-debreczeni lebköről).

A mathem. és természettudományi szakasz ez évről öt füzetben egy külön tetemes kötetet képez, s már a közönség kezeiben van.

A más négy osztályé tizenegy füzetten túl terjedvén : hogy e 11 füzet két kezelhető kötetbe kötthessék, ezennel külön czímnapok és tartalomjegyzékek adatnak.

De ezekben sem levén az 1859-ki anyag kimerítve, s az elébbi évekről is fennlévén még néhány közlésre méltó dolgozat, mely az illető folyamok bevégeztetése után, s részben csak most, érkezett a szerk. kezéhez, még egy harmadik kötet is készült, mely egyszersmind az elébbi folyamokhoz pótkötettül szolgál.

S ezzel az Akad. Értesítő 1859-ki folyama — most már összesen négy kötetben — be van fejezve.

SZERK.



F 1922/23-434.